



Doc สิงห์ผล

จากครรภ์มารดาถึงเชิงตะกอน



มีดะ อังคณา

จากครรภ์มารดาถึงเชิงตะกอน

ชาตะ ๙ มีนาคม ๒๕๕๙

มรณะ ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๕๒

สนับสนุนการจัดทำ E-Book โดย โครงการ Open School Thailand

ข้อเขียนของป๋วย อึ้งภากรณ์ ในหนังสือเล่มนี้
ทางครอบครัวได้คัดเลือกมาเพื่อเป็นที่ระลึก
หลังจากท่านล่วงลับไป
เมื่อวันพุธที่ ๒๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๒



สารบัญ

คุณภาพแห่งชีวิต

ปฏิทินแห่งความหวัง : จากครรภ์มารดาถึงเชิงตะกอน ๕

ภาคแรก อัตชีวประวัติ ๙

ผู้หญิงในชีวิตของผม-แม่ ๑๐

ทหารชั่วคราว ๒๘

สามสิบห้า เลื่องชื่อ ๗๖

เหลียวหลัง แลหน้า ๗๘

ภาคสอง ความคิด ๑๑๗

ธนาคารกลาง ๑๑๘

สุนทรพจน์ในงานเลี้ยงอาหารค่ำ ประจำปี ๒๕๐๗

ของสมาคมธนาคารไทย ๑๔๕

ความชอบธรรมในมหาวิทยาลัย ๑๕๐

ความรับผิดชอบทางจริยธรรม

เป็นความจำเป็นในการพัฒนาประเทศ ๑๕๙

จดหมายของนายเข้ม เย็นยิ่ง ถึงนายทำนุ เกียรติก้อง

ผู้ใหญ่บ้านไทยเจริญ ๑๘๑

บันทึกประชารัฐมไทยโดยสันติวิธี ๑๘๗

ความรุนแรงและรัฐประหาร ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ ๑๙๔

คุณภาพแห่งชีวิต ปฏิทินแห่งความหวัง : จากครรภ์มารดาถึงเชิงตะกอน

เมื่อผมอยู่ในครรภ์ของแม่ ผมต้องการให้แม่ได้รับประทานอาหารที่เป็นคุณประโยชน์ และได้รับความเอาใจใส่และบริการอันดีในเรื่องสวัสดิภาพของแม่และเด็ก

ผมไม่ต้องการมีพี่น้องมากอย่างที่พ่อแม่ผมมีอยู่ และแม่จะต้องไม่มีลูกที่หนัก

พ่อกับแม่จะแต่งงานกันถูกกฎหมายหรือธรรมเนียมประเพณีหรือไม่ ไม่สำคัญ แต่สำคัญที่พ่อกับแม่ต้องอยู่ด้วยกันอย่างสงบสุข ทำความอบอุ่นให้ผมและพี่น้อง

ในระหว่าง ๒-๓ ขวบแรกของผม ซึ่งร่างกายและสมองผมกำลังเติบโตในระยะที่สำคัญ ผมต้องการให้แม่ผมกับตัวผมได้รับประทานอาหารที่เป็นคุณประโยชน์

ผมต้องการไปโรงเรียน พี่สาวผมหรือน้องสาวผมก็ต้องการไปโรงเรียน จะได้มีความรู้หากินได้ และจะได้รู้คุณธรรมแห่งชีวิต ถ้าผมมีสติปัญญาเรียนชั้นสูง ๆ ขึ้นไป ก็ให้มีโอกาสเรียนได้ ไม่ว่าจะพ่อแม่ผมจะรวยหรือจน จะอยู่ในเมืองหรือชนบทแค้นแค้น

เมื่อออกจากโรงเรียนแล้ว ผมต้องการงานอาชีพที่มีความหมาย ทำให้ได้รับความพอใจว่าตนได้ทำงานเป็นประโยชน์แก่สังคม

บ้านเมืองที่ผมอาศัยอยู่ จะต้องมียี่สิบแปด ชั่วโมงการทำงาน กวดขัน หรือประทุษร้ายกัน

ประเทศของผมควรจะมีความสัมพันธ์อันชอบธรรมและเป็นประโยชน์กับโลกภายนอก ผมจะได้มีโอกาสเรียนรู้ถึงความคิดและวิชาของมนุษย์ทั้งโลก และประเทศของผมจะได้มีโอกาสรับเงินทุนจากต่างประเทศมาใช้เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม

ผมต้องการให้ชาติของผม ได้ขายผลิตผลแก่ต่างประเทศด้วยราคาอันเป็นธรรม

ในฐานะที่ผมเป็นชาวนาชาวไร่ ผมก็อยากมีที่ดินของผมพอสมควรสำหรับทำมาหากิน มีช่องทางได้กู้ยืมเงินมาขยายงาน มีโอกาสสู่วิธีทำกินแบบใหม่ ๆ มีตลาดดีและขายสินค้าได้ราคายุติธรรม

ในฐานะที่ผมเป็นกรรมกร ผมก็ควรจะมีหุ้นส่วน มีส่วนในโรงงาน บริษัท ห้างร้านที่ผมทำอยู่

ในฐานะที่ผมเป็นมนุษย์ ผมก็ต้องการอ่านหนังสือพิมพ์และหนังสืออื่น ๆ ที่ไม่แพงนัก จะฟังวิทยุ ดูโทรทัศน์ก็ได้ โดยไม่ต้องทนรบกวนจากการโฆษณามากนัก

ผมต้องการสุขภาพอนามัยอันดี และรัฐบาลจะต้องให้บริการป้องกันโรคแก่ผมอย่างฟรี กับบริการการแพทย์ รักษาพยาบาลอย่างถูกอย่างดี เจ็บป่วยเมื่อใดหาหมอหาพยาบาลได้สะดวก

ผมจำเป็นต้องมีเวลาว่างสำหรับเพลิดเพลินกับครอบครัว มีสวนสาธารณะที่เขียวชอุ่ม สามารถมีบทบาทและชมศิลปะ วรรณคดี นาฏศิลป์ ดนตรี วัฒนธรรมต่าง ๆ เทียวงานวัด งานลอยกระทง งานนักขัตฤกษ์ งานกุศลอะไรก็ได้พอสมควร

ผมต้องการอากาศบริสุทธิ์สำหรับหายใจ น้ำบริสุทธิ์สำหรับดื่ม

เรื่องอะไรที่ผมทำเองไม่ได้หรือได้แต่ไม่ดี ผมก็จะขอร่วมมือกับเพื่อนฝูงในรูปสหกรณ์ หรือสโมสร หรือสหภาพ จะได้ช่วยซึ่งกันและกัน

เรื่องที่ผมเรียกร้องข้างต้นนี้ ผมไม่เรียกร้องเปล่า ผมยินดีเสียภาษีอากรให้ส่วนรวมตามอัตรา

ผมต้องการโอกาสที่มีส่วนในสังคมรอบตัวผม ต้องการมีส่วนร่วมในการวินิจฉัยโชคชะตาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของชาติ

เมื่อก่อนผมก็ต้องการโอกาสต่าง ๆ เช่นเดียวกับผม และเราสองคนควรจะได้รับความรู้และวิธีการวางแผนครอบครัว

เมื่อแก่ ผมและเมียก็ควรได้ประโยชน์ตอบแทนจากการประกันสังคม ซึ่งผมได้จ่ายบำรุงตลอดมา

เมื่อจะตาย ก็ขออย่าให้ตายอย่างโง่ ๆ อย่างบ้า ๆ คือ ตายในสงครามที่คนอื่นก่อให้เกิดขึ้น ตายในสงครามกลางเมือง ตายเพราะอุบัติเหตุรถยนต์ ตายเพราะน้ำหรืออากาศเป็นพิษ หรือตายเพราะการเมืองเป็นพิษ

เมื่อตายแล้ว ยังมีทรัพย์สินสมบัติเหลืออยู่ เก็บไว้ให้เมียผมพอใช้ในชีวิตของเธอ ถ้าลูกยังเล็กอยู่ก็เก็บไว้เลี้ยงให้โต แต่ลูกที่โตแล้วไม่ให้นอนที่นั่นรัฐบาลควรเก็บไปหมด จะได้ใช้ประโยชน์ในการบำรุงชีวิตของคนอื่น ๆ บ้าง

ตายแล้ว เผาผมเถิด อย่าฝัง คนอื่นจะได้มีที่ดินอาศัยและทำกิน และอย่าทำพิธีรดองในงานศพให้วุ่นวายไป

นี่แหละคือความหมายแห่งชีวิต นี่แหละคือการพัฒนาที่จะควรให้เกิดขึ้นเพื่อประโยชน์ของทุกคน

สุดท้ายนี้ ขอขอบพระคุณท่านทั้งหลายที่อุตส่าห์อ่านมาจนจบ ขอความสุขสวัสดิ์และสันติสุขจงเป็นของท่านทั้งหลาย และพระท่านกล่าวไว้ดังนี้ เกี่ยวกับความสุขสวัสดิ์

“เราตกตึกไม่เห็นความสวัสดิ์อื่นใดของสัตว์ทั้งหลาย นอก
จากปัญญา เครื่องตรัสรู้ ความเพียร ความสำรวมอินทรีย์ และความ
เสียสละ”

คัดจากภาคผนวกของบทความเรื่อง “ข้อคิดเรื่องการพัฒนาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
สำหรับ ค.ศ. ๑๙๘๐” (เขียนเป็นภาษาอังกฤษ) และพิมพ์เป็นภาษาไทยครั้งแรก ใน
สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๑๐ ตุลาคม ๒๕๑๖ โดยใช้ชื่อว่า “การอยู่ดีกินดี
ของคนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ปฏิทินแห่งความหวัง จากครรภ์ถึงเชิงตะกอน)”

ภาคแรก

อัตชีวประวัติ

ผู้หญิงในชีวิตของผม-แม่

๑. ยายกะตา

แม่ผมชื่อเซาะเซ็ง กำเนิดในสกุลแซ่เตี่ยว ซึ่งต่อมาเปลี่ยนเป็นนามสกุลไทยว่าประสาทเสรี เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๗ ผมไม่รู้จักชื่อตาของผม ท่านตายก่อนผมเกิด ยายผมชื่อเซย

เซยเป็นคำไทยที่เพราะ เหมาะสำหรับตั้งชื่อผู้หญิง แต่เดี๋ยวนีความหมายแปรปรวนไปจนใช้ไม่ได้ ผมเข้าใจว่าสาเหตุมาจากนวนิยายเรื่องสั้นเรื่องหนึ่งเขียนเมื่อก่อนสงครามญี่ปุ่น ในนวนิยายนั้นลุงเซยแท้จริงเป็นตัวเอก แต่เป็นคนแบบโบราณ เสื้อผ้าเก่าแต่สะอาด เป็นคนรักใช้เขา และชื่อสัตย์สุจริต ไปรับส่งเด็กไปโรงเรียน แท้จริงเด็กคนนั้นเป็นลูกหลานลุงเซย แต่เพื่อน ๆ ของเด็กนั้นล้อเลียนลุงเซยว่าคร่ำครี นับแต่นั้นมา พวกเราทั้งที่เคยอ่านนวนิยายเรื่องนั้นและไม่เคยอ่าน ก็เลยทักทักเอาว่าเซยแปลว่าคร่ำครี น่าเสียดายนัก เมื่อเล็ก ๆ ผมยังชมตาทวดผมอยู่เสมอว่า ท่านตั้งชื่อลูกสาวสามคนของท่านเก่ง ชื่อเพราะทุกคน คือ ชื่น เซย และชม

ตากับยายผมตั้งร้านขายผ้าอยู่ที่สำเพ็งใกล้ตรอกโรงโคม แม่

เป็นลูกหัวปี มีน้องหญิง ๔ คน น้องชาย ๓ คน ยายผมถูกอบรมแบบโบราณ คือไม่ให้เรียนหนังสือ ฉะนั้นท่านจึงอบรมลูกสาวหัวปีแบบเดียวกัน แต่แม่ผมเป็นคนใจเด็ดสุดสำหรับเรียนหนังสือด้วยตนเอง จนอ่านและเขียนได้ดีพอใช้ หนังสือจีนแม่ไม่ได้เรียน แต่อ่านป้ายตามร้านได้และพูดได้คล่อง เมื่อโตเป็นสาวแม่ก็ช่วยยายกะตาทำบัญชีค้าขายได้ เพราะหัดติดลูกคิดเอาเอง ไม่เคยเข้าโรงเรียน

ผมเข้าใจว่าที่แม่สามารถเล่าเรียนด้วยตนเองได้นั้น นอกจากจะเป็นเพราะมีมานะเด็ดเดี่ยวแล้ว ยายผมยังมีส่วนประกอบทางอ้อมให้ด้วย คือสมัยนั้นโรงพิมพ์ราษฎร์เจริญ (“ร้านหนังสือหน้าวัดเกาะ เพราะหนักหนา”) เริ่มเจริญขึ้น พิมพ์หนังสือไทยดี ๆ ออกจำหน่ายเป็นจำนวนมาก ยายผมอ่านหนังสือไม่ออกก็จริง แต่ได้ลงทุนซื้อหนังสือโรงพิมพ์ราษฎร์เจริญมารวบรวมไว้เพื่อให้คนอื่นเข้าไปอ่าน การมีห้องสมุดติดบ้านเช่นนี้คงจะช่วยให้ลูกสาวเกิดความสนใจและพยายามอ่านให้ออกรู้เรื่องจนได้ นอกจากนั้นแต่ไหนแต่ไรมาแล้ว ยายผมชอบให้เด็ก ๆ อ่านหนังสือให้ท่านฟัง บางเรื่องท่านฟังซ้ำแล้วซ้ำอีกจนจำได้แม่น เวลาเด็กอ่านติดท่านก็บอกให้ได้ถูกต้อง ถึงสมัยผมโตเข้าโรงเรียนแล้ว ก็ได้ถูกจับตัวเข้าเวรอ่านหนังสือให้ยายฟัง หนังสือไทยของผม “แตก” เพราะมีครูคนหนึ่งที่ไม่รู้หนังสือสักตัวเดียว คอยบอกให้เมื่ออ่านติด ห้องสมุดของยายตกทอดมาถึงรุ่นผมมากพอใช้ พอผมอ่านหนังสือออกก็มีโอกาสได้อ่าน *รามเกียรติ์* (สัก ๒-๓ จบ) *อิเหนา พระอภัยมณี พระมหากษัตริย์คำหลวง* นิราศต่าง ๆ *ชีโยนกัยเด็ก-เซ็ง* เป็นต้น โดยไม่ต้องไปชวนขวายเป็นอ่านนอกบ้าน

๒. ลุง เตี้ย กับแม่

เมื่อแม่อายุประมาณ ๒๕ ปี ได้แต่งงานกับเตี้ยผมซึ่งเป็นจีนนอกเข้ามาประกอบอาชีพช่วยพี่ชาย ผมไม่ใคร่จะสนิทกับเตี้ยเพราะเตี้ย

ไปทำงานตั้งแต่เช้าจนค่ำว่าจะกลับบ้านก็สองทุ่มสามทุ่ม และเตี้ยตายตั้งแต่ผมอายุ ๔ ขวบ ฉะนั้นนับได้ว่าแม่เลี้ยงผมและพี่น้องมาตลอด พี่ชายของเตี้ยตั้งแพปลาอยู่ที่ปากคลองวัดปทุมคงคา อาชีพนี้สมัยปัจจุบันคงจะเรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า merchant banking คือออกเงินให้ชาวประมงออกไปลงทุนแล้วรับซื้อปลาภายหลัง การให้กู้ลักษณะนี้และเป็นคนกลางจำหน่ายปลาด้วย มักจะมีผู้ตำหนิว่าทำหน้าที่คนกลางและใช้เงินกู้เป็นเครื่องบังคับขูดเลือดชาวประมง แต่ถ้ามมีการแข่งขันกันโดยแพปลาหลาย ๆ แพแย่งกันซื้อแย่งกันให้กู้ จะเรียกว่าขูดเลือดชาวประมงคงจะไม่ถูกต้อง อนึ่ง การลงทุนแบบนี้เสี่ยงต่ออันตรายธรรมชาติอยู่มาก เพราะถ้าอากาศไม่ดีปลาไม่เข้าไป๊ะหรือเกิดมรสุมโปะะแตก หน้าที่ให้กูไปนั้นก็สูญเปล่า พ่อค้าแพปลาที่ล้มละลายไปเพราะเหตุเหล่านี้ก็มีอยู่มาก

ลุงผมชื่อปอ ไคร ๆ เรียกว่าอากรปอ มีบรรดาศักดิ์เป็นขุนรักษาอากรกิจ เป็นต้นสกุลอี้งภากรณ ซึ่งในเอกสารตั้งนามสกุลดูเหมือนจะสะกด "อี้งพากร" แล้วอย่างไรไม่ทราบเพี้ยนมาเป็นอย่างไร ปัจจุบัน ก็เลยตามเลย พวกเราชาวธนาคารชาติและผู้ที่อยู่ในวงราชการคงจะสนใจที่จะทราบว่า ลุงผมเป็นตาของคุณบัญชา ล่ำซำ ตาภรรยาของคุณเกษม จาติกวณิช เป็นตาของดร. พันธ์ สิมะเสถียร เป็นปู่ของคุณชาญชัย อี้งภากรณ เป็นพ่อตาของคุณทรง บูลสุข (ถ้าจะกล่าวให้ครบลูกหลานของลุง คงจะต้องเขียนอีกเรื่องหนึ่ง และจะต้องสอบถามที่ ๆ อีกมาก)

แม่กับเตี้ยมีลูก ๗ คน คนที่ ๑ ถึง ๔ (๔ คือผม) เป็นผู้ชาย ถัดมาเป็นผู้หญิง แล้วฝาแฝดสุดท้ายหญิงกับชาย เมื่อพี่ชายสองคนโตเติบโตใหญ่ถึงวัยเล่าเรียน เตี้ยก็จัดส่งให้ไปเรียนที่บ้านเกิดของท่านในประเทศจีน ผมยังเป็นเด็กเล็ก ๆ ไม่รู้ความ ทราบทีหลังว่า ถึงแม่จะมีเชื้อจีน ท่านก็ไม่สู้จะเห็นด้วยกับการส่งลูกไปเรียนเมืองจีน

โดยเฉพาะเมื่อพลัดลูกพลัดแม่ ท่านย่อมมีความโทมนัสเศร้าสลดเป็นธรรมดา นัยว่าเดียวกับแม่ทะเลาะกันเป็นครั้งแรกเรื่องนี้ ต่อมาเมื่อกำพี่ชายคนที่ ๓ (ภายหลังใช้ชื่อกำพล) กับผมโตขึ้น อายุสัก ๘-๙ ขวบ เตี้ยก็จะจัดส่งไปเมืองจีนอีก คราวนี้แม่ไม่ยอมเด็ดขาด บอกว่าได้ตัดสินใจยอมส่งไปแต่ ๒ คนแรก ๒ คนหลังนี้ต้องให้เป็นเรื่องของแม่ เตี้ยเป็นคนที่ไม่ใคร่พูดไม่ชอบทะเลาะ ก็จำใจยอม กำกับผมได้เรียนภาษาไทยบ้างแล้วที่โรงเรียน “สะพานเตี้ย” ตำบลตลาดน้อย แม่ก็จัดการให้เข้าโรงเรียนอัสสัมชัญ โดยขอให้ท่านมหาสุข ศุภศิริ พาไปฝากเข้าเรียน ท่านมหาสุขเป็นครูภาษาไทยที่โรงเรียนอัสสัมชัญ อยู่บ้านใกล้กับบ้านเรา ในตรอกโรงสูบน้ำตลาดน้อย ผมเรียกท่านว่า คุณลุง

โรงเรียนอัสสัมชัญขณะนั้น ค่าเล่าเรียนเดือนละเจ็ดบาท ปีหนึ่งเรียนสิบเดือน รวมเป็นเจ็ดสิบบาท ซึ่งแพงที่สุดสำหรับสมัยนั้น ค่าสมุดหนังสือก็แพงกว่าโรงเรียนอื่น ๆ เป็นอันมาก แต่แม่ใจเด็ดตามเคย แพงก็แพงไป ฉะนั้นอยากให้ลูกของฉันได้มีโอกาสดีที่สุดทัดเทียมผู้อื่น ถ้าพูดตามภาษาเศรษฐศาสตร์สมัยนี้ คงจะเรียกว่า เสี่ยงลงทุนหนัก ๆ เพื่อพัฒนาทรัพย์สินกำลังคน

๓. บ้านเมืองจีนกับบ้านเมืองไทย

อีกข้อหนึ่งที่ทำให้แม่ตัดสินใจลงทุนให้ลูกเรียนแพง ๆ คงจะเป็นเพราะเห็นว่าเตี้ยทำงานอาบเหงื่อต่างน้ำ (เคยถูกผู้ร้ายชิงทรัพย์สินตีหัวแตกขณะไปเก็บเงินลูกค้า) แล้วก็นำเงินไปเลี้ยงครอบครัวที่เมืองจีนเสียมากต่อมาก ทำไมจะไปเสียดายเงินที่เอาไว้ใช้ในเมืองไทยบ้างสำหรับให้ลูกเรียนหนังสือ ครั้งหนึ่งเตี้ยกลับไปเยี่ยมบ้านที่เมืองจีนกลับมาเอารูปถ่ายที่บ้านเมืองจีนมาอวดใหญ่ เป็นตึก ๗ หลัง หลังกลางสำหรับปู่กับย่าผม ปู่กับย่ามีลูกชาย ๖ คน ฉะนั้นตึกอีก ๖ หลัง

สร้างไว้ข้างละ ๓ หลังในบริเวณเดียวกัน สำหรับลุง เตี้ย และอาของ
 ผมทุกคน ในบริเวณมีสวนส้มสวนผลไม้อื่นและมีนาพอทำมาหากิน
 ได้ทั้งครอบครัวใหญ่ ๆ ๖ ครอบครัว เตี้ยมีความภาคภูมิใจมาก เพราะ
 ที่ดินและตึกที่มีได้ถึงขนาดนี้เป็นด้วยลูกกับเตี้ยเพียงสองคนมาทำงาน
 ในเมืองไทยแล้วดออมส่งเงินไปซื้อไปสร้างไว้ให้ครอบครัวได้อยู่ได้
 ใช้สบาย มีหน้ามีตาในหมู่บ้านตามประเพณีจีน มีชื่อเสียงว่าเป็นคนดี
 ทั้งสองคน แต่พอเตี้ยเอารูปถ่ายที่ว่านั้นมาอวดที่บ้าน แม็กก็พินเสีย
 อะอะกับเตี้ยว่านี่แหละในเมืองไทยต้องเช่าห้องแถวอยู่ราวกับรังหนู
 จะส่งลูกไปเรียนโรงเรียนฝรั่งก็ต้องทะเลาะกันก่อน เงินที่หาได้กลับส่ง
 ไปบำรุงทางเมืองจีนเสียหมด อาผู้ชายกับครอบครัวนอนกินอยู่เมือง
 จีนสบาย ๆ เพราะมีทั้งสองคนส่งเสียไม่ต้องทำอะไร บางคนมีเมียน้อย
 ด้วยซ้ำ ฯลฯ เตี้ยกับแม่ไม่พูดกันไปหลายวัน

การที่กำกับผมไปเรียนที่อัสสัมชัญ ก็ไม่ใช่ว่าจะราบรื่น เพราะ
 ชื่อเราก็คือจีน นามสกุลก็เป็นจีน เพื่อน ๆ ที่โรงเรียนก็ล้วนว่าเป็นเจ๊ก
 เขาตั้งฉายาต่าง ๆ ให้เจ็บอาย เช่น เรียกผมว่าไอ้ดี เวลาเตี้ยต้องลง
 ชื่อรับทราบรายงานความประพฤติและผลสอบในสมุดประจำตัวนักเรียน
 เตี้ยก็เขียนภาษาไทยไม่ได้ ต้องลงชื่อภาษาจีน ถ้ามีความอายเรื่องนี้
 มากกว่าผม ตอนหลัง ๆ ถึงกับปลอมมลายือชื่อเตี้ยเป็นภาษาไทย
 และเปลี่ยนชื่อให้เป็นไทยเสร็จ เตี้ยเป็นลูกชายคนที่สามของ ปู่
 ใคร ๆ เรียกว่า “ซา” กำก็เปลี่ยนให้เป็น “สา” ฟังดูแล้วเป็นชื่อไทย

อยู่โรงเรียน เราทั้งสองพยายามที่จะให้เพื่อน ๆ รับเราว่าเป็น
 คนไทย พอกลับมาบ้าน และโดยเฉพาะเมื่อไปהלากับเตี้ยที่แพปลา
 บรรดาญาติทางเตี้ยที่มาร่วมทำงานหากินกับลุงก็มักจะล้อเลียนพวก
 เราว่า กลายเป็นคนไทยไปเสียแล้ว พูดภาษาจีนก็ไม่ชัด กลายเป็น
 “ฮวนเกี้ย” คือลูกชาวป่าเถื่อน เรายังเด็กอยู่รู้สึกอึดอัดใจเป็นกำลัง
 เพราะโดนกระหนาบทั้งสองด้าน ทั้งที่โรงเรียนและที่บ้าน แม่เป็นคน

ปลอบและให้กำลังใจแก่เรา ท่านว่า “ฮวนเกีย” ซิดี เกิดเมืองไทย อยู่เมืองไทย ต้องเป็นไทย ถ้าอยู่เมืองจีนเป็นคนจีนดีแล้วเข้ามาหากินในเมืองไทยกันทำไม ท่านว่าท่านเลี้ยงลูกของท่านให้เป็นคนไทยจะดีไม่ต้องเป็นจับกัง คือกรรมกรแบกหามอย่างญาติที่ช่างล้อเรา ไม่ต้องหอบก่ายเตี้ยวขายอย่างเด็ก ๆ เพื่อนบ้าน และเพื่อนเล่นของเรา และไม่ต้องเป็นอั้งยี่ สมาชิกสมาคมลับของจีนที่เป็นอันธพาล

๔. ปัญหาของลูกจีน

ปัญหาเรื่องลูกจีนในประเทศไทยนี้ พวกเราโดยมากมักจะมองไปในทำนองว่าลูกจีนเป็นตัวปัญหา หาได้คำนึงไม่ว่าลูกจีนนั้นเองมีปัญหาของตัวเอง เพราะถูกอัดก๊อปปี้ทั้งด้านไทยและด้านจีน ผมคิดว่าปัญหาของลูกจีนนั้น ถ้าเราแก้ไขให้แล้ว จะช่วยแก้ไขป้องกันปัญหาเรื่องลูกจีนสำเร็จไปด้วยในตัว สำหรับผมเอง แม่ได้ช่วยแก้ปัญหาให้เสร็จ ด้วยคาถาที่ว่า เกิดเมืองไทย อยู่เมืองไทย ต้องเป็นไทย ต้องจงรักภักดีต่อไทย แม้จะถูกเหยียดหยันต่อว่าว่าทิ้งขนบธรรมเนียมภาษาจีนของปู่ย่าและพ่อไป ก็ทนไหว เพราะแม่ชี้ทางให้ แม่เองก็ชื่อจีน มีเชื้อจีนและพูดภาษาจีนได้คล่อง รู้ขนบธรรมเนียมจีนดี เช่น เช่นไหว้ปู่ย่าตายายพระภูมิเจ้าที่แบบจีน นั้นเป็นเรื่องของครอบครัวของสังคม ไม่ใช่เรื่องสัญชาติและความจงรักภักดี ซึ่งต้องเป็นของไทยเด็ดขาด เมื่อครั้งสงครามญี่ปุ่น ผมและเพื่อน ๆ ลูกจีนอย่างผมอีกหลายคน ไม่เคยลังเลใจเลยที่จะสละชีพเพื่อชาติไทย เพราะนอกจากจะเกิดเมืองไทยกินข้าวไทยแล้ว ยังได้รับทุนเล่าเรียนรัฐบาลไทย คือเงินของชาวนาชาวเมืองไทย ไปเมืองนอก แล้วผูกพันใจว่าจะรับราชการไทยด้วย

ปัญหาลูกจีนในประเทศไทย ผิดกับปัญหาลูกจีนในมาเลเซีย สิงคโปร์ และอินโดนีเซีย เพราะแต่ไหนแต่ไรมา ชาวจีนที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารในเมืองไทยนั้น ได้รับนับถือและกลมกลืนให้เป็น

กันเอง และให้เป็นไทยในวงราชการ ผู้นำชาวจีนก็ได้รับการยกย่องให้เป็นพระยาโชฎีการาชเศรษฐี เจ้ากรมท่าซ้าย มีหน้าที่ความรับผิดชอบสำคัญในราชการพระคลังมหาสมบัติและการต่างประเทศ ชาวจีนโดยทั่วไปในเมืองไทยก็ได้รับการสนับสนุนให้แต่งงานกับไทยหรือกับลูกจีนเกิดในเมืองไทย ใต้รับพระราชทานหรือส่งเสริมให้มีนามสกุลเป็นไทย ถ้าใครยังเป็นห่วงขนบธรรมเนียมจีนอยู่บ้างซึ่งท่านก็ไม่ห้าม และจะมีนามสกุลเป็นพันธู์ทางก็ทำได้ โดยเก็บคำแซมมาผสมกับภาษาไทยหรือสันสกฤตให้ฟังเป็นชื่อไทย เช่น อี้ ง ก า กร ณ ์ ก็มาจากแซ่อี้ ง คือ เหลือง รวมทั้งนามสกุล แปลได้ความว่า เหลืองเหมือนดวงอาทิตย์ นโยบายกลมกลืนจีนและลูกจีนให้เป็นไทยจึงเป็นนโยบายที่ดีสามารถป้องกันเหตุร้ายแรงอย่างในมาเลเซียและอินโดนีเซีย เมื่อไม่นานมานี้ได้อย่างแนบเนียน

ในระดับราชการไทยกับจีนแล้ว แต่ดั้งเดิมมาก็มีความสัมพันธ์กันแบบตะวันออกอย่างเสมอภาค กล่าวคือ มีสัมพันธ์ไมตรีโดยส่งทูตนำของขวัญบรรณาการให้ซึ่งกันและกันฐานามิตร โดยไม่ต้องตั้งทูตประจำจนกระทั่งถึงรัชกาลที่ ๔ แห่งสมัยรัตนโกสินทร์ สมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงพิจารณาว่าพระเจ้ากรุงจีนเริ่มที่กักท้าว ไทยส่งเครื่องบรรณาการไปถวายเป็นการอ่อนน้อมสวามิภักดิ์ฐานประเทศราช จึงโปรดให้งดเสียแล้วเลิกติดต่อกันนาน จนกระทั่งทางประเทศจีนเกิดกึกก้อง คือ การพยายามเปลี่ยนแปลงระบบการปกครอง กษัตริย์จีนจึงเริ่มส่งทูตมาพยายามจะให้สัมพันธ์ไมตรีเป็นการประจำ แต่ทางประเทศไทยก็ปฏิเสธ โดยถือนโยบายเป็นมิตรอยู่ตลอดเวลาแต่ไม่ต้องมีทูตประจำ เป็นเช่นนี้มาจนหลังสงครามญี่ปุ่น จึงได้เริ่มมีสถานทูตประจำขึ้น นโยบายการต่างประเทศที่ได้ใช้ปฏิบัติในอดีตนั้น เท่าที่เกี่ยวกับประเทศจีนก็ถือหลักการเช่นนี้อยู่เสมอ คือเป็นมิตรกันโดยไม่ต้องผูกพันเป็นทางการ ส่วนคนชาติจีนในประเทศไทยนั้นก็ได้ออกาส

ประกอบสัมมาอาชีพได้ โดยพยายามให้กลมกลืนเป็นไทยเสียโดยเร็ว

ผมเชื่อว่านโยบายดังกล่าวทำประโยชน์ให้แก่ประเทศไทยมาก และในขณะเดียวกัน ก็สามารถชักจูงให้ลูกหลานจีนรู้สึกอบอุ่นว่าได้อยู่ในบ้านเมืองของตนเอง จริงอยู่ระหว่างไทยกับจีนและลูกจีนย่อมมีการกระทบกระทั่งกันบ้าง เช่น ในสมัยที่จอมพลป. พิบูลสงครามถือลัทธิชาตินิยมอย่างรุนแรง หรือในสมัยที่สงครามญี่ปุ่นสงบลงใหม่ ๆ ชาวจีนในกรุงเทพฯ กำเริบ แต่ข้อขัดแย้งเช่นนี้มีอยู่ไม่นานและแก้ไขได้ง่าย เพราะภูมิหลังของเรื่องมันคงตืออยู่แล้ว

เรามักจะได้ยินคนบ่นบ่อย ๆ ว่า “การค้าของไทยอยู่ในกำมือของคนต่างด้าว” ตามปกติมักจะหมายถึงต่างด้าวชาวจีน (แต่เดี๋ยวนี้หมายถึงญี่ปุ่นด้วย) ข้อนี้ไม่เป็นจริงเสียทีเดียว เพราะถ้าหมายถึงลูกจีนสัญชาติไทยด้วยก็ไม่ใช่คนต่างด้าว นอกเสียจากว่าเมื่อถูกตั้งข้อรังเกียจให้เป็นต่างด้าว ก็ย่อมต้องมีปฏิกิริยาเป็นธรรมดา ถ้าปฏิบัติถือเสียว่า ลูกจีนเกิดในเมืองไทยเป็นคนไทยจริง ๆ แล้ว ส่วนใหญ่ก็จะมีควมสวามิภักดิ์ต่อไทย กลืนให้เป็นไทยได้ง่าย แต่บางครั้งผู้ใหญ่ในวงราชการเราหาได้กระทำเช่นนั้นไม่ กลับไปขู่เชิญบังคับให้เงินและลูกจีนนั้นมาสวามิภักดิ์ต่อตนเป็นการส่วนตัว โดยมอบหุ้นฟรีในกิจการค้าให้ผู้นั้น หรือให้แต่งตั้งตนหรือภรรยาหรือญาติเป็นประธานกรรมการหรือกรรมการบริษัท อ้างว่าที่ทำเช่นนั้น ก็เพื่อจะควบคุมถึงการค้าต่าง ๆ นั้นให้อยู่ในกำมือของคนไทย แท้จริงที่แตกต่างไปจากเดิมก็มีเพียงแต่ว่า เกิดมีคนไทยจำนวนน้อยเข้าไปแสวงประโยชน์ส่วนตัวโดย “คุ้มครอง” กิจการที่ว่านั้น เจ้าของกิจการค้านั้นไม่ว่าจะเป็นจีนหรือลูกจีนก็ตาม เมื่อได้รับความคุ้มครองแล้ว ก็ย่อมต้องทำประโยชน์ตอบแทนให้แก่ผู้คุ้มครอง แต่ไม่ยอมให้เข้าเนื้อของตน คือยังคงมีกำไรมากเท่าเดิมหรืออาจจะมากกว่าเดิม เพราะมีท่านผู้ใหญ่คุ้มครองให้อภิลิขิตด้วย ผู้ที่เสียประโยชน์จริง ๆ ก็คือลูกค้า

ของกิจการเหล่านั้น หมายความว่าราษฎรไทยโดยทั่วไปนั่นเองเดือดร้อน

ในบางครั้งอวิชาทำให้ข้อเท็จจริงผิดแปรไปก็มี เช่น เรื่องจำนวนคนจีนในประเทศไทย เมื่อเลิกสงครามญี่ปุ่นใหม่ ๆ เจียงไคเช็คยืนยันว่า ในเมืองไทยมีชาวจีนโพ้นทะเลอยู่ ๓-๔ ล้านคน และเรียกร้องให้ชาวจีนเหล่านั้นจงรักภักดีต่อประเทศจีน ถ้าตรวจสอบสถิติของราชการไทย จะพบว่าคนสัญชาติจีนจริง ๆ มีเพียงไม่กี่แสน ฉะนั้นที่ใครนับได้ถึงหลายล้านนั้น ก็ต้องรวมนับลูกจีนสัญชาติไทยอย่างผมเข้าไปด้วยเป็นอันมาก เป็นการตู่และจตสีบอย่างไม่ชอบธรรม ต่อมารัฐบาลคอมมิวนิสต์จีนก็ตู่สีบไปว่า คนจีนโพ้นทะเลมีอยู่ ๓-๔ ล้านคนในประเทศไทย เมื่อไม่กี่เดือนมานี้ ผู้ใหญ่ในราชการไทยเราเองก็ยังหลงแกลงออกมาได้ว่าคนจีนในไทยมีหลายล้านคน และว่าพวกเหล่านี้จะเป็นภัยคุกคามความมั่นคงของชาติไทย มีคนจำนวนมากที่รู้สึกน้อยใจในถ้อยคำชนิดนี้

พฤติกรรมของชาวจีนและลูกจีนในไทย หลังจากที่คอมมิวนิสต์ยึดอำนาจในประเทศจีนได้เมื่อพ.ศ. ๒๔๙๒ แล้ว แตกต่างไปจากเดิมอย่างผิดหูผิดตา ผมได้เล่าแล้วว่าเมื่อก่อนชาวจีนอย่างเตี้ยผม ทำมาหากินได้เท่าใดก็ส่งเงินส่วนใหญ่ออกไปบำรุงครอบครัวที่เมืองจีน ลูกหลานก็ส่งไปเรียนที่นั่น และเมื่อแก่แล้วก็กลับไปตายเมืองจีน ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๒ เป็นต้นมา ชาวจีนในไทยยังคงส่งเงินไปบำรุงญาติที่เมืองจีนอยู่บ้าง แต่ไม่มีใครกล้าส่งไปจำนวนมาก เพราะเกรงจะถูกจับและเกรงว่าญาติจะถูกเบียดเบียนฐานเป็นพวกนายทุน ฉะนั้นเงินที่หาได้ก็เก็บออมไว้ที่ประเทศไทยเป็นส่วนมาก ที่มีมากก็ปลุกตึกอยู่แทนที่จะเช่าเช่าอย่างก่อน แต่เดิมชาวจีนคนไหนที่มีรถยนต์ใช้ต้องเป็นเจ้าของ ตัวนี้เขาซื้อรถยนต์กันเกลื่อน ลูกหลานส่วนใหญ่ก็ให้เข้าโรงเรียนไทยแล้วเข้ามหาวิทยาลัยไทย คบค้าสมาคมกับเพื่อนไทย

มากขึ้น มีจำนวนมากที่ได้ปริญญาจากมหาวิทยาลัยไทยแล้วมีความภาคภูมิใจ รู้สึกจงรักภักดีต่อประเทศไทยมากขึ้นทุกที น่าจะเป็นโอกาสอันดีที่รัฐบาลไทยจะดำเนินนโยบายกลมกลืนให้เป็นไทยได้สนิทยิ่งขึ้น โดยไม่ให้น้อยเนื้อต่ำใจว่าเป็นราษฎรประเภทสอง ด้วยความเห็นดังนี้ ผมจึงได้เสนอไว้ตอนต้นว่า ปัญหาเรื่องลูกจีนในไทยแก้ไขได้ง่ายด้วยการช่วยแก้ปัญหาของลูกจีน

ผมได้พรรณนาเรื่องจีนกับลูกจีนอย่างยืดยาวในบทความนี้ แต่ก็เป็นเรื่องที่สัมพันธ์กับเรื่องของแม่ผม แม่เป็นผู้ที่นิยมวัฒนธรรมจีน ขนบประเพณีจีน แต่แม่เป็นคนไทย ถือสัญชาติไทย จงรักภักดีต่อไทย เลี้ยงลูกให้อยู่ในกรอบวัฒนธรรมและศาสนธรรมของไทยตลอดมา

๕. ปัญหาเศรษฐกิจของแม่

เตี้ยตายตั้งแต่ผมอายุ ๙ ขวบ ไม่มีมรดก ไม่มีเงินประกันชีวิต ไม่มีบำเหน็จบำนาญเหลือให้ตกทอดมาเลย พี่ชายสองคนกลับมาหากินที่เมืองไทยแล้วแต่เงินเดือนน้อยเต็มที่ ก่ำ ผม และน้องอีก ๓ คน ยังเล็กอยู่ กำลังเรียน กำลังกินจุ กำลังเติบโตขึ้น ลุงให้ความอุปการะส่งเสียเงินให้แม่เป็นรายเดือนแต่ก็ไม่พอใช้ ในครอบครัวเรามียาย และน้าสองคน มีแม่มน้องคนเล็ก (ซึ่งหย่าแล้วแต่แม่มนยังอยู่ด้วยกันกับเราเหมือนญาติ) กับลูกสาวแม่มน ลูกของน้าผมจากสระบุรีมาอยู่ด้วยเพื่อเรียนหนังสือ ๒ คน แล้วยังมีญาติมาพักอาศัยด้วยไม่ขาดสาย ฉะนั้นค่าใช้จ่ายในบ้านย่อมมากเป็นธรรมดา ผมสองคนติดค่าเล่าเรียนที่อัสสัมชัญค้างชำระเสมอมา หนัก ๆ เข้าแม่ก็ต้องใช้กำกับผมไปขอเงินก้อนจากลุงเป็นพิเศษมาชำระค่าเล่าเรียนเสียที่ ตอนราวพ.ศ. ๒๔๖๙-๗๐ กิจการค้าของลุงผมไม่ดีเลย ลูกค้าถูกมรสุมโปะแตก และเศรษฐกิจของประเทศโดยทั่วไปเลวลง ราคาปลาก็ตกต่ำ ลุงผมก็อึดอัดเรื่องเงินอยู่มาก วันหนึ่งผมขึ้นไปบนบ้านลุงแล้วขอเงินท่านมา

ชำระค่าเล่าเรียน ท่านนึ่งอึ้งอยู่สักสิบนาทีเห็นจะได้ พอท่านรู้สึกตัว ท่านก็พูดว่า “ป่วยเอ๊ย อาแป๊ะคิดถึงเตี้ยแก”

เมื่อเตี้ยตายไปไม่นาน ลุงได้เสนอต่อแม่ว่าให้แม่พาลูกทุกคน เว้นแต่คนโตสองคนไปอยู่เมืองจีนเสีย ลุงรับรองเด็ดขาดว่าจะไม่ให้อนาทรร้อนใจ จะให้พวกผมได้เรียนหนังสือทุกคน และจะส่งเงินให้ใช้เป็นประจำ แม่ผมปฏิเสธ ลุงจึงแนะว่า เมื่อเงินไม่พอใช้ก็ควรจะย้ายลูกจากโรงเรียนฝรั่งไปเข้าโรงเรียนหลวง จะได้ทุ่นค่าใช้จ่ายลง แม็กก็ไม่ยอม ความมานะตื้อดั่งของแม่ทำให้ญาติด้านจีนอ้ำงาษิตพูดถึงแม่ว่า “ซิวเสี่ยอาดักวากซิง” แปลว่า “มือเล็กอุดกันใหญ่”

รายได้ของแม่ในขณะนั้น ส่วนใหญ่เป็นเงินอุปการะจากลุง นอกนั้นแม่พยายาม “ติดไฟ” ที่บ้าน คือตั้งวงเล่นไฟในบ้านเพื่อเก็บ “ค่าตัง” แต่เข้าใจว่าค่าตังนั้นไม่เท่าไรนัก เพราะแม่ลงมือเล่นด้วย และคงเล่นได้บ้างเสียบ้าง นักการพนันส่วนมากเวลาเล่นได้มักจะจ่ายเงินฟุ่มเฟือย และมักจะจ่ายมากจนติดนิสัย แม้เวลาเล่นเสียก็ยังคงจ่ายฟุ่มเฟือย แม่ผมเป็นคนใจกว้าง และได้กล่าวแล้วว่าในบ้านเรามีคนอยู่ประจำทั้งเด็กและผู้ใหญ่ไม่น้อยกว่า ๑๔-๑๕ คนเสมอ เรื่องอาหารแม่ถือคติว่าต้องไม่ให้ใครอดอยาก ที่บ้านมีอาหารดี ๆ และเหลือเฟืออยู่เสมอ เมื่อกำกับผมโตขึ้น แม็กก็สนับสนุนให้ชวนเพื่อนนักเรียนไปเที่ยวที่บ้าน เมื่อเพื่อน ๆ ไปแม็กก็ดีใจ จ่ายตลาดเป็นการมโหฬารเพื่อเลี้ยงเพื่อน ๆ ผม บางครั้งชวนกันไปกว่าสิบคน ยิ่งตอนตรุษหรือสารทแม่เป็นสั่งให้ชวนเพื่อนไปมาก ๆ ให้ไปกินเลี้ยงที่บ้าน (จะได้ไม่ไปเที่ยวเสเพลข้างนอก) จ่ายกับข้าวไม่อัน เพื่อนเก่าของผมที่อ่านเรื่องนี้คงจำได้ดี

การครองชีพของเราอยู่ในระดับดีเกินกว่าปกติของแม่หม้ายที่เช่าห้องแถวอยู่ เมื่อกำกับผมยังเล็กอยู่ แม่เช่ารถม้าให้ไปส่งที่โรงเรียนบางรักและรับกลับเข้าเย็น ไม่ให้นั่งรถรางเพราะไปห้อยโหน

เดี่ยวแข่งขานัก ไม่ให้เดินไปเพราะไกลเกินกำลัง เสื้อผ้าแม่ให้นุ่งห่ม ผิดกว่าเพื่อนบ้าน ถึงแม้ว่าจะไม่ถึงขนาดของเพื่อน ๆ ที่โรงเรียนซึ่งเป็นลูกคนมั่งมี ที่ผมรำคาญมากก็คือให้ใส่แหวนและสร้อยคอทองคำ เพราะถ้าเด็กไม่มีทองติดตัวเขาจะดูถูกเอา แม่ชอบดูละคร “ปราโมทย์” วิกเชียงกงอยู่ใกล้บ้าน และให้ผมไปเป็นเพื่อนถือกระเป๋ามากให้เสมอ งานเรียไร งานกุฐิน ผ้าป่า เทศนมมหาชาติ เข้าพรรษา ออกพรรษา แม่ต้องร่วมด้วยทุกครั้งที่ถูกชวน เพื่อนบ้านหรือญาติใครขัดสนมา ออกปากยืมมักจะไม่ขัด เห็นแต่บ่นว่าให้ยืมกันไปแล้วไม่มีใครได้คืน

เมื่อใช้จ่ายขนาดนี้ เงินที่ได้มาย่อมไม่พอแน่ ข้อนี้ผมทราบมา ตั้งแต่เล็กอยู่แล้ว เพราะถูกใช้ให้ไปขอยืมเงินจากพี่บ้าน่าอาหลายคน หลายครั้ง แต่ที่ไม่ทราบก็คือแม่ต้องมีภาระหนี้สินมากเพียงใด ท่านตีวงกู้ยืมกว้างขึ้นทุกที ที่แรกก็ญาติ ต่อมาเพื่อน และสุดท้ายก็คนอื่น ชั้นญาติและเพื่อนฝูงก็คงจะไม่ต้องเสียดอกเบี้ย หรือถ้าจะเสียก็คงไม่แพงพอประมาณ แต่ที่กู้จากคนอื่น ๆ คงจะเพิ่มมากขึ้นทุกที ดอกคงจะแพงทับถมกันไป แม่พูดเสมอว่าถึงอัดคัตเพียงใดก็ไม่ให้ใครมาดูถูก ภาระการเงินแม้ว่าเป็นของแม่คนเดียว ลูกเจ้าหรือแม่ท่านน้องสาว ท่านไม่ต้องเกี่ยวข้องไม่ต้องเป็นห่วง แม่เป็นหม้ายเลี้ยงพวกเราอย่างนี้มารวม ๙ ปี ๑๐ ปี จนในพ.ศ. ๒๔๗๖ กำกับผมเรียนจบชั้นมัธยมปีที่แปด จึงออกมาทำงานกินเงินเดือนทั้งสองคน พอจะช่วยค่าใช้จ่ายในบ้านได้บ้าง ดูเหมือนกำไ้ได้เงินเดือน ๆ ละ ๕๐ บาท ผมเดือนละ ๔๐ บาท แต่สาวยเกินไปเสียแล้ว เพราะหนี้สินของแม่ได้พอกพูนมาหลายปีเกินกว่าที่จะสามารถปลดเปลื้องด้วยเงินเดือนซึ่งอยู่ในระดับดีพอใช้

จะเป็นปีพ.ศ. ๒๔๗๖ หรือ ๒๔๗๗ จำไม่ได้แน่ แม่ถูกลอตเตอรี่รางวัลที่สอง เงินหนึ่งหมื่นบาท เพื่อน ๆ ผมรู้จักกระฉ่อนไป และมักจะถามผมว่าได้ส่วนแบ่งเท่าใด ผมก็ตอบโดยสัตย์จริงว่าแม่ให้ ๑๐ บาท

ไม่มีใครเชื่อ ผมเองทราบดีว่าแม่เงิน ๑๐ บาทนั้น ได้มากก็เป็นบุญเมตตาของแม่มากแล้ว เพราะเมื่อได้เงินรางวัลมาแม่ก็นำไปชำระหนี้ได้จำนวนาจนเกือบหมด เหลืออยู่เล็กน้อยท่านนำไปลงทุนร่วมกับญาติทำการค้าขายเพื่อให้พี่ชายคนโต ๒ คน ได้มีงานทำเป็นหลักฐานเท่าที่รู้ตอนนั้นก็เพียงเท่านี้ กระนั้นก็ยังไม่กล้าเล่าให้ใครฟังตามความเป็นจริงเพราะอายเขา เรื่องที่แม่ปกปิดพวกเรารู้แล้วเรามาทราบภายหลังนั้น เป็นเรื่องที่จกจกจกจกจกจก เมื่อเรื่องการเงินเรียบร้อยแล้วแม่จึงเล่าความจริงให้ฟังว่า เมื่อก่อนจะถูกถอดเตอรืนั้น เจ้าหนี้ยกกำลังเร่งรัดทวงเงินแม่อยู่หลายราย วิ่งเดินเท้าได้ก็หาเงินมาชำระเขาไม่ได้ ขอผัดผ่อนไปได้บ้าง แต่ภาระหนักก็รัดตัวเข้ามาทุกที จนกลุ้มใจนอนไม่หลับ ครุ่นคิดอยู่ ๒-๓ คืน หาทางออกอย่างไรก็หาไม่ได้ ผลสุดท้ายเห็นมีทางออกอยู่ทางเดียว คือไปกระโดดน้ำตายเสียให้พ้นทุกข์ เผอิญรุ่งขึ้นก็ถูกถอดเตอรื เป็นเรื่องหวาดเสียวสยองแต่ก็เป็นบุญพระช่วย

๖. วิธีอบรมลูก

แม้ผมมีความคิดแบบก้าวหน้าหลายอย่าง แต่อบรมลูกส่วนใหญ่แบบโบราณ คือ ทะนุถนอมลูกจนเกินไป เช่น ให้อีกผู้ชายนั่งรถม้าไปโรงเรียน ห้ามเด็ดขาดไม่ให้เล่นฟุตบอล แม้แต่จะไปดูฟุตบอลก็ห้าม ไปเล่นฟุตบอลเดี่ยวแข่งขาหัก ไปดูฟุตบอลก็เดี่ยวแข่งขาหัก เรื่องแข่งขาหักเป็นเรื่องที่แม่กลัวนัก แต่ก็ไม่วายที่ผมจะแอบหนีไปคือไปดูฟุตบอลเมื่อแม่ตั้งวงไฟ ถ้าวันไหนอยากไปดูฟุตบอลแต่แม่ตั้งวงไฟไม่ได้ขำไม่ครบเป็นอด เพราะถ้าหนีไปแม่ก็ต้องรู้ จะเล่นฟุตบอลเราก็ไปสนามหลวงหรือลุมพินีในตอนเช้าดึกก่อนแม่ตื่น กลับมาตอนสายพอตีรับหน้าแม่เมื่อตื่น เมื่อผมอายุ ๑๕ ปี ก็มีอุบัติเหตุแขนหัก ข้างขวาจนความแตก ที่แขนหักนั้นไม่ใช่เพราะไปเล่นฟุตบอล ตั้งใจ

จะไปเล่นที่ลูมพินี แต่ยิมจักรยานเพื่อนซี้อแล้วล้มในสนามนั้นเอง พวกเราจะไปไหนตามปกติต้องขออนุญาตก่อนเสมอ แม่ห้ามหนักห้ามหนักกลัวจะไปคบนักเลงแล้วจะเป็นอันตราย แต่กระนั้นผมก็ยังหนีหลบไปเล่นกีฬาอยู่เนื่อง ๆ

แม่มีกิตติศัพท์เลื่องลือว่าดู มีไม้เรียวอาญาสิทธิ์เหน็บไว้หลัง กระจกข้างแก้อี้อประจำตัวของท่านที่หน้าบ้าน แต่ท่านมักจะใช้ไม้เรียวตีเด็กเล็ก ๆ และเลือกที่ตีคือที่ขา ส่วนใหญ่ใช้ชู้มากกว่าตีจริง ๆ แต่ถ้าถูกตีแล้วก็ทั้งเจ็บทั้งอาย เนื่องจากแม่เป็นพี่สาวคนโต อาณาจักรแห่งอำนาจของท่านจึงกว้างขวางแผ่ไปถึงบ้านหน้า ๆ ผมหลายบ้าน ลูกพี่ลูกน้องผมคือหรือ ชนหรือ ไม่กินยาหรือ ไม่กินข้าวหรือ ไม่อาบน้ำหรือ พอได้ยินว่า “คุณป้าใหญ่” หรือ “แม่ป้าใหญ่” มาแล้วเป็นเรียบร้อย ผู้ที่อยู่ในอาณาจักรของแม่เดี๋ยวนี้เป็นข้าราชการชั้นอธิบดีก็มี เป็นผู้จัดการสาขาธนาคารพาณิชย์ก็มี เป็นนายตำรวจชั้นนายพันก็มี เป็นพนักงานธนาคารชาติก็ยังมี

เวลาลูกหลานทำการบ้านเรียบร้อย อ่านหนังสือ วาดเขียน ทำงานฝีมือหรือสอบไล่ได้ผลดีแม่ก็พอใจ แต่ไม่ชมต่อหน้า แกล้งพูดให้คนอื่นฟังโดยรู้ว่าเราได้ยิน เพราะพวกเรามักแอบฟังผู้ใหญ่คุยกัน อยู่ร่วมกันในห้องแถวแคบ ๆ เช่นนั้น ย่อมอดได้ยินได้ฟังอะไร ๆ ไม่ได้ เมื่อผมสอบชิงทุนได้ไปเรียนเมืองนอกและทราบผลประกาศแล้ว แม่ก็จับตระเวนไปลาญาติพี่น้องเพื่อนฝูงทุกวันทั้งเช้าทั้งบ่ายหลายสัปดาห์ บางครั้งรู้สี่กระอาเพราะทั้งเปื้อนทั้งกระดากที่แม่พาไปโฆษณา เพื่อนของแม่บางคนที่ต้องไปลา ผมไม่เคยรู้จักมาก่อนเลย แต่แม่บอกว่าเอาเถิดเถียงถือกระเป๋ามากให้แม่ ไปเป็นเพื่อนแม่ก็แล้วกัน เพราะหัดตีผมทนไปกับแม่ทุกนัด ถ้าไม่ไปคงจะนึกเสียดายและเสียใจมาถึงบัดนี้ เพราะเป็นโอกาสสุดท้ายแล้วที่จะทำตามใจแม่ ผมไปเมืองนอกเดือนเมษายน ๒๔๘๑ ต่อมาอีก ๖ เดือน แม่ก็ตาย

๗. คาถาของแม่

แม่ไม่ใช้พระอรหันต์ เป็นมนุษย์ธรรมดาที่มีคุณธรรมหลายประการ ตั้งได้พรรณนามาแล้ว ความบกพร่องย่อมมีอยู่บ้างเป็นธรรมดา แต่ไม่ใช้วิสัยของลูกที่จะมาบรรยาย

แม่มีคาถาอยู่ ๓-๔ ข้อ ซึ่งถ้าอธิบายให้ทราบ บางทีจะเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นด้วย

ความมานะเด็ดเดี่ยว เป็นคาถาข้อแรกของแม่ที่เห็นได้ชัดจากประวัติของท่าน เมื่อตั้งใจจะทำอะไร โดยเห็นแน่แน่วแล้วว่าเป็นสิ่งที่ดีสิ่งที่ชอบธรรม ก็ต้องทำให้ได้แม้จะต้องเสี่ยงต่ออันตราย ความยากลำบาก ใครจะนิินทาเย้ยหยันอย่างไรก็ต้องมานะอดทน โดยหวังประโยชน์ถาวร จะเด็ดเดี่ยวได้ต้องกล้าหาญ แต่กล้าหาญไม่ใช่กล้าบ้าบิ่นซึ่งเป็นการเสี่ยงภัยโดยไร้ประโยชน์ แม่ไม่เคยขลาดและไม่เคยบ้าบิ่น แต่กล้าหาญกว่าใคร ๆ

แม่รักอิสรภาพและเสรีภาพยิ่งกว่าชีวิต ถ้าท่านยอมไปอยู่เมืองจีนเมื่อท่านเป็นหม้ายใหม่ ๆ บางทีชีวิตของแม่อาจจะยืนนานกว่าที่เป็นอยู่ แต่แม่ไม่เคยคิดจะให้ใครเลี้ยง เงินอุปการะของลุงท่านถือว่าเป็นสิทธิ์ของท่านที่ควรได้ เพราะเตี้ยได้ช่วยลุงทำงานจนสร้างบ้านที่เมืองจีนได้ใหญ่โต ท่านพูดให้ฟังเสมอว่าไปให้ลุงเลี้ยงที่เมืองจีนก็เหมือนไปเป็นนกขุนทองอยู่ในกรง บินไปไหนไม่ได้ตามชอบใจ เข้าค้ำมีอาหารกินจะพูดตามใจตัวก็พูดไม่ได้ พูดไม่ได้ตามใจไม่ใช่ไทยแท้

คาถาข้อต่อไปคือความซื่อสัตย์สุจริต แม่พูดบ่อย ๆ ว่าเลี้ยงลูกมาได้เอาเปรียบใคร ไม่ให้คิดในช่องอในกระดุก ต้องถือสัตย์ ต้องคงวาจาสัตย์ เมื่อแม่เป็นหนี้สินล้นพ้นตัว ไม่สามารถชำระคืนเขา แม่ก็จะปักใจจะรับกรรมด้วยชีวิต ครั้นบุญมาวาสนาส่งให้ได้เงิน เจ้าหนี้ที่ร้าย ๆ ทั้ง ๆ ที่ไม่เคยทวง แม่ก็ชำระคืนหมดทั่วหน้า บางรายให้ยืม

มาจนลืมนี่ ก็ยังชำระให้เสร็จสิ้นไป

ความใจกว้างเมตตากรุณานั้น แม่ปฏิบัติให้เห็นเป็นตัวอย่าง ท่านว่าคนเราก็ต้องมีเรื่องทุกข์ร้อนกันทั้งนั้น ถ้ามนุษย์ไม่ช่วยซึ่งกัน และกันแล้วโลกจะแคบ มีคนเตือนแม่ว่าทำไมใจกว้างนัก ใครขออะไร ก็มักจะให้ แม่ก็ตอบว่าถ้าเขาไม่ลำบากจริง ๆ แล้ว เขาจะบากหน้ามาขอเราหรือ

แม่พยายามหลีกเลี่ยงไม่ให้ใครตำหนินินทาได้ และไม่ให้ใครดูถูก แต่ถ้าใครเอาความเท็จมานินทา แม่ก็ไม่สนใจ บอกว่าอย่าไปเอาใจใส่กับคนพาล เช่น เมื่อผมถูกตำว่าเป็นฮวนเกี้ย หรือล้อว่าเป็นไอ้เจ๊ก ท่านก็บอกว่าเขาไม่รู้อะไรหรอกแล้ว จึงหยิบเอาเรื่องส่วนตัวมาว่ากัน ฉะนั้น เมื่อผมอายุมากแล้วกำลังตกกันถึงเรื่องสำคัญ ๆ เกี่ยวกับเสรีภาพของบ้านเมือง ใครมาตอดเรื่องส่วนตัว เช่น ยั่วว่าผมกินขนมปัง นอนกับฝรั่ง ก็นึกขึ้นได้ว่าเพราะเขาจนต่อเหตุผลของเราแล้ว จึงแวงไปพูดเรื่องส่วนตัวหรือมีคนหาว่าขี้ขลาดดีแต่บอกรุ่นอยู่เมืองนอก ทั้งเพื่อนฝูงไว้ให้เผชิญอันตราย ผมก็ได้คิดว่าคนอย่างนี้ก็มีด้วย จนแก่ถ้อยคำแล้วก็เสกสรรปั้นเรื่อง ไม่นึกถึงเรื่องจริง ๆ ที่เกิดขึ้นเมื่อ ๒๘ ปีที่แล้วมา นึกเสียได้วามดกดี

๘. ผู้หญิงอื่นในชีวิตของผม

เรื่องผู้หญิงในชีวิตของผม ยังไม่จบเป็นแน่นอน เพราะในบทนี้เขียนเรื่องแม่เท่านั้น และยังมีผู้หญิงอีกมากในชีวิตของผม มีหลายคนที่น่าเขียนให้อ่านกัน ทำไมจึงเขียนหรือจะเขียนเรื่องผู้หญิงในชีวิต ? ตอบได้สองประการคือ ถ้าไม่เขียนเรื่องผู้หญิง ก็คงต้องเขียนเรื่องผู้ชาย ถ้าเกริ่นให้บรรณาธิการทราบว่าจะเขียนเรื่องผู้หญิงในชีวิตของผม บรรณาธิการคงจะสนใจถึงกับใจเต้นตึกตัก แต่ถ้าเกริ่นว่าผมจะเขียนเรื่องผู้ชายในชีวิตของผม บรรณาธิการอาจจะเข้าใจผมผิดไปมาก ๆ ก็

เป็นได้

สำหรับเรื่องของผู้หญิงอื่น ผมคิดว่าคงเขียนยากกว่าเขียนเรื่องแม่ มีเหตุผลหลายประการ ข้อสำคัญก็คือไม่แน่ใจว่าเจ้าตัวเขาจะยอมให้เขียน ในบางกรณีอาจจะต้องรอให้เจ้าตัวตายไปเสียก่อน แต่ก็หนักใจอยู่ว่าถ้าผมตายไปเสียก่อนแล้วจะเขียนได้อย่างไร

ยกตัวอย่างเช่น ถ้าจะเขียนเรื่องเมียผม ก็คงจะเห็นได้ชัดว่ายากเพียงใด ในโลกนี้แม่หม้ายมีมากกว่าพ่อหม้ายมากต่อมากนัก

จะซิงเขียนเรื่องเมียผมไว้ในที่นี้สักเล็กน้อย เพราะมาจุกคิดได้ว่าส่วนใหญ่พวกเราชาวธนาคารชาติไม่มีใครรู้จักเมียผม บางคนไม่เคยเห็นด้วยซ้ำ ซึ่งก็นับว่าเป็นบุญ เพราะในสำนักงานไหนถ้าพนักงานรู้จักเมียของหัวหน้าสำนักงานจนถึงขนาดแล้ว มักจะมีเรื่องยุ่งพิลึก

เมื่อผมเป็นผู้ว่าธนาคารนี้ เมียผมมีความเดือดร้อนมากอยู่ข้อหนึ่ง คือมีคนแปลกหน้าไปหาที่บ้านแล้วเอาของขวัญของกำนัลไปให้เสมอ ถ้าผมอยู่บ้านก็สะดวกหน่อย เพราะผมปฏิบัติเองได้ นอกจากจะเป็นคนรู้จักกันสนิทเป็นเพื่อนกัน และของขวัญก็เล็กน้อย ก็รับเอาไว้ เพราะไม่ใช่ของกำนัลสินบน เราปฏิบัติกันอย่างนี้ตลอดมา

วันปีใหม่หนึ่ง เผอิญผมไม่อยู่บ้าน มีพนักงานธนาคารเราคนหนึ่ง (ซึ่งเดี๋ยวนี้ลาออกไปแล้ว) นำกระเช้าผลไม้ไปให้ที่บ้าน พนักงานคนหนึ่งเมื่อปีก่อนได้นำเอากระเช้าผลไม้ไปให้ที่หนึ่งแล้ว ผมก็บอกว่าย่าเอามาอีกเลย ขอขอบคุณมาก เขาก็บอกว่าเขานำมาด้วยความนับถือจริง ๆ ในโลกนี้เขานับถือคนอยู่สองคน ผมเป็นคนหนึ่งในสองนั้น ผมก็ขอบใจแล้วบอกว่านับถือไว้ในใจก็ได้ ปีหน้าอย่านำมาอีกเลย มาถึงปีที่ก็จะเกิดเหตุ เมียผมรับหน้าก็ปฏิบัติอย่างเคย คือขอให้เอาของขวัญนั้นกลับไปเสียพูดเป็นภาษาฝรั่งพนักงานคนนั้นก็เข้าซื้ออยู่นั้นแหละ เมียผมนี้กว่าจะไม่เข้าใจภาษาอังกฤษจึงใช้ภาษาไทยแทน แต่ภาษาไทยของเมียผมใคร ๆ ก็รู้ว่าจำกัดมาก คือพูดได้ว่า “ไปซิ-ไปซิ” พนักงาน

งานคนนั้นก็โกรธหาว่าขี้บไล้ แล้วเลยผูกใจเจ็บพยายามตั้งแต่นั้นมา จนถึงทุกวันนี้ มีโอกาสที่ใด ก็พยายามเอาความเท็จมาผสมกับความจริงเล่นงานผมทุกที เช่นกล่าวหาว่าผมทำงานด้านอื่นเสียจนไม่ทำหน้าที่ผู้ว่าการธนาคารชาติ รวากับว่าตนนั้นรู้จักหน้าที่ผู้ว่าการธนาคารชาติเคยทำมาเป็นอย่างดี และเมื่อจะเล่นงานดำผมก็แว้งเลยไปด่าถึงเมียเสมอ ประหลาดมากที่เป็นนักมวยชกได้เข้มซัด

ข้อที่อยากให้ช่วยกันคิดก็คือ เมียผมทำถูกหรือทำผิด ถ้าอยากอ่านเรื่องผู้หญิงในชีวิตของผมอีก ก็ควรเขียนบอกบรรณาธิการมา และโปรดอ้างเหตุผลให้ทราบด้วยว่าทำไมถึงอยากอ่านอีก และกลับกันถ้าไม่อยากอ่านอีกก็ช่วยเตือนกันด้วย

มิถุนายน ๒๕๑๕

ทหารชั่วคราว

๑. การรวบรวมก่อตั้งคณะเสรีไทยในอังกฤษ

ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง ข้าพเจ้าเป็นทหารชั่วคราวตั้งแต่สิงหาคม ๒๔๘๕ จนถึงมกราคม ๒๔๘๙ การสมัครเข้าเป็นทหารครั้งนั้นมีลักษณะผิดธรรมดาอยู่หลายประการ กล่าวคือ เพื่อนฝูงข้าพเจ้าและข้าพเจ้าเป็นคนไทย ยึดถือสัญชาติไทยแต่สมัครเข้าเป็นทหารในกองทัพอังกฤษ และสวมเครื่องแบบทหารอังกฤษ ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะในเวลานั้นเป็นเวลาสงครามระหว่างญี่ปุ่นกับอังกฤษอเมริกา และญี่ปุ่นรุกรานเข้ามาในประเทศไทย จนกระทั่งรัฐบาลไทยต้องทำสัญญาเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น บรรดาคนไทยที่อยู่ในสหรัฐอเมริกาและสหราชอาณาจักรอังกฤษนั้น รัฐบาลไทยเรียกตัวให้กลับ แต่มีอยู่จำนวนหนึ่งที่ไม่ยอมกลับ แม้ว่ารัฐบาลไทยจะขู่ว่า ผู้ที่ไม่กลับประเทศไทยตามคำสั่งนั้นจะถูกถอนสัญชาติ ผู้ที่ไม่ยอมกลับประเทศไทยเหล่านั้นเรียกตนเองว่า “เสรีไทย” และยังคงถือสัญชาติไทยอยู่ต่อไป (ข้าพเจ้าจึงใช้คำว่า “ยึดถือสัญชาติไทย” ในตอนต้น) ทางสหรัฐอเมริกาเผชิญหน้าอัครราชทูต ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ท่านเป็น

หัวหน้าเสรีไทย และสามารถเจรจากับรัฐบาลสหรัฐ เป็นผลสำเร็จ เพื่อให้สหรัฐ รับผิดชอบคณะเสรีไทยและกองทหารเสรีไทยในสหรัฐ เหล่าทหารไทยในสหรัฐ จึงสามารถรวบรวมกันเป็นปีกแผ่น ได้ใช้เครื่องแบบทหารไทย และมีผู้บังคับบัญชาไทย เป็นหน่วยไทยค่อนข้างแท้ ส่วนในสหราชอาณาจักรอังกฤษนั้น ปราศจากผู้ใหญ่ที่พอจะก่อตั้งรวบรวมกันได้อย่างที่สหรัฐ ท่านอัครราชทูต ณ กรุงลอนดอน มีความจำเป็นที่จะต้องเดินทางกลับประเทศไทยตามคำสั่งรัฐบาลพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ซึ่งประทับอยู่ในอังกฤษก็ทรงปฏิเสธคำเชิญให้เป็นหัวหน้า โดยรับสั่งว่าไม่ทรงประสงค์จะเกี่ยวกับการเมืองและทรงปฏิบัติราชการในกองรักษาดินแดนของอังกฤษอยู่แล้ว ส่วนสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ และ ม.จ. ศุภสวัสดิ์วงศ์สนิท สวัสดิวัตน์ ผู้เซษฐาสสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ซึ่งประทับอยู่ในอังกฤษในขณะนั้นทรงสนพระทัยที่จะร่วมงานเสรีไทยด้วยแต่บรรดาคนไทยเห็นว่าจะทูลเชิญเป็นหัวหน้าเสรีไทยย่อมาอาจจะเกิดความเข้าใจผิดในด้านการเมืองภายในของคนไทยได้ ฉะนั้นสรุปว่าคณะเสรีไทยในอังกฤษไม่มีหัวหน้าเป็นหลักฐานอย่างในสหรัฐอเมริกา ฉะนั้นเมื่อได้รับอนุญาตให้เข้าเป็นทหาร จึงต้องเข้าเป็นทหารในเครื่องแบบและในกองทัพอังกฤษ และเนื่องด้วยคนไทยในอังกฤษนั้น รัฐบาลอังกฤษถือว่าเป็นชนชาติศัตรู (enemy aliens) เมื่อเข้าเป็นทหารในกองทัพอังกฤษจึงต้องเข้าอยู่ในหน่วยที่เรียกว่า "Pioneer Corps" (หน่วยการโยธา) แบบชนชาติศัตรูอื่นๆ (เยอรมัน ออสเตรียน อิตาลีเลียน ฯลฯ)

เรื่องของ Pioneer Corps และเรื่องในชีวิตทหาร ข้าพเจ้าขอ ยกไว้ก่อน จะกล่าวในตอนต่อไป ในขั้นนี้ใครทวนกลับไปถึงเหตุการณ์ในตอนเริ่มต้นตั้งเสรีไทยในอังกฤษเพื่อให้ความนี้สมบูรณ์พอสมควร ในระหว่างสงครามโลกตอนต้น ก่อนการประกาศสงครามที่

เกี่ยวข้องกับประเทศไทย แต่เป็นระยะที่อังกฤษทำสงครามกับเยอรมนีแล้ว คนไทยในอังกฤษนับเป็นคนต่างด้าว แต่ไม่ถึงกับเป็นชนชาติศัตรู จึงไม่ต้องถูกกักกัน เพียงแต่มีข้อจำกัดในการเคลื่อนย้ายที่อยู่บางประการ ข้าราชการสถานทูตได้รับสิทธิพิเศษ ยกเว้นในข้อจำกัดต่อมาเมื่อประเทศไทยได้ประกาศสงครามกับอังกฤษ คนไทยตกอยู่ในฐานะชนชาติศัตรู ข้าราชการสถานทูตและคนไทยต่างได้รับการปฏิบัติให้อยู่ในข้อบังคับเข้มงวดยิ่งขึ้น แต่ไม่ถึงกับถูกกักกัน นอกจากข้าราชการสถานทูตในระยะใกล้จะถูกส่งตัวกลับ มีข้อจำกัดกักกันบ้าง นักเรียนไทยโดยทั่วไปได้รับยกเว้นไม่ต้องกักกัน แต่มีข้อห้ามมิให้ออกนอกที่อยู่ในเวลาวิกาล ข้าราชการสถานทูตยังมีเงินใช้อยู่บ้าง เพราะเป็นเรื่องถ้อยทีปฏิบัติระหว่างข้าราชการอังกฤษในไทยกับข้าราชการไทยในอังกฤษ แต่นักเรียนไทยในอังกฤษนั้นถูกตัดเงินที่เคยได้รับจากประเทศไทย ต้องอาศัยเงินรายได้ของตนเองในอังกฤษ บางคนที่ได้รับทุนเล่าเรียนของอังกฤษอยู่ก็ไม่ลำบาก แต่นักเรียนไทยส่วนมากต้องไปทำนาหรือทำงานในโรงงานเพื่อจะได้มีเงินใช้สำหรับเลี้ยงอาตมาไปวันหนึ่งๆ

นักเรียนไทยในขณะนั้น กระจัดกระจายอยู่ในที่ต่างๆ ที่มีมาก อยู่สักหน้อยก็ที่เคมบริดจ์ ซึ่งมีทั้งนักเรียนเคมบริดจ์แท้ เช่น นายเสนาะ ต้นบุญยืน นายเสนาะ นิลกำแหง ม.ล.จิรายุ นพวงศ์ นายยิ้มยล ตั้สจุจ ม.จ.ภิศเดช รัชนี้ กับนักเรียนอพยพไปอาศัยเคมบริดจ์ เช่นนักเรียนเศรษฐศาสตร์จากลอนดอน (รวมทั้งข้าพเจ้า) และนักเรียนแพทย์บางคน ฉะนั้น เมื่อมีข่าวว่ารัฐบาลไทยได้ประกาศสงครามกับอังกฤษ หลังจากที่ได้ทำสัญญาพันธมิตรกับญี่ปุ่นแล้ว การเคลื่อนไหวทางด้านนักเรียนจึงเกิดขึ้นที่เคมบริดจ์เป็นแห่งแรก

นักเรียนไทยในเคมบริดจ์ก็เหมือนกับคนไทยทั่วไป มีความคิดและความรู้สึกต่างๆ กันไปแต่ละคน แต่ก็เหมือนกับคนไทยอื่นๆ

อีกในแง่ที่เป็นห่วงใยในอิสรภาพอธิปไตยของประเทศ เมื่อญี่ปุ่นยกทัพขึ้นดินแดนไทย เราก็มานาขอให้มีช่องทางอย่างใดให้ญี่ปุ่นออกไปเสีย ครั้นรัฐบาลไทยก้าวล้ำเข้าไปอีกชั้นหนึ่ง โดยทำสัญญาร่วมกับญี่ปุ่นและประกาศสงครามกับสหรัฐฯ และสหราชอาณาจักร เราก็ยิ่งเกิดความพรันพริ้งว่า เมื่อญี่ปุ่นแพ้สงครามและไทยก็ร่วมแพ้ด้วย เห็นที่หายหน้าจะเกิดแก่ชาติเราเป็นแน่ ถ้าหากว่าคนไทยทุกคนเชื่อผู้นำและทำอะไรตามผู้นำไปหมด ฉะนั้นเมื่อมีคำสั่งให้เตรียมตัวเดินทางกลับประเทศไทยในการแลกเปลี่ยนเชลยศึก จึงเป็นวาระที่พวกเราจะต้องเลือกทางเดิน จะเดินทางกลับบ้าน หรือจะอยู่ทำอะไรให้เป็นประโยชน์แก่นาคตของประเทศชาติ

ก่อนหน้านั้น ผู้ที่รู้สึกว้าวุ่นใจในเรื่องนี้มากที่สุดเท่าที่ข้าพเจ้าทราบ คือ นายเสนาะ ดันบุญยีน รองลงมาคงจะเป็นนายเสนาะ นิลกำแหง และนายสว่าง สามโกเศศ เพราะสามสหายนี้เป็นผู้ที่ได้เริ่มวิ่งค้นหาผู้หนึ่งผู้หนึ่ง จะให้มาเป็นหัวหน้าเสรีไทยอังกฤษ นายเสนาะ ดันบุญยีนเป็นคนหุตาไว ส่งข่าวต่างๆ ให้เราทราบ และพวกเรามักจะประชุมคุยกันที่ห้องพักเสนาะ ดันบุญยีนบ่อยๆ เสนาะ ดันบุญยีน ได้เขียนจดหมายถึง ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช เล่าเหตุการณ์ทางอังกฤษให้ทราบ และขอเชิญให้ ม.ร.ว. เสนีย์เดินทางข้ามไปที่อังกฤษ เพื่อรับเอานักเรียนไทยที่อาสาสมัครเข้าในขบวนการเสรีไทยที่ท่านได้จัดตั้งในสหรัฐฯ ม.ร.ว. เสนีย์ตอบมาว่า ท่านไม่สามารถเดินทางจากสหรัฐฯ มาได้ เพราะท่านก็กำลังมีภาระเต็มมือ แต่ท่านจะส่งผู้แทนที่เหมาะสมมาดำเนินการตามความประสงค์ของพวกเราทางอังกฤษ ต่อมาในไม่ช้า (แต่ขณะที่พวกเรารอกันอยู่นั้นรู้สึกว่ามันเหลือเกิน) ผู้แทนที่ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ส่งมาดำเนินการทางอังกฤษก็มาถึง คือนายมณี สาณะเสน คณะเสรีไทยในเคมบริดจ์ได้ประชุมกันและลงมติให้นายเสนาะ ดันบุญยีน กับข้าพเจ้า เป็นผู้ติดต่อกับนายมณี สาณะเสน ที่

ลอนดอน ขณะนั้นล่องเข้ามาในเดือนเมษายนหรือพฤษภาคม ๒๔๘๕ แล้ว

นายมณี สาณะเสน ผู้นี้ พวกเราไม่เคยรู้จักมาก่อน เคยแต่ทราบกิตติศัพท์ว่าเป็นคนไทยที่ทำงานที่สันนิบาตชาติ (League of Nations) มาเป็นเวลานาน ต่อมาเมื่อวิสาสะคุ้นเคยกันแล้ว จึงทราบว่านายมณีเริ่มเดินทางไปอังกฤษตั้งแต่อายุน้อย ขณะนั้นบิดานายมณีเป็นอัครราชทูตอยู่ ณ กรุงลอนดอน ครั้นสำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมแล้ว นายมณีได้ศึกษากฎหมายอยู่ในประเทศอังกฤษจนสำเร็จแล้วก็เริ่มเข้าทำงานในสันนิบาตชาติที่สวิตเซอร์แลนด์ตลอดมา ครั้นเกิดสงครามในยุโรปครั้งที่สอง ผู้ใหญ่ทางกรุงเทพฯ ได้ชักชวนให้กลับมารับราชการในกระทรวงการต่างประเทศ กำลังเดินทางกลับผ่านสหรัฐอเมริกา ก็เผอิญมีข้อขัดข้องในการเดินทาง เพราะเป็นยามสงคราม กระทรวงการต่างประเทศจึงมีคำสั่งให้ช่วยราชการอยู่ในสถานทูตไทย ณ กรุงวอชิงตันอยู่ตลอดมา เนื่องจากนายมณีเป็นผู้ที่รู้จักคุ้นเคยกับเจ้าหน้าที่ในราชการอังกฤษอยู่มาก ทั้งทางพลเรือนและทหาร ม.ร.ว. เสนีย์จึงมอบหมายให้นายมณีเดินทางมาช่วยรวบรวมคณะเสรีไทยในอังกฤษ (นายมณีผู้นี้เมื่อเลิกสงครามโลกแล้ว ได้กลับเข้าทำงานในองค์การสหประชาชาติต่อจนครบเกษียณอายุ บัดนี้ยังคงพำนักอยู่ที่สวิตเซอร์แลนด์)

นายมณีได้เริ่มเปิดสำนักงานขึ้นที่โรงแรมบราวน์ ในกรุงลอนดอน และได้เริ่มติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลอังกฤษ เพื่อให้รัฐบาลอังกฤษรับรองคณะเสรีไทยในอังกฤษทำนองเดียวกันกับในสหรัฐ แต่รัฐบาลอังกฤษขัดข้องอยู่ตลอดมา จนกระทั่งในวาระสุดท้าย เมื่อได้ทราบแน่แน่ว่าคณะเสรีไทยในอังกฤษนี้มีจำนวนมากกว่า ๔๐ คน และแต่ละคนมีเจตนาที่จะไม่ยอมกลับประเทศไทยจนกว่าจะเสร็จศึกกับเจตนาจะรับใช้ประเทศไทย ด้วยการอาสาสมัครในกองทัพอังกฤษ

โดยไม่เลือกงาน รัฐบาลอังกฤษจึงได้เริ่มรับรองคณะเสรีไทยอังกฤษ ภายใต้การนำของนายมณี สาณะเสน โดยระบุไว้อย่างชัดเจนว่า ที่รับรองนี้มีใช่เป็นการรับรองเป็นรัฐบาลนอกประเทศ

ในด้านการติดต่อกับคนไทย นายมณีได้ฟังพวกเราเป็นแกนสำคัญ กล่าวคือตั้งแต่วาระที่คณะนักเรียนไทยในเคมบริดจ์ได้เริ่มติดต่อกับ ม.ร.ว. เสนีย์นั้น นายเสนาะ ดันบุญยืนได้เริ่มทำหนังสือเวียนถึงนักเรียนไทยและคนไทยทุกคน รวมทั้งข้าราชการสถานทูตด้วยเป็นประจำ เพื่อส่งข่าวให้ทราบว่าจะมีการจัดตั้งเสรีไทยขึ้นในอังกฤษ และแจ้งให้ทราบเป็นระยะถึงความคืบหน้าในการติดต่อกับ ม.ร.ว. เสนีย์ ในขณะเดียวกัน ถ้ามีข่าวจากประเทศไทยมาทางวิทยุที่รับได้ ก็คัดมาแจ้งให้ทราบด้วย ฉะนั้นเมื่อนายมณีมาตั้งสำนักงานขึ้นที่ลอนดอน นายเสนาะและข้าพเจ้าก็ได้ทำหนังสือเวียนต่อเนื่องจากที่เคยทำมานั้นเผยแพร่กิจการของนายมณีต่อไป ท้ายที่สุดเมื่อจะเรียกอาสาสมัครได้ เพราะทางราชการอังกฤษตกลงแล้ว เราก็ได้มีหนังสือไปเชิญให้สมัครกันมาเป็นทางการ แต่ถือเป็นความลับให้แต่ละคน ทั้งนี้เพื่อป้องกันมิให้ผู้หนึ่งผู้ใดที่จะกลับประเทศไทยโดยเรือแลกเปลี่ยนเชลยนั้น นำความลับกลับไปบอกทางกรุงเทพฯ ในหนังสือที่เชิญให้สมัครนั้น พวกเราได้พยายามชี้แจงให้ทราบว่าเป็นการสมัครใจจริงๆ ไม่มีการบังคับขู่เข็ญ เพราะเรือแลกเปลี่ยนเชลยก็ใกล้จะออกเดินทางไปประเทศไทยแล้ว เพื่อนสนิทของเราบางคนจำเป็นจะต้องกลับมากรุงเทพฯ ด้วยเหตุผลตัวก็มีเป็นอันมาก และบางคนภายหลังก็ได้ร่วมงานในขบวนการเสรีไทยที่กรุงเทพฯ (เช่น นายมาลา บุญยประภัสสร)

ผู้สมัครเข้าเป็นเสรีไทยเป็นทางการ เริ่มทยอยกันยื่นใบสมัครจนเรารวบรวมจำนวนได้กว่า ๕๐ คน นับตั้งแต่สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี และผู้ติดตามพระองค์ท่าน จนถึงนักเรียนทุนส่วนตัวที่ส่วนมาก

เราไม่เคยพบเห็น เช่น นายบุญพบ ภมรสิงห์ (เขียนประวัติไว้ละเอียดในหนังสือ *ศิลปินไทยในยุโรป* บริษัทนิพนธ์ จำกัด ๒๕๐๕) และมีข้าราชการสถานทูตด้วยที่เป็นผู้ใหญ่ขนาดเลขานุการเอกหรือเทียบเท่าก็หลายคน

วันที่ ๗ สิงหาคม ๒๔๘๕ เป็นวันที่คณะเสรีไทยได้รับเรียกให้เข้าสมัครเป็นทหารในกองทัพอังกฤษเป็นทางการ คณะอาสาสมัครได้ไปตรวจร่างกายตามระเบียบของอังกฤษ บางคนที่มีโรคประจำตัวตรวจร่างกายไม่ได้จึงไม่ได้เข้าเป็นทหาร นอกจากนั้นยังมีอยู่อีกจำนวนหนึ่ง ซึ่งได้รับการยกเว้นมิต้องเข้าเป็นทหารด้วยเหตุนานาประการ เพื่อประโยชน์ของอนุชนต่อไป ขอคัดเอารายชื่อบรรดาเสรีไทยมารวบรวมไว้ ณ ที่นี้ โดยแบ่งเป็นกลุ่มที่ไม่ได้เป็นทหารแต่ปฏิบัติ การช่วยเหลือในด้านอื่น กับกลุ่มที่เป็นทหาร ดังนี้

(ก) เสรีไทยอังกฤษที่มีได้เป็นทหาร

๑. สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี
๒. ม.จ. หญิง ผ่องแผ้วสมณี สวัสดิวัตน์ (จักรพันธ์)
๓. นายมณี สาณะเสน
๔. นายเสนาะ ตันบุญยืน
๕. หลวงจำนงดิฐการ
๖. นายยิ้ม พึ่งพระคุณ
๗. นายสมบุรณ์ ปาลเสถียร
๘. นายพร้อม วัชรคุปต์
๙. นายเกษม ผลาชีวะ
๑๐. นายเต็กลิ้ม คุณวิศาล
๑๑. นายจำนง สุ่มสวัสดิ์
๑๒. นายสมาน มंत्रารามณ์
๑๓. นายเกษม ล้ำช้า

๑๔. นายวีร์ วีรวงูร
๑๕. น.ส.สุภาพ รัตประจิด (ยศสุนทร)
๑๖. น.ส.บุบผา แท้สุจิ (บุรี)
๑๗. น.ส.อนงค์ แท้สุจิ

(ต่อมา น.ส. สุภาพ รัตประจิด ได้รับคัดเลือกส่งไปอินเดีย เพื่อช่วยในด้านวิทยุกระจายเสียง) เลข ๕ ถึง ๗ เป็นข้าราชการ สถานทูตไทย ณ กรุงลอนดอน

(ข) เสรีไทยที่เป็นทหาร

๑. หลวงอาจพิศาลกิจ
๒. หลวงภัทรวาทी
๓. นายกลีน เทพหัสติน ณ อยุธยา
๔. นายประเสริฐ ปทุมมานนท์ (เป่า)
๕. ม.จ. การวิก จักรพันธ์ (รัศมี)
๖. ม.จ. กอกษัตริย์ สวัสดิวัตน์
๗. ม.จ. ภิศเดช รัชนี้ (มัน)
๘. ม.จ. จีรัตนัย กิตติยากร (รี)
๙. ม.ร.ว. กิตินัดดา กิตติยากร
๑๐. ม.ล. จิรายุ นพวงศ์
๑๑. นายสวัสดิ์ ศรีสุข (Raven)
๑๒. นายจุ่นคง (พัฒพงษ์) รินทกุล (พงษ์)
๑๓. นายประทาน เปรมกมล (แดง)
๑๔. นายป๋วย อึ้งภากรณ์ (เข้ม)
๑๕. นายเปรม บุรี (ดี)
๑๖. นายรจิต บุรี (ขำ)
๑๗. นายสำราญ วรรณพฤกษ์ (เค็ง)
๑๘. นายธนา ไปษยานนท์ (กร)

๑๙. นายกฤษณ์ โตษยานนท์ (คง)
 ๒๐. นายเสนาะ นิลกำแหง (จิว)
 ๒๑. นายประไพธ เปาโรหิต (นุ่น)
 ๒๒. นายเทพ เสมถิติ (หนู)
 ๒๓. นายกำแพง พลังกูร (หล่อ)
 ๒๔. นายอรุณ สรเทศน์ (ไก่ฟ้า)
 ๒๕. นายยิ้มยล แท้สุจิ
 ๒๖. นายบุญพบ ภมรสิงห์
 ๒๗. นายบุญเลิศ เกษมสุวรรณ
 ๒๘. นายโต บุญนาค
 ๒๙. นายปัทม ปัทมสถาน (นา)
 ๓๐. นายบุญส่ง พึ่งสุนทร (ชัย)
 ๓๑. นายทศ พันธุมเสน (บุญ)
 ๓๒. นายวัฒนา ชิตวารี (ท่วม)
 ๓๓. นายประพฤทธ์ ณ นคร (เล็ก)
 ๓๔. นายประจิตร กังคานนท์ (ยศสุนทร) (แก่)
 ๓๕. นายวิวรรธน์ ณ ป้อมเพ็ชร
 ๓๖. นายสว่าง สามโกเศศ
 ๓๗. ม.จ. ศุภสวัสดิ์วงศ์สนิท สวัสดิวัตน์ (อรุณ)
- เลข ๑ ถึง ๔ เป็นข้าราชการสถานทูตไทย ณ กรุงลอนดอน
เลข ๘ เข้าเป็นทหารที่หลัง หลังจากวันที่ ๗ สิงหาคม ๒๔๘๕
เลข ๓๗ รัฐบาลอังกฤษรับเป็นนายทหารต่างหาก

๒. ความมุ่งหมายร่วมกันของเสรีไทยในอังกฤษ

เหล่าเสรีไทยในอังกฤษทั้งกว่า ๕๐ คนนี้อาจจะอาสาสมัครเข้าเป็นเสรีไทยด้วยเหตุต่างๆ กัน ได้เคยมีการถกกันถึงเรื่องนี้ในระหว่าง

ที่สมัครเข้าใหม่ ๆ และระหว่างที่เดินทางหรือพักแรมในที่ต่างๆ บางคนก็ว่าสมัครเพื่อกู้ชาติ บางคนก็ว่าเพื่อเสรีภาพและความชอบธรรมแห่งชีวิต บางคนก็พูดไม่ออก นอกจากจะเห็นเป็นหน้าที่ บางคนปรารถนาติดตามมาดริบส่งไปศึกษาที่อังกฤษ เพราะใกล้จะถึงกำหนดเกณฑ์ทหารที่เมืองไทย และติดตามมาดริบลำบาก แต่แล้วก็ยังไปสมัครเป็นทหาร ได้รับความลำบากยิ่งกว่าถูกเกณฑ์ที่เมืองไทยเป็นหลายเท่า อย่างไรก็ตาม พอจะพูดได้ว่าความมุ่งหมายร่วมกันของพวกเราได้ระบุไว้เด่นชัด ดังต่อไปนี้

- (๑) พวกเราเข้าเป็นทหารอังกฤษมิใช่เพื่อรับใช้ชาติอังกฤษ แต่ต้องการรับใช้ชาติไทยโดยอาศัยอังกฤษร่วมมือ
- (๒) คณะของเราต้องการที่จะเกี่ยวข้องกับการเมืองภายในประเทศไทย และไม่ยอมเป็นเครื่องมือในการเมืองของพรรคใด ผู้ใดที่เป็นเสรีไทยภายในประเทศเพื่อต่อต้านญี่ปุ่น คณะของเราจะร่วมด้วยทั้งนั้น และเมื่อเลิกสงครามแล้วคณะเสรีไทยอังกฤษก็สลายตัวไป
- (๓) คณะเสรีไทยจะไม่ถือโอกาสแอบอ้างผลความดีใดๆ มาเรียกร่องแสงประโยชน์ส่วนตัวในด้านลาภยศ หรือด้านอื่นใด
- (๔) คณะเสรีไทยอังกฤษได้แสดงให้เห็นทางการอังกฤษเห็นแจ้งชัดแต่เริ่มแรกว่า คณะของเราต้องการกระทำการใดๆ ในระหว่างสงครามในลักษณะทหาร กล่าวคืออยู่ในเครื่องแบบและยศทหาร แม้ว่าจะเป็นพลทหารก็ยินยอม ทั้งนี้หมายความว่าไม่ยอมเป็นเครื่องมือในลักษณะจารชน ถ้าจะต้องปฏิบัติราชการลับก็ทำในฐานะเป็นทหาร

ในทางปฏิบัตินั้น ทหารเสรีไทยเริ่มเข้าเป็นทหารฐานะพลทหาร ตั้งแต่ ๗ สิงหาคม ๒๔๘๕ จนกระทั่งได้เดินทางถึงประเทศอินเดีย

จนแยกย้ายกันไปฝึกบ้าง ปฏิบัติงานบ้าง ส่วนใหญ่ได้รับยศเป็นร้อยตรี เมื่อเดือนตุลาคม ๒๔๘๖ กองทหารพวกเรามีลักษณะพิเศษอยู่ คือ เป็นผู้ที่มีความรู้สูงกว่หน่วยอื่นๆ ไม่ว่าจะป็นหน่วยการโยธา (Pioneer Corps) หรือหน่วยอื่นที่เราเข้าร่วมด้วยในจำนวน ๓๖ คน (ไม่นับ ม.จ. ศุภสวัสดิ์วงศ์สนิท เพราะท่านยังมีได้เข้าร่วมกับหน่วยของเรา) มีปริญญาและประกาศนียบัตรรวมกันประมาณ ๓๐ ปริญญา ที่เกือบได้ปริญญาเพราะกำลังเรียนอยู่ปีสุดท้ายก็หลายคน ฉะนั้นผู้บังคับบัญชาฝ่ายอังกฤษ จึงได้ให้เสรีภาพแก่พวกเราในการปกครองกันเองอยู่เสมอ ทั้งนี้ภายใต้กรอบวินัยทั่วไปของกองทัพอังกฤษ การปกครองกันเองนี้หมายความว่า พวกเราทหารเสรีไทยมีการเลือกตั้งหัวหน้าและผู้แทนกันเอง ทุกครั้งที่มีการย้ายไปประจำค่ายใหม่ และผู้บังคับบัญชาในกองทัพอังกฤษก็ยินยอมรับรองหัวหน้าที่เราเลือกตั้งขึ้นนั้นว่าเป็นผู้แทนของเราโดยชอบธรรม เมื่อพวกเราเป็นพลทหาร หัวหน้าที่เราเลือกตั้งขึ้นก็มักได้รับยศโดยอัตโนมัติให้เป็นสิบตรีชั่วคราว เฉพาะถิ่น กิตติมศักดิ์ (Local, Temporary, Unpaid, Lance-Corporal) ซึ่งเป็นยศเรียกยี่ตียว มีความสำคัญเฉพาะตัวน้อย แต่มีความสำคัญสูงในด้านระบอบประชาธิปไตย ภายในวงการของเรา และในด้านความนิยมรับรองของกองทัพอังกฤษ

การที่อังกฤษรับพวกเราเข้าเป็นทหารใน Pioneer Corps หรือหน่วยการโยธานั้น เข้าใจว่าจะเป็นการทดลองดูใจของพวกเราว่ามีความมั่นคงเพียงใด เพราะหน่วยการโยธาดังกล่าว เป็นหน่วยที่ถือกันว่าไม่สู้จะมีเกียรติ ชนชาติศัตรูถ้าจะสมัครเป็นทหาร ก็ให้เข้าหน่วยนี้ ถ้าเป็นคนอังกฤษก็ต้องเป็นกรรมกรที่ไม่มีคุณวุฒิหรือไม่มีความชำนาญในกาไรๆ มีคติประจำหน่วยว่า “Labor Omnia Vincit” แปลว่า “งานหนัก (งานโยธา) ย่อมชนะได้ทุกอย่าง” คนอังกฤษนั้น ถ้าเป็นช่างก็เข้าหน่วยทหารช่าง ถ้าเป็นหมอกก็เข้าหน่วยทหารแพทย์

หรือมีความรู้หรือพื้นเพสูง ก็เข้าหน่วยทหารปืนใหญ่ รถเกราะหรือทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ เป็นต้น หน่วยการโยธามีหน้าที่การโยธาสมชื่อ ทำหน้าที่ซูดมันฝรั่ง ล้างส้วม ทำความสะอาดโรงอาหารหรือที่พัก หรือรักษาการณ์เป็นยาม เป็นต้น หน้าที่เหล่านี้พวกเราเคยทำกันมาแล้วทั้งนั้น ไม่ว่าจะเดิมเป็นคุณหลวงหรือนักการทูต เป็นหม่อมเจ้าเชื้อพระวงศ์หรือบุตรเสนาบดี อธิปไตยมาแต่ก่อน และพวกเราจะได้แต่งบทธประพันธ์ไว้เป็นที่ระลึก พรรณนาความไว้ ดังจะขอคัดมาบางตอน

“...โอ้เต็นท์หฺรฺเคยอยู่ต้องจู่จาก	ต้องจำพรากมาอยู่ตึกพิลึกยิ่ง ^๑
นอนกับดินกินกับอู่ดูเพราะพริ้ง	ต้องมากลิ้งบนเตียงเยี่ยงนารี
น้ำล้างขามเคยเย็นเป็นมันฝ้า	น้ำล้างหน้าเย็นชื่นเคยรีนรี
ต้องมาใช้น้ำอุ่นจนเต็มที	แล้วอย่างนี้หรือสะอาดอนาใจ
กินอาหารจานสนิมซึมซุส	กินไม่หมดก็มีผู้คอยดูได้
พาไปเลี้ยงเกลี้ยงขามงามกระไร	แล้วเดี๋ยวนี้จะมีใครมาตรวจตรา

.....

แต่เคราะห์ดีมีวิชาทำ “ฟาตึก”	ได้หัดหลีกหลบตัวเหล่าหัวหน้า
สิบโท “มิลล์” ชำนาญการโยธา	ถือคทาไม้กวาดใหญ่หาไพร่พล
ขัดพื้นเรือนเพื่อนให้ถูดูสะอาด	ส้วมก็กวาดพังหลายไปหลายคน
โต๊ะม้านั่งยังได้ขัดหัดเล่ห์กล	น้ำลูบไล้ให้พื้นไปวัน ๆ
งานเผ่ายามตามไฟได้ฝึกฝน	ดาวาดคนหวั่นกลัวจนตัวสั่น
เวรกลางคืนปั้นกับหอกออกประจัญ	เวรกลางวันถือสง่าคทาพลอง

^๑ ในตอนทำสงครามโลก หน่วยการโยธานี้ได้รับยกย่องขึ้น โดยมีการยกฐานะขึ้นเป็น “Royal Pioneer Corps”

^๒ พวกเราเพิ่งย้ายค่ายจาก “เดนบี” เวลส์เหนือ ซึ่งเรานอนในเต็นท์บ้าง นอนที่โรงรถบ้าง ไปอยู่ที่แบร์ดฟอร์ดในยอร์กเชียร์ และได้อยู่ตึกที่เคยเป็นโรงเรียนมัธยมในยามสงบ

บางเวลาพากันซดมันเทศ พลางร้ายเวทดำฝรั่งกันดังก้อง
ซดจนไปดำไปในทำนอง พวกนายกองชอบใจเพราะไม่รู้...”

หน่วยทหารเสรีไทยฝึกและปฏิบัติงานอยู่ในอังกฤษ ตั้งแต่ ๗ สิงหาคม ๒๔๘๕ จนถึงกลางเดือนมกราคม ๒๔๘๖ จึงได้เดินทางจาก อังกฤษรอนแรมอ้อมทวีปแอฟริกาไปยังอินเดีย ถึงอินเดียคือ ที่บอม-เบย์ เมื่อปลายเดือนเมษายน ๒๔๘๖ นับตั้งแต่นั้นมา ๓๖ สหาย ของเราก็เริ่มแยกย้ายกันไปทำหน้าที่ ตามที่ทางการอังกฤษจะต้องการ ประวัติการเป็นทหารของพวกเราทั้ง ๓๖ คน ตั้งแต่เริ่มจนถึงตอนนี้ เท่าที่พวกเราได้มีชีวิตร่วมกันตลอดเวลา ได้มีคุณบุญพบ ภมรสิงห์ เขียนไว้ค่อนข้างละเอียดในหนังสือ ศิลปินไทยในยุโรป (บริษัทนิพนธ์ จำกัด ๒๕๐๕) ตั้งแต่บทที่ ๗ จนถึงบทที่ ๑๒ ใครจะเชิญท่านผู้อ่าน ที่สนใจหาอ่าน

ในการที่คณะทหารเสรีไทยอังกฤษแยกย้ายกันไปปฏิบัติงานนั้น มีบางกลุ่มย้ายไปเดลีเพื่อปฏิบัติงานด้านวิทยุกระจายเสียงบ้าง ด้าน การทำแผนที่บ้าง บางกลุ่มก็ถูกเรียกไปปฏิบัติงานทางการาจี (กลุ่ม ของคุณบุญพบ-ดูได้ในหนังสือที่กล่าวข้างต้น) บางกลุ่มก็ถูกเรียกไป ปฏิบัติและฝึกงานราชการลับ แต่กลุ่มใหญ่ที่สุดซึ่งข้าพเจ้าอยู่ด้วย ถูกส่งไปฝึกการรบกองโจรที่ค่ายแห่งหนึ่งนอกเมืองปูนา ฝรั่งเศสเรียก กลุ่มเราว่า “ช้างเผือก” (White Elephants) ที่ตั้งค่ายฝึกนั้นอยู่ริม ทะเลสาบ ชื่อตำบลนั้นแปลเป็นไทยว่า “วังรัก” ต่อมาพวกเราจึงเข้าใจ เรื่องดียิ่งขึ้น ปรากฏว่ากลุ่มของข้าพเจ้านี้สังกัดอยู่ในแผนกประเทศ ไทย ของกองกำลัง ๑๓๖ (Force 136) แห่งหน่วยบริหารงานพิเศษ (Special Operations Executive = S.O.E.) ในกระทรวงการ สงครามเศรษฐกิจ (Ministry of Economic Warfare) ท่านผู้อ่าน ที่ทราบเรื่องของ O.S.S. ในสหรัฐฯ ดีกว่าเรื่องของอังกฤษ พอจะเทียบ S.O.E. ได้คล้ายคลึงกับ O.S.S.^๓

๓. สถานีวิทยุสถานีแรกในประเทศไทยติดต่อกับสหประชาชาติ

ข้าพเจ้าจะขอรวบรัด เล่าถึงการฝึกของข้าพเจ้าแต่เพียงย่อๆ เพื่อจะบรรยายถึงการปฏิบัติงานในประเทศไทยให้ละเอียดพอสมควร ในภายหลัง ในขั้นนี้จะเพียงขอลำดับวันและเวลาที่ข้าพเจ้าได้ไปทำการฝึกไว้โดยไม่ขยายความ

พฤษภาคม ๒๔๘๖-กันยายน ๒๔๘๖

ฝึกที่ค่าย “รักรัก” ใกล้ปูนา
ผู้รับการฝึกได้รับยศร้อยตรี
ฝึกวิชาจรรยากรรม ที่กัลกัตตา
มีสำราญ วรรณพฤษ (เค็ง)
กับข้าพเจ้า

ตุลาคม ๒๔๘๖

ตุลาคม ๒๔๘๖-พฤศจิกายน ๒๔๘๖

นายสำราญ วรรณพฤษ
นายประทาน เปรมกมล
(แดง) และข้าพเจ้า ลงเรือ
ได้นำจากลังกาจะขึ้นบกที่
พังงา ตะกั่วป่า แต่ไม่ได้
ขึ้นบก เพราะไม่มีสัญญาณ
จากคนมารับ

พฤศจิกายน ๒๔๘๖

ทั้งสามคนพักผ่อนที่นิลคีรี
ในอินเดียใต้

ธันวาคม ๒๔๘๖

มกราคม ๒๔๘๗

สมทบกับกลุ่มใหญ่อีกครั้ง
หนึ่ง เพื่อทำการฝึกเดินป่า
เดินเขา ที่เทือกเขาสิงหะ
บริเวณปูนา

^๓ เมื่อเร็วๆ นี้ ใน พ.ศ. ๒๕๐๙ ได้มีหนังสือเรื่องบทบาทของ S.O.E. ในการดำเนินงานใต้ดินในฝรั่งเศสระหว่างสงคราม ออกตีพิมพ์เผยแพร่เป็นทางการแล้ว

กุมภาพันธ์ ๒๔๘๗

ฝึกโตดรัมที่ราวล์พินดี ใน
ปีนจาบ มี ๖ คน คือ นาย
ประธาน เปรมกมล นาย
สำราญ วรรณพฤษ์ นาย
เปรม บุรี (ดี) นายรจิต บุรี
(ฆ่า) นายธนา โปษยานนท์
(กร) และข้าพเจ้า

มีนาคม ๒๔๘๗

โตดรัมเข้ามาปฏิบัติงาน

ต่อไปนี้จะรายงานถึงเหตุการณ์ซึ่งทำให้มีการติดตั้งสถานีวิทยุ
สถานีแรก สำหรับติดต่อกับสหประชาชาติในดินแดนประเทศไทย
ขณะที่ญี่ปุ่นเข้ามาตั้งกองทัพอยู่

ความมุ่งหมายข้อใหญ่ของทางราชการ (อังกฤษและอเมริกัน)
ในการที่รับเอาคนไทยเข้าไปในกองทัพของตนนั้น ก็เพื่อที่จะตั้งกอง
ทหารของสหประชาชาติมากองหรือน้อยกองแล้วแต่จะทำได้ หลัง
แนวรบญี่ปุ่น และหวังว่ากองทหารเช่นนี้อาจจะได้ช่วยกองทัพ
สหประชาชาติในทางการรบและกองโจร ในทางด้านสงคราม การเมือง
และในการสื่อสาร คนไทยผู้สมัครเข้าในกองทัพอังกฤษมีความ
ประสงค์ที่จะรับใช้ชาติของตน โดยการที่จะเข้าร่วมมือกับทหาร
อังกฤษอย่างไม่มีเงื่อนไข แต่ก็มีความประสงค์ของเราที่ถือเป็นข้อ
สำคัญอยู่อีกข้อหนึ่งว่า เราจะพยายามติดต่อย่อมมือและตกลงกันกับ
กองต่อต้านภายในประเทศ เพื่อให้เป็นที่เข้าใจกันด้วยดี

ในกลางปี พ.ศ. ๒๔๘๖ เราพอจะทราบได้แน่นอนแล้วว่ากอง
ต่อต้านในประเทศไทยนั้นมีอยู่จริง ไม่ใช่แต่เพียงเป็นสิ่งที่เราคาดหวัง
เท่านั้น เพราะเหตุว่า เราทราบว่า ได้มีผู้เดินทางออกจากประเทศ
ไทยไปถึงเมืองจุงกิง และได้ติดต่อกับผู้แทนฝ่ายสหประชาชาติแล้ว

ส่วนมากของเสรีไทยจากประเทศอังกฤษ ซึ่งเราเรียกกันว่า

“ช้างเผือก” (White Elephants) กำลังฝึกหัดกลยุทธ์แบบกองโจร เป็นวาระสุดท้ายที่นอกเมืองปูนาในประเทศอินเดีย เราได้ยินข่าวว่า ม.จ. ศุภสวัสดิ์วงศ์สนิท สวัสดิวัตน์ ได้เดินทางไปยังจุงกิง เพื่อจะติดต่อกับนายกำจัด พลาญกูร ซึ่งลักลอบเดินทางออกไปจากประเทศไทย และภายหลังเราก็ได้ทราบว่า ม.จ. ศุภสวัสดิ์วงศ์สนิท ได้รับมอบอำนาจจากทางราชการอังกฤษส่งคนจากยูนนาน เดินทางบุกเข้ามากรุงเทพฯ ถือหนังสือจากกองทัพอังกฤษ มาถึง “รัฐ” หัวหน้าเสรีไทยในประเทศไทย คือ นายปรีดี พนมยงค์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ขอร้องให้ “รัฐ” จัดการต้อนรับพวก “ช้างเผือก” คณะแรกที่เดินทางมาโดยเรือไต้หน้า กำหนดจะขึ้นบกในฝั่งตะวันตกของประเทศไทยในเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๖ คณะ “ช้างเผือก” นี้จะเข้ามาพร้อมด้วยเครื่องส่งและวิทยุ เพื่อจะได้ตั้งสถานีติดต่อระหว่างประเทศไทยกับฐานทัพอังกฤษในอินเดียได้เป็นการประจำ

ในเดือนกันยายน ๒๔๘๖ ข้าพเจ้าได้รับคำสั่งจากผู้บังคับบัญชาว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้หนึ่งซึ่งจะเดินทางโดยเรือไต้หน้านั้น และหน่วยของข้าพเจ้าเรียกว่า “Pritchard” คณะของข้าพเจ้าประกอบด้วยนายประทาน เปรมกมล “แดง” เป็นนักวิทยุ นายสำราญ วรธนพฤกษ์ “เค็ง” และข้าพเจ้า “แดง” ได้ถูกส่งไปเมียร์ตสำหรับจะฝึกหัดการรับวิทยุเพิ่มเติม ส่วน “เค็ง” และข้าพเจ้าได้เดินทางไปยังโรงเรียนพิเศษโรงเรียนหนึ่ง นอกเมืองกัลกัตตา เพื่อฝึกสำหรับจะปฏิบัติราชการพิเศษ

ต่อมา “แดง” ได้เดินทางมาร่วมคณะที่กัลกัตตา และหลังจากที่ได้มีการฝึกวิธีขึ้นบกโดยเรือไต้หน้า ทั้งในเวลากลางวันและกลางคืนที่ตำบลทริงโกมาลี ในเกาะลังกาเมื่อเดือนพฤศจิกายนแล้ว คณะของเราก็ได้เดินทางโดยเรือไต้หน้าจากเมืองโคลอมโบ ในเรือไต้หน้านั้นมีนายทหารบกกองทัพอังกฤษ ๒ คน กับสิบเอกอีก ๑ คน สำหรับจะมาส่ง

เราขึ้นบก

เมื่อได้เดินทางมาถึงที่ที่กำหนดแล้ว เรือได้นำก็ได้ลอยลำและดำน้ำอยู่ห่างจากฝั่งประมาณ ๔-๕ ไมล์ เป็นเวลา ๑ สัปดาห์ เวลากลางวันก็จมลงไป และเวลากลางคืนก็ขึ้นมาลอยลำ คอยดูอาณัติสัญญาณ แต่หาได้ปรากฏอาณัติสัญญาณไม่ ต่อมาภายหลังเราจึงได้ทราบว่า “จีน” ผู้ถือหนังสือจากยูนิานเข้ามาในประเทศไทยนั้นกว่าจะเข้ามาได้ถึงกรุงเทพฯ ก็เป็นเวลาหลังจากเดือนมิถุนายน ๒๔๘๗

อย่างไรก็ดี การเดินทางด้วยเรือได้น้ำนี้ มิใช่ว่าจะปราศจากเหตุการณ์ก็หามิได้ เราได้มีเวลาตื่นเตนอยู่บ้างในเมื่อทราบว่าเรือใหญ่อยู่เหนือผิวน้ำใกล้เคียงกับที่เราจมอยู่ อาจจะเป็นเรือญี่ปุ่นหรือเรือไทยก็เป็นได้ แล้วเราก็ไม่ทราบแน่ว่าเรือลำนั้นเห็นเรือของเราหรือไม่ แต่เราได้พยายามรักษาความเงียบสงบไว้เพื่อความปลอดภัยในเวลาเช่นนั้นทุกคนในเรือได้น้ำจะต้องนั่งเงียบๆ ไม่ทำเสียงอย่างหนึ่งอย่างใด และข้าพเจ้าเองแทบจะไม่กล้าหายใจ เพราะรู้สึกว่าจะลมหายใจเป็นเสียงดังอย่างไม่น่าเชื่อ แต่เราไม่เคยได้รับลูกระเบิดได้น้ำเลย เหตุการณ์จะเป็นอย่างไรก็ตาม ในคืนสุดท้ายก่อนที่เราจะเดินทางกลับทหารอังกฤษที่ไว้รับเรานั้นตกลงใจว่าจะนำเรือเล็กเข้าไปยังที่ชายฝั่งเพื่อสอดแนม (พวกเราคนไทยไม่ได้ไปด้วย เพราะเหตุที่เราได้รับคำสั่งอย่างเข้มงวดมิให้ขึ้นบก นอกจากจะมีผู้มารับตามข้อตกลง) สหายชาวอังกฤษของเราไม่เคยอยู่ในประเทศไทยเลย แต่เมื่อไปสอดแนมมาแล้ว ก็รายงานว่าไม่มีใครมาคอยเราอยู่ที่ชายฝั่ง เมื่อการณปรากฏว่า ถึงจะคอยต่อไปอีกก็ไม่มีประโยชน์แล้ว เราจึงตัดสินใจเดินทางกลับเกาะลังกา แต่ในคืนต่อมา เราได้พบเรือหาปลาขนาดเล็ก จึงได้ตกลงว่าลอยลำขึ้นมาดูสักที ในเรือหาปลานั้นมีคนจีนอยู่หลายคน ฝ่ายเรารู้สึกว่าจะทำให้เขาตกใจมาก แต่เราไม่ต้องการอะไรจากเขามาก นอกจากบางสิ่งบางอย่าง เช่นเหรียญ

กระษาปณ์และเอกสาร และเราก็ได้เอาธนบัตรไทยกับอาหารให้เขา เป็นการแลกเปลี่ยนกัน

ข้าพเจ้าไม่สมควรที่จะกล่าวให้ยืดยาวนักในการพรรณนาชีวิตในเรือไตน้ำ บางทีไม่จำเป็นที่จะต้องพูดมากไปกว่าว่า เรือไตน้ำนั้นร้อน ชีวิตน่าเบื่อหน่าย ไม่มีอะไรจะทำ นอกจากนอน กิน และทอดลูกเต๋า เรานอนในเวลากลางวัน และตื่นในเวลากลางคืน เมื่อเวลาเรือลอยลำขึ้นมา และเมื่อลอยลำขึ้นมาเช่นนั้น ผู้โดยสารก็ได้รับอนุญาตให้ขึ้นไปบนดาดฟ้ารับอากาศบริสุทธิ์ได้ ผู้โดยสารจะสูบบุหรี่ได้ก็แต่ที่ในเวลาเรือลอยลำ ข้าพเจ้ายังมีความรู้สึกจำได้อยู่ข้อหนึ่ง คือ เมื่อส่งกล่องตู้ฝ้งไทยจากเรือไตน้ำนั้น ข้าพเจ้าจำได้ว่า ได้เห็นแผ่นดินอันเป็นที่รักของเราสวยงามมาก หาดทรายขาวและมีกระท่อมคนหาปลาอยู่ มีต้นไม้เป็นอันมาก ตำบลที่เราตั้งใจจะขึ้นบกนั้นรู้สึกว่เปลี่ยวมาก ข้าพเจ้าไม่เคยไปในตำบลนั้นเลย แต่ยังรู้สึกว่ที่นั่นเป็นแผ่นดินที่รักของเราและมีคนร่วมชาติที่รักของเราอาศัยอยู่

คณะเรากลับถึงโคลอมโบทันเวลาคริสต์มาส เมื่อใกล้จะถึงน่านน้ำลังกา เรือไตน้ำได้ผุดขึ้นมาและเดินทางบนผิวน้ำด้วยความเร็วเต็มที่ ชีวิตในเรือไตน้ำซึ่งเดินทางบนผิวน้ำ ไม่มีอะไรนอกจากทำให้ผู้โดยสารเมากลิ่น และได้รับทุกขเวทนาเหลือประมาณ

เมื่อได้หยุดพักก่อนเป็นเวลาเล็กน้อยในทิวเขานิลคีรีอันงดงามแล้ว คณะของข้าพเจ้าได้เดินทางขึ้นไปยังเมืงรุตในต้นเดือนมกราคม ๒๔๘๗ จากนั้นเราได้เดินทางไปยังเมืองปูนาเพื่อฝึกให้มีกำลังแข็งแรงขึ้น คณะ “ข้างเผือก” คนอื่นๆ ได้มารวมพลกันอยู่ ณ ที่นั้น และในระหว่างที่เราออกทะเล เพื่อนฝูงของเราเหล่านี้ก็ได้ฝึกหัดต่อไป บ้างและไปพักผ่อนหย่อนใจยังที่ต่างๆ กันบ้าง

การที่มาร่วมคณะกันใหม่คราวนี้ ทำให้เรามีโอกาสที่จะปรึกษาหารือกันเป็นครั้งสุดท้ายในเรื่องสถานการณ์และการงาน ซึ่งเราคาด

หมายว่าจะต้องทำต่อไป คณะ “ข้างเผือก” ได้ประชุมกันคืนวันหนึ่ง บนยอดเขาสิงหะ ในขณะนั้นเรารู้เรื่องหน้าที่การงานของเราดีขึ้น กว่าแต่ก่อน สำหรับบางคนในคณะเราเช่นข้าพเจ้า การโดดร่มชูชีพ และการเดินทางโดยเรือได้นำเป็นข้อที่หลบตาแล้วเตือนให้ระมัดระวังอยู่เสมอ สำหรับคนอื่นเขาอาจจะกระตือรือร้นอยากจะได้ทำอะไรต่ออะไร โลดโผนเช่นนั้นในกาลข้างหน้าก็เป็นได้ ข้อเจรจาในการหาหรือบน ยอดเขาสิงหะคืนนั้น ข้าพเจ้าจำไม่ได้หมด แต่จำได้อยู่ที่ว่าพวกเรามีจิตใจรักกันและสามัคคีกันมาก ข้าพเจ้าจำได้ว่าข้าพเจ้าได้เสนอให้ที่ประชุมพิจารณาข้อหนึ่ง คือข้อที่ว่าเมื่อเราเข้าไปในประเทศไทยแล้ว เราจะต้องพยายามอย่างเต็มที่ ที่จะไม่ใช้อาวุธประหัตประหารคนไทยด้วยกัน ถึงแม้ว่าจะต้องเสียชีวิตก็ไม่ควรที่จะต่อสู้ แต่ที่เราไม่ควรที่จะให้ญี่ปุ่นจับเราได้เป็นๆ จะต้องต่อสู้จนจับตาย ข้อเสนอของข้าพเจ้านี้ได้เสนอขึ้นโดยระมัดระวัง มิให้เป็นการบังคับ เพราะข้าพเจ้าเข้าใจดีว่ามีบางคนในพวกเรา จะไม่ยอมฝืนธรรมชาติที่จะสู้ ก่อนที่จะถูกจับ แต่อย่างไรก็ดีส่วนมากของคณะ “ข้างเผือก” ได้ลงความเห็นชอบตามข้อเสนอนั้น

แผนการเข้าประเทศไทยได้ร่างขึ้นใหม่ในภายหลัง “ข้างเผือก” ๒-๓ คนจะต้องเข้ามาในประเทศไทยด้วยร่มชูชีพ พร้อมด้วยเครื่องรับและส่งวิทยุ การโดดร่มคราวนี้เรียกว่าโดดอย่างสุ่ม (blind-dropping) หมายความว่าไม่มีใครมารับที่บนพื้นดิน ที่ที่จะลงนั้น กำหนดไว้ว่าจะเป็นในป่าทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือ คือระหว่าง สุโขทัยกับสวรรคโลก และกำหนดเวลาไว้ในเวลาข้างขึ้นข้างแรมอ่อนๆ ในเดือนมีนาคมและเมษายน เราจะแยกกันเป็น ๒ คณะ คณะละ ๓ คน เรียกว่า Appreciation ทั้ง ๒ คณะ คณะ Appreciation ที่ ๑ จะทำการในเดือนมีนาคม และเมื่อลงไปถึงพื้นดินแล้วหาที่ซ่อนตัวอยู่ในป่าสูง วิทยุกลับมายังฐานทัพ และเตรียมรับคณะ Appreciation ที่ ๒

ในโอกาสเดือนหงายคราวหน้า ถ้าฐานทัพไม่ได้ยินวิทยุ Appreciation ที่ ๑ คณะที่ ๒ ก็จะมาโดดร่ม “สุ่ม” ลงมาอีกที่หนึ่งในจังหวัดใกล้เคียง และลงมาทำการเช่นเดียวกัน หน้าที่ของเรามีเป็นลำดับต่อไปนี้คือ

- (ก) รักษาตัวให้รอด
- (ข) ติดต่อทางวิทยุกับฐานทัพ
- (ค) รับคนที่จะมาโดดร่มในภายหลัง และ
- (ง) ถ้าทำได้ และในโอกาสที่จะทำได้ ให้ติดต่อกับขบวนการต่อต้านข้างใน

บุคคลที่จะเข้าเป็นคณะทั้ง ๒ นี้ ได้เปลี่ยนแปลงไปจากคณะ Pritchard เนื่องจากเราจะไม่มีใครมารับ การติดต่อทางวิทยุจึงมีความสำคัญยิ่งขึ้น และเนื่องจากเราจะต้องเข้าไปอยู่ในป่าด้วยตนเอง จึงจำเป็นที่จะต้องหานักเรียนหมอบเข้าร่วมคณะด้วย นายเปรม บุรี “ดี” กับนายรจิต บุรี “ข้า” ได้ถูกเลือกสำหรับใช้ทำการส่งวิทยุและเป็นแพทย์ประจำคณะ คนที่ ๖ คือ นายธนา โปษยานนท์ “กร” ซึ่งเข้ามาในคณะที่ ๒ “เค็ง” เป็นหัวหน้าคณะ Appreciation ที่ ๒ ฉะนั้นคณะดังกล่าวจึงประกอบด้วยบุคคลเหล่านี้ คือคณะ Appreciation ที่ ๑ “เข้ม” (ข้าพเจ้า) “แดง” และ “ดี” คณะ Appreciation ที่ ๒ มี “เค็ง” “ข้า” และ “กร”

ในเดือนกุมภาพันธ์ พวกเรา ๖ คน อำลาพรรคพวก และเดินทางไปยังเมืองราวัลพินดีเพื่อฝึกหัดโดดร่มชูชีพ เราต่างคนได้ฝึกโดดร่มจากเครื่องบินคนละ ๕ ครั้ง ๔ ครั้งแรกในเวลากลางวัน และครั้งสุดท้ายในเวลากลางคืน การโดดครั้งแรกจากเครื่องบินอัดสัน แต่อีก ๔ ครั้งโดดจากลิเบอเรเตอร์ การโดดเช่นนี้ได้กระทำหลังจากได้ฝึกหัดบำรุงกำลังร่างกายอย่างเคร่งครัดเป็นเวลาหลายวัน และหลังจากหัดกระโดดลงจากที่สูงโดยไม่มีอันตราย พวกเราไม่ชอบการกระโดดร่มเช่นนี้ ถึงแม้จะรู้สึกว่ามีอันตรายเลย แต่ข้าพเจ้าเองก็ไม่

สามารถที่จะกล่าวด้วยความจริงใจได้ว่าข้าพเจ้าไม่กลัว แต่อย่างไรก็ดี พวกเราพยายามที่จะซ่อนความหวาดกลัวนั้นไว้ ทุก ๆ เวลาเข้าระหว่างเดินทางจากที่อยู่ของเราไปสนามบิน เราจะต้องผ่านป่าช้าแห่งหนึ่ง และเมื่อเวลาผ่านไปพวกเรามากจะเตือนสติซึ่งกันและกันว่าที่นั่นแหละเป็นที่ที่สังหารจะต้องไปถึงในที่สุด ไม่เร็วก็ช้า และสำหรับพรรคพวกคนอื่น ๆ นั้นคงน่ากลัวจะเร็ว แต่สำหรับผู้พูดคงจะช้า ความรู้สึกและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจะเป็นอย่างไรก็ตาม พวกเราได้รับประโยชน์จากการฝึกบำรุงกำลังนั้น และอากาศอันสดชื่นของมณฑลบันจาบทำประโยชน์ให้แก่เรามาก และพวกเราต่างรู้สึกแข็งแรงหลังจากที่อยู่พินดีหนึ่งสัปดาห์

จากพินดีไปสู่กัลกัตตา รอคอย “เรื่องจริง” เรายังมีเวลาอยู่บ้างสำหรับที่จะได้ลิ้มรสความสุขจากความเจริญแบบสมัยใหม่ เช่น ดูภาพยนตร์ในโรงที่มีเครื่องทำความเย็น รับประทานอาหารไอศกรีมโซดา และรับประทานอาหารในภัตตาคารเป็นครั้งสุดท้าย ในไม่ช้าวันกำหนดก็มาถึง พวกเราสามคนใน Appreciation ที่ ๑ เริ่มออกไปทำการในต้นเดือนมีนาคม คือวันที่ ๖ ก่อนวันเกิดของข้าพเจ้าสามวัน ข้าพเจ้าได้บอกกับนายทหารผู้บังคับบัญชาเป็นเชิงล้อว่าให้ส่งของขวัญวันเกิดไปให้ข้าพเจ้าในป่า อย่าพลาดเป็นอันขาด เช้าวันนั้นพวกเราเดินทางด้วยเครื่องบินจากกัลกัตตาไปยังสถานีแห่งหนึ่ง ห่างจากเมืองใหญ่ไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ข้าพเจ้าจำชื่อสถานที่นั้นไม่ได้ แต่สิ่งต่างๆ ในที่นั้นข้าพเจ้าจะลืมไม่ได้เป็นอันขาด ที่นั่นเป็นสนามบิน อยู่ในท่ามกลางเนื้อที่กว้างขวาง ไม่มีพฤษชาติเลย ไม่มีน้ำบริสุทธิ์ ไม่มีอะไรทั้งสิ้น เว้นแต่เครื่องบินกับกระท่อมหลายกระท่อมที่น่าทุเรศ นอกจากนั้นเรายังต้องทนรับประทานอาหารกลางวันอันจืดชืด มีเนื้อกระป๋องแห้งๆ ขนมปังแห้งๆ และดื่มน้ำซึ่งเหม็นเพราะเหตุว่าใส่คลอรีนมากเกินไป แน่แน่นอนทีเดียวต้องมีใครทำ

ผิดพลาดแน่ ที่จะส่งให้เราไปทำการครั้งนี้จากสถานที่เช่นนี้ เพราะมีแต่ทำให้จิตใจของเราหดหู่ลงเท่านั้น

ในตอนเย็นวันนั้น เราขึ้นเครื่องบินลิเบอเรเตอร์ซึ่งจะนำเราไปสู่จุดหมาย เพื่อเป็นการคุ้มกันการกระโดดร่มของเรา เครื่องบินทิ้งระเบิดฝูงหนึ่งได้ถูกส่งออกไปในคืนวันเดียวกัน เพื่อจะทำการในบริเวณใกล้เคียงกับที่เราจะไปโดดร่ม แต่จากสนามบินที่เดียวกันในเย็นวันนั้น เราได้สังเกตเห็นว่า มีเครื่องบินลิเบอเรเตอร์อีกเครื่องหนึ่งขึ้นสู่อากาศก่อนเราเล็กน้อย ภายหลังจึงได้ทราบว่า ลิเบอเรเตอร์เครื่องนั้นนำเอาชาวจีนสี่คนเดินทางไปทำการแบบเดียวกับเขา แต่ไปโอดลงที่ใกล้นครปฐม

เราใช้เวลาส่วนมากในการเดินทางนั้นนอนไปในเครื่องบิน เครื่องบินนั้นไม่เป็นที่สุขสบายเลย และอากาศก็เลว ข้าพเจ้าเองรู้สึกเมาเครื่องบินเล็กน้อย เรารับประทานอาหารไม่ได้มากในระหว่างเดินทาง ภายนอกอากาศมืดมัว ถึงแม้ว่าจะมีพระจันทร์ข้างขึ้น และเราไม่ทราบเลยว่าในเวลาใดเราอยู่ที่ใด ประมาณ ๒๒.๓๐ น. มีผู้มาบอกให้เราเตรียมตัว และประมาณ ๒๓.๐๐ น. เราสามคนก็นั่งรออยู่เหนือช่องกระโดดในเครื่องบินพร้อมที่จะไถลตัวกระโดดลงในท่ามกลางความมืด ช่องที่ว่างนั้นอยู่บนพื้นเครื่องบินมีประตูเปิดออกใกล้ตัวเครื่องของเครื่องบิน ช่องนั้นใหญ่พอที่จะให้ผู้กระโดดไถลตัวลงไปได้พร้อมด้วยเครื่องหลังและร่มชูชีพที่อยู่บนหลัง ถ้าคำสั่ง “ลง” มีมาเมื่อใด เราก็คจะ “กระโดด” ลงไปสู่ความมืดและไปสู่ยถากรรม เราคงได้นั่งอยู่ที่นั่น คือที่ขอบเหวนั้น เป็นเวลาประมาณหนึ่งชั่วโมง... ข้าพเจ้ารู้สึกว่าจะเป็นหนึ่งปี...ค่านิ่งถึงชีวิตและมรณะ ค่านิ่งถึงอนิจจัง และอนัตตา และจากช่องกระโดดนั้น ลมเย็นกระโชกพัดเข้ามาอยู่ตลอดเวลา คงจะมีประโยชน์สำหรับจะทำให้เราแน่ใจว่าที่ที่จะลงไปนั้นไม่ใช่นรก เพราะที่ไม่มีเปลวเพลิงอันร้อน มีแต่ลมเย็น เครื่องบิน

วนเวียนอยู่เรื่อย ๆ รู้สึกว่าจะไม่หยุด แต่ว่าคำสั่งให้เตรียมตัวกระโดด ไม่มีเข้าหูเราเลย ผลสุดท้ายมีผู้มาตบไหล่เบา ๆ และเราได้ยินว่าเลิกกันได้ เพราะเหตุว่านักบินไม่สามารถจะหาที่ที่เราจะลงไปได้ แผนที่ก็เลว และอากาศก็มืด พวกเรากำลังเดินทางกลับไปยังกัลกัตตา

เราไม่ได้อยู่ที่กัลกัตตานานนัก เพราะเหตุว่าทุกคน เฉพาะอย่างยิ่ง พวกเรามีความวิตกกังวลอยากจะให้เรื่องกระโดดครั้งนี้เสร็จสิ้นกันไปเสียที หลังจากการเดินทางครั้งแรก ต่อมาสักหนึ่งสัปดาห์ เราได้ข่าวจากกองทัพอากาศอังกฤษว่า เขาพร้อมที่จะพาเราไปอีกครั้งหนึ่งแล้ว เราก็ต่างออกเดินทางทันที จากสนามบินเดียวกัน เดินทางแบบเดียวกัน เวลากลางคืนแบบเดียวกันกับคราวที่แล้ว ผิดกันอยู่ทีเวลาตีกว่าเดิมสัก ๔-๕ ชั่วโมง เพราะเหตุว่าเป็นข้างแรม เมื่อเราได้เดินทางถึงเหนือประเทศไทย มีคนมาบอกเราว่าคราวนี้พบที่หมายแน่นอนแล้ว เครื่องบินวนเวียนอยู่หลายรอบและค่อนข้างจะบินต่ำ พวกเราได้เห็นแสงไฟบนพื้นดินเป็นอันมาก และเกิดความสงสัยขึ้นในใจว่า เราได้ถูกนำมาในที่ที่ถูกต้องหรือไม่ เพราะเหตุว่าเป็นที่ตกลงกันว่าเราจะต้องอยู่ในกลางป่า มีบ้านเรือนที่ใกล้เคียงที่สุดก็ห่างออกไปตั้งหลายกิโลเมตร แต่อย่างไรก็ตาม ไม่มีเวลาที่จะไต่ถามได้และไม่มีความที่จะถกเถียงกัน คำสั่งให้ลงมาถึง และเราก็ลงไป

ทั้ง ๓ คนลงถึงพื้นดิน ในที่ว่างเปล่าใกล้เคียงกัน และเราพอจะเห็นกันในระหว่างที่เราลอยตัวลงมา ข้าพเจ้าค่อนข้างจะเคราะห์ร้าย โดยที่ได้ลงมาเท่าหนึ่งอยู่บนคันทนาและอีกเท่าหนึ่งอยู่นอกคันทนา ทำให้ข้อเท้าขวาแพลงไป ข้าพเจ้าจึงรู้สึกได้ว่าพื้นดินที่เราลงมานั้นเป็นนา และข้อนี้ยิ่งทำให้สงสัยใหญ่ว่าได้ลงมาผิดที่เสียแล้ว เรา ๓ คนเข้ามาร่วมดูแผนที่อย่างเร่งรีบ และจากแผนที่นั้นก็ทำให้แน่ใจยิ่งขึ้นอีกว่า ที่ที่เราอยู่นั้นเราไม่ได้ตั้งใจลงมาเลย เพราะเป็นที่ที่ห่างจากจุดหมายถึง ๒๕ หรือ ๓๐ กิโลเมตร และยิ่งร้ายไปกว่านั้นเรารู้สึกว่า

เราอยู่ใกล้หมู่บ้านจนเกินไป เมื่อเราเดินหาร่ม อาหาร และเครื่องมือ ๗ ร่มที่เรานำมาด้วย สำหรับจะมีอาหารรับประทานในป่าเป็นเวลา ๑ เดือน ก็ปรากฏว่า ร่ม ๑ หายไป แดงกับตีเดินออกไปหา แล้วในไม่ช้าก็กลับมารายงานว่าร่มที่หายไปนั้นได้ตกลงไปในใจกลางหมู่บ้าน และหมู่บ้านนั้นห่างจากที่เราอยู่เพียงมีพุ่มไม้เล็กๆ คั่นอยู่ แดงกับตีต้องรีบกลับมา เพราะเหตุว่าได้ยินสุนัขเห่า ฉะนั้น เราจึงตัดสินใจว่าจะต้องออกจากที่ที่เราอยู่นั้นโดยเร็วที่สุดที่จะเร็วได้

ในขณะนั้นเป็นเวลาเข้ามิดประมาณ ๔ นาฬิกา เรามีเวลาประมาณ ๑ ชั่วโมงก่อนจะรุ่งสาง เราไม่สามารถที่จะออกเดินทางได้โดยเร็ว เพราะมีหีบห่อใหญ่หลายหีบและจะขุดหลุมฝังให้มิดชิดก็ทำยาก เพราะว่าใกล้หมู่บ้าน แต่อย่างไรก็ตามเราไม่มีเวลาสำหรับที่จะตัดสินใจนานนัก เพราะในขณะเดียวกันกับที่เราตัดสินใจว่าจะออกเดินทางต่อไป เราก็มองเห็นชาวนา ๕-๖ คนเข้ามา และเขาเหล่านั้นได้เห็นเราแล้ว

ชาวนาเหล่านั้นเป็นคนเผ่าถิ่นจากหมู่บ้านอีกหมู่บ้านหนึ่งห่างไกลออกไป ในวันนั้นได้เข้าไปในป่าเพื่อจะตัดไม้ และเมื่อได้ตัดไม้แล้วก็กำลังเดินทางกลับบ้าน ในคืนนั้นเขาพักแรมอยู่นอกหมู่บ้านวังน้ำขาว ตั้งใจเดินทางกลับในวันรุ่งขึ้น (วังน้ำขาวคือหมู่บ้านที่เราลงมาที่นั่น และวังน้ำขาวอยู่ในจังหวัดชัยนาท แต่ที่เราตั้งใจลงมานั้นอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือระหว่างจังหวัดตากกับนครสวรรค์) แสงไฟที่เราได้เห็นจากเครื่องบินของเรานั้นคือคบเพลิงของชาวเกวียนนั่นเอง พวกเขาได้ยินเสียงเครื่องบินของเราและโคกระบือก็แตกตื่นวิ่งหนีไป ชาวเกวียนเหล่านั้นได้เห็นร่มของเราขาวเมื่อลงมาจากเครื่องบิน แต่บางคนเข้าใจว่าเป็นควัน เมื่อเขาเหล่านั้นได้พบราบนพื้นดินต่างก็ประหลาดใจที่เห็นเราเป็นคนไทย เพราะเหตุว่าเขาคาดว่าจะเป็นพวกชาวต่างประเทศที่เข้าทิ้งระเบิด

แต่มีสิ่งหนึ่งที่บางคนในพวกเขา รู้สึกแน่ใจคือ เครื่องบินที่เขา

เห็นนั้นไม่ใช่เครื่องบินไทยหรือญี่ปุ่น เพราะเหตุว่ามี ๔ เครื่องยนต์ เราพยายามที่จะชี้แจงว่า เครื่องบินนั้นเป็นเครื่องบินแบบใหม่ที่ญี่ปุ่นให้รัฐบาลไทยยืม และเราเป็นทหารอากาศของไทยมาซ่อมรบ แต่เราทราบดีว่าคำพูดของเรานั้นไม่เป็นที่เชื่อถือ ถึงแม้ว่าชาวเกวียนเหล่านั้นจะไม่ได้บอกว่าไม่เชื่อ เว้นไว้แต่คนๆ เดียวที่กล้าพูด อย่างไรก็ตาม เมื่อเราพบเสียแล้วเราก็ต้องสู้ประจันหน้า ฉะนั้นเราจึงได้ขอร้องให้เพื่อนร่วมชาติของเราเหล่านั้นช่วยเราแบกเครื่องมือเข้าไปทางหมู่บ้าน สร้างทำเป็นว่าเราจะเข้าไปในหมู่บ้านในเวลารุ่งเช้า พวกชาวเกวียนก็ช่วยเหลืออย่างเต็มที่ เมื่อถึงชายหมู่บ้าน เราก็ขอบใจเขา และบอกว่าเราจะรอเพื่อนที่นัดพบกันที่นั่น ชาวเกวียนก็กลับไป

ขณะนั้นเป็นเวลาประมาณ ๕ นาฬิกา เราไม่มีเวลาที่จะทำอะไรอีกแล้ว จึงเอาเครื่องส่งวิทยุอาหารบ้างเล็กน้อยและเสื้อผ้าบางชิ้น สิ่งของนอกจากนั้นเอาซุกเข้าไปในพุ่มไม้บ้าง ขุดหลุดฝังบ้าง แต่จะมีประโยชน์อันใดที่จะไปเก็บอะไรไว้ให้มิดชิด เพราะร่มทั้งคันมีของเต็มได้ลงจากเครื่องบิน ตกลงไปในกลางหมู่บ้าน ดูเหมือนจะเป็นที่หน้าศาลาวัดเสียด้วย เมื่อเราได้ทำการบางอย่างเท่าที่จะทำได้แล้ว เรายรีบย้อนเดินกลับไปทางตะวันตกเข้าป่าซึ่งเป็นชายป่าใหญ่ต่อไป ท่อเท้าของข้าพเจ้าที่แพลงนั้นเป็นข้อที่หน่วงทำให้เพื่อนของข้าพเจ้าไม่สามารถจะเดินไปได้โดยเร็วเท่าที่ต้องการ เราได้เดินเข้าไปในป่าประมาณ ๔-๕ ชั่วโมง จนกระทั่งถึงที่ที่ค่อนข้างจะทึบ จึงได้ตัดสินใจว่าจะหยุดพัก ความจริงหยุดที่นั่นไม่ปลอดภัย แต่เราหวังว่าจะได้ติดต่อทางวิทยุกับกองบัญชาการที่อินเดีย ความมุ่งหมายของเราข้อใหญ่ก็คือ ต้องการจะบอกกับกองบัญชาการว่า เราได้ถูกทิ้งลงมาในที่ที่น่าเกรงอันตราย และเราจะฝังวิทยุไว้ ณ ที่นั้นกับจะเดินทางไปตะวันตกเฉียงเหนือไปยังที่ที่จะนัดพบกับคณะ Appreciation ที่ ๒ ซึ่งจะลงมาในข้างขึ้นเดือนหน้า ในร่างโทรเลขนั้นเราเจาะจงเดือนให้

กองบัญชาการระมัดระวังเป็นพิเศษ ไม่ให้คณะที่ ๒ ลงมาผิดที่อย่างที่เราได้ประสบมา เพราะเหตุว่าชาวบ้านรู้ตัวเสียแล้ว

เรายังมีเวลาก่อนที่จะถึงเวลากำหนดที่เราจะออกอากาศติดต่อกับกองบัญชาการ ฉะนั้นเราจึงใช้เวลาชุดหลุมเพื่อจะฟังเครื่องวิทยุของเรา เมื่อการส่งวิทยุนั้นเป็นผลสำเร็จแล้ว นอกนั้นยังมีของที่เราเห็นว่าไม่สู้จำเป็นจริงหลายอย่าง เราก็ชุดหลุมฝังไว้ด้วย เพื่อจะได้เดินทางโดยมีน้ำหนักเบาที่สุด ที่มันของเราเวลานั้นเป็นพุ่มไม้ค่อนข้างหนา และเครื่องวิทยุของเราเก็บไว้อีกแห่งหนึ่ง ไม่ไกลจากที่อยู่นัก แต่ไม่เห็นกัน ที่ที่อยู่นั้นเป็นที่ที่เหมาะสมอยู่บ้าง เพราะเหตุว่าเราได้แน่ใจว่าถึงแม้จะมีคนเดินไปมาห่างจากที่ซ่อนสัก ๔-๕ เมตร ก็แทบจะไม่เห็น

วันนั้นอากาศร้อน ป่าเขียวสงบ นอกจากจะมีเสียงลิงและนกร้องเล็กน้อย ข้อเท้าของข้าพเจ้าบวมขึ้นมา และค่อนข้างจะปวด เราต่างรู้สึกอ่อนเพลียหลังจากที่ได้เดินท่ามกลางความร้อนเป็นเวลาครึ่งวัน และเฉพะอย่างยิ่งต้องเผชิญกับสิ่งที่ไม่คาดหวังในเวลาเข้ามิด รู้สึกใจเส้ายู่บ้างเนื่องด้วยมีคนเห็นเราลงจากร่มมา และร่วม ๑ ร่มก็พลัดลงไปในหมู่บ้าน เรามีน้ำอยู่ในขวดแต่เพียง ๓ ขวด เพราะเหตุว่าตามแผนการเดิม เราจะลงที่ใกล้ลำธาร เราไม่รู้สึกลัวเลย ฉะนั้นจึงไม่ต้องกังวลกับเรื่องอาหาร

เมื่อถึงเวลาที่จะส่งวิทยุ แดงกับดึกก็ไปยังสถานีวิทยุของเขา ข้าพเจ้านั่งเป็นนยามอยู่สักครึ่งชั่วโมง ต่อมาแดงกับดึกกลับมาบอกว่าติดต่อกไม่ได้ เขาพอจะฟังได้ยินกองบัญชาการแต่เพียงเบาๆ แต่กองบัญชาการไม่ได้ยินพวกเราเลย ที่ร้ายไปกว่านั้น กองบัญชาการไม่ได้รับเรานานพอสมควร เพราะเหตุว่าเขาให้อาณัติสัญญาณเลิกส่งเร็วเกินกำหนดไป บางทีกองบัญชาการอาจจะไม่ได้คาดหมายว่าเราจะติดต่อวิทยุมาในทันทีทันใดก็เป็นได้

เราจะทำอย่างไรดี พวกเรตัดสินใจว่าการส่งวิทยุนี้เป็นของสำคัญที่สุด เพราะฉะนั้นจะต้องคอยส่งให้ได้โดยเร็ว ถ้าเราเดินทางไปด้วยเครื่องวิทยุเราจะไปไม่ได้ไกล เพราะน้ำหนักมาก และเท้าของข้าพเจ้าก็บวม และที่ที่เราอยู่นี้ ก็รู้สึกว่าจะเป็นที่ที่มิดชิดพอสมควร แดงมีความเห็นว่าสายอากาศของเราอาจจะทำให้ดีขึ้น และในวันรุ่งขึ้นเราก็จะได้ติดต่อกับกองบัญชาการอีก ข้าพเจ้าเห็นชอบด้วย และเนื่องจากข้าพเจ้าเป็นหัวหน้า ข้าพเจ้ารับผิดชอบในข้อตัดสินใจนั้น ในระหว่างที่รออยู่จนถึงวันรุ่งขึ้น เราก็คพยายามหาน้ำมาใส่ขวดสำหรับจะได้เดินทางไป และเมื่อเราได้ส่งวิทยุไปแล้ว เราก็มุ่งเดินทางต่อไปทันที

แดงกับดีก็ออกไปลาดตระเวนหาน้ำ ข้าพเจ้าอยู่ในที่พักแต่ผู้เดียว เพื่อนของข้าพเจ้าได้จากไปเป็นเวลาหลายชั่วโมง และไม่ได้กลับมาจนกระทั่งรุ่งสาง เขาได้พบหนองน้ำแห่งหนึ่งสกปรกอยู่นอกป่า แต่ว่าเมื่อเวลาจะเดินกลับมาอยู่ที่ เดือนยังไม่ขึ้นไม่เห็นทาง จึงต้องรอจนกระทั่งเข้ามิด ๓ นาฬิกา ข้าพเจ้าเองนั่งเฝ้าอยู่ ฟังเสียงลิงและนก และเมื่อเดือนขึ้นก็เห็นป่านั้นสวยงามมาก ไม่ได้ระแวงคิดถึงอันตรายอาจจะเกิดจากสัตว์ป่าเลย แต่เมื่อเห็นเพื่อนข้าพเจ้ากลับมา ก็รู้สึกมีความยินดีมาก

การพยายามส่งวิทยุครั้งต่อมา ยิ่งประสบผลน้อยกว่าคราวแรก เพราะเหตุว่าคราวนี้เราไม่ได้ยื่นกองบัญชาการเลย เรา รู้สึกวิตกเป็นอันมาก และข้าพเจ้าจำได้ว่า ดีได้บอกไว้ว่า ถ้าเราไม่รีบเดินทางออกไปโดยเร็ว ชาวบ้านก็จะตามเราทัน อย่างไรก็ตามก็ดีพวกเราก็วิตกกังวลถึงคณะที่ ๒ และคณะต่อไปว่า จะได้รับความลำบาก ถ้าเราไม่ส่งวิทยุแจ้งให้กองบัญชาการทราบ ข้าพเจ้ารับผิดชอบและตัดสินใจว่า จะต้องพยายามส่งอีกครั้งหนึ่ง และคราวนี้เป็นคราวสุดท้ายจะส่งออกไปได้หรือไม่ก็ตาม เราจะต้องเดินทางไป การส่งครั้งนี้จะทำกันในเช้า

วันรุ่งขึ้น คือในเช้าวันที่ ๓ หลังจากที่เราได้โดดร่มมา ในเวลาบ่ายวันนั้น ดีและข้าพเจ้าเดินออกลาดตระเวนและหาน้ำ เราได้เห็นชาวบ้านบางคน แต่รู้สึกว่าเขาไม่สงสัยอะไรเรา ในคืนนั้นเราก็กักแรมอยู่ด้วยกันนั้น

รุ่งขึ้นเวลา ๑๐ นาฬิกา ดีกับแดงก็ไปส่งวิทยุในที่ซ่อนวิทยุนั้น ข้าพเจ้านั่งยามอยู่คนเดียวเช่นเดิม เพื่อนของข้าพเจ้าไปได้ประมาณ ๕ นาที ข้าพเจ้าก็เห็นคนหลายคนเดินผ่านไปห่างๆ ข้าพเจ้าเข้าใจว่าเขาไม่ได้เห็นข้าพเจ้าในครั้งนั้น ข้าพเจ้านั่งเฝ้าคอยอยู่เป็นเวลาสักอึดใจ ก็มีคนเป็นจำนวนมากโผล่ขึ้นมาล้อมที่พักของเรา ชาวบ้านเหล่านั้นเข้ามาทั้งทางซ้าย ทางขวา ข้างหน้า ข้างหลัง ซุปั้นพอกอยู่หลายกระบอก เกมของเราสุดสิ้นลงเพียงแค่นี้ อย่างน้อยก็เกมของข้าพเจ้าเอง ข้าพเจ้าทำอะไรอย่างอื่นไม่ได้ นอกจากจะตะเบ็งเสียงขึ้นว่า “ยอมแพ้ จับไปเถิด” หวังว่าเสียงที่ข้าพเจ้าตะเบ็งจะได้ยินไปถึงเพื่อนข้าพเจ้า และทำให้เขามีเวลาหนีไป

ข้าพเจ้าแทบจะไม่สามารถเชื่อได้ว่าภายในเวลาไม่ถึง ๑ วินาที ในขณะที่นั้น ความคิดต่างๆ แล่นพลั่งเข้ามาในศีรษะของข้าพเจ้าเป็นอันมาก ตั้งแต่เวลาที่ข้าพเจ้ารู้ว่ามีคนมาล้อมข้าพเจ้า จนถึงเวลาที่เขาเข้ามาถึงตัว ในสมองข้าพเจ้าได้เกิดความคิดความเห็นหลายอย่าง จนไม่ทราบว่าจะอะไรมาก่อนอะไรมาหลัง คิดถึงคูร์กของข้าพเจ้าที่ลอนดอน คิดถึงคำสุดท้ายของคุณมณี สาณะเสน ที่ได้กล่าวแก่ข้าพเจ้าเมื่อก่อนเราเดินทางออกจากประเทศอังกฤษ คิดถึงเพื่อนของข้าพเจ้าที่ยังอยู่ในอินเดีย คิดถึงเพื่อนอีก ๒ คนของข้าพเจ้าที่อยู่ในพุ่มไม้ใกล้เตียง คิดถึงญาติและมิตรที่อยู่กรุงเทพฯ คิดถึงศาสน์จากกองบัญชาการถึง “รัฐ” ที่ยังอยู่ในกระเปาะของข้าพเจ้า และคิดถึงยานิชที่อยู่ในกระเปาะหน้าอกของข้าพเจ้า ความคิดข้อสุดท้ายนี้เป็นความคิดที่มาหลังสุด ข้าพเจ้าควรจะกลืนยานิชเข้าไปไหม หรือจะ

ควรยอมให้จับเป็น ให้เขาจับตายเถิดเพราะเหตุว่าความลับที่ข้าพเจ้านำมานั้นมีอยู่มากเหลือเกิน และถ้าถูกจับเป็นไปก็จะทำให้ข้าพเจ้าต้องขายเพื่อน ขายความลับเหล่านั้น แต่อย่าเลยถูกจับดีกว่า เพราะเหตุว่าเอกสารต่างๆ ที่อยู่กับข้าพเจ้านั้น ข้าพเจ้าสามารถที่จะป้องกันได้ตราบใดที่ยังมีชีวิตอยู่ ถ้าตายไปเสียจะป้องกันอย่างไร ชีวิตเป็นสิ่งที่มีความสดชื่นและสวยงาม และตราบใดที่มีชีวิต ตราบนั้นก็ยังมี ความหวัง ถ้าญี่ปุ่นจะทรمانข้าพเจ้า ข้าพเจ้าตายเสียเดี๋ยวนี้เห็นจะสบายดีกว่า แต่เห็นแล้วว่าไม่มีญี่ปุ่นในหมู่คนที่เข้ามาจับข้าพเจ้าเลย อย่างไรก็ตามเมื่อปะเสือกก็ต้องยอมสู้ตายเลย ให้เขาจับเป็นจะดีกว่าอย่าเพิ่งตาย

และข้าพเจ้าก็ยังคงมีชีวิตอยู่ เมื่อได้ผ่านความคิดเห็นเรื่องความตายมาในสมองแล้ว ข้าพเจ้าก็สามารถที่จะเห็นแง่ขึ้นบางอย่าง ในขณะที่ข้าพเจ้าถูกจับ คนที่อยู่ข้างหน้าข้าพเจ้ามีปืนพกแต่งเครื่องแบบตำรวจ โดดเข้ามาถึงข้าพเจ้าแบบที่เห็นกันอยู่บนโรงลิเก เขาไม่ได้ร้องเพลงลิเกแต่ร้องเสียงว่าอะไรฟังไม่ออก มีอีกหลายคนที่ยืนดูตัวอยู่ในพุ่มไม้ และไม่ยอมออกมาจนกว่าข้าพเจ้าจะยกมือขึ้นแสดงให้ เห็นว่าไม่มีอาวุธติดตัวเลย ผู้ที่เข้ามาจับข้าพเจ้าในชั้นแรกมีประมาณ ๕ หรือ ๖ คน แต่ต่อมาสักหนึ่งนาที่หลังจากข้าพเจ้าได้ยอมแพ้ เห็นมีประมาณ ๓๐ คน เข้ามัดมือข้าพเจ้าไพล่หลังด้วยผ้าขาวม้า ต่อไปนี้ก็เป็นเวลาที่ผู้จับข้าพเจ้าไม่รู้ว่าเขาพูดว่าอย่างไรบ้าง เพราะต่างคนต่างก็พูดพร้อมๆ กัน แต่คนที่ใกล้ข้าพเจ้าที่สุดดูเหมือนจะบอกข้าพเจ้าว่า ครอบครัวของข้าพเจ้าเป็นสัตว์ชั้นต่ำ และพ่อแม่ของข้าพเจ้าคงไม่แต่งงานกัน ข้าพเจ้าเคราะห์ดีที่ยอมแพ้ มิฉะนั้น... ฯลฯ คนที่เข้ามาทีหลังเมื่อได้เห็นแน่ชัดว่า มือของข้าพเจ้าถูกมัดไพล่หลังแล้วก็หาความสนุกด้วยการตบตีข้าพเจ้า และถือโอกาสสั่งสอนข้าพเจ้าด้วยถ้อยคำอันหยาบคาย ข้าพเจ้าไม่ได้กล่าวโต้ตอบสักคำเดียว

ความจริงข้าพเจ้าตื่นเต้นและอือไปหมด เพราะเหตุว่า ข้าพเจ้าพะวง อยู่แต่ในเรื่องปัญหาว่าเพื่อนข้าพเจ้าถูกจับหรือเปล่า ในไม่ช้าก็รู้สึก เบาใจไปบ้าง ที่ไม่เห็น ๒ คนนั้นถูกจับมา ถึงแม้ว่าชาวบ้านจะได้แบ่ง วิทยุรวมกลุ่มอยู่ และนอกจากนั้นไม่ได้ยินเสียงปืนเลย จึงเป็นที่เบาใจ

ข้าพเจ้าทราบความที่หลังว่า แดงและดีได้ยินเสียงคนมาจับ ข้าพเจ้า จึงวิ่งหนีไปก่อนที่จะมีใครได้เห็น เขาทั้งสองเข้าไปซ่อนตัว อยู่ในอีกส่วนหนึ่งของป่าจนกระทั่งถึงเวลากลางคืน และในคืนนั้นได้ เดินทางไปยังที่ที่เราได้กำหนดนัดพบกันไว้ถ้าเมื่อเรากลากัน หวังว่า ถ้าข้าพเจ้าหนีไปได้ข้าพเจ้าก็คงจะได้ไปคอยอยู่ที่นั่น แต่เมื่อไม่พบ ข้าพเจ้า เขาก็เดินทางต่อไปทางภาคเหนือ เข้าไปยังจังหวัดอุทัยธานี และในไม่ช้าก็ถูกจับระหว่างที่กำลังรับประทานอาหารอยู่ในตลาด เพราะไม่ได้สวมหมวก

ผู้ที่มาจับข้าพเจ้ามีหัวหน้า ๒ คน เป็นปลัดอำเภอประจำตำบล มีพลตำรวจ ๒ คน นอกจากนั้นเป็นชาวนาที่หน้าตารื่นเริงและมีใจ ทรนทน ทำนเหล่านั้นได้พาข้าพเจ้าออกจากป่าไปยังหมู่บ้านวังน้ำขาว เมื่อจะถึงชายหมู่บ้าน ได้มีผู้ที่อ้างตัวว่าเป็นผู้ที่จับข้าพเจ้าได้มารวม เป็นจำนวนมาก รวมทั้งนายอำเภอวัดสิงห์ ซึ่งเป็นคนเดียวที่ขี่ม้า ผู้ ที่อารักขาข้าพเจ้าอยู่มีจำนวน ๒-๓ ร้อยคน ส่วนมากเป็นชาวนาจาก หมู่บ้านต่างๆ ใกล้เคียง ในหมู่บ้านเหล่านั้น ข้าพเจ้าสังเกตจำได้ว่ามี สหายเก่าของเรา ๒-๓ คน คือคนตัดไม้ที่เราได้พบในคืนวันแรก ข้าพเจ้าทราบความต่อมาว่า หลังจากที่เขาได้ผลจากรเราไปแล้วได้ แจ้งความยังอำเภอวัดสิงห์ และทางอำเภอจึงได้เกณฑ์ชาวบ้านออกมาตามจับเรา เขาเข้าใจว่าเรามี ๔ คน และพยายามจะซักถามให้ ข้าพเจ้าบอกว่าอีก ๓ คนนั้นหนีไปอยู่ที่ไหน

เมื่อนายอำเภอได้พบข้าพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้าได้ถูกนำตัวโดยที่มี มือมัดไพล์หลังอยู่ตลอดเวลา ไปยังศาลาวัดวังน้ำขาว ณ ที่นั้นเขา

ล่ามโซ่ข้าพเจ้าไว้ที่เท้า ผูกไว้กับเสากลางศาลา เนื่องจากข้าพเจ้าไม่ได้พยายามต่อสู้หรือหลบหนี เขาก็ยอมให้ข้าพเจ้าไม่ต้องถูกมัดมัด ข้าพเจ้าได้ยืนเจ้าหน้าที่ถกเถียงกันอยู่บ้าง และรู้สึกว่าการเห็นของเจ้าหน้าที่ในเรื่องข้าพเจ้านั้นแตกแยกกันออกเป็น ๒ ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งเห็นว่าข้าพเจ้าเป็นนักโทษอุกฉกรรจ์ เป็นคนทรยศต่อชาติ พยายามทำลายชาติและฆ่าเพื่อนร่วมชาติด้วยกัน อีกฝ่ายหนึ่งรู้สึกจะเป็นจำนวนเท่าๆ กับฝ่ายแรก มีความกรุณา และหลังจากที่ข้าพเจ้าได้บอกเขาโดยไม่ได้บอกชื่อของข้าพเจ้าเองว่า ข้าพเจ้าเป็นนักเรียนของรัฐบาล ที่รัฐบาลส่งไปอังกฤษ เขาก็เชื่อข้าพเจ้า และตั้งคำถามหลายข้อด้วยกัน ถึงเรื่องอนาคตและสถานะแห่งสงคราม ในฝ่ายหลังนี้ ปลัดอำเภอประจำตำบลคนหนึ่งทำทางเรียบร้อย มากกระชับกับข้าพเจ้า ด้วยถ้อยคำสุภาพ ทำให้เป็นที่ปลื้มยินดีจับใจนัก ตรงกันข้ามมีปลัดอำเภอประจำตำบลอีกคนหนึ่ง ซึ่งมีใจกระด้างได้ตะคอกแก่ชาวบ้านต่างๆ ขู้ออกไปห่างๆ ข้าพเจ้า เพราะว่าข้าพเจ้าเป็นกบฏรุนแรง ใจเหี้ยมอำมหิต จะอยู่ต่อไปไม่ได้ที่วันแล้ว ในหมู่ชาวบ้านนั้น ข้าพเจ้ารู้สึกว่าเขามีความเมตตากรุณาทุกๆ ไป ไม่ใช่เพราะว่าเขารู้เรื่องการเมืองหรือการสงคราม แต่เพราะเหตุว่าน้ำใจอันดีและชื่อตามธรรมชาติของเขา พาให้เขามองข้าพเจ้าเป็นเพื่อนมนุษย์และเป็นเพื่อนมนุษย์ที่กำลังได้ทุกข์อยู่ และถึงแม้จะมีคนที่ไม่แยแสกับอะไรทั้งสิ้น ก็ไม่ได้รู้สึกว่าเกลียดชังนอกจากจะอยากรู้อยากเห็น ข้าพเจ้าสังเกตว่า ทั้งเจ้าหน้าที่และชาวบ้านอย่างน้อยก็เลื่อมใสอยู่ข้อหนึ่ง ที่ข้าพเจ้าได้โดดร่มลงจากเครื่องบินทิ้งระเบิด ๔ เครื่องยนต์ ซึ่งข้าพเจ้าได้วาดภาพให้เขาดู บอกว่าใหญ่เท่ากับโบสถ์แต่ไม่สูงเท่า

อาหารกลางวันและอาหารเย็นในวันนั้น ชาวบ้านนำเอามาให้แก่เจ้าหน้าที่และข้าพเจ้า ถึงแม้ว่าใจคอข้าพเจ้าจะไม่สู้ดีนัก อาหารเหล่านั้นก็อร่อยและข้าพเจ้ารับประทานอย่างเต็มที่ ในตอนบ่ายชาว

บ้านที่มาจากหมู่บ้านอื่นๆ ได้ขึ้นมาบนศาลา มาดูพลร่ม เขา นั่งล้อมวงไม้ไผ่ใกล้ข้าพเจ้านัก เพราะเหตุว่าเจ้าหน้าที่ที่เกลียดชังข้าพเจ้า ไล่ให้เขาออกไปห่างๆ อยู่เสมอ และพอดกบាយเจ้าหน้าที่บางคนก็มีมือยกลับไป ชาวบ้านจึงได้กระโดดเข้ามาใกล้เข้าทุกที และเริ่มซักถามข้าพเจ้า ในหมู่บ้านหน้าชื่อเหล่านี้มีหญิงผู้หนึ่งอายุค่อนข้างมาก ข้าพเจ้าสังเกตเห็นว่าแกนั่งใกล้ข้าพเจ้าอยู่นานถึง ๒ ชั่วโมง ไม่ไปไหน และนั่งเอามือกอดเข่า เมื่อคนที่มาดูข้าพเจ้าค่อยบางตาไปบ้างแล้ว หญิงชราผู้นั้นก็พูดกับข้าพเจ้าเสียงแปร่งๆ ว่า พุทโธหน้าเอ็งเหมือนลูกข้า ข้าพเจ้าถามว่า ลูกของป้าอยู่ไหน ได้รับคำตอบว่าถูกเกณฑ์ทหารไปนานแล้ว ไม่รู้ว่าไปอยู่ที่ไหน เสียงอันเยือกเย็นซึ่งแสดงถึงน้ำใจของหญิงผู้นี้ ทำให้ข้าพเจ้าตื่นตื่น และรู้สึกว่าได้มีรสหวานอันเป็นรสแห่งความรักของมารดาห้อมอยู่ในศาลานั้น

คืนวันนั้นข้าพเจ้านอนหลับสนิท เพราะเปลี้ยทั้งร่างกายและจิตใจ รุ่งขึ้นเวลาสาม ชาวบ้านได้นำเอาเกวียนมารอข้าพเจ้า เพื่อจะนำไปยังที่ตั้งอำเภอดัตสิงห์ ข้าพเจ้านั่งมาในเกวียนข้อเท้าล่ำมโซ่ติดอยู่กับเกวียนและมีตำรวจ ๒ คนนั่งเกวียนมาด้วย ชาวบ้านประมาณ ๑๒ คนเดินเป็นองครักษ์อยู่ข้างๆ เกวียน เกวียนที่ใส่ของสัมภาระของเรา รวมทั้งเครื่องวิทยุ ได้ออกเดินทางไปแล้วหน้า ตำรวจในขณะนั้น รู้สึกว่าจะมีจิตใจเป็นมิตรและพยายามที่จะทำให้ข้าพเจ้าได้รับความสบายมากที่สุดที่จะทำได้โดยไม่ขัดกับข้อบังคับ ประมาณ ๗ น. ขบวนของเราหยุดที่หมู่บ้านแห่งหนึ่ง เพื่อรับประทานอาหารเช้า รู้สึกว่าพวกชาวบ้านรู้ตัวจึงคอยเตรียมอาหารไว้ และเห็นจะไม่มีใครในหมู่บ้านที่ไม่มาดูข้าพเจ้า ตำรวจทั้ง ๒ คนนั้นหยอกล้อหญิงสาว ถามว่าเมื่อได้เห็นพลร่มแล้วรู้สึกกรังบ้างไหม คำตอบมักจะไม่เป็นไปในทางปฏิเสธ อาหารนั้นอร่อยมาก มีแกงบะจ๊อบปลา ผักและน้ำพริก ชาวบ้านได้อาเหล้ามาเลี้ยง และตำรวจก็เชิญให้ข้าพเจ้าดื่มด้วย และกล่าวว่า

ข้าพเจ้าจะไม่มีโอกาสลิ้มรสเหล่านั้นอีกเป็นเวลานาน ข้าพเจ้ารู้สึกสนุกถึงแม้ว่า ๗ นาฬิกาในเวลาเช้า จะเข้าเกินไปสำหรับการตี๋ม เป็นจริงดังที่ข้าพเจ้าได้คาด มีชาวบ้านหลายคนมาห้อมล้อมเกวียนของข้าพเจ้าและมาคุยด้วย ถ้ามถึงเครื่องบิน การทิ้งระเบิด และสงคราม รู้สึกว่าเขาดีใจที่ได้ยินจากข้าพเจ้าว่าญี่ปุ่นกำลังจะแพ้และจะเลิกสงครามในเร็วๆ นี้ และรู้สึกว่าชาวบ้านเหล่านั้นไม่ได้เกลียดชังอะไร ข้าพเจ้า ได้ยินบางคนตะโกนว่า อะไர்கัน คนไทยเหมือนเรานี่เอง และเมื่อขบวนของข้าพเจ้าออกจากหมู่บ้าน ข้าพเจ้าก็ได้ยินเสียงไซโยจากเพื่อนมนุษย์เหล่านั้นหลายครั้ง

เราหยุดรับประทานอาหารกลางวันที่หมู่บ้านแห่งหนึ่ง และข้าพเจ้าได้รับการต้อนรับทำนองเดียวกัน ข้าพเจ้าก็ต้อนรับชาวบ้านเช่นเดียวกันกับคราวก่อน คือตอบคำถามของเขาในเรื่องต่างๆ และรู้สึกว่าพูดได้คล่องกว่าคราวก่อน ก่อนที่เราจะออกเดินทางบ่ายวันนั้นมีชายคนหนึ่งซึ่งกำลังพูดอยู่กับข้าพเจ้า เห็นไม่มีใครมอง เอาวามขึ้นหนึ่งใสมือข้าพเจ้าแล้วกระซิบบว่า เก็บเอาไว้ให้ตี๋ ไม่เป็นอันตราย ดูที่หน้าผากแล้วเห็นจะทำงานสำเร็จ ทำใจให้ตี๋ๆ ไว้ ไม่เป็นอะไร

ประมาณ ๑๖ น. เราหยุดที่หมู่บ้านอีกแห่งหนึ่งใหญ่กว่าหมู่บ้านอื่นๆที่เราได้ผ่านมา ประชาชนที่มาถามข้าพเจ้า มีความรู้มากกว่าพวกก่อนๆ มีพระสงฆ์อยู่หลายรูป ครู และมีอีกหลายคนที่เคยไปเรียนหนังสือที่กรุงเทพฯ พอดกเย็นเราก้ถึงวัดสิงห์และเกวียนก็นำข้าพเจ้าไปยังสถานีตำรวจ เมื่อก่อนจะเข้าเขตอำเภอวัดสิงห์ ตำรวจ ๒ คนผู้คุมข้าพเจ้า ซึ่งเวลานั้นสนิทชิดชอบกันมาก เอาเงินรวมกันได้ ๑๒ บาทส่งให้ข้าพเจ้าและบอกว่า ข้าพเจ้าจะใช้เป็นประโยชน์ได้ใน ๒-๓ วันข้างหน้า ตำรวจทั้ง ๒ นี้ ในวันรุ่งขึ้นได้เอาไขต้มมาให้ข้าพเจ้ารับประทานในกรงขัง และบอกว่าอาหารที่ราชการให้ข้าพเจ้าคงจะพอสำหรับทำให้หิวต่อไปอีก

ในทันทีทันใดที่เราได้เดินทางถึงสถานีตำรวจ สภาพการเป็นนักโทษของข้าพเจ้าก็แปรไปเป็นทางการ ข้าพเจ้าได้รับเชิญให้เข้าไปในกรงขังซึ่งเราเห็นกันอยู่ทุกแห่งตามสถานีตำรวจทั่วยุทธศาสตร์กรงนั้นเป็นรูปหกด้าน กว้างยาวประมาณ ๑๐ ฟุต เป็นกรงเหล็กรอบด้าน เว้นแต่ด้านพื้นดิน เมื่อข้าพเจ้าไปถึงมีผู้อาศัยอยู่ในนั้นคนหนึ่งแล้ว เป็นชายรูปร่างกำยำล่ำสันผิวคล้ำ เช่นเดียวกับชาวบ้านอื่นๆ ในประเทศ รู้สึกหน้าตาชื่นบาน ยิ้มปากกว้างให้เห็นฟันขาว ชายผู้นั้นยังรู้สึกว้าเหว่ถึงบ้าน ถึงแม้ว่าจะถูกกล่าวหาในข้อที่สำคัญ คือเขาได้ทะเลาะกับลูกพี่ลูกน้องในงานเลี้ยงแห่งหนึ่ง มีนเมาเข้าไป “ชกเข้าไปที่หนึ่ง กระตืบหนึ่งหนที่กลางอก เขาก็ตาย” เพื่อนร่วมกรงของข้าพเจ้าได้ทราบล่วงหน้าว่าข้าพเจ้าถูกจับ และปรากฏว่าเขารู้สึกยินดีในเอกสิทธิ์ที่ได้เห็นพลร่มในระยะใกล้ชิด และได้มีการสนทนาปราศรัยในทำนองเดียวกับที่ได้เคยเป็นมา หลังจากนั้นครึ่งชั่วโมง มีนักโทษคนที่สามถูกจับมา คนนี้เป็นชายชาวกรุงเทพฯ ถูกจับด้วยข้อหาว่าพยายามทำจารกรรม ชายผู้นี้ได้มาถึงที่วัดสิงห์เมื่อ ๓-๔ วันก่อน ตั้งใจจะมาหาแม่ในบริเวณวังน้ำขาว ซึ่งเป็นหมู่บ้านเดียวกับที่เรากระโดดร่มลงมา เขาพยายามหาคนงานหาเกลือจะเดินทางไปสำรวจแร่ พอดีตำรวจทราบเรื่องก็เลยสงสัยว่าคงจะเกี่ยวกับพลร่ม ผู้ต้องหาได้คัดค้านอย่างมากแต่ไม่เป็นผล และใครจะมารู้ดีไปกว่าข้าพเจ้าว่าชายผู้นี้ไม่มีความผิดเลย ในกาลต่อมา ข้าพเจ้าพบชายผู้นี้อีกหลายครั้ง ที่กองตำรวจสันติบาลในกรุงเทพฯ เป็นเวลานาน ๔ เดือน หลังจากที่เขาถูกจับ เพราะเหตุว่าชายผู้นี้ไม่ได้รับอนุญาตให้กลับบ้านได้เลยเป็นเวลานาน แม้ว่าจะไม่มีหลักฐานประกอบแต่อย่างหนึ่งอย่างใด

ในเวลาเย็นและค่ำวันนั้น ชาวบ้านอำเภอวัดสิงห์ก็เข้ามารวมอยู่ในสถานีตำรวจเพื่อดูหน้าพลร่ม ตำรวจแสดงว่าพยายามจะห้าม

ไม่ให้เข้ามา แต่เนื่องจากตำรวจก็อยากอนุญาตให้ญาติมิตรของตน และญาติมิตรของเพื่อนฝูงของตนได้เข้ามาชมสิ่งประหลาดด้วย ในไม่ช้าสถานีตำรวจนั้นก็เต็มไปด้วยราษฎรผู้อยาก رؤ้อยากเห็นของ อำเภอวัดสิงห์ ผู้เยี่ยมเยียนเราเหล่านี้มิได้ระงับปากเสียงเกี่ยวกับพลร่มเลย บางคนก็รู้สึกเกลียดชังโกรธแค้น แต่บางคนก็เมตตา ผู้ต้องหาเคยฆ่าคนตายกับข้าพเจ้ารู้สึกสนุกบ้าง ในการที่มีคนมาดู แต่นักหาแร่ของเราไม่สามารถที่จะกลั่นความทุกข์ร้อนของตนได้ นักค้นแร่นี้เป็นคนเดียวที่บริสุทธิ์ ไม่มีความผิด ส่วนเราทั้งสองคนนั้นถูกจับในขณะที่กระทำผิด ราษฎรบางคนดูไม่เข้าใจว่าคนใดในสามคนนี้เป็นพลร่ม และเมื่อเขาถามกันอย่างดั่งๆ ข้าพเจ้าก็เลยชี้ว่า นักโทษฆ่าคนตายคือพลร่ม นักโทษฆ่าคนตายก็ชี้ให้นักค้นแร่ว่าเป็นพลร่ม แต่นักค้นแร่ไม่พูดว่าอะไร นั่งหน้าเศร้าอยู่ ต่อวันรุ่งขึ้นจึงเริ่มพูดจาวิสาสะบ้าง แต่พูดอยู่กับพวกเราเท่านั้น ไม่พูดกับคนอื่น เผอิญแกลเป็นคนเรียนทางหมอดู แกลเลยดูลายมือของข้าพเจ้า แล้วบอกว่าชะตายังไม่ถึงฆาต ส่วนเส้นลากในมือนั้นปรากฏชัด สำหรับชะตาของแกลเองนั้นไม่สู้ดี

ในบ่ายวันรุ่งขึ้น ข้าหลวงประจำจังหวัดชัยนาทได้เดินทางมาถึงพร้อมด้วยครอบครัว และมีผู้กำกับกับการตำรวจกับผู้พิพากษามาด้วย และต่อจากนั้นอีกหนึ่งชั่วโมง เราทั้งสามคนก็ออกเดินทางไปกับข้าราชการผู้ใหญ่เหล่านั้น เพื่อไปสู่ชัยนาท ระหว่างทางตั้งแต่สถานีตำรวจจนถึงท่าเรือยนต์ ทั้งสามคนถูกล่ามโซ่ติดกันเป็นพวง (นักค้นแร่ดูเหมือนจะเป็นคนหน้าบางสักหน่อย) ท่านข้าหลวงประจำจังหวัดรู้สึกกระดากที่ต้องเอาโซ่มาล่ามข้าพเจ้า ผู้ซึ่งเป็นนักเรียนที่รัฐบาลส่งไปเรียนเมืองนอก จึงได้มาบอกข้าพเจ้าล่วงหน้าก่อนจะออกเดินทาง “หวังว่าคงจะไม่รังเกียจ” ตลอดทางที่ไปสู่ท่าเรือยนต์ ประชาชนพากันออกมาดูนักโทษเป็นครั้งสุดท้าย เฉพาะอย่างยิ่งนักโทษพลร่ม มี

บางคนที่ข้าพเจ้าจำได้ว่าเป็นนักเรียนกฎหมาย ได้มาดูข้าพเจ้าเมื่อวันก่อน และเมื่อข้าพเจ้าผ่านหน้าเขา เขาก็โบกมือต้อนรับ

ที่จังหวัดชัยนาท ข้าพเจ้าถูกแยกตัวจากเพื่อนนักโทษ นำตัวไปที่จวนข้าหลวงอยู่เป็นเวลาหลายชั่วโมง ระหว่างนั้น ข้าพเจ้าขออนุญาตอาบน้ำ ท่านข้าหลวงก็อนุญาตโดยให้สัญญาว่าจะไม่พยายามหลบหนี ข้าพเจ้าจึงมีโอกาสโกนหนวดเคราโดยใช้มีดโกนของข้าพเจ้ายี่ห้อ Roll Razor (เวลาจะลับมีดโกนชนิดนี้มีเสียงดังคล้ายๆ จุดประทัด) ในทันใดนั้นประตูห้องน้ำก็ถูกผลัดกันเปิดออก และมีคนวิ่งเข้ามาเขาว่าเขาได้ยินเสียงปืนกล ความจริงไม่ใช่อื่นเลย เสียงข้าพเจ้าลับมีดโกนนั่นเอง หลังจากอาบน้ำแล้วข้าพเจ้าได้รับประทานอาหารเอร็ดอร่อย ครั้นแล้วผู้กำกับการตำรวจก็มาถึง พร้อมด้วยอัยการจังหวัด เพื่อจะสอบสวนทั่วไปในชั้นแรก ข้าพเจ้าได้ให้ชื่อข้าพเจ้าในครั้งนั้นและความประสงค์อันแท้จริงที่เข้ามาทำราชการ แต่มิได้บอกว่าเพื่อนของข้าพเจ้ามีอยู่ที่คนในกองทัพอังกฤษ และแนละข้อความลับทั้งหมด ข้าพเจ้าก็ไม่เปิดเผย ผู้ซักถามข้าพเจ้าในครั้งแรกก็ถามอย่างอ่อนโยน แต่เมื่อมาถึงปัญหาที่สำคัญๆ และข้าพเจ้าคือตั้งไม่ยอมตอบ ก็รู้สึกซัดเคืองๆ แต่ก็ทำได้กระทำการอย่างใดกับข้าพเจ้าไม่ เวลา ๒๒.๐๐ น. คำวันนั้น เป็นอันว่าการสอบสวนชั้นแรกนี้ได้เสร็จสิ้นลง และข้าพเจ้าได้ถูกนำตัวไปยังสถานีตำรวจในจังหวัดนั้น เพื่อขังไว้หนึ่งคืน

เมื่อข้าพเจ้าไปถึงสถานีตำรวจ มีเพื่อนร่วมกรงอยู่แล้วประมาณ ๑๒ คน ในนั้นมีหลายคนที่มีอายุต่ำกว่า ๒๐ ปีเขากำลังนอนกันและพื้นของกรงซังก์พอดีๆ กับจำนวนคนอยู่แล้ว เมื่อข้าพเจ้าเข้าไปเพิ่มอีกคนหนึ่งก็ต้องมีคนใดคนหนึ่งปีนขึ้นไปอยู่ยอดกรง เพื่อนร่วมกรงทุกคนลงความเห็นว่าจะควรจะให้เด็กคนหนึ่งขึ้นไปเสียชั้นบน แม้ว่าข้าพเจ้าจะขอขึ้นไปเอง ภายหลังข้าพเจ้าจึงทราบ ว่าทำไมเขาถึง

ยึดเยียดให้คนนั้นขึ้นไปเสียชั้นบน ไม่มีใครอยากจะให้แก่เข้าใกล้ เพราะแกเป็นโรคผิวหนัง ข้าพเจ้าไปนอนแทนที่แก และตัวแกก็ขึ้นไปอยู่ชั้นบนตรงศีรษะข้าพเจ้าพอดี เด็กคนนี้เกาตลอดคืนและมีสะเก็ดหล่นลงมาบนตัวข้าพเจ้า คินนั้นข้าพเจ้านอนไม่หลับ เพราะเหตุที่เด็กเกาหนวกหู กับมีตัวเรือด มียุง มีมด และถึงแม้ว่าข้าพเจ้าจะสวมเสื้อผ้าคลุมร่างกายได้ทั้งตัว แต่ศีรษะจนถึงเท้า ก็ไม่ช่วยอะไรได้มากมายนัก

เช้าวันรุ่งขึ้น ข้าพเจ้าถูกย้ายไปอยู่ที่เรือนจำจังหวัดชัยนาท มีแพทย์เป็นผู้ควบคุม แพทย์ผู้นี้ก็เป็นนักโทษนั่นเองโทษฐานฆ่าคนตาย ต้องจำคุกตลอดชีวิต แต่เนื่องด้วยมีการพระราชทานอภัยโทษ (งานเฉลิมพระชนมพรรษา งานขึ้นปีใหม่ ฯลฯ) จึงใกล้กำหนดที่จะปลดปล่อยออกไป และเนื่องจากแกเป็นคนที่มีความประพฤติดีและมีความรู้ทางหมออยู่บ้าง จึงได้เป็นผู้รับผิดชอบใน “โรงพยาบาล” ของเรือนจำ โรงพยาบาลนี้จะว่าเป็นโรงพยาบาลไม่ได้ เพราะไม่เห็นมียา ส่วนคนไข้ก็นอนอยู่บนพื้น คอยให้ธรรมชาติบำบัดไข้หรือบั่นทอนชีวิตไป คนไข้ส่วนมากเป็นโรคไข้จับสั่น หมอนั้นเป็นคนที่มีนิสัยดี แต่ทำอะไรให้คนไข้ไม่ได้ นักโทษบางคนถูกตีตรวนที่ข้อเท้า พวกนี้เป็นพวกที่ได้รับโทษอย่างหนัก และเพิ่งเข้ามารับโทษ ถ้าอยู่นานสักหน่อย และแสดงตนว่ามีความประพฤติดีก็ได้รับการยกเว้น ไม่ต้องตีตรวน มีอยู่หลายคนที่ได้รับอนุญาตให้ไปทำงานทำถนนที่นอกเรือนจำ นักโทษที่ดีที่สุดได้รับการยกเว้น ไม่ต้องทำงานอะไรเลย และได้รับอนุญาตให้ออกไปเที่ยวในเมืองได้ในเวลากลางวัน แต่ต้องกลับมานอนในเรือนจำ มีบางคนก็หัดอ่านและเขียนหนังสือในเรือนจำ และบางคนก็หัดทำการจักสานและงานฝีมืออย่างอื่น มีเรือนหนึ่งพิเศษสำหรับผู้หญิงซึ่งผู้ชายเข้าไปไม่ได้ และมีคนบอกข้าพเจ้าว่านักโทษผู้หญิงกับนักโทษผู้ชายบางคน เมื่อออกไปแล้วก็ไปแต่งงานกันก็มี

นักโทษเหล่านั้นรับประทานข้าวแดงและแกงซึ่งมีแต่ผัก วันละสองครั้ง นักโทษที่มีความประพฤติดี อาจจะไปจับปลามาได้แล้วเอาต้มเอาเอง มีบางคนที่บ้านส่งเสียอาหารให้ก็มี ข้าวแดงนั้นฝืดคอเกินไป สำหรับคนใหม่อย่างข้าพเจ้า และถึงแม้ว่าข้าพเจ้าจะพยายามกลืนแบบเดียวกับคนอื่น ก็ยังรู้สึกว่าการน้ำแกงมากมายที่จะช่วยให้ผ่านลำคอลงไปได้ ในเวลานี้เอง ที่เงิน ๑๒ บาท ที่ตำรวจได้ให้ไว้ ได้มีประโยชน์ เพราะข้าพเจ้าใช้ซื้อขนมรับประทาน และพัสดุเรือนจำก็ยังมีความเมตตา คือ ส่งข้าวขาวมาให้ข้าพเจ้า พร้อมด้วยไข่และแกงได้รับประทานทุกมื้อ อาหารเหล่านั้นข้าพเจ้าแบ่งรับประทานร่วมกับหมอ และนักโทษอื่นๆ ซึ่งเป็นผู้ช่วยหมอ

ข้าพเจ้าจำไม่ได้ว่าข้าพเจ้าอยู่ในเรือนจำนั้นกี่วัน อาจจะเป็นระหว่างสามวันกับหนึ่งสัปดาห์ เข้าวันหนึ่งข้าพเจ้าถูกเรียกตัวไปที่สถานีตำรวจเข้ากรงขังที่ข้าพเจ้าเคยเข้ามาแล้ว และในราว ๑๑.๐๐ น. วันเดียวกันนั้น ข้าพเจ้าก็ขึ้นรถยนต์เดินทางมาสู่กรุงเทพฯ มีผู้กำกับการตำรวจควบคุมมา ในเรือนนั้นมีนักโทษอยู่คนหนึ่ง ถูกล่ามโซ่อยู่กับข้าพเจ้า เขาเคยเป็นคนไข้ของโรงพยาบาลโรคจิตที่ปากคลองสาน แต่ได้หลบหนีไป และในระหว่างที่หลบหนีไปนั้นได้ไปฆ่าพระสงฆ์รูปหนึ่งตาย เขาบอกข้าพเจ้าว่าไม่บ้าหรอก และข้าพเจ้าเองก็มองไม่เห็นอาการเป็นบ้าอย่างใดเลย ข้าพเจ้าอยากทราบว่ เรื่องของเขาเป็นไปอย่างไรในเวลาต่อไป

ผู้กำกับการตำรวจ ผู้ควบคุมข้าพเจ้า ขอบนำตัวข้าพเจ้าแสดงแก่เพื่อนของท่านเป็นจำนวนมากตลอดทางในเวลากลางคืน ข้าพเจ้าก็ถูกนำตัวขึ้นจากเรือไปขังไว้ที่สถานีตำรวจ เพื่อนร่วมกรงขังของข้าพเจ้าทุกแห่งมีเรื่องแปลกๆ น่าสนใจ แต่น่าเสียดายที่ข้าพเจ้าไม่สามารถจะนำมาเล่าให้ฟังในที่นี้ เพราะจะทำยืดยาวจนเกินไปนัก ในเช้าวันรุ่งขึ้น ข้าพเจ้ารับประทานข้าวต้มของข้าหลวงประจำจังหวัด

อ้างทอง ท่านผู้นี้ก็กล่าวว่าเราก็เหมือนกับจีนเล่นงิ้วเรารบกันสักหน่อย แล้วพอเลิกก็มากินข้าวต้มกัน ในคืนวันสุดท้าย ข้าพเจ้านอนอยู่สถานีตำรวจนนทบุรี และในวันรุ่งขึ้นก็ออกมายังกรุงเทพฯ

ตั้งแต่แรกมาจนถึงบัดนี้ ไม่ว่าจะข้าพเจ้าจะถูกนำตัวไป ณ ที่ใด มักจะมีคนได้ยินเรื่องข้าพเจ้า และออกมาดูพลร่ม แต่ที่กรุงเทพฯ รู้สึกว่าไม่มีใครสังเกตเห็นเรือตำรวจเล็กๆ ซึ่งนำข้าพเจ้ามา และเมื่อข้าพเจ้าขึ้นบกที่ท่าช้าง ซึ่งห่างจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ไม่กี่ก้าว ข้าพเจ้ามองหาใครที่รู้จักสักคนหนึ่งก็ไม่มี เมื่อรออยู่ที่ท่าหน้าสักสอง ชั่วโมง ก็มีรถตำรวจมารับ และนำข้าพเจ้าไปกองตำรวจสันติบาล ณ ที่นั้นข้าพเจ้าทราบว่ “แดง” และ “ดี” ได้มาถึงเมื่อวันก่อน และในไม่ช้าข้าพเจ้าก็ได้พบเพื่อนทั้งสองคนนี้ และได้คุยกันในเวลารับประทานอาหารกลางวัน

ในไม่ช้าจำนวน “นักโทษสงคราม” ก็เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ก่อนหน้าพวกเรา ๓ คนนั้น มีจีน ๒ คนพูดไทยได้ ซึ่งเป็นผู้ที่รอดตายมาจากคณะซึ่งโดดลงที่นครปฐม (ซึ่งข้าพเจ้าได้กล่าวถึงในตอนต้น เพื่อนของเขา ๑ คน ถูกฆ่าตาย และอีกคนหนึ่งหลบหนีไปได้) หลังจากข้างขึ้นเดือนต่อไป Appreciation ที่ ๒ (เค็ง ข่า และกร) ก็ได้มาถึงโดยสวัสดิภาพ (คือถูกจับมาเหมือนกับพวกเรา) ต่อมามีเงินอีก ๒ คน ผู้รอดตายมาจากจำนวน ๕ คน ซึ่งขึ้นบกจากเรือไตน้ำในทางภาคใต้ของประเทศไทย ต่อจากนั้นไปคนไทยจากอเมริกาก็ถูกจับเข้ามาเรื่อยๆ คราวละ ๒ คน ๑ คน และ ๕ คน ตามลำดับเวลา คนไทยจากอเมริกานี้ บางคนเดินทางมาจากยูนนาน บางคนเข้ามาทางเรือบินทะเลจากโคลอมโบ มีนักเรียนไทย ๒ คนจากอเมริกาถูกฆาตกรรมหลังจากที่ได้ถูกจับในภาคอีสาน พวกเรา “ข้างเผือก” ๖ คน รู้สึกขอบคุณในโชคชะตาที่ไม่ได้เสียชีวิตเลย เนื่องจากจำนวนนักโทษเหล่านี้ได้เพิ่มขึ้น เราจึงถูกย้ายจากกรงขังที่ตึกสันติบาล ออกอยู่บ้าน

พักตำรวจภายในบริเวณสันติบาลนั้น ต่อมาเมื่อพวกเขามาจากอังกฤษ เข้ามาอีก ๒ คน ไม่ได้ถูกจับ แต่เข้ามาอาศัยอยู่กับพวกเรา คือ นาย สวัสดิ์ ศรีสุข (เรเวน) กับนายจันเต็ง รินทกุล (พงษ์) ในตอนสุดท้าย เราได้รับอนุญาตให้เดินเล่นได้ในบริเวณของกองตำรวจสันติบาลและ ได้รับเงินเบี้ยเลี้ยงมากขึ้น ทำให้พวกเราสามารถอยู่ติ๊กนิตีขึ้น จนกลายเป็นเจ้าจ่านำของร้านค้าในกองตำรวจสันติบาล (ในระหว่างนี้ พวกเราได้ถูกญี่ปุ่นสอบสวนโดยมีเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยเข้าร่วมคุ้มครอง พวกเราด้วย เรื่องการสอบสวนนี้ปรากฏอยู่ในหนังสือ *อุโฆษสาร* ปี ๒๔๙๕ ชื่อเรื่องว่า “มุสวาทาเวรมณี” จึงขอระงับไม่นำมากล่าว)

การที่เราจะติดต่อกับกองบัญชาการในอินเดียได้นั้น ได้อาศัยความช่วยเหลือจากเสรีไทยผู้ใหญ่และผู้เฒ่าภายในประเทศ เป็นอันมาก บางคนยอมสละ ถึงกับให้ใช้บ้านเป็นสถานีวิจัย เวลา กลางวันพวกเราอยู่ในสันติบาลในฐานะเป็นนักโทษ ใช้เวลาอ่านหนังสือ ตำรวจบ้าง หนังสืออ่านเล่นบ้าง เลี้ยงปลากัดบ้าง (เด็ก ๆ ลูกตำรวจ ชอบ) เตะตะกร้อบ้าง (ผู้ใหญ่ตำรวจบางคนชอบ) ชุดคุ้ยทำการสุขาภิบาลในเขตบ้านบ้าง อะไรเหล่านี้ เพื่อไม่ให้มีพิธีกรรมว่าในเวลากลางคืน พวกเราออกไปส่งวิทยุได้

แต่การติดต่อกับวิทยุ นั้น ลำบากยากแสน เพราะเหตุว่ากองบัญชาการเข้าใจว่าเราถูกจับไปแล้ว จึงไม่ติดต่อมาตามกำหนดนัดหมาย เราพยายามอยู่เป็นเวลาหลายเดือน ผลสุดท้ายจึงได้ส่งคนถือหนังสือ ไปทางบก ไปติดต่อกับเจ้าหน้าที่ทหารอังกฤษที่จุงกิง และอีกด้านหนึ่งเราก้ใช้วิทยุกระจายเสียงของกรมโฆษณาการแต่งบทความ สนทนาก็มีความนัย อ้างถึงชื่อปลอมของพวกเรา (ซึ่งไม่มีใครรู้ในประเทศไทย) และขอร้องให้พวกเรา “ข้างเผือก” ในอินเดียคอยฟัง วิทยุลับของพวกเราด้วย พวกเราในสันติบาลได้ผลัดเวรกันไปส่ง และรับวิทยุทุกคืนแต่ไม่มีผล นักวิทยุกลับมารายงานเป็นประจำว่า

ไม่ได้ยินเสียงจากอินเดีย จนกระทั่งถึงต้นเดือนกันยายน เมื่อหนังสือที่ส่งออกไปทางบกประกอบกับข้อความสนทนาที่ส่งโดยวิทยุของกรมโฆษณาการได้ถึงหูกพวกเราในอินเดีย ทางอินเดียจึงได้เริ่มติดต่อมา ในคืนวันที่ติดต่อนั้น พวกเรานอนไม่หลับเพราะปลื้มปีติยินดีเหมือนกับตายแล้วเกิดใหม่

ด้วยความช่วยเหลือของผู้ใหญ่ในประเทศไทย หลังจากนั้นงานของเสรีไทยจากอังกฤษก็เป็นไปได้โดยง่ายตายและปลอดภัย เราได้รับความช่วยเหลือจากตำรวจทั่วประเทศ และหลังจากนั้นทหารบก ทหารเรือ และทหารอากาศก็เข้าร่วมมืออย่างแข็งขัน ตั้งแต่ชั้นนายพลลงมาจนถึงชั้นพลทหาร ตั้งแต่ชั้นรัฐมนตรีลงมาจนถึงราษฎรสามัญ ในราวเดือนพฤษภาคม ๒๔๘๘ ขบวนการเสรีไทยได้เจริญเติบโตขึ้น จนกระทั่งเมื่อข้าพเจ้าได้รับอนุญาตให้ลาไปพักผ่อนที่อินเดียและอังกฤษ ข้าพเจ้าก็สามารถออกเดินทางด้วยเครื่องบินคาตาลินาจากหัวหิน และกลับด้วยเครื่องบินดาโกต้า บินมาลงที่สนามบินของกองทัพอากาศไทยในภาคอีสาน^๔ คณะ “ช่างเผือก” และคณะเสรีไทยจากอเมริกา (ซึ่งมีจำนวนมากกว่าพวกเรา และทำงานได้รวดเร็วกว่าพวกเรา) ก็ได้เริ่มเข้ามาตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน ๒๔๘๗ เป็นต้นมา และเนื่องจากได้มีสถานีวิทยุติดต่อกับอินเดียเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก งานของคณะ Appreciation ก็มีความสำคัญน้อยลงทุกที จนกระทั่งเห็นว่าเราควรจะแยกกันไปทำงานที่อื่น พงษ์กับเรเวนได้ออกไปทำงานพิเศษก่อนหน้านั้นแล้ว ต่อมาในเดือนเมษายน ๒๔๘๘ กรกับข้าก็ลงไปยะลา หลังจากนั้น ดีกับเค็งก็ไปปฏิบัติงานอีกแห่งหนึ่งในภาคใต้ ในกรุงเทพฯ มีแต่แดงกับข้าพเจ้าเหลืออยู่ ไม่สู้จะได้ทำอะไรเป็น

^๔ โปรดดูความละเอียดในหนังสือ งานใต้ดินของพันเอกโยชิ ของพลเอกเนตร เขมะโยธิน บทที่ ๗-๘-๙ และ ๑๗-๑๘-๑๙.

ก็จะลักษณะนัก จนกระทั่งเสร็จสงคราม

๔. ปัจฉิมบท และบทขยายความ

ข้อความในตอนที่ ๓ ข้างต้นนั้น ข้าพเจ้าได้เขียนไว้นานแล้ว และในขณะนั้นได้พยายามเขียนให้ได้ความชัดเจนพอสมควร แต่จะเขียนมากนักไม่ได้ เพราะเหตุผลหลายประการ บัดนี้ถึงโอกาสที่ควรจะขยายความเพิ่มขึ้นบ้าง (แต่ก็ยังไม่สามารถกระทำได้ทั้งหมด) ประกอบกับที่บทความนี้จะนำไปใช้เป็นผนวกของหนังสือประวัติ-การันท์ที่อาจารย์ดิเรก ชัยนาม เรียบเรียงขึ้น จึงขอบรรยายเพิ่มเติมไว้บางข้อที่เกี่ยวข้องกับหนังสือของอาจารย์ดิเรก ชัยนามนั้น

๑. เหตุใดข้าพเจ้าจึงถูกเลือกให้เข้ามาติดต่อกับขบวนการเสรีไทยเป็นคนแรก คำตอบสั้นๆ ก็คือ เพราะขบวนการเสรีไทยในประเทศไทยนั้น เจ้าหน้าที่ที่อังกฤษทราบดีว่ามีนายปรีดี พนมยงค์ เป็นหัวหน้า และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองมีส่วนสำคัญอยู่มากในขบวนการนั้น ข้าพเจ้าเป็นศาสตราจารย์คนหนึ่ง และเคยทำงานใน ม.ธ.ก. อยู่หลายเดือน แม้ขณะนั้นจะไม่คุ้นเคยกับผู้ประศาสน์การ (นายปรีดี) เป็นส่วนตัว ก็มีความสัมพันธ์กันอยู่บ้าง ดังนี้

(ก) ข้าพเจ้าสำเร็จได้ปริญญา ธ.บ. เมื่อมิถุนายน ๒๔๗๙ ซึ่งเป็นบัณฑิตรุ่นแรกในหมู่นักศึกษาที่เริ่มเรียน ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๗ แรกตั้ง ม.ธ.ก. บัณฑิตรุ่นนี้เป็นรุ่นแรกที่มีการอบรมในมหาวิทยาลัยก่อนรับปริญญา พอจะได้คุ้นเคยวิสาสะกับคณาจารย์อยู่บ้าง

(ข) เมื่อข้าพเจ้าสอบไล่ได้ปริญญาตรีเศรษฐศาสตร์ ที่มหาวิทยาลัยลอนดอนนั้น ทางมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง โดยอาจารย์วิจิตร ลุคิตานนท์ ได้ทราบถึงคะแนนและผลที่สอบได้ เกียรตินิยมสูง ได้นำความเสนอผู้ประศาสน์การ และผู้ประศาสน์การ ได้มีโทรเลขแสดงความยินดี ทั้งในฐานะผู้ประศาสน์การและฐานะ

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง เจ้าสังกัด

ฉะนั้นสรุปความแล้ว หากข้าพเจ้าสามารถติดต่อเข้ามาพบกับหัวหน้าขบวนการเสรีไทยในประเทศ ก็คงจะเป็นการสะดวกที่จะให้ความไว้วางใจและเชื่อถือในด้านขบวนการภายใน ไม่ต้องสอบสวนยืดเยื้อ หรือเป็นที่เคลือบแคลงสงสัย

แท้จริงก็เป็นเช่นนั้น เพราะเมื่อข้าพเจ้าและพวกถูกจับกุมมาอยู่ที่กองตำรวจสันติบาล นายตำรวจผู้ควบคุมข้าพเจ้า คือร้อยตำรวจเอกพโยม จันทระคะ ฐ.บ. (ปัจจุบันพ.ต.อ.) และก่อนที่อธิบดีกรมตำรวจ (พลตำรวจเอกอดุลย์ อดุลยเดชจรัส) จะอนุญาตให้ตั้งสถานีวิทยุ (ที่พระที่นั่งอุดรฯ) ติดต่อกับฐานทัพในอินเดีย คุณพโยมก็ได้เสี่ยงอันตราย แอบเอาเครื่องวิทยุไปตั้งทดลองส่งที่บ้านของตน ทั้งนี้โดยติดต่อกับอาจารย์จิตร ลุสิตานนท์ (เลขาธิการ ม.ร.ก. ขณะนั้น) และอาจารย์จิตรเป็นสื่อติดต่อกับอาจารย์ปรีดีอีกชั้นหนึ่ง คุณพโยมได้ลอบนำข้าพเจ้าไปพบอาจารย์ปรีดีเป็นครั้งแรกที่บ้านอาจารย์จิตรที่บางเขน เพื่อเสนอสารจากผู้บัญชาการสูงสุดของสหประชาชาติ (ลอร์ดหลุยส์ เมานต์แบตเตน) ต่อหัวหน้าขบวนการเสรีไทย ในระหว่างที่ลี้ภัยกระทำการโดยยังมีได้รับอนุมัติจากอธิบดีกรมตำรวจนั้น เพื่อนๆ ข้าพเจ้าได้สามารถติดต่อทางวิทยุกับอินเดียเป็นผลสำเร็จ ได้สามารถรับเอาคุณประเสริฐ ปทุมานนท์ และคุณกฤษณ์ โตะยานนท์ มาลงร่มที่ใกล้หัวหิน และได้ติดต่อสัมพันธ์กับหัวหน้าเสรีไทยผู้อื่นเป็นครั้งคราว รวมทั้งอาจารย์ดิเรก ชัยนามด้วย

การลอบพบปะกับผู้ใหญ่ในครั้งนั้น กระทำในเวลากลางคืน (เว้นแต่การนัดพบกันที่บ้านอาจารย์จิตรที่บางเขนนั้น เป็นเวลากลางวัน) ข้าพเจ้ามักจะ “แว็บ” จากที่พักในกองตำรวจสันติบาล มาเดินเล่นที่ถนนสนามม้า แล้วเผชิญคุณพโยมขับรถผ่านมา เป็นเวลาที่ผู้อื่นมองไม่เห็นหรือไม่สังเกต ข้าพเจ้าและเพื่อนเฉลยสงคราม

เข้าไปนั่งปรอในรถแล้ว คุณพโยมพาขับไปยังที่นัดหมายต่าง ๆ แล้ว
 ถ่ายรถ จำได้ว่าพบกับอาจารย์ดิเรกครั้งแรกก็เป็นวิธีนี้ ขากลับก็มี
 การถ่ายรถอีกในที่นัดหมาย กว่าจะได้เข้านอนก็สาบสูญ หรือระหว่าง
 “หวน” คือ สัญญาณเครื่องบินมาโจมตี ยิ่งต่อมา ท่านอธิบดีกรม
 ตำรวจให้พบท่านหลังเที่ยงคืนทุกครั้ง บางครั้งเริ่มพบท่านเวลา ๓
 นาฬิกา และท่านมักจะพาไปเดินคุยกันในบริเวณพระบรมรูปทรงม้าบ้าง
 ในบริเวณอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยบ้าง เมื่ออธิบดีกรมตำรวจอนุญาต
 ให้ติดต่อทางวิทยุได้นั้น การติดต่อทางลับของเราเสร็จเรียบร้อยแล้ว
 ฉะนั้นจึงสามารถแสดงสมรรถภาพให้ท่านได้เห็นว่าคุณติดต่อได้รวดเร็วมาก
 พลร่มรุ่นแรกที่ท่านอธิบดีกรมตำรวจสั่งให้รับเป็นทางการได้คือ นาย
 เสนาะ นิลกำแหง นายประโพร เปาโรหิต และนายเทพ เสมถิติ รับลง
 ที่บ้านภูกระดึง พลร่มรุ่นหลังๆ ยิ่งรับได้สะดวกยิ่งขึ้น เพราะขบวนการ
 เสรีไทย รวมทั้งคุณพโยม ไม่ต้องปฏิบัติการเป็นความลับถึงสองชั้น คือ
 นอกจากจะปิดญี่ปุ่นและคนอื่น ๆ แล้ว ยังต้องปิดท่านอธิบดีและตำรวจ
 อื่นๆ ด้วย และความร่วมมือของอธิบดีกรมตำรวจ ทำให้การปฏิบัติ
 งานของพวกเราทั้งหลายสะดวกขึ้นหลายประการ เพราะตำรวจเป็นใจ
 ด้วย และตำรวจมีกำลังอยู่ทุกหนทุกแห่ง แม้ว่าญี่ปุ่นจะพบพวกเรา
 ที่เป็นนายทหารฝรั่งมากับตำรวจ ก็เตรียมกันไว้ล่วงหน้าแล้วว่า จะเล่า
 นิยายว่าตำรวจไทยจับเชลยได้

๒. เหตุใดข้าพเจ้าจึงได้รับอนุญาตให้ลาไปพักผ่อนที่อินเดีย
 และอังกฤษ ข้าพเจ้าได้รับอนุญาตให้ไปจากกรุงเทพฯ ได้ เมื่อ
 มิถุนายน ๒๔๘๘ เพราะ (ก) ทางกองบัญชาการอังกฤษใครจะให้
 ข้าพเจ้าไปรายงานตัวด้วยวาจา (ข) ข้าพเจ้าอยากไปอังกฤษ และ
 เมื่อได้ทำความดีความชอบถึงขนาด กองบัญชาการก็อนุญาตให้
 ข้าพเจ้าไปพักผ่อนที่อังกฤษได้ เพื่อเยี่ยมคู่รักของข้าพเจ้าที่นั่น

ประโยชน์ที่อาจารย์ปรีดีใคร่จะให้ข้าพเจ้าไปทำที่อังกฤษนั้น ก็คือ

ประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมือง อาจารย์ปรีดีต้องการให้ข้าพเจ้าไปขอร้องให้รัฐบาลอังกฤษยอมรับรองขบวนการเสรีไทยเป็นรัฐบาลอันชอบธรรมของไทย ทำนองเดียวกับที่สหรัฐฯ ได้รับรองแล้ว และให้ข้าพเจ้าไปขอร้องให้รัฐบาลอังกฤษปลดปล่อยเงินสำรองเงินตราที่เราฝากไว้ที่อังกฤษ และซึ่งถูกกักกันอยู่ทั้งหมด ในการนี้ อาจารย์ปรีดีบอกข้าพเจ้าให้พยายามติดต่อกับนายแอนโตนี อีเดน รัฐมนตรีต่างประเทศขณะนั้น แต่ข้าพเจ้าเรียนปฏิเสธอย่างแข็งขันว่าข้าพเจ้าไม่รู้จักอีเดน และการไปอังกฤษเพียงไม่กี่วัน จะเข้าพบอีเดนนั้นเหลือวิสัย อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าจะพยายามหาช่องทางที่ดีที่สุดที่จะเจรจากับใครคนใดคนหนึ่งในเรื่องนี้

ขณะนั้นปรากฏว่า สงครามทางยุโรปยุติแล้ว และอังกฤษกำลังจะมีการเลือกตั้งทั่วไป จากคำเล่าลือในกองทหารทั้งหลาย ข้าพเจ้าคะเนว่าพรรคกรรมกรของอังกฤษคงจะชนะเลือกตั้ง เผอิญประธานพรรคกรรมกรในขณะนั้น คือ ศาสตราจารย์ลัสกี แห่งมหาวิทยาลัยลอนดอน ข้าพเจ้าไม่คุ้นเคยเป็นส่วนตัวกับลัสกี เพราะท่านเป็นหัวหน้าวารัฐศาสตร์ ข้าพเจ้าเรียนทางเศรษฐศาสตร์ เคยแต่เข้าฟังบรรยายของท่าน แต่ก็คิดว่าคงจะเข้าหาท่านง่ายกว่าเข้าหาอีเดน และอีกประการหนึ่ง ถ้าพรรคกรรมกรจะชนะเลือกตั้งแล้ว การติดต่อกับอีเดนก็ไม่มีความหมาย ฉะนั้นจึงตัดสินใจบันทึกข้อความถึงลัสกีขอพบท่าน ท่านก็ดีใจหาย อนุญาตให้พบที่บ้านท่าน ข้าพเจ้าแต่งตัวใส่เครื่องแบบพันตรีอังกฤษเข้าไปพบลัสกี เพื่อแสดงว่าข้าพเจ้าเอาชีวิตเข้าแลกกับเรื่องนี้แล้ว โดยร่วมรบกับอังกฤษ แต่ข้อนี้ซาบซึ้งใจของศาสตราจารย์ลัสกีเพียงใด ไม่ปรากฏ ปรากฏแต่ว่า เมื่อข้าพเจ้าได้อธิบายเรื่องความต้องการของขบวนการเสรีไทยแล้ว ศาสตราจารย์ลัสกีได้บอกว่าจะพยายามช่วย แต่มีเงื่อนไขอยู่ข้อหนึ่ง เงื่อนไขข้อนี้ท่านใช้เวลาอธิบายให้ข้าพเจ้าฟังถึงกว่าหนึ่งชั่วโมง สรุปความว่า

ท่านจะช่วยไทย แต่ไม่ต้องการช่วยไทยประเภทที่ถืออำนาจหรือมีทรัพย์สินส่วนตัวมากมาย ท่านต้องการช่วยดาสดาสา (common people) มากกว่า และเวลากว่าหนึ่งชั่วโมงนั้น ท่านใช้เทศนาให้ฟังว่า ควรจะช่วยดาสดาสาทำไม

การติดต่อกับลัทธินี้ไม่ได้ผลเต็มที่ตามที่คาดหวัง เพราะรัฐบาลกรรมกรของอังกฤษยังคงดำเนินนโยบายถือไทยเป็นศัตรูแบบเดิมแต่อย่างไรก็ดี ศาสตราจารย์ลัทธิก็ได้กระทำตามที่ท่านพูดคือ ท่านพยายามเขียนบันทึกถึงนายเบวิน รัฐมนตรีต่างประเทศหลายครั้งตามที่ข้าพเจ้าขอร้อง ปรากฏจากปากคำของเพื่อนๆ ที่อยู่กระทรวงการต่างประเทศอังกฤษว่า บันทึกของลัทธินี้ได้รับพิจารณาจากเบวินอย่างเต็มที่ แสดงว่าแม้มิได้ผลจริงๆ ลัทธิก็ได้พยายามช่วยไทยโดยแท้จริง

๓. การไปเจรจาที่แคนดีหลังการยอมแพ้ของญี่ปุ่น เมื่อญี่ปุ่นยอมแพ้แล้ว ข้าพเจ้าได้ถูกส่งไปกับคณะผู้แทนไทยยังแคนดีสองครั้ง ทั้งสองครั้งได้ถูกกำชับให้แต่งเครื่องแบบพันตรีอังกฤษ มิให้บอกพร่อง เพราะการเจรจากับอังกฤษนั้นเป็นเรื่องสำคัญ อังกฤษไม่ยอมไทยง่าย ๆ อย่างสหรัฐฯ

ครั้งแรกข้าพเจ้าเดินทางไปในคณะของพลเอกหลวงเสนานรงค์ เป็นคณะผู้แทนไทยฝ่ายทหาร พลเอกหลวงเสนานรงค์เป็นหัวหน้าคณะไป เพราะท่านมีกิตติศัพท์เป็นที่ทราบกันอยู่ว่า ท่านเป็นผู้ที่ต่อต้านญี่ปุ่นอย่างแข็งขันที่สุดในการรุกขึ้นบกของญี่ปุ่น และสามารถต่อต้านได้สำเร็จในส่วนของท่าน จนรัฐบาลไทยสั่งหยุดยิง พลเอกหลวงเสนานรงค์เป็นผู้ที่มีบุคลิกลักษณะเด่น สมเป็นทหาร และมีชื่อเสียงในทางสุจริต รักชาติ และกล้าหาญ คณะผู้แทนไทยคณะนั้นไม่ได้มีการเจรจากันมาก เป็นการ “แสดงธง” ของไทยเพื่อให้อังกฤษและนักหนังสือพิมพ์ทั่วไปเห็นว่า ไทยก็ได้สู้ญี่ปุ่น และพร้อมที่จะสู้

ญี่ปุ่นตลอดมาจนเลิกสงคราม หากแต่สหประชาชาติห้ามหน่วงเหนี่ยวไว้

ข้าพเจ้าได้ไปในคณะผู้แทนไทยอีกครั้งหนึ่งยังกรุงแคนดี ซึ่งหม่อมเจ้าวิวัฒนไชย ไซยันต์ ทรงเป็นหัวหน้าไป รายละเอียดการเจรจาเรื่องนี้ ปรากฏในหนังสือของอาจารย์ดิเรกแล้ว จึงไม่จำเป็นต้องเล่าไว้ ณ ที่นี้ และความจริงข้าพเจ้าก็ถูกเรียกตัวกลับไปศึกษาต่อที่ลอนดอนเสียก่อนที่การเจรจาจะเสร็จจริง

๔. คุณหลวงสุรณรงค์ และนายมาร์ติน ก่อนจบบทความนี้ ข้าพเจ้าไม่ควรจะเว้นกล่าวถึงบุคคลสองท่าน ที่ได้ให้กำลังใจแก่เรา เมื่อเราไปถึงอินเดียใหม่ๆ ขณะนั้นใจของพวกทหารเสรีไทยกำลังฝ่อ เพราะได้ตรากตรำเดินทางมาเป็นเวลาหลายเดือน และไม่แน่ใจว่าอนาคตของพวกเราจะเป็นอย่างไรในอินเดีย ปรากฏว่าเราได้พบชาวอังกฤษหลายท่านที่เคยมาทำงานในประเทศไทย และพูดไทยได้อยู่ในกองทหารซึ่งจะบังคับบัญชาเรา คนอังกฤษเหล่านี้เช่น Pointon, Micholoyne, Bryce, Smith, Hobbs, Hopkins ได้ให้กำลังใจแก่พวกเราอยู่บ้าง แต่ท่านที่ให้กำลังใจแก่เราอีกด้านหนึ่งนั้น คือ พลเอก หลวงสุรณรงค์ และ Mr. Martin คุณหลวงสุรณรงค์ท่านไปอินเดียจากสิงคโปร์ ขณะที่ท่านไปสิงคโปร์นั้น ท่านไปราชการทหาร แต่เมื่อญี่ปุ่นเริ่มรุกราน ท่านก็เลือกหลบหนีไปอินเดีย เพื่อแสดงว่าเป็นคนไทยคนหนึ่งที่ไม่ยอมแพ้ พวกเราหนุ่มๆ ได้เห็นตัวอย่างของท่านจริงๆ เข้าก็มีกำลังใจสูงขึ้น อีกท่านหนึ่งเป็นชาวอังกฤษชื่อมาร์ติน มีอายุมาก เป็นบิดาของนายแพทย์ไทย คือนายแพทย์บุญสม มาร์ติน ท่านเดินทางจากประเทศไทยไปถึงอินเดียด้วยเท้า เพื่อไม่ยอมอยู่เป็นเชลยญี่ปุ่น พวกเราหลายคนคุ้นเคยกับบุตรของท่าน และถือท่านเสมือนคนไทย ตัวอย่างของ “ลุงมาร์ติน” ก็เป็นสิ่งส่งเสริมกำลังใจของเราเช่นกัน

บทความเรื่องนี้ตีพิมพ์โดยสมบูรณ์ในหนังสือของศาสตราจารย์ดิเรก ชัยนาม, *ไทยกับสงครามโลกครั้งที่สอง* (แพร่พิทยา, ๒๕๐๙). เฉพาะตอนที่สามของบทความนี้เดิมได้พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพันเอกสรรค์ ยุทธวงศ์ (น้องเขยของป๋วย อึ๊งภากรณ์) เมื่อวันที่ ๑๙ กรกฎาคม ๒๕๙๕.

สามสิบห้า เลื่องชื่อ...

อันทหาร เสรีไทย ใจกล้า
ก้างกะปาน ท่านยาย ขายเต้าฮวย
จิวจ้อ ออไล่ ไก่โห่
หลวงจีน ชักครอก ดอกดิน
ญี่ปุ่น ขุนเครื่อง ขุนหมื่น
สี่เหลี่ยม เขี้ยวตาก หมอมี
ตาโปน โจรแหยม แจ่มซี่ซึก
รวมนาม สามสิบห้า น่าชม

สามสิบห้า เลื่องชื่อ คือครูป่วย
อีแจ้ว คนสวย นครอินทร์
แดงโม บันนี่ ตีกลิ่น
แขกทมิฬ สัตว์เรด แผลดบุรี
หม่มกิ้น พ่อหนู จูบหลี
ทับบี้ เสือเผ่า กระเต้าลม
หัวหนัก ศักดิ์ใหญ่ ไร่ผม
ปรารมภ์ ว่าจะกั้ ชูชาติเออย

ประมาณ ๒๔๘๕

หมายเหตุ บทกลอนของพลทหารป่วยแห่งกองทัพในค่ายทหารอังกฤษ
ซึ่งระบุสมณนามของเพื่อนเสรีไทย รวม ๓๕ คน ที่ทราบชื่อมีดังนี้

๑. ป่วย อึ้งภากรณ์ (ครูป่วย)
๒. ประทาน เปรมกมล (แรด)
๓. เปรม บุรี (แฝดบุรี)
๔. สำราญ วรรณพฤกษ์ (ญี่ปุ่น)
๕. รจิต บุรี (แฝดบุรี)
๖. ธนา โปษยานนท์ (โจรแหยม, ม้า)
๗. กฤษณ์ โตษยานนท์ (ขุนหมื่น)
๘. ประเสริฐ ปทุมานนท์ (นครอินทร์)
๙. ประไพธ เปาโรหิตย์ (ตาโปน, ไอ้แถม)
๑๐. ประพทธี ฦ นคร (คุณยาย)
๑๑. บุญส่ง พึ่งสุนทร (ชักครอก, หนูเงือก)
๑๒. ปัทม์ ปัทมสถาน (ออลั)
๑๓. อรุณ สรเทศน์ (ไก่ฟ้า, ไก่โห)
๑๔. วัฒนา ชิตวารี (ก้างกะปาน)
๑๕. กำแหง พลาญกูร (นกกระเต่าลม)
๑๖. ม.จ. กิติเดช รัชนี้ (แขกทมิฬ)
๑๗. ม.จ. การวิก จักรพันธ์ (หัวหนัก, เจิงเหม่ง)
๑๘. ม.จ. กอกษัตริย์ สวัสดิวัฒน์ (สี่เหลี่ยม, หนอน)
๑๙. ม.จ. จีรดิษฐ์ กิตติยากร (ตาเหม่า)

เหลียวหลัง แลหน้า

เหลียวหลังเรื่องในครอบครัว

คนเราเมื่อมีอายุยืนมาถึง ๖๐ ปี ถ้าเป็นคนไทยแบบโบราณ ท่านก็ว่ามีโชคดีแล้ว พระท่านช่วยให้อายุยืนถึงปานนี้ครบห้ารอบ นักษัตริย์ พ่อผม แม่ผม พี่ผมสองคน ไม่ได้โอกาสทำบุญวันเกิด ๖๐ ปี ฉะนั้นเมื่ออายุจะครบ ๖๐ ปี ก็รู้สึกมีความจำเป็นที่จะต้องเหลียวหลังดูว่าชีวิตของเรานั้นได้ทำบุญทำบาปไว้ประการใด และรู้สึกว่า มีหน้าที่ที่จะแลไปข้างหน้าว่า ทางเจริญของชีวิตคนเรานั้นจะควรเป็นไปในสถานใด

คนเราเมื่อจะเขียนเรื่องของตนเอง ย่อมเขียนเข้าข้างตนเอง เป็นส่วนใหญ่ ผู้อ่านจึงมีความจำเป็นและหน้าที่ที่จะไตร่ตรองว่า ข้อเขียนนั้นมีสักจะเพียงใด ค้นดูได้ง่ายว่าได้โกหกปกคลุมไว้หรือเปล่า

ในเรื่องส่วนตัวนั้น เมื่อหนุ่ม ๆ คิดว่าได้วางแผนไว้เรียบร้อยพอสมควร การมีภรรยา นั้นเป็นการเสี่ยงโชค ยังมีเมียต่างชาติยิ่งต้องระวังมาก เพราะความยากลำบากในการครองเรือนปกติก็มีมากอยู่แล้ว ยิ่งมีเมียต่างชาติต่างภาษา ต่างวัฒนธรรม ก็ยิ่งยากมากหลายเท่า

อาศัยความรักซึ่งกันและกัน ความดีต่อกัน ความเอาใจใส่ทนุถนอม
 น้ำใจซึ่งกันและกัน ความรอบคอบที่จะไม่นำเรื่องวัฒนธรรมของ
 ครอบครัวซึ่งต่างกันไปเป็นอุปสรรคของชีวิต เหล่านี้กับอาศัยความดี
 ความซื่อสัตย์ ความมั่งคั่ง ความที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม จึง
 กล่าวได้ว่าชีวิตครอบครัวมีความสุขมากพอใช้

ความอบอุ่นในครอบครัว มีอันถึงสร้อยถึงลูก เพราะทำให้ลูก
 เมื่อได้รับความอบอุ่นก็มีปัญหาน้อย แม้ว่าจะเป็นลูกครึ่งชาติอย่างที่
 ปากตลาดเขาเรียกกัน ลูกของเราทั้งสามคน คุณพระช่วยให้ไม่
 ประพฤติสำมะเลเทเมาอย่างลูกคนอื่นเขาประสบกัน ต่างก็มี
 สติปัญญาได้เรียนจบชั้นปริญญาของมหาวิทยาลัยในอังกฤษทั้งนั้น
 และที่สำคัญกว่านั้นก็คือ ไม่มีใครเสพยาเสพติดให้โทษ ไม่มีมัวเมาใน
 กามคุณ ไม่หลงใหลในอบายมุขนานาประการ เป็นผู้ที่เชื่อในอหิงสา
 ความไม่ประทุษร้ายต่อใคร ๆ รักความสัตย์สุจริต รักสิทธิเสรีภาพ
 ประชาธิปไตย และเลื่อมใสในการบำเพ็ญประโยชน์แก่สาธารณชน
 คุณสมบัติของลูกนี้ ทั้งในการศึกษา ความประพฤติ และนิสัยสันดาน
 เขาได้มาจากแม่ของเขาเป็นส่วนใหญ่ เพราะเมียผมยอมเสียสละอยู่
 กับลูก ๆ ทั้ง ๆ ที่มีความรู้สอบได้ปริญญาตรีเกียรตินิยมทางสังคมวิทยา
 ทำอาหารเอง ซักผ้าเอง ทำงานบ้านเอง สอนหนังสือให้ลูกบ้างใน
 เวลาเตรียมตัวไปเรียนต่างประเทศ ต่อเมื่อลูก ๆ โตกันแล้ว จึงได้ออก
 นอกบ้านไปทำงานสังคมสงเคราะห์ทั้งในประเทศไทยเป็นเวลาหลายปี
 และในประเทศอังกฤษ

บัดนี้ภาระเรื่องลูกก็ใกล้จะหมดไปแล้ว สองคนแรกก็มีสัมมา-
 อาชีวะ และมีเรือนเรียบร้อยแล้ว ลูกคนเล็กก็จะสำเร็จชั้นปริญญา-
 ตรีในไม่กี่เดือนข้างหน้า เราสองคนก็อายุมากเข้าทุกที จะทำงาน
 รับใช้สังคมต่อไปได้อีกนานเท่าใดก็ไม่ทราบ แต่เมื่อหมดภาระก็จะได้
 พักผ่อนเสียที เลือกทำแต่สิ่งที่เป็นเรื่องเพลิดเพลินและสนใจบ้าง

เหลียวหลังเรื่องญาติและมิตร

ผมเป็นหัวหน้าครอบครัวตั้งแต่อายุ ๑๘ ปี เมื่อเรียนจบมัธยม บริบูรณ์จากโรงเรียนอัสสัมชัญใหม่ ๆ พ่อตายตั้งแต่อายุ ๙ ขวบ แม่ก็เลี้ยงพวกเรามาจนถึงขั้นนั้นแล้วเหนื่อยแปร้เต็มที พี่ชายก็ยังทำงาน ไม่สู้ได้เงินมากนัก ผมเลยบริหารจัดการบ้านให้จนกระทั่งไปเมืองนอก ได้พยายามช่วยน้องอยู่บ้างพอสมควร เมื่อไปนอกแล้วก็ยังส่งเงินมาช่วย ครอบครัวได้ตอสนสงครามโลกยังไม่เกิด พยายามกระเบียดกระเสียดเพราะเป็นห่วงทางบ้านอยู่

ต่อมาเมื่อผมกลับจากเมืองนอกมาทำงานเป็นหลักฐานแล้ว ได้พยายามช่วยเหลียวญาติพี่น้องและมิตรสหายต่อไป ตลอดจนคนที่ไม่เคยรู้จักกันก็พยายามช่วยเหลือเท่าที่จะกระทำได้ เพราะมาได้คิดว่า ในบรรดาญาติพี่น้องเพื่อนฝูงและเพื่อนมนุษย์ทั้งหลาย ตนเป็นผู้ที่มีวาสนามาก ได้เรียนสูงกว่าคนอื่น ได้ตำแหน่งมีเงินได้สูงกว่าผู้อื่น มีหน้าที่ที่จะเฉลียวสุขให้ผู้อื่นที่มีวาสนาน้อยกว่า ในขณะที่เดียวกันก็มีหน้าที่ต่อเมียและลูกเป็นเบื้องต้น การปฏิบัติของผมต่อพี่น้อง ญาติ และเพื่อนมีอย่างไร ไม่ควรจะพรรณนาไว้โดยละเอียดในที่นี้ ให้เป็นเรื่องที่พี่น้อง ญาติ และเพื่อนจะพรรณนาเอง ถ้าเป็นเรื่องที่เขายากจะพรรณนา

เหลียวหลังเรื่องงาน

ผมเริ่มทำงานตั้งแต่อายุ ๑๘ ปี เป็นครูโรงเรียนอัสสัมชัญ ชั้นมัธยม ๒ ต่อมาเป็นครูมัธยม ๕ ต่อมาเป็นครูพิเศษสอนชั้นมัธยม ๕-๖-๗ และ ๘ สอนอยู่ ๔ ปีเศษ จึงย้ายมาทำงานเป็นล่ามภาษา ฝรั่งเศสที่มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เพราะสำเร็จเป็นธรรมศาสตร์บัณฑิตแล้ว และเตรียมตัวจะสอบแข่งขันไปเรียนต่างประเทศ

ผู้ที่ผมเคยสอนอยู่ในโรงเรียนอัสสัมชัญที่ไม่ได้ดีในชีวิตก็คงจะมี แต่ที่เป็นพ่อค้า นักธุรกิจ นายธนาคาร แพทย์ นักกฎหมาย นักการทูต สมาชิกสภานิติบัญญัติก็หลายคน เป็นอธิบดี หรือแม้แต่วุฒมนตรีก็มี บ้าง เวลาเขาเอ่ยล่ำเลาะถึงคุณของครูก็ดีใจ แต่ไม่สามารถจะรับเครดิต ในความสำเร็จในชีวิตของเขาได้ทั้งหมด เพราะผมรู้ดีว่าเวลาที่ผม เป็นครูอัสสัมชัญนั้น ผมยังเด็กมากทำอะไรผิดพลาดบ่อย ๆ

เมื่อเรียนจบปริญญาตรีเศรษฐศาสตร์ที่อังกฤษแล้ว กำลังเรียน ปริญญาเอกอยู่ เกิดสงครามโลกในทวีปเอเชีย ผมกับเพื่อน ๆ จึงตัดสินใจรับใช้ชาติด้วยการสมัครเข้าเป็นเสรีไทย และได้สมัครเป็นทหาร เข้ามาติดต่อกับเสรีไทยในเมืองไทยเป็นรุ่นแรกด้วยเรือไตน้ำ และด้วยการโดนมขูชีพจากเครื่องบิน ได้รู้ถึงวินาทีที่จะตายหรือจะเป็น ได้ฝ่าอันตรายมิใช่น้อย (เขียนไว้ในเรื่อง “ทหารชั่วคราว” กับคนอื่นเขียนไว้ใน “Bangkok Top Secret”) แต่ก็เคราะห์ดีรอดชีวิตไปได้โดย สวัสดิภาพ และยังได้เป็นคนหนึ่งที่ช่วยประเทศไทยให้หลุดพ้นจากการเป็นผู้พ่ายแพ้ในสงคราม ฉะนั้น เมื่อเหลียวหลังกลับไปคิดถึง เหตุการณ์ในครั้งนั้น ในเรื่องชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์นั้น คงจะ ปรากฏเป็นหลักฐานแน่นอนว่า มีความซื่อสัตย์และจงรักภักดีไม่น้อย กว่าใคร ได้แสดงออกมาด้วยการกระทำจริง ๆ ไม่เพียงแต่ด้วยคำพูด ปล่อย ๆ ของคนที่อ้างสามสถาบันนี้อยู่เสมอโดยไม่เคยกระทำ

หลังสงครามเมื่อเรียนจบปริญญาเอกแล้ว ก็ได้ทำงานโดยสัตย์ สุจริตตามสติปัญญาเท่าที่มีอยู่ ได้ทำงานในกรมบัญชีกลาง สำนักงาน ปลัดกระทรวงการคลัง ธนาคารแห่งประเทศไทย (เป็นพนักงานพิเศษ เป็นรองผู้ว่า ๗ เดือน เป็นผู้ว่าการ ๑๒ ปีเศษ) เป็นที่ปรึกษา เศรษฐกิจการคลัง สถานเอกอัครราชทูตลอนดอน และผู้แทนไทยใน คณะมนตรีตุ้มก เป็นผู้อำนวยการสำนักงบประมาณ ผู้อำนวยการ สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง กรรมการบริหารสภาพัฒนาการ

เศรษฐกิจแห่งชาติ กรรมการบริหารสภาการศึกษาแห่งชาติ เป็น
 คณบดีเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และเป็นอธิการบดีอยู่
 ในเวลานี้ ดูตามตำแหน่งราชการที่เคยทำมาก็น่าจะพอ จะเรียกว่ามี
 วิชาสนธิ์ก็ได้ ฝรั่งเศสเรียกว่า full life คือเต็มชีวิต ที่จะทะเยอทะยาน
 เป็นตำแหน่งหนึ่งตำแหน่งใดทางการเมืองนั้น มิได้คิด และตั้งใจว่าจะ
 ไม่คิดไปจนตรบสิ้นชีวิต เท่านี้ก็พอแล้ว ถ้าดูการปฏิบัติหน้าที่
 ราชการแล้วก็กระทำด้วยความสัตย์สุจริตตลอดมา และบางครั้งต้องใช้
 ความกล้าหาญพอสมควร รวมทั้งที่ได้พูดได้เขียนหนังสือไว้ เอกลับ
 มาทบทวนดู ก็ไม่เห็นว่าจะจะมีใครกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์แต่
 อย่างไม่ แต่นั่นแหละทุกวันนี้จะเอาอะไรกันมาก บ้านเมืองเต็มไปด้วย
 การโกหกปกคลุมทั้งนั้น ที่เสียใจอยู่หน่อยหนึ่งก็คือ ทำไมคนไทย
 จำนวนมากจึงได้เชื่อง่าย เชื่อโดยปราศจากหลักฐานอย่างนี้

เหลียวดูการปรับปรุงระบบเศรษฐกิจ

คนที่มียุมาก ๆ คงจำได้ว่า เมื่อเลิกสงครามใหม่ ๆ นั้น
 เศรษฐกิจการคลังการธนาคารของไทยเรายุ่งเหยิงเต็มที่ รัฐบาลได้ตั้ง
 สำนักงานข้าวขึ้นตามความจำเป็นของกาลสมัย โดยการส่งออกอยู่ใน
 กำมือของรัฐบาล ใครจะส่งออกได้ต้องผ่านสำนักงานโดยได้รับใบ
 อนุญาต อัตราแลกเปลี่ยนเงินกับต่างประเทศก็มีหลายอัตรา อัตรา
 ทางการใช้สำหรับข้าวส่งออกและสินค้าเข้าบางชนิด เช่น หนังสือ
 หรือสินค้าที่รัฐบาลสั่งเข้า มีอีกอัตราหนึ่งใช้สำหรับตีบุกส่งออก อีก
 อัตราหนึ่งสำหรับยาง นอกนั้นใช้อัตราเสรีในทางตลาด ซึ่งขึ้นลง
 ฮวบฮาบเป็นที่ระส่ำระสาย นอกจากนั้นก็ใช้อัตราตลาดมีอีกอัตรา
 หนึ่ง เรื่องนี้ทำให้เศรษฐกิจปั่นป่วน จะวางแผนงานอะไรก็ยากทั้งทาง
 รัฐบาลและเอกชน และเนื่องด้วยมีความไม่แน่นอนในอัตราแลกเปลี่ยนเงิน
 การส่งสินค้าเข้าจึงเสี่ยงต่อกระแสของอัตรา พ่อค้าจึงต้อง

คิดเผื่อไว้ ทำให้ข้าวของแพงเปล่า ๆ ส่วนการคลังนั้นเล่าก็วุ่นวายเต็มทีหลายปีรัฐบาลต้องตั้งงบประมาณรายได้เพียงน้อยกว่ากึ่งหนึ่งของงบประมาณรายจ่าย นอกนั้นต้องกู้เงินจากธนาคารชาติหรือกู้จากต่างประเทศ ตลาดพันธบัตรหรือตัวเงินคลังพูดได้ว่าไม่มี ส่วนบัญชีงบประมาณของรัฐบาลเล่า ก็ค้างการชำระมาเป็นหลาย ๆ ปี ที่ทำมาแล้วก็ไม่ลงตัว ต้องเดากันบ้าง ทำให้คาดการณ์ไม่ถูก บางครั้งจะจ่ายเงินเดือนข้าราชการ ต้องโทรศัพท์ขอกู้เงินธนาคารชาติกันเป็นงานด่วน ถนนหนทางเล่าก็เป็นลูกรังทางแคบทั่วราชอาณาจักร

การแก้ไขระบบเศรษฐกิจการธนาคารการคลังเช่นว่านี้ เป็นเรื่องที่เพื่อน ๆ ของผมและผมร่วมมือร่วมใจกันทำระหว่างปี ๒๔๙๕ ตลอดมา และต้องกินเวลาอยู่หลายปี เพื่อน ๆ ที่กล่าวนี้คงจะเอ่ยชื่อไม่หมด แต่ก็มีคุณบุญมา วงษ์สวรรค์ คุณสมหมาย ฮุนตระกูล คุณพิสุทธ์ นิมมานเหมินทร์ คุณหญิงสุภาพ ยศสุนทร คุณกรองทอง ชูติมา ส่วนมากเป็นคนรุ่นหนุ่มสาวในธนาคารแห่งประเทศไทย และกระทรวงการคลัง

เรื่องสำนักงานข้าวนี้ เมื่อเป็นของรัฐบาล ก็มีการทุจริตและใช้อำนาจแอบอ้างกันได้ง่าย นอกจากทุจริตธรรมดาแล้ว ทางทำเนียบนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีอื่น ๆ ยังใช้อภิสิทธิ์ให้ใบอนุญาตแก่คนนั้นคนนี่ซึ่งไม่ใช่พ่อค้า แต่เป็นคนที่วิ่งเต้นหาประโยชน์จากการได้ใบอนุญาตเอาไปขายช่วงให้แก่พ่อค้า เพราะฉะนั้นนักศึกษาและผู้อื่นที่ในสมัยนี้เสนอให้รัฐบาลจัดส่งข้าวเสียเองนั้น จงสำเหนียกให้ดี ว่าเป็นวิธีที่ไม่ดีนัก ถ้าเรามีเครื่องมือราชการหรือระบบการปกครองยังไม่ดี พวกเราเสนอให้แก้ระบบนี้เสียโดยหันไปใช้ระบบการค้าโดยเสรี ส่วนปัญหาที่ราคาข้าวภายในประเทศต่ำกว่าราคาข้าวในตลาดโลก ถ้าส่งออกเสรีก็จะทำให้ราคาข้าวภายในประเทศสูงฮวบฮาบเกินไปนั้น เราเสนอให้มีการเก็บพรีเอมิยมชั่วคราวระยะหนึ่ง แล้วค่อย ๆ ลดพรีเอมิยมลงจน

เล็กไป (แต่รัฐบาลยังคงเก็บพรีเมียมอยู่ถึงทุกวันนี้)

เรื่องอัตราแลกเปลี่ยนเงินกับต่างประเทศหลายอัตรานั้น เราเสนอให้รัฐบาลใช้มาตรการอันกล้าหาญ คือเลิกอัตราทางการ หันมาใช้อัตราตลาดเป็นอัตราทางการและให้มีอัตราเดียว อยากรจะเก็บเงินจากผู้ส่งยางและดีบุกออกก็เก็บเป็นภาษีแทน การตีราคาทุนสำรองใหม่เป็นอัตราตลาด ทำให้รัฐบาลมีเงินตราต่างประเทศเหลือพอสำหรับไปตั้งทุนรักษาระดับอัตราแลกเปลี่ยน มีหน้าที่ซื้อขายเงินตราต่างประเทศกับธนาคารพาณิชย์ ทำให้อัตราแลกเปลี่ยนมีเสถียรภาพมากขึ้น และความจริงก็มีเสถียรภาพจริงคือ ไม่สู้จะขยับเขยื้อนเลยตลอดมาร่วม ๒๐ ปี เมื่อราษฎรพอเข้าใจในค่าของเงินบาทเทียบกับต่างประเทศ การค้าขายก็ง่ายขึ้น ก็มีความเจริญขึ้น และแทนที่เขาจะบวกเอาค่าเสี่ยงเรื่องอัตราในราคาสินค้า ราคาสินค้าก็ลดลง เงินสำรองระหว่างประเทศก็ขยายตัวเพิ่มขึ้นมาเป็นลำดับในระยะร่วม ๒๐ ปี จาก ๒๔๘๘

ทางด้านการศึกษา การงบประมาณ พวกเราร่วมกับ Public Administration Service ของอเมริกา ได้จัดวางรูปการงบประมาณให้เข้าแบบให้มีการพิจารณากันอย่างถูกต้องลักษณะวิชาการ การลงบัญชีงบประมาณก็ถูกต้องตามสมัย สามารถรู้ได้โดยไม่ชักช้าว่าเงินได้เงินรับเท่าใด เงินจ่ายเท่าใด ในทุกระยะ การลงบัญชีก็รวดเร็ว และตรวจสอบได้ภายในไม่กี่เดือน ทำให้วางนโยบายการงบประมาณได้โดยง่าย สถิติตุลาการเราก็ปรับปรุงให้สำเร็จรวดเร็วทันใจ การภาษีอากรนั้น ถ้าจะกล่าวหาว่าใครช่วยทำให้ดีขึ้น ก็เห็นจะได้แก่คุณสุนทร หงส์ลดารมภ์ ตอนเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง และคุณบุญมา วงษ์สวรรค์ หนี้สินที่รัฐบาลมีต่อธนาคารชาติพระรุงพระรังก็ออกกฎหมายล้างเสีย เริ่มต้นกันใหม่ ตลาดพันธบัตร ตลาดตั๋วเงินคลัง เมื่อเปิดโอกาสให้อัตราดอกเบี้ยและเรื่องอื่น ๆ มีเสรียิ่งขึ้น ก็เกิดขึ้นได้

จนรัฐบาลบางปีไม่ต้องกู้เงินมากมายเท่าที่มีผู้เสนอซื้อพันธบัตร

เรื่องถนนหนทางนั้น รัฐบาลสมัยนั้นอยากจะสร้างให้มาก ๆ โดยไม่คำนึงถึงคุณภาพของถนน เพราะฉะนั้น เมื่อสร้างแล้วก็ไม่ได้มาตรฐาน อุบัติเหตุก็มีมาก บางแห่งใช้ไปได้เพียงปีเดียวสองปี ถูกน้ำทำลายเสีย ต้องซ่อมแซมเป็นการใหญ่ เราส่งคณะไปขอกู้เงินจากธนาคารโลก แต่จะยืนยันทำอย่างที่เราเคยทำ ธนาคารโลกก็ไม่ยอมคณะที่ไปนั้นไปอยู่อเมริกาเสียหลายเดือน แต่กลับมาเมื่อเปล่า ผมจึงได้ร่วมคิดกับ Ed Sessions ซึ่งขณะนั้นเป็นผู้อำนวยการ USOM (MSA ในขณะนั้น) และ Howard Parsons ซึ่งเป็นอุปทูตอเมริกันอยู่เสนอรัฐบาลไทยและอเมริกันให้มาสร้างถนนมิตรภาพสระบุรี-นครราชสีมาให้ดูเป็นตัวอย่าง โดยรัฐบาลไทยไม่ต้องเสียเงินสักสตางค์เดียว เมื่อสร้างเสร็จก็ยังไปสร้างมิตรภาพ ๒ อีก ระหว่างพิษณุโลก-หล่มสัก นอกจากจะได้ถนนดีแล้วยังได้ผลพลอยได้สำคัญคือ สินค้าเกษตรของเราเพิ่มขึ้นเป็นอันมาก ที่เคยปลูกก็ปลูกมากขึ้น เช่น ปอ ที่ไม่เคยส่งออกก็ได้ส่งออก เช่น ข้าวโพด และในระยะเวลาที่ผมกล่าวถึงนี้ก็มีมันสำปะหลัง ข้าวฟ่าง ถั่วเหลือง ถั่วชนิดต่าง ๆ เพิ่มขึ้นอีก อีกประการหนึ่ง เมื่อรัฐบาลไทยได้รับรองในมาตรฐานของถนนแล้ว ก็ได้วางแผนการสร้างถนนในประเทศไทยอย่างถูกต้อง จนบัดนี้เราก็สามารถกู้เงินธนาคารโลกมาสร้างถนนหลายสายแล้ว

ที่ผมได้เล่าเรื่องต่าง ๆ มาเกี่ยวกับการปรับปรุงระบบเศรษฐกิจ การคลังการธนาคารของไทยในระยะ ๒๔๙๕ มาจนถึง ๒๕๐๐ เศษนี้ ก็เพื่อจะชี้ให้เห็นว่า บางทีเมื่อเราจะทำงานในราชการให้มีประสิทธิภาพนั้นจึงต้องอาศัยปฏิรูประบบ การปฏิรูประบบต้องร่วมกันทำโดยมีความพร้อมเพรียงกัน และจะต้องทำให้ผู้ใหญ่เห็นความสัตย์สุจริตของเรา ผู้ใหญ่ในกรณีนี้ ได้แก่ หม่อมหลวงเดช สนิทวงศ์ ผู้ว่าการธนาคารชาติ และประธานกรรมการบริหารสภาพัฒนาการเศรษฐกิจ

แห่งชาติในขณะนั้น คุณพระบริภัณฑ์ยุทธกิจ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังในขณะนั้น ซึ่งทั้งสองท่านเป็นกำลังสำคัญในการที่จะสนับสนุนให้นายกรัฐมนตรี จอมพล. ปิบูลสงคราม ยอมรับงานปฏิรูปดังกล่าว

การปฏิรูปใด ๆ ย่อมต้องทำให้ได้ประโยชน์เสียประโยชน์ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ฉะนั้นย่อมมีความลำบากเป็นพิเศษ และต้องอาศัยความรอบคอบ ความรู้จักประมาณ และความกล้าหาญด้วย แต่ถ้าหากมีความสัจย์สุจริตเสียอย่าง ก็พอจะทำให้คนที่เสียประโยชน์ แม้จะโกรธเราในบางครั้งก็อดเคืองหน้าถือไม่ได้

เหลี่ยมตุ๊กฤตกาลในเรื่องงาน

เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๖ ผมได้รับแต่งตั้งให้เป็นรองผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย มีสาเหตุเนื่องมาจากนายกรัฐมนตรีนาย จอมพล. ปิบูลสงคราม ต้องการจะผันอัตราแลกเปลี่ยนเงินต่างประเทศให้เงินบาทมีค่าสูงขึ้น (การผันเช่นนี้ทำให้เงินสำรองร่อยหรอลงฮวบฮาบจนเกือบหมด) จึงได้สั่งให้ธนาคารชาติขายเงินปอนด์แก่ธนาคารพาณิชย์สำหรับซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคบางชนิด โดยราคาถูกกว่าในท้องตลาดเป็นอันมาก การกระทำเช่นนี้ย่อมเป็นการยั่วให้มีการทุจริต เพราะผู้ที่มีความโลภก็มาขอซื้อเงินปอนด์ โดยอ้างว่าจะไปใช้สำหรับซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคที่กำหนดไว้ แต่หาได้นำไปซื้อไม่ เอาไปเป็นประโยชน์แก่ตนเอง มีธนาคารพาณิชย์แห่งหนึ่งได้กระทำความผิดอย่างที่ว่า คณะรัฐมนตรีก็กล่าวหาว่า รองผู้ว่าการธนาคารชาติขณะนั้นไม่ได้ตรวจตราให้ดี จึงปลดออก (ความจริงย้ายไปเป็นผู้จัดการรัฐวิสาหกิจอย่างอื่น เพราะมีเส้นดีทางชวยราชครู) แล้วตั้งให้ผมเป็นรองผู้ว่าการแทน และผู้ว่าการก็เลยใช้ให้ผมสอบสวนเรื่องความผิดของธนาคารพาณิชย์ในกรณีนั้น

จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (ขณะนั้นเป็นพลเอก) มีความประสงค์จะซื้อธนาคารพาณิชย์ที่ทำความผิดนั้น เป็นแผนการที่จะควบคุมการธนาคารพาณิชย์ต่าง ๆ ของประเทศ จึงได้ให้พลโทประยูร ภมรมนตรี รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลัง เชิญผมไปรับประทานอาหารกลางวันที่โรงแรมรัตนโกสินทร์ เมื่อผมเข้าไปก็เห็นมีแม่ทัพนายกอง ทั้งทัพบก เรือ อากาศ และตำรวจอยู่พร้อมหน้าประมาณ ๒๐ คน เมื่อรับประทานอาหารแล้ว จอมพลสฤษดิ์ก็ถามผมว่าเรื่องสอบสวนธนาคารพาณิชย์นั้นเป็นอย่างไร ผมก็เล่าให้ฟัง เพราะท่านเป็นรัฐมนตรีผู้หนึ่ง ท่านก็ถามว่า ถ้ารัฐบาลไม่เอาผิดธนาคารนั้นจะได้ไหม ผมก็เรียนว่า เห็นจะไม่ได้เพราะปรากฏความผิดแจ้งชัด ท่านก็ถามว่า ผมจะรายงานคณะรัฐมนตรีไปได้ไหมว่า ธนาคารพาณิชย์นั้นก็ทำผิดไปแล้ว ให้คณะรัฐมนตรีเพียงแต่ตัดเงินเดือนอย่าให้ทำอีก ผมก็ชี้แจงว่า ในสัญญาซื้อขายเงินปอนด์นั้นระบุไว้ว่า ถ้าธนาคารพาณิชย์ทำความผิด ความประสงค์ของรัฐบาลก็ต้องถูกปรับ กำหนดไว้ตายตัว คงจะเสนอเป็นอย่างอื่นไม่ได้ เว้นไว้เสียแต่ว่าเมื่อเสนอไปแล้ว ถ้าคณะรัฐมนตรีซึ่งจอมพลสฤษดิ์และหลายท่านที่นั่งรับประทานอาหารอยู่ด้วยกันนั้นเป็นสมาชิกอยู่ อยากจะปรานี ก็เป็นเรื่องของคณะรัฐมนตรี การรับประทานอาหารครั้งนั้นก็สิ้นสุดกันเพียงเท่านั้น

ต่อมาอีกสองสามวัน พลโทประยูร ภมรมนตรีก็บอกผมอีกว่า จอมพลสฤษดิ์และพลเอกเผ่า ศรียานนท์เชิญผมไปรับประทานอาหารกลางวัน คราวนี้ที่อาคารราชดำเนินกลาง คราวก่อนไม่มีพลเอกเผ่า คราวนี้มี และก็มีแม่ทัพนายกองเช่นคราวแรก จอมพลสฤษดิ์และพลเอกเผ่าก็โอ้โลมปฏิโลมผมเรื่องเดียวกันนั้นอีก ผมได้กลับไปคิดและปรึกษากับเมียแล้วว่า เราก็ยังมีภาระการเงินอยู่เป็นอันมาก ลูก ๆ ก็ยังเล็กอยู่ แต่คำเสนอของจอมพลสฤษดิ์นั้น เราทำให้ไม่ได้ จะเสียชื่อ จึงยื่นกรานตามเดิมทุกประการ ข้ายังบอกว่า ทางคุณสฤษดิ์

และคุณเผ่าก็มีอำนาจอยู่ในคณะรัฐมนตรี ถ้าต้องการให้คณะรัฐมนตรีลงมติอย่างไร ก็คงจะสำเร็จ ส่วนผมจำเป็นต้องเสนอคณะรัฐมนตรีไปตามรูปผ้า

ต่อมาผมก็เสนอให้คณะรัฐมนตรีลงโทษปรับธนาคารพาณิชย์นั้นเป็นจำนวนหลายล้านบาทตามสัญญาซื้อขายเงินปอนด์เสรี คณะรัฐมนตรีก็ลงมติเห็นชอบด้วย จอมพลสฤษดิ์ก็ยังมีชื่อธนาคารพาณิชย์นั้นอยู่ดี แต่จะด้วยราคาเท่าใดไม่ปรากฏ ส่วนผมนั้นต่อมาก็มีมติคณะรัฐมนตรีให้พ้นจากตำแหน่งรองผู้ว่าการธนาคารชาติ ในวันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๔๙๖ นั้นเอง รั้งตำแหน่งนั้นมาสนองพระเดชพระคุณได้ ๗ เดือนเศษ เป็นรองผู้ว่าการระยะสั้นที่สุดคนหนึ่ง กลับไปรับราชการเป็นผู้เชี่ยวชาญการคลัง กระทรวงการคลังตามเดิม

ในไม่ช้า พลเอกเผ่า ศรียานนท์ซึ่งเป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลังอีกตำแหน่งหนึ่ง (นอกจากเป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการมหาดไทยและอธิบดีตำรวจ) ก็คบคิดกับ O.S.S. ของอเมริกา (ซึ่งกลายเป็น C.I.A. ในวาระต่อไป O.S.S. นั้นเป็นหน่วยทหารงานลับของอเมริกาในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒) จะให้บริษัทอเมริกันบริษัทหนึ่งมาพิมพ์ธนบัตรไทยแทนบริษัท ทอมมัส เดอลารูของอังกฤษ โดยมีข้อกล่าวหาต่าง ๆ นานา คณะรัฐมนตรีจึงตั้งให้ผมเป็นเจ้าหน้าที่พิจารณาเรื่องนี้ โดยมีเจ้าหน้าที่ของกระทรวงการคลังและธนาคารแห่งประเทศไทยร่วมด้วย ผมก็ได้พยายามพิจารณาอย่างเที่ยงธรรมที่สุด โดยพิจารณาเรื่องความปลอดภัยของประเทศเป็นใหญ่ คือพิจารณาว่าบริษัท ทอมมัส เดอลารูนั้นเป็นบริษัทที่ไว้วางใจได้หรือไม่ในเชิงการเมือง เมื่อปรากฏว่าไม่มีหลักฐานที่จะชวนให้เชื่อเป็นอย่างอื่นแล้วจึงพิจารณาในแง่ของฝีมือและราคาของธนบัตร โดยนำเอาบริษัทอังกฤษอีกบริษัทหนึ่งกับบริษัทอเมริกันที่สองอีกบริษัทหนึ่งมาเปรียบกับเดอลารูและบริษัทอเมริกันที่หนึ่งที่กำลังกล่าวหาเดอลารู รวม

กันเป็นสี่บริษัท ปรากฏว่า ฝีมือนั้นบริษัทอเมริกันที่สองเยี่ยมที่สุด แต่ราคาแพงเกินต้องการ รองลงมาเชิงฝีมือเป็นบริษัท ทอมมัส เดอลารู ราคาถูกกว่าและก็เคยพิมพ์ธนบัตรให้รัฐบาลไทยมาหลายสิบปีแล้ว เป็นที่เชื่อถือแก่ประชาราษฎร บริษัทอังกฤษอีกบริษัทหนึ่งเป็นรองทั้ง ฝีมือและราคา ส่วนบริษัทอเมริกันที่กล่าวหาบริษัทเดอลารูนั้น ฝีมือไม่ดี ปลอมง่าย และมีหน้าซ้ำสี่บทรอบมาจากหลักฐานที่เชื่อถือได้ว่า ผู้จัดการบริษัทที่มาวิ่งเต้นนั้น ชื่อเสียงไม่สู้จะดีนัก ตั้งแต่ระหว่าง สงครามโลกมาแล้ว ความประพฤติส่วนตัวก็เป็นที่น่ารังเกียจ ผมจึง นำความเสนอคุณพระบริภัณฑ์ยุทธกิจ รัฐมนตรีคลัง ท่านก็เห็นด้วย แล้วให้เขียนรายงาน ระหว่างที่เขียนรายงานอยู่นั้น ท่านรัฐมนตรีคลัง ก็ได้บอกกับพลเอกเผ่า ศรียานนท์ว่า ผมได้เสนอรายงานด้วยวาจา แล้วว่าอย่างไร พลเอกเผ่าคงจะได้นำความไปบอกกับผู้จัดการบริษัท อเมริกันที่เสนอขอพิมพ์ธนบัตร ผู้จัดการคนนั้นจึงได้มาพบผมและจะ ให้ผมเปลี่ยนรายงานเสีย ผมไม่ยอม อเมริกันผู้นั้นจึงบริภาษว่าผม ต่าง ๆ และบริภาษพาดพิงมาถึงรัฐมนตรีคลังด้วย ผมจึงทำรายงานต่อ ท่านรัฐมนตรีคลังรวมทั้งที่อเมริกันมาตำผมและท่านด้วย และขณะ เดียวกันก็โทรศัพท์บอก Howard Parsons อุปทูตอเมริกันให้ทราบ ถึงพฤติกรรมของคนของเขา Mr. Parsons แสดงความเสียใจและขอ โทษแทน ในรายงานซึ่งผมเสนอคณะรัฐมนตรีนั้น ผมแนะนำให้คงใช้ บริษัท ทอมมัส เดอลารูอย่างเคย แต่ถ้าหากคณะรัฐมนตรียังคง แคลงใจเรื่องความปลอดภัยอยู่ จะใช้บริษัทอเมริกันที่สองผมก็ว่าแล้ว แต่จะพิจารณา แต่ถ้าหากจะตัดสินใจให้บริษัทอเมริกันที่หนึ่งพิมพ์ ธนบัตรไทยต่อไปแล้ว ผมก็จะอยู่รับราชการต่อไปไม่ได้ เพราะผู้ จัดการได้มาบริภาษผมและท่านรัฐมนตรีว่าการคลัง เป็นบริษัทที่เลว จริง ๆ จอมพลป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี กล่าวแก่คุณพระบริ- ภัณฑ์ในที่ประชุมคณะรัฐมนตรีว่า ใ้ลูกศิษย์คุณพระนี่มันจ้องหลงจริง

คำหนึ่งมันก็จะลาออก สองคำมันก็จะลาออก คุณพระท่านก็ได้ตอบแทนผม ผลสุดท้าย คณะรัฐมนตรีลงมติตามรายงานของผม จอมพล ป. พิบูลสงครามได้เคยนัดไว้ว่าจะให้ผู้จัดการบริษัทอเมริกันที่หนึ่งเข้าพบในวันรุ่งขึ้น ก็งดเปลี่ยนเป็นให้คุณรักษ์ ปันยารชุน บุตรเขยพบแทน แต่เรื่องนี้ทำความไม่พอใจให้คุณเผ่า ศรียานนท์เป็นอย่างมาก

และต่อมาอีกหลายปี ผู้จัดการบริษัทอเมริกันนั่นเองเป็นผู้มาซื้อพื้นที่โครงการพิมพ์ธนบัตรกับคุณโชติ คุณะเกษม ซึ่งเป็นทั้งรัฐมนตรีคลังและผู้ว่าการธนาคารชาติในสมัยแรกของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และคุณโชติก็ตกลงกับเขา จนเกิดเรื่องทำให้คุณโชติต้องออกจากตำแหน่งและต้องคดี

ความจริงจอมพล. พิบูลสงคราม ท่านเมตตาผมอยู่แต่ดั้งเดิมชะรอยจะเป็นเพราะผมเป็นเพื่อนกับประสงค์ พิบูลสงคราม บุตรชายของท่าน ครั้งหนึ่งจอมพลขัดเคืองกรรมการสภาเศรษฐกิจทั้งคณะเพราะเห็นว่าขัดขวางท่าน ท่านเลยเปลี่ยนกรรมการเสียทั้งคณะ เอาคนแก่อ่างท่านสกล เจ้าคุณหลายท่านออกหมด ที่นี้ตั้งใหม่มีแต่เฉพาะรัฐมนตรี ที่ไม่เป็นรัฐมนตรีก็มีแต่หม่อมหลวงเดช สนิทวงศ์กับผม ผมเองเวลานั้นประชุมก็นั่งอยู่ปลายแถวตามประสาเด็ก รวมอยู่กับคุณศิริ สิริโยธิน และคุณประมาณ อติเรกสาร และเคยร่วมใจกันคัดค้านรัฐมนตรีอาวุโสหลายครั้งหลายหน

จอมพล. พิบูลสงครามเคยสัพยอกผมเรื่องชื่อของผมครั้งหนึ่ง ท่านเคยพูดว่า คุณป่วยนะจะเป็นข้าราชการผู้ใหญ่แล้วไม่เปลี่ยนสักทีชื่อเป็นแจ็กเป็นจิ้นอยู่อย่างนั้น ผมก็เรียนท่านว่า พ่อผมตั้งชื่อมา ถ้าจะให้เปลี่ยนก็ต้องให้พ่อเปลี่ยน แต่เสียใจที่พ่อตายเสียแล้วเลยเปลี่ยนไม่ได้ อีกประการหนึ่ง ถ้าท่านนายกรัฐมนตรีรู้จักภูมิศาสตร์ของไทยดี จะทราบว่ที่จังหวัดลำปางมีตำบลหนึ่งชื่อว่าปางป่วย ฉะนั้นป่วยจึงเป็นคำไทยด้วย ท่านก็เลี้ยวหัวเราะและเลยไม่พูดถึงนามสกุลด้วยซ้ำ

ดอนพุดศักราช ๒๔๙๘-๙๙ ผมรู้ตัวดีว่าเป็นที่เกลียดชังของผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดินทั้งสาม คือ จอมพลป. พิบูลสงคราม จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และพลเอกเผ่า ศรียานนท์ จึงคิดขยับขยายจะไปเมืองนอก เสียพักหนึ่งให้ไม่ต้องทะเลาะกันต่อไป จึงได้ติดต่อกับศาสตราจารย์ เฟรเดริก เบนแนมซึ่งเคยสอนผมมา ให้ช่วยหางานให้ ศาสตราจารย์ เบนแนมก็ได้จัดการให้ แต่ความเรื่องนี้รู้ถึงคุณพระบริภัณฑ์ยุทธกิจ ท่านก็เห็นใจ แต่ไม่ยอมให้ผมออกจากราชการไป จึงส่งผมไปทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาเศรษฐกิจและการคลังที่สถานเอกอัครราชทูตที่ลอนดอน และเลยเป็นผู้แทนไทยในคณะมนตรีดีบุกด้วย

เมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ทำรัฐประหารสำเร็จ ก็ได้เรียกตัวผมเข้ามาทำงานคณะรัฐประหาร ผมเห็นมีผู้หลักผู้ใหญ่ร่วมอยู่เป็นอันมาก เช่น หม่อมหลวงเดช สนิทวงศ์ คุณเลี้ยง ศรีสมวงศ์ คุณทวี บุญยเกตุ คุณพระเวษยันต์รังสฤษดิ์ เป็นต้น ซึ่งเป็นผู้ที่ผมเคารพนับถือทั้งนั้น จึงได้ตัดสินใจเข้ามาทำงานให้ กล่าวได้ว่างานครั้งนั้น ซึ่งเป็นตอนที่จอมพลสฤษดิ์ตั้งใจทำนุบำรุงบ้านเมืองจริง ๆ เป็นงานที่ผมเองรู้สึกสนุกมือและสนใจมาก ๆ และเข้าใจว่าเป็นราชการที่มีประโยชน์แก่ส่วนรวมจริง ๆ เมื่อจอมพลสฤษดิ์ตั้งรัฐบาล จึงให้ผมเป็นผู้อำนวยการสำนักงบประมาณ และผมได้ครองตำแหน่งนี้อยู่ประมาณสามปี เมื่อได้รับตำแหน่งอื่น คือเป็นผู้ว่าการธนาคารชาติ และผู้อำนวยการสำนักงานเศรษฐกิจการคลัง เห็นว่าคน ๆ เดียวไม่ควรจะรับผิดชอบทั้งนโยบายการเงิน นโยบายการคลัง และนโยบายงบประมาณ จึงได้ลาออกจากตำแหน่งผู้อำนวยการงบประมาณเสีย

จอมพลสฤษดิ์ ถึงแม้ว่าจะโกรธเคืองผมเมื่อพ.ศ. ๒๔๙๖ ก็คงจะหายโกรธแล้ว และคงจะเห็นว่า ผมเป็นคนซื่อสัตย์ต่อแผ่นดิน จึงได้ให้ความไว้วางใจในเรื่องตำแหน่งหน้าที่ราชการ จอมพลสฤษดิ์ได้พูดกับผมสองสามครั้งว่า คุณป่วย ผมรู้ดีกว่าบ้านของคุณเป็นเรือนไม้

เล็ก ๆ อยู่ไม่สบาย เอาไหม ผมจะสร้างตึกให้ได้อย่าสบาย ผมก็ตอบ
ท่านว่าชอบพระคุณ แต่ผมอยู่สบายแล้ว ไม่เคยบ่นว่าไม่สบายเลย
ครั้นท่านเข้าซ้หนักเข้าก็เลยพูดที่เล่นที่จริงว่า เมียผมเขาไม่ชอบอยู่ตึก
ถ้าท่านสร้างตึกให้ก็จะเข้าอยู่ไม่ได้

เมื่อคุณโชติ คุณะเกษมมีเหตุอันเป็นไปต้องออกจากตำแหน่ง
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ผมยังประชุมคณะมนตรีตึกอยู่ที่
ลอนดอน จอมพลสฤษดิ์ได้มีโทรเลขถึงผม เรียกร้องให้รับตำแหน่ง
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังแทน ในขณะที่นั้นจอมพลสฤษดิ์มี
อำนาจมาก ชี้ตันตายซีปลายเป็น ผมไม่แน่ว่าถ้าปฏิเสธแล้วจะเกิด
อะไรขึ้น แต่ก็ต้องปฏิเสธ จึงมีโทรเลขตอบท่านว่า ผมไม่ขอรับ
ตำแหน่งนี้เพราะได้สาบานไว้เมื่อตอนเข้าเป็นเสรีไทยว่า จะไม่รับ
ตำแหน่งการเมืองใด ๆ จนกว่าจะเกษียณอายุราชการ (เพื่อให้แน่ใจ
ว่าการเข้าเป็นเสรีไทยนั้นไม่ใช่เพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว) จอมพล
สฤษดิ์ได้มีโทรเลขอีกฉบับหนึ่งเร่งเจ้าให้ผมรับ “ประเทศชาติกำลังอยู่
ในภาวะคับขันทางเศรษฐกิจ เห็นมีแต่คุณที่จะช่วยผมได้...” แต่ผมก็มี
โทรเลขตอบมาว่า ผมยินดีรับใช้ประเทศชาติทุกอย่าง แต่ไม่ใช่ฐานะ
รัฐมนตรี ท่านนายกรัฐมนตรีคงจะไม่ต้องการรัฐมนตรีที่ทวนคำสาบาน
เป็นแน่ จอมพลสฤษดิ์จึงเจียบไป และตั้งผู้อื่นขึ้นมาแทน พอผมกลับ
จากการประชุมคณะมนตรีตึก จอมพลสฤษดิ์จึงได้แต่งตั้งให้ผมเป็น
ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย

ในการประชุมคณะมนตรีตึกในระยะนั้น มีกรณีสำคัญเกี่ยว
กับชื่อเสียงและผลประโยชน์ของประเทศไทยคือ เกิดการลักลอบนำ
ตึกส่งออกนอกโควตาอย่างอุกอาจที่ทำเรื่องเกิด นายเหมืองทั้งต่าง
ประเทศและคนไทยเห็นแจ้งขัดกันทั่วหน้า (และความจริงหัวหน้า
ลักลอบนำตึกออกนั้นก็มิใช่อื่นไกล คือจอมพลสฤษดิ์นั่นเอง แต่ใน
ขณะนั้นความเชื่อของผมทำให้ผมไม่ทราบข้อนี้) ผู้แทนมาเลเซียใน

คณะมนตรีตีบูกจึงนำความขึ้นฟ้องคณะมนตรีในฐานะผู้แทนไทย ผมจึงรีบเสนอหัวหน้าคณะปฏิวัติ คือจอมพลสฤษดิ์ ให้ออกคำสั่งทันทีให้เจ้าหน้าที่ศุลกากรและเจ้าหน้าที่ตำรวจสืบสวนโดยด่วน และให้อายัดตีบูกที่ลักลอบส่งออกนั้นเมื่อตามจับได้ แล้วก็มิโทรเลขด่วนถึงคณะมนตรีตีบูกแจ้งให้ทราบ ว่า รัฐบาลไทยได้ดำเนินการสืบสวนและให้อายัดตีบูกนั้นแล้ว จะแจ้งให้คณะมนตรีทราบเมื่อได้ความคืบหน้า ก็แนละการสืบสวนเช่นว่านั้นย่อมไม่ปรากฏว่าได้พบเรื่องที่น่าสินค้าออกไป

ในการประชุมคณะมนตรีตีบูกแต่ละครั้ง ภาคีต่าง ๆ ในคณะมนตรีก็เร่งรัดให้ผู้แทนไทยและรัฐบาลจัดการอย่างใดอย่างหนึ่ง เราก็ผัดเพี้ยนขาดลอดมา เรื่องที่บรรทุกตีบูกที่ลักลอบมานั้น ปรากฏว่านำเอาตีบูกไปขึ้นที่เท็กซัส สหรัฐอเมริกา เราก็พยายามติดต่อสหรัฐฯ และเจ้าหน้าที่สหรัฐฯ ขอทราบรายละเอียด แต่ก็ไม่ทราบรายละเอียดสักที เรื่องที่บรรทุกตีบูกนั้นภายหลังได้ข่าวว่าล่มเสียแล้ว ยิ่งหาร่องรอยไม่ได้ คณะมนตรีก็เร่งเร้าให้ประเทศไทยจัดการอย่างใดอย่างหนึ่งเสีย กาลเวลาก็กว้างไปได้สักปีเศษหรือสองปี จอมพลสฤษดิ์เองก็โมโหว่าคณะมนตรีรังแกไทย จึงโทรเลขสั่งผมว่า ถ้าคณะมนตรีเอาเรื่องนี้ขึ้นระเบียบวาระอีก ก็ให้คัดค้านแล้วให้เดินออกจากที่ประชุมประเทศไทยจะเลิกเป็นภาคีสัญญาตีบูกละ ผมได้ตรวดรอดูแล้วก็ส่งโทรเลขทวนคำสั่งเข้ามาว่า ผมไม่เห็นด้วยกับคำสั่งของท่าน เพราะใคร ๆ ก็รู้ว่ามีก๊อบโลบตีบูกจากประเทศไทย การเดินออกจากที่ประชุมก็เท่ากับรัฐบาลไทยขี้แพ้ขวนดี และถ้าเราจะเลิกเป็นภาคีสัญญาตีบูกนั้น ตามสัญญาต้องบอกกล่าวล่วงหน้าหนึ่งปี และในระหว่างปีที่เรายังออกไม่ได้ คณะมนตรีจะแก้งเราอย่างไรก็ได้ เช่นตัดโคเวต้าให้ลดลงอย่างมาก ไม่เป็นประโยชน์แก่ประเทศไทยเสียเลย ขอให้ท่านนายกรัฐมนตรีออกคำสั่งให้ผมใหม่ จอมพลสฤษดิ์โทรเลขตอบไปว่ายกเลิกคำสั่งเดิม คุณจะทำอย่างไรก็ได้ตามใจ ต่อมาผมจึง

เร่งรัดให้คณะมนตรีทำการอย่างหนึ่งอย่างใด ผู้แทนมาเลเซียกับผู้แทนเบลเยียมเสนอให้ตั้งอนุญาโตตุลาการ ผมเห็นว่าการตั้งอนุญาโตตุลาการนั้นไม่เป็นประโยชน์แก่ประเทศไทย จึงอภิปรายว่าทบัญญัติในสัญญาติบูกที่ให้ตั้งอนุญาโตตุลาการนั้น เป็นบทบัญญัติที่ไปด้วยกรณีที่มีข้อขัดแย้งกันในบรรดาภาคี แต่กรณีนี้ไม่มีการขัดแย้งกัน ประเทศไทยและภาคีอื่น ๆ ก็เห็นพ้องต้องกันว่ามีกลลอบ เพียงแต่ไม่ทราบจำนวนที่กลลอบเท่านั้น ฉะนั้นควรจะตกลงกันฉันทามติว่าจะกำหนดจำนวนเท่าใด คณะมนตรีก็ยินยอม และได้กำหนดจำนวนว่าน่าจะเป็นจำนวนหนึ่ง (จำไม่ได้ว่ากี่พันต้น) ขึ้นต่อไปก็คือรัฐบาลไทยเสนอให้จับทบัญญัติอีกข้อหนึ่งในสัญญาติบูกว่าด้วยการส่งติบูกออกเกินโควตา คือให้ปรับใหม่ ให้ประเทศไทยเอาเงินเท่ากับมูลค่าของติบูกที่กลลอบออกนั้นเข้าไปในมูลภัณฑ์กันชน โดยมีสิทธิ์ในเงินนั้นและกำไรอันจะพึงมีจากมูลภัณฑ์กันชนเมื่อเลิกมูลภัณฑ์ คณะมนตรีก็ตกลงด้วย ผมกลับจากประชุมก็พูดกับสมาคมเหมืองแร่ให้เข้าใจและขอให้สมาคมเหมืองแร่นำเงินจำนวนที่ประเทศไทยจะต้องถูกปรับนั้นมาซื้อพันธบัตรรัฐบาล รัฐบาลจะได้มีเงินเอาไปชำระค่าปรับเขา สมาคมเหมืองแร่ก็ตกลงแต่โดยดี ครั้นต่อมามีการชำระบัญชีมูลภัณฑ์กันชนติบูก ปรากฏว่าส่วนที่รัฐบาลไทย “ถูกปรับ” นั้นก็ได้คืนมา ข้ายังมีกำไรเป็นเงินปันผลมาด้วย การที่มีเหตุร้ายก็กลายเป็นดี ชื่อเสียงรัฐบาลไทยก็ไม่เสีย เงินก็ไม่เสียกลับได้กำไร แต่ทำให้ผมกลุ่มใจไปหลายเวลาเพราะจำเป็นต้องขุดคำสั่งนายกรัฐมนตรี และได้ตั้งใจไว้ว่าถ้านายกรัฐมนตรียืนยันคำสั่งเดิม ผมก็จะลาออกไม่เฉพาะแต่ตำแหน่งผู้แทนไทยในคณะมนตรีเท่านั้น แต่จะลาออกจากตำแหน่งผู้ว่าการธนาคารชาติเป็นการคัดค้านด้วย

การปฏิบัติหน้าที่ราชการของผมในฐานะผู้ว่าการธนาคารชาติเป็นเวลา ๑๒ ปีเศษนั้น คงจะพอจำกันได้ดีพอไขว่ ได้ทำดีหรือทำ

บกพร่องมากน้อยเพียงใด ในระหว่างนั้น ได้มีการร่างพระราชบัญญัติ การธนาคารพาณิชย์ขึ้นใหม่ (มีเพื่อน ๆ หลายคนเป็นหัวแรง เช่น คุณสมหมาย อุณหตระกูล เป็นอาทิ) ได้ตั้งโรงพิมพ์ธนบัตร ได้เริ่มจัดตั้งสำนักงานสาขา ได้ทำให้เงินสำรองระหว่างประเทศเพิ่มขึ้นเป็นอันมาก ได้รักษาเสถียรภาพของเงินตรา เป็นประโยชน์แก่การค้าการอุตสาหกรรมยิ่งนัก ได้ขยายงานธนาคารพาณิชย์ไปเป็นอันมากทั่วราชอาณาจักร ภายในธนาคารเองก็ได้มีการปรับปรุงระบบงานและอัตราเงินเดือน ขยายสวัสดิการ และได้เริ่มสะสมผู้มีสติปัญญาดีให้ เป็นกำลังของธนาคารสืบไป

วันหนึ่งระหว่างที่จอมพลสฤษดิ์ยังเป็นนายกรัฐมนตรีอยู่ มีผู้เสนอให้รัฐบาลตั้งกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง มีอำนาจหน้าที่กำหนดนโยบายการเงิน เฉพาะอย่างยิ่งการเงินระหว่างประเทศ เผอิญวันที่เรื่องจะเข้าคณะรัฐมนตรีนั้น ผมไปร่วมประชุมคณะรัฐมนตรีเข้าห่อย พบท่านปลัดบัญชาการ คุณหลวงวิจิตรวาทการ ท่านก็เล่าให้ฟังว่า จะมีการเสนอตัวกรรมการคณะนี้ขึ้นในวันนั้น ผมก็เรียนท่านว่านโยบายการเงินนั้น เป็นหน้าที่โดยตรงของผู้ว่าการธนาคารชาติภายใต้ความกำกับของรัฐมนตรีคลัง ส่วนเรื่องการเงินระหว่างประเทศนั้น นอกจากผู้ว่าการจะมีหน้าที่ความรับผิดชอบแล้ว ยังมีคณะกรรมการทุนรักษาระดับอัตราแลกเปลี่ยน ซึ่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังเป็นประธานอยู่อีกด้วย ผมไม่เห็นประโยชน์อันใดที่จะมีคณะกรรมการชุดใหม่นี้ก็ ตรงกันข้ามจะเป็นโทษ เพราะทำให้ความรับผิดชอบพัวไป และผู้ที่มีรายชื่อในคณะกรรมการชุดนี้ก็มิหลายคนที่ผมไม่ไว้วางใจ ถ้าขึ้นจะตั้งคณะกรรมการชุดนี้ ผมก็ไม่มีทางเลือกนอกจากจะลาออกจากตำแหน่งผู้ว่าการธนาคารชาติ คุณหลวงวิจิตรชระรอยจะนำเอาความเรื่องนี้ไปเรียนแก่นายกรัฐมนตรี ในวันนั้นและวันต่อ ๆ มากี่ไม่มีใครเอ่ยถึงคณะกรรมการนโยบายการเงินอีก

เมื่อจอมพลสฤษดิ์ถึงแก่อสัญกรรมไป ผมเป็นคนหนึ่งที่ได้รับแต่งตั้งให้มีหน้าที่สอบสวนทรัพย์สินของจอมพลสฤษดิ์ และผมรับรองได้โดยเกียรติยศว่า ในคณะกรรมการสอบสวนนั้นผมเป็นคนหนึ่งที่พยายามให้ความเป็นธรรมแก่จอมพลสฤษดิ์ กรณีใดที่เป็นที่สงสัยในข้อกฎหมายหรือข้อเท็จจริง ผมก็พยายามให้ประโยชน์แก่กองมรดกหรือแก่บุคคลภายนอก แต่กระนั้นก็ดี เมื่อท่านผู้หญิงจะฟ้องรัฐบาล ผมก็ตกเป็นจำเลยคนหนึ่ง แต่ที่ทำให้เกิดความโทมัสมากก็คือ ในคำฟ้องนั้นบรรยายว่าผมเป็นคนที่แสวงหาเรื่องต่าง ๆ “โดยหวังผลประโยชน์ส่วนตัว” ทนายของท่านผู้หญิงซึ่งเขียนคำฟ้องนั้นก็ เป็นเพื่อนกันมา ไปเรียนที่อังกฤษด้วยกัน โฉนจึงมาบรรยายคำฟ้อง เช่นนี้ ประหนึ่งว่าไม่เคยรู้จักกันมาแต่ก่อน วันนั้นที่ได้อ่านคำฟ้องผม กลุ้มใจมาก รีบกลับบ้านแต่วันเพราะไม่มีจิตใจที่จะทำงาน แต่เดชะบุญเมื่อกลับถึงบ้านมีโทรเลขรออยู่ฉบับหนึ่ง แจ้งว่าผมได้รับรางวัลรามอน แม็กไซไซ ฐานที่ปฏิบัติราชการด้วยความซื่อสัตย์สุจริตไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว ความที่ได้โทมัสในตอนกลางวันนั้นก็สูญสลายไป กลับมีใจเข้มแข็งขึ้น นี้แหละมนุษย์ อัจฉราภรณ์ยังมีอิทธิพลเหนือมนุษย์อยู่

นายกรัฐมนตรีที่มีความเมตตาแก่ผมมากที่สุดในตอนที่ผมรับราชการ คือจอมพลถนอม กิตติขจร ท่านผู้นั้นนอกจากจะร่วมเรียนในวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรโดยท่านเป็นหัวหน้าชั้นแล้ว ท่านยังให้ความไว้วางใจผมเป็นพิเศษ ระหว่างที่ท่านเป็นรองนายกรัฐมนตรีอยู่ มีเรื่องอะไรเกี่ยวกับตัวผมท่านก็ช่วยแก้ไข มีงานสำคัญบางชิ้นที่คณะรัฐมนตรีจะมอบหมายให้ใครทำ ท่านก็มักจะเสนอชื่อผม ความสัมพันธ์ทางส่วนตัวระหว่างท่านกับผมก็เป็นไปอย่างสนิทสนม ฉะนั้นที่ผมได้เขียนจดหมายนายเข้ม เย็นยิ่งไปท้วงท่านเมื่อทำ “การปฏิวัติ” ในพ.ศ. ๒๕๑๔ นั้น ผมเขียนด้วยความหวังดีต่อท่าน และได้จำหน่าย

ของมีหนังสือนำถึงท่านโดยตรง แจ้งให้ทราบแน่ชัดว่าจดหมายนี้มาจากผม แต่เมื่อท่านไม่มีปฏิกิริยาตอบอย่างใด ผมจึงนำเอาจดหมายนี้ออกตีพิมพ์เป็นจดหมายเปิดผนึก

ก่อนหน้านั้นสักสามสี่ปี ผมได้ไปขอพบท่านเป็นการส่วนตัว ท่านให้ไปพบที่กระทรวงกลาโหม ในห้องนั้นมีแต่ท่านและผมเท่านั้น ผมได้เรียนท่านว่า บรรดาญาติสนิทของท่านนั้นมีชื่อเสียงไปในเชิงที่ไม่ดี เพราะทุจริตเบียดเบียนราษฎรและพ่อค้า กับกระทำการผิดกฎหมายหลายเรื่อง ผมเล่าให้ท่านฟังเป็นเรื่อง ๆ จอมพลถนอมก็อึ้งไปครู่หนึ่ง และขอบคุณผมที่นำเรื่องมาบอก และท่านว่าท่านก็ได้ห้ามไปแล้ว โดยทั่วไปจะตำหนากินอย่างไรก็ไม่ห้าม แต่อย่าเอาเปรียบคนอื่น ท่านก็รับคำว่าท่านจะดูเรื่องนี้และจัดการอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่พฤติกรรมที่ปรากฏมานั้นแสดงว่าไม่ได้ผล

ครั้งหนึ่ง รัฐบาลของจอมพลถนอมประกาศออกมา ห้ามมิให้รัฐมนตรีทั้งหลายประกอบการค้าหรือเป็นประธานกรรมการ กรรมการในธุรกิจต่าง ๆ ในการแสดงสุนทรพจน์ประจำปีที่สมาคมธนาคารไทย ผมจึงผูกเป็นคำกลอนยกย่องจอมพลถนอมว่าท่านทำดี แต่ยังมีรัฐมนตรีหลายท่านเป็นประธานหรือกรรมการธนาคารพาณิชย์อยู่ หรือว่าธนาคารพาณิชย์ไม่ใช้การค้า ? ในสองสามวันต่อมาจอมพลถนอมก็ลาออกจากประธานกรรมการธนาคารพาณิชย์ แต่ไม่ปรากฏว่ามีรัฐมนตรีอื่นใดลาออกตามท่าน

เมื่ออาจารย์ปรีดี พนมยงค์ออกจากประเทศจีนมาอยู่ฝรั่งเศส เมื่อปี ๒๕๑๓ ผมได้กำหนดไว้ก่อนแล้วว่า จะไปพักตากอากาศในประเทศฝรั่งเศส ทั้งนี้โดยไม่ได้ทราบล่วงหน้าว่าอาจารย์ปรีดีจะออกมาเมื่อท่านออกมาแล้วก็ได้คิดว่าสมควรจะไปเยี่ยมท่านเป็นการคารวะส่วนตัวในฐานะศิษย์อาจารย์ และในฐานะที่เป็นเสรีไทยได้บังคับบัญชาของท่าน ผมจึงได้เข้าพบจอมพลถนอมก่อนออกเดินทาง เพื่อเรียน

ท่านว่าผมจะไปเยี่ยมอาจารย์ปรีดี จอมพลถนอมก็แสดงความยินดี และยังได้ฝากให้ผมนำความไปเรียนอาจารย์ปรีดีด้วย ผมก็รับเป็นสื่อให้และยังได้นำความจากอาจารย์ปรีดีมาเรียนจอมพลถนอมด้วย ต่อมาเมื่ออาจารย์ปรีดีฟ้องรัฐบาลไทยให้ออกหนังสือเดินทางให้ และให้จ่ายเงินบำนาญ ผมก็ได้เป็นสื่อให้ทั้งสองฝ่ายตกลงกันเป็นที่เรียบร้อยนอกศาล จอมพลถนอมก็ยังได้แสดงความชื่นชมยินดีที่ผมได้จัดการให้สำเร็จเป็นที่เรียบร้อย

เหลียวแลคุณอุดมคติ

ท่านที่เคยฟังผมบรรยายหรือเคยอ่านหนังสือที่ผมเขียน คงจะระลึกได้ว่า ผมได้พูดได้เขียนไว้อย่างไรในเรื่องอุดมคติประจำใจ ผมยังขอยืนยันต่อไปอีกว่า คนเราจะเป็นคนที่สมบูรณ์ได้ต้องระลึกเสมอถึงคุณธรรม ๓ ข้อ คือ *ความจริง ความงาม และความดี* กล่าวโดยย่อความจริงหมายถึงสัจธรรมและหลักวิชา ความงามหมายถึงสิ่งต่างๆ ที่ทำให้มนุษย์มีวัฒนธรรม และความเพลิดเพลินเป็นการอดิเรก รวมทั้งการกีฬาประเภทต่าง ๆ ความดีนั้นหมายถึงการไม่เบียดเบียนประทุษร้ายต่อกัน ความสัตย์สุจริตและการบำเพ็ญประโยชน์ต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ถ้าขาดคุณธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งก็จะทำให้มนุษย์นั้นๆ มีความบกพร่องไป เช่น ถ้ามีแต่ความดีแต่ปราศจากหลักวิชาจะทำให้เกิดประโยชน์ไม่ได้ เพราะอาจจะใช้ความดีไปในทางที่ผิดกลายเป็นทำคุณบูชาโทษ ถ้าคนเรามีแต่ความจริงและความดี ไม่คิดถึงความงาม ศิลปวรรณคดี การสังคีต การนาฏศิลป์ก็จะเจริญไม่ได้ และคนๆ นั้นหรือสังคมนั้นๆ ย่อมจะแห้งแล้งไม่มีความสุข ถ้าคนเราและสังคมเราขาดความดีเสียแล้ว มีแต่ประทุษร้ายซึ่งกันและกัน และแม้แต่ไม่คิดประทุษร้ายแต่ไม่มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน คนนั้นและสังคมนั้นก็มีความเห็นแก่ตัว แย่งชิงทรัพย์สินเงินทองและอำนาจกันอย่างหน้า

เลือด เพราะฉะนั้นไม่ว่าจะเป็นผู้ที่มีอำนาจปกครองวางนโยบายแผ่นดินหรือเป็นเอกชน จะละเลยความจริง ความดี และความงามเสียมิได้

อันความจริงและสัจธรรมนั้นก็ป็นหน้าที่ที่พวกเรานักการศึกษาทั้งหลายจะสนับสนุนให้เกิดขึ้น ไม่ว่าจะป็นหลักวิชาแขนงใดระดับใด นักเรียนนักศึกษาเข้ามาในสถานการศึกษาก็ต้องการจะได้หลักวิชา ทั้งที่จะป็นเครื่องมือเอาไปหากินต่อไปภายหน้า และที่จะป็นเครื่องกระตุ้นให้เกิดความสามารถนึกคิดตริตrongได้ด้วยตนเอง

ไม่หลงเชื่อคำกล่าวที่ไม่มีหลักฐานหรือความเชื่อในทางไสยศาสตร์ ตรงกับที่พระท่านเรียกว่าวิชา และครอบคลุมไปถึงวิชาทั้งทางโลกและทางธรรม

ทุกวันนี้ในประเทศไทย ปรากฏว่ามีข่าวลือกันจนเป็นที่วุ่นวายรวมทั้งที่ปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์ วิทยุ และโทรทัศน์ และข่าวลือเหล่านั้น ถ้าโดนแก่ตัวของตัวเองจึงจะแน่ใจว่า มักจะไม่ใช่ความจริง

ไปปลิวกล่าวหาคนนั้นคนนี้ก็มักกันจนแพร่หลาย ล้วนแล้วแต่เป็นไปปลิวที่กล่าวหากันในข้อฉากจจกรรจทั้งนั้น เฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการเมือง (ไปปลิวบางรายถึงกับยุยงส่งเสริมให้มีการใช้อาวุธ และบางรายก็ขู่จะล้างชีวิตกัน ไปปลิวชนิดนี้ผิดกฎหมาย ตำรวจควรจับผู้กระทำผิดมาลงโทษ) เมื่อเป็นไปปลิวหรือข่าวลือ ผู้ที่เขียนหรือผู้ที่ลือไม่กล้าลงชื่อรับผิดชอบ ผู้อ่านที่รักความจริงน่าจะถือว่าเป็นเหมือนบัตรสนเท่ห์ไม่ควรปักใจเชื่อ หนังสือพิมพ์ วิทยุ และโทรทัศน์ก็เช่นเดียวกันจะนำเอาคำกล่าวในไปปลิวและข่าวลือมาเสนอต่อผู้อ่านผู้ชมผู้ฟัง ถ้ามีความรับผิดชอบจริง ๆ ก็ควรแสวงหาหลักฐานมาประกอบหรือสอบสวนเอาให้ได้ความจริงจงได้ มิฉะนั้นก็ควรดเว้นไม่เสนอ “ข่าว” นั้น เฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเป็นการทำให้มีผู้เสื่อมเสียชื่อเสียง หรือทำให้ผู้อ่านผู้ฟังผู้ชมเข้าใจผิดในเรื่องสำคัญไป

ผมได้ทราบมาโดยมีหลักฐานเชื่อถือได้ว่า มีสถาบันการศึกษา

ชั้นสูงในประเทศไทยนำเอาข่าวลือมาเสนอนักศึกษาชนให้เชื่ออย่าง
ไม่แสดงหลักฐาน เช่นนี้ย่อมจะขัดกับความเป็นเลิศในวิชาการ เช่น
วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร มีผู้กล่าวหาโดยไม่แสดงหลักฐานว่า
ผมและผู้อื่นอีกหลายคนเป็นคอมมิวนิสต์ ต้องการจะล้างชาติ ศาสนา
พระมหากษัตริย์ ต้องการจะให้ผมเป็นประธานาธิบดี เรื่องเหล่านี้เรา
ได้มาจากใบปลิวเถื่อน ข้อแรกที่สุดนั้น เรายังมีกฎหมายว่าด้วยการ
กระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์อยู่ ถ้าใครเป็นคอมมิวนิสต์และกระทำการ
อันเป็นคอมมิวนิสต์ ก็ชอบที่ตำรวจจะจัดการตามกฎหมาย คือ จับกุมไป
แต่ก็ไม่เห็นมีใครถูกจับกุม ในเมื่อตำรวจไม่จับกุม และผู้พูดไม่มี
หลักฐานยืนยัน ผู้พูดก็ไม่น่าจะพูดในสถาบันการศึกษาชั้นสูงเช่นนั้น
และเมื่อมีการกล่าวหา ก็ควรที่จะให้ผู้ถูกกล่าวหาได้มีโอกาสโต้ตอบ จึง
จะมองเห็นความจริงได้ วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรนี้เป็นสถาบันที่
ผมรักและเคารพนับถือ เพราะได้เคยเรียนที่วิทยาลัยแห่งนี้เป็นรุ่นแรก
เพื่อนฝูงที่เรียนอยู่พร้อมกันก็ยิ่งรักใคร่นับถือกันอยู่ และเป็นแหล่งการ
ศึกษาของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ทั้งพลเรือน ทหาร และตำรวจ จึงเป็น
ที่น่าเสียดายที่เอาใจใส่ต่อสัจธรรมน้อยไป

ข้อกล่าวหาอย่างเดียวกัน ปรากฏว่า มีอยู่ในสภาความมั่นคง
แห่งชาติ ในคณะกรรมการกลั่นกรองของสภาความมั่นคงฯ มีอยู่ใน
กอร.รมน. และมีอยู่ในสถานที่อบรมทหารต่าง ๆ สถาบันเหล่านี้มีความ
รับผิดชอบมากต่อความมั่นคงของประเทศชาติ (เปรียบไม่ได้กับกลุ่ม
บางกลุ่มที่ไม่มีความรับผิดชอบ จึงกล่าวหาคนได้อย่างพล่อย ๆ แล้ว
ยังใช้อาวุธได้โดยผิดกฎหมาย แต่ไม่มีการลงโทษกัน) ฉะนั้น เพื่อ
เกิดทุนสัจธรรมและเพื่อประโยชน์ของความมั่นคงแห่งชาติ จึงควรจะ
ให้โอกาสแก่ผู้ถูกกล่าวหาได้โต้ตอบ หรือมิฉะนั้น ถ้ามีหลักฐานแน่
นอนก็จัดการแก่ผู้ถูกกล่าวหาไปตามกฎหมาย

ความจริงดังกล่าวย่อมรวมถึงความจริงใจด้วย คือ ความ

สัมพันธ์ระหว่างคนหนึ่งกับอีกคนหนึ่งต้องตั้งอยู่บนฐานแห่งความจริงใจ เฉพาะอย่างยิ่งเมื่อฝ่ายหนึ่งตกทุกข์ได้ยาก อีกฝ่ายหนึ่งต้องมีความมั่นคงเสมอต้นเสมอปลาย มิใช่ว่าเมื่อเขาได้ดีมีอำนาจวาสนาก็พินอบพิเทาเคารพรักใคร่ พอเขาได้ทุกข์ก็หลีกเลี่ยงไม่เหลียวแล การที่ผมได้ไปเยี่ยมอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ที่ปารีส และได้ไปเยี่ยมจอมพลถนอม กิตติขจรที่สิงคโปร์ ก็ด้วยเหตุนี้ ไม่ใช่เรื่องของผู้อื่นที่จะโจษจันกันไปต่าง ๆ นานา โดยไม่คำนึงถึงสัจธรรม

ความงามนั้นเป็นเรื่องของจิตใจและร่างกาย ไม่เกี่ยวกับลัทธิการเมืองใดๆ ถ้ามีการเมืองเข้ามาแทรกแซง ความงามย่อมจะเสียไปไม่เป็นคุณธรรมเสียแล้ว เราชมศิลปะ เรานิยมดนตรี เราชื่นชมในความเก่งของนักกีฬาที่สามารถควบคุมร่างกายของเขาให้กระทำการที่มนุษย์ธรรมดาไม่สามารถทำได้ ไม่ใช่เพราะเหตุว่า นักศิลปะ หรือนักดนตรี หรือนักกีฬานั้น จะต้องมีความคิดทางการเมืองเหมือนกับความคิดของเรา แต่เราชมเขา นิยมเขา ในเรื่องที่เขากระทำได้ดีเด่น เป็นที่ซาบซึ้งใจแก่เรา ทำให้เรารู้สึกเพลิดเพลิน และรู้สึกนิยมชมชอบในเรื่องที่เขาแสดง ด้วยเหตุฉะนี้ผมจึงเห็นว่า การที่นิสิตนักศึกษาติเตียนดนตรีไทยหรือวรรณคดีไทย หาว่าเป็นสมุนของศักดินา หาว่าเป็นการมอมเมาประชาชนนั้น เป็นความเข้าใจผิดในเรื่องของศิลปะและความงาม คนเราต่างคนก็ต่างใจ ใครจะชอบศิลปะทางไหนก็เป็นเรื่องของเขา แม้แต่ผมไม่ชอบดนตรีหรือวรรณกรรมสมัยใหม่ เมื่อคนรุ่นใหม่ต้องการฟังต้องการอ่าน ก็ไม่ขัดขวางและทนฟังทนอ่านได้ หน้าที่ของนิสิตนักศึกษาคือ เมื่อรักดนตรี นาฏศิลป์ วรรณกรรมสมัยใหม่แล้ว ก็ควรจะสนับสนุนให้ดนตรี นาฏศิลป์ และวรรณกรรมนั้นให้เจริญ แทนที่จะขัดขวางอย่างอื่นที่ตนไม่ชอบ อย่างนั้นจึงจะเรียกว่าศิลปะเพื่อประชาชนจริง

เรื่องของความดีความประพฤติดี เป็นเรื่องที่ศาสนาต่าง ๆ ทุก

ศาสนาสอนเราให้ปฏิบัติ ความสัมพันธ์ระหว่างบุตรกับบิดามารดา ครูกับศิษย์ ญาติต่อญาติ มิตรต่อมิตร คนหนึ่งกับสาธารณชน เป็นเรื่องที่ศาสนากำหนดให้เราประพฤติและปฏิบัติอยู่ สรุปความก็คือ ให้มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน ไม่ให้ประทุษร้ายต่อกัน ให้เกื้อกูลกัน ให้ทำประโยชน์แก่กัน ให้เฉลี่ยสุขซึ่งกันและกัน สมดังคำพระที่ท่านได้กล่าวไว้ว่า :

สปรฺริโส ภิกขเว กุเล ชายมาโน

ชนสส อตถาย หิตาย สุขาย โหติ

ข้อสำคัญที่พึงเอาใจใส่ก็คือ ศาสนาต่าง ๆ นั้นต่างก็มีข้อดีของตนทั้งนั้น เราเกิดมาในพระบวรพุทธศาสนา ก็เห็นว่าศาสนาของเรานั้นดี แต่ก็ต้องเห็นด้วยว่าคนอื่นเขาก็มีเสรีภาพในการถือศาสนาของเขาเช่นเดียวกัน ความสมานฉันท์ในเรื่องศาสนา (และเชื้อชาติ) ย่อมทำให้ชาติมีความมั่นคงมากขึ้น

สำหรับผมเอง แม้ว่าจะรู้สึกว่าได้ทำงานรับใช้ชาติและสังคมอย่างเต็มที่มาถึงจนอายุจะ ๖๐ ปีแล้วก็ตาม มีความรู้สึกว่าได้มีความบกพร่องอยู่มาก คือ การจัดระบบเศรษฐกิจให้เรียบร้อยดังได้พรรณนามาข้างต้นนั้น ยังไม่สามารถที่จะบันดาลให้ผู้ที่ยากไร้เป็นจำนวนมากในประเทศไทยมีฐานะความเป็นอยู่ดีขึ้น เฉพาะอย่างยิ่งในชนบทที่แร้นแค้น ทั้งนี้อาจจะเป็นด้วยเหตุหลายประการที่มีใช้อยู่ในความรับผิดชอบของผม เช่น ประชากรเพิ่มขึ้นโดยรวดเร็ว การศึกษาและอนามัยของประชาชนยังไม่ดีเท่าที่ควร เป็นต้น เนื่องด้วยเหตุฉะนี้จึงได้มาคิดเห็นว่า ถ้าไม่มีการลงมือพัฒนาชนบทอย่างละเอียดเพียงแต่สร้างระบบและสภาวะเศรษฐกิจให้ดีขึ้นอย่างเดียว ก็จะไม่สามารถกู้ฐานะของเพื่อนร่วมชาติหลายสิบล้านได้ดีพอ จึงได้ร่วมมือร่วมใจกับเพื่อน ๆ ทำการพัฒนาชนบทเป็นการช่วยเหลือรัฐบาล ไม่ใช่จะมาทำแข่งชันกับรัฐบาล งานพัฒนาชนบทที่วานี้ได้จัดทำขึ้นสาม

โครงการ ๒ ใน ๓ โครงการนี้ได้เริ่มทำขึ้นมาแล้ว ๗ ปี คือ โครงการของมูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ จัดทำที่จังหวัดชัยนาทและอุทัยธานี และโครงการศูนย์บัณฑิตอาสาสมัครของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์สองโครงการนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงทราบ และได้เคยรับสั่งถามถึงกิจการ ทรงเอาพระทัยใส่อยู่ ถึงกับพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์แก่มูลนิธิ และพระราชทานพระบรมราโชวาทแก่บัณฑิตอาสาสมัครสองสามรุ่น ส่วนอีกโครงการนั้นคือโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่กลอง ซึ่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จัดทำขึ้นร่วมกับมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์และมหาวิทยาลัยมหิดล เพิ่งมีอายุได้ปีเศษ จึงมิได้ปรากฏผลว่าจะสำเร็จหรือไม่ประการใด แต่บรรดาอาจารย์และนิสิตนักศึกษาของทั้งสามมหาวิทยาลัยก็ได้ใช้ความพยายามทุ่มเททั้งกำลังกายกำลังใจให้แก่โครงการนี้เป็นอย่างมาก แต่ภาวะทางการเมืองในปัจจุบันประกอบกับความเท็จซึ่งปรากฏอยู่ทั่วไปในขณะนี้ ทำให้โครงการพัฒนาชนบทเหล่านี้อยู่ในความเฟื่องถึงของทางราชการบางหน่วย เช่น กอ.รมน. และคณะกรรมการกลั่นกรองของสภาความมั่นคงแห่งชาติ โดยมีผู้กล่าวหาว่าอาจารย์และนิสิตนักศึกษาในโครงการนั้น ๆ ไปปลุกระดมมวลชนให้มีความเกลียดชังรัฐบาล ความจริงหาได้เป็นเช่นนั้นไม่ บัณฑิตอาสาสมัครก็ดี อาจารย์และนิสิตนักศึกษาในโครงการแม่กลองก็ดี ได้รับการอบรมและคำสั่งให้ปฏิบัติงานในหน้าที่ของตนโดยมิให้เอาเรื่องการเมืองมาเกี่ยวข้อง ใครที่ไม่ปฏิบัติตามก็ถอนตัวออกจากโครงการ และทั้งสองโครงการนี้ก็ได้รับความสนับสนุนจากคณะรัฐมนตรีใช้งบประมาณแผ่นดินมาดำเนินการ แต่ก็มีวายที่จะมีผู้คอยระแวงสงสัยและหาความต่าง ๆ นานา ทั้งนี้จะมีส่วนเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ในตัวผมด้วยกระมัง ด้วยเหตุฉะนี้ และเพื่อประโยชน์ของงานในโครงการ ผมจึงลาออกจากตำแหน่งผู้อำนวยการโครงการแม่กลอง กำลังหาผู้มาทำหน้าที่แทนอยู่

ส่วนโครงการศูนย์บัณฑิตอาสาสมัครนั้น ผมได้ลาออกจากตำแหน่งประธานกรรมการมาแล้วร่วมปี

แลดูสังคมไทยและอนาคตของไทย

ผมได้เคยพูดเคยเขียนไว้ที่อื่นว่า สังคมที่พึงปรารถนานั้นจะต้องประกอบด้วยคุณธรรม ๔ ประการ คือ มีสมรรถภาพ มีเสรีภาพ มีความชอบธรรม และมีความเมตตากรุณา สมควรที่จะนำมากล่าวโดยย่อในที่นี้ และประยุกต์กับสภาวะปัจจุบันของไทยเพื่อเป็นการชี้ช่องทางว่า เพื่ออนาคต เราทุกคนควรร่วมมือร่วมใจกันทำอย่างไรให้ได้มาซึ่งสังคมในอุดมคติ

ในสังคมที่มีสมรรถภาพนั้น ผู้ปกครองสังคมนั้นจะต้องใช้หลักวิชาดำเนินการของรัฐในทุกแง่ทุกมุม เพื่อให้สังคมนั้นดำเนินชีวิตไปโดยลงทุนน้อยที่สุด ได้ผลมากที่สุดตามเป้าหมาย ไม่ว่าจะเป็สาขาวิชาใด วิทยาศาสตร์ เกษตรศาสตร์ การแพทยอนามัย วิศวกรรมศาสตร์ สถาปัตยกรรมศาสตร์ สังคมศาสตร์ทั้งมวล และมนุษยศาสตร์ทั้งมวล ในการนี้ไม่เฉพาะข้าราชการหรือนักการเมืองชั้นปกครองเท่านั้นที่จะต้องมีความรู้ความสามารถ แต่ประชาราษฎร์ทั้งหลายไม่ว่าต่ำหรือสูงก็ต้องมีการศึกษาพอสมควร เพื่อจะได้มีความรู้ความสามารถคิดแก้ปัญหาของตน รู้จักให้ความคิดซึ่งใจได้ด้วยตนเอง ฉะนั้น การศึกษาและอนามัยของประชาราษฎร์จึงมีความสำคัญอยู่มาก

สังคมจะมีสมรรถภาพได้ก็ต้องอาศัยไม่มีความร่ำไหลและเหลวไหล ราษฎร พ่อค้า ข้าราชการเสียภาษีอากรกันเต็มเม็ดเต็มหน่วย ไม่มีการร่ำไหล ข้าราชการไม่มีที่จะเบียดเบียนราษฎร ทำหน้าที่ตามกำลัง คือ ตำรวจก็จับผู้ร้าย ครูก็สอนนักเรียน นายอำเภอก็ดูแลทุกข์สุขของราษฎร เป็นขั้น ๆ ไป เป็นต้น และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยก็ไม่มีการทุจริตล้างผลาญเงินหลวง หรือข่มขู่เอาเงินสิน

บนรางวัลจากพ่อค้าพาณิชย์ ในเรื่องนี้ รัฐธรรมนูญปัจจุบันได้บัญญัติไว้ให้มีผู้ตรวจบัญชีของรัฐสภา ซึ่งจะช่วยให้ป้องกันปราบปรามความทุจริตของข้าราชการ แต่ก็ยังไม่ได้รับความสนใจจากรัฐบาล ไม่มีการแต่งตั้งตามรัฐธรรมนูญ เมื่อร่างรัฐธรรมนูญกันนั้น มีผู้เสนอให้มีผู้ตรวจราชการของรัฐสภา เมื่อพิจารณากันก็ตกไป เป็นที่น่าเสียดายยิ่งนัก เพราะถ้าหากมีผู้ตรวจบัญชีของรัฐสภาและผู้ตรวจราชการของรัฐสภาขึ้นจริง ๆ ก็จะทำให้ความรัวไหลและเหลวไหลที่มีอยู่ในวงราชการของไทยในปัจจุบันนี้ลดน้อยถอยลง ทำให้ประเทศไทยมีสมรรถภาพสูงขึ้น

อนึ่ง ใคร ๆ ก็พูดกันในสังคมไทยว่า ราชการปัจจุบันนี้ไม่มีสมรรถภาพเพราะระบบราชการไม่ดีอย่างหนึ่ง และมีการรวมอำนาจไว้ในเมืองหลวงจนเกินไปอีกอย่างหนึ่ง ระบบราชการไม่ดีเพราะมีการทำงานซ้ำซ้อนกัน เกี่ยงกันบ้าง แยกกันบ้าง และหานโยบายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมิได้ การรวมอำนาจไว้ในเมืองหลวงแทนที่จะกระจายไปสู่ท้องถิ่น ทำให้ท้องถิ่นไม่ได้รับการดูแลเท่าที่ควร ทำให้เกิดอุปสรรคนานาประการในการที่จะพัฒนาประเทศให้ทั่วถึงกัน เรื่องทั้งสองนี้จะทิ้งช้าไว้ไม่ได้เพราะคล้ายกับสนิมนับวันจะกินระบบราชการให้กร่อนหย่อนสมรรถภาพขึ้นทุกที จึงควรที่พวกเราราษฎรทั้งหลาย มหาวิทยาลัย และรัฐบาล จะร่วมมือกันหาวิธีแก้ปัญหาเหล่านี้ให้จงได้โดยรวดเร็ว

เสรีภาพในสังคม หมายความว่าถึงเสรีภาพในการพูด การเขียน การคิด การชุมนุมกันโดยสันติและปราศจากอาวุธ เป็นต้น เสรีภาพเช่นว่านี้ไม่ใช่เสรีภาพในอันที่จะทำให้สิทธิเสรีภาพของผู้อื่นเสื่อมเสียไป และข้อจำกัดเสรีภาพอีกข้อหนึ่งคือประโยชน์ส่วนรวม โดยความเห็นชอบของประชาชนส่วนใหญ่หรือโดยรัฐบาล ผู้เผด็จการยอมอ้างถึงประโยชน์ส่วนรวมเสมอ แต่เป็นเรื่องประโยชน์ส่วนรวมที่ผู้เผด็จการ

วินิจฉัยว่าเป็นประโยชน์ส่วนรวม มิใช่ประชาชนเป็นผู้วินิจฉัย การเสียภาษีที่รัฐสภาซึ่งราษฎรเลือกตั้งมาลงมติให้เสีย เป็นการจำกัดเสรีภาพที่ชอบธรรม

เสรีภาพมีคุณค่าแก่สังคม เพราะในสังคมนั้นมีคนจำนวนมาก ความคิดอ่านย่อมแตกแยกกันได้ มนุษย์เรามีสมองด้วยกันทุกคน และความคิดอันประเสริฐของมนุษย์แต่ละคนไม่เลือกชั้นวรรณะหรือทรัพย์สมบัติ ย่อมจะเป็นประโยชน์แก่สังคมทั้งนั้น เหตุใดเราจึงจะจำกัดเฉพาะความคิดเห็นของบุคคลส่วนน้อย ไม่เปิดโอกาสให้บุคคลทั้งหลายแสดงความคิดเห็นตามที่ตนนิยมของเขา จะได้มีโอกาสเลือกได้ว่าวิถีทางใดจึงจะเป็นประโยชน์ที่สุดแก่ส่วนรวม

บางอาจารย์กล่าวถึงสิทธิเสรีภาพของมนุษย์ว่าเป็นของคู่กับชีวิต คือ มนุษย์เราเกิดมาทุกคนก็มีสิทธิเสรีภาพมาตรฐาน ซึ่งเป็นของควบคุมมาโดยกำเนิด ใครทำลายล้างเสรีภาพย่อมเป็นผู้ที่เบียดเบียนรอนสิทธิของเพื่อนมนุษย์โดยไม่ชอบธรรม

สิทธิเสรีภาพนี้จะมีได้ก็แต่ในสังคมที่เป็นเสรีประชาธิปไตย เผด็จการไม่ว่าจะเป็นฝ่ายขวา (ฟาสซิสต์) หรือฝ่ายซ้าย (คอมมิวนิสต์) ย่อมจำกัดเสรีภาพโดยอำเภอใจ เผด็จการฝ่ายขวามักจะห้ามไม่ให้คนของเขาทำการหนึ่งการใด เผด็จการฝ่ายซ้ายนอกจากจะห้ามมิให้ทำการหนึ่งการใด เช่น ตั้งพรรคการเมืองแล้ว ยังห้ามมิให้ไม่ทำการหนึ่งการใดด้วย เช่น จะเกียจคร้านก็ไม่ได้ต้องทำงานตามกำหนด คอมมิวนิสต์มักจะทำอ้างว่า เขาเป็นประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจและสังคม คือมีความเสมอภาคในหมู่ราษฎร แต่หาได้เป็นประชาธิปไตยทางการเมืองและวัฒนธรรมไม่ ส่วนฟาสซิสต์นั้นไม่เป็นประชาธิปไตยทั้งการเมือง วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสังคม เราจึงไม่ควรรับเผด็จการทั้งฝ่ายขวาและฝ่ายซ้าย

ความชอบธรรมหรือที่มีผู้เรียกว่าความยุติธรรมนั้น หมายถึงว่า

ภายในสังคมนั้นมนุษย์ทุกคนเสมอกันในกฎหมาย ไม่ว่าจะเป็นลูก
เศรษฐี ชุณนาง มียศถาบรรดาศักดิ์ประการใด ถ้าทำผิดกฎหมายต้อง
ได้รับโทษเช่นกระยาจกคนยากไร้ หรือถ้าทำดีก็มีรางวัลตอบแทน
เสมอกัน ไม่มีการเลือกที่รักมักที่ชัง

ในสังคมที่มีความยุติธรรมนั้น เรื่องความสงบเรียบร้อยเป็น
เรื่องที่สำคัญยิ่ง ทหาร ตำรวจ อัยการ ตุลาการ ต้องมีสมรรถภาพ
และทำงานด้วยความเอาใจใส่และเที่ยงธรรม ไม่มีการยึดเย็ดความ
ผิดให้แก่ราษฎร ไม่มีการจับยึดถึงแดงและเผา ไม่มีการยิงทิ้ง ไม่มี
การกล่าวหาใคร ๆ ว่าเป็นอะไรโดยปราศจากหลักฐานอันสัจจริง เช่น
กล่าวหาว่าใครเป็นคอมมิวนิสต์ เป็นต้น ทหารต้องป้องกันประเทศ
อย่างซื่อสัตย์สุจริตไม่ใช่สร้างวาทกรรมแตกแยกในชาติ โดยพยายามใช้
เงินภาษีอากรมาปราบราษฎรผู้เสียภาษีอากร ตำรวจต้องทำหน้าที่
โดยปราศจากความหวาดเกรงต่ออิทธิพลทั้งหลายและไม่ลำเอียง ใคร
พกลูกกระเบิดโดยผิดกฎหมายต้องจับกุมไม่ว่าจะเป็นกลุ่มอะไร ใครคิด
ปฏิวัติโดยใช้กำลังเป็นการกระทำผิดกฎหมายอาญารัฐานเป็นกบฏ ก็
ต้องจับกุม เพราะทหารและตำรวจเป็นที่พึ่งของราษฎร ไม่ใช่เป็นนาย
ของราษฎร ผู้ถูกกล่าวหาย่อมไม่มีความผิดจนกว่าจะหาหลักฐานได้
ว่าผิดจริง ใครแจกใบปลิวชักจูงให้ใช้อาวุธหรือกล่าวหาคนอื่นว่าใช้
อาวุธ ควรจะจับเพื่อจะให้ได้ต้นตอแห่งใบปลิวนั้น อัยการและตุลาการ
ต้องทรงไว้ซึ่งเกียรติ อยู่เหนืออิทธิพลของเงิน ของการขู่เข็ญ และของ
อำนาจ

ในสังคมที่มีความชอบธรรมนั้น ใครทำดีจะได้ดี ใครทำชั่วจะได้
ชั่ว นรกหรือสวรรค์อยู่ในชาตินี้เอง ไม่ต้องไปรอในชาติหน้า ผู้ที่ปลอม
ตัวว่าเป็นคนดีย่อมจะอยู่ในฐานคนดีอยู่ไม่นาน จะมีผู้ค้นพบในไม่ช้า

สังคมที่มีสมรรถภาพ เสรีภาพ และความชอบธรรม แต่
ปราศจากความเมตตากรุณาต่อคนเป็นสังคมที่ไม่สมบูรณ์ เพราะบุคคล

ในสังคมนั้นก็ยิ่งแตกต่างกันไปโดยกำเนิด โดยกรรมพันธุ์ และโดยสิ่งแวดล้อม คนเราบางคนเกิดมาถ้อยเปลี่ยเสี่ยขา ตาบอด หูหนวก หรือพิการอย่างอื่น ไม่ใช่ความผิดของเขา คนที่เกิดมาดีต้องช่วยเหลือเขาจะนึกผิด ๆ ว่าเพราะ “ชาติก่อน” เขาทำมาไม่ดีจึงได้รับความทุกข์ในชาตินี้หาควรไม่ ความฉลาดหรือความโง่บางทีก็เป็นเรื่องของกรรมพันธุ์ซึ่งไม่แน่นอน คือพ่อฉลาด ลูกโง่ก็ได้ หรือกลับกัน เลือกไม่ได้ เด็กที่มีของเล่นย่อมได้เปรียบเด็กจนที่ไม่มีมีของเล่น เด็กที่เกิดมาในชนบทแร้นแค้น โรงเรียนไม่ดี ครูไม่ดี อุปกรณ์การเรียนไม่ดี ย่อมจะแข่งขันกับเด็กในเมืองที่มีโชควาสนาดีกว่ามิได้ เพราะฉะนั้นจะถือลัทธิสมรรถภาพและเชื่อว่าใครมีเอี่ยวสาวได้สาวเอาหาชอบไม่ คนที่มีวาสนาดีกว่าจึงควรเกื้อกูล ควรทำประโยชน์ และควรเฉลี่ยสุขให้แก่คนที่ไม่มีวาสนา

ที่กล่าวมานี้เป็นที่เรื่องที่ฝรั่งเขาเรียกว่า ความยุติธรรมในสังคม มีความหมายกว้างกว่าการกระจายรายได้หรือการกระจายทรัพย์สิน เพราะความสุขไม่ได้ขึ้นอยู่กับทรัพย์สินอย่างเดียว ในระบบสังคมที่ผู้หญิงแพ้เปรียบผู้ชาย เพื่อให้เกิดความยุติธรรมในสังคมก็ต้องแก้ไขระบบ เครื่องมือหากินถ้าใครไม่มีก็ต้องหยิบยื่นให้ การศึกษา การอนามัย และอาชีพเป็นเรื่องที่จะต้องให้แก่มนุษย์ทุกคน ความยากจนทำให้มนุษย์เสื่อมค่าของความเป็นมนุษย์ เรามีหน้าที่ช่วยเหลือซึ่งกันและกันทั้งนั้น

ตรงกันข้ามกับความเมตตากรุณา คือการพิฆาตเช่นฆ่าซึ่งกันและกัน ไม่ว่าจะป็นชายพิฆาตขวา หรือขวาพิฆาตชาย ย่อมเลวด้วยกันทั้งนั้น ในสภาพปัจจุบันในเมืองไทย ข้อที่น่าสังเกตรก็คือฝ่ายที่เราเรียกกันว่าชาย คือ นิสิตนักศึกษา กรรมกร ชาวไร่ชาวนานั้น ไม่มีอาวุธ จะมีก็บางคนมีปืนไว้ป้องกันตัว แต่กระนั้นก็ยังมิมีบางโอกาสที่พวกฝ่ายนี้ขู่เข็ญว่าจะเผาตึกหรือทำลายทรัพย์สิน นี่ก็เป็นการกระทำ

อันมิชอบ แต่ฝ่ายที่เราเรียกว่าขวา คือ กระทั่งแดง นวพล และกลุ่มอื่น ๆ อีกมากมายนั้น มักใช้อาวุธเป็นเครื่องขู่ขวัญฝ่ายตรงกันข้าม นั่นก็เป็นการกระทำอันมิชอบ และผิดกฎหมายอย่างชัดแจ้ง ถ้าใช้ความเมตตากรุณาเป็นหลัก ถึงจะแตกแยกกันอย่างไรก็จะเจรจาตกลงกันได้ด้วยสันติวิธี อาวุธไม่เคยแก้ปัญหาอะไรได้ในโลกนี้ มีแต่จะสร้างปัญหาให้เกิดขึ้นใหม่ ๆ อยู่เสมอ แต่ความเมตตาเป็นสิ่งที่จำจนโลกอหิงสาและสันติทำให้สังคมมีความสุขได้

การใช้อาวุธประกอบกับความเท็จเป็นเครื่องมือนั้น แทนที่จะช่วยแก้ปัญหาให้ กลับจะเป็นการเสริมสร้างพลังให้ศัตรูอย่างมาก เช่น คนที่ไม่เป็นคอมมิวนิสต์แล้วเราเรียกเขาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ และขู่เข็ญว่าจะสังหารเขาด้วยอาวุธเพราะเป็นคอมมิวนิสต์ ผู้ที่ถูกขู่เข็ญเกิดความหวาดกลัวหนีเข้าป่าไป ในป่าก็ต้องรับความช่วยเหลือทางอาวุธ อาหาร และอื่น ๆ จากคอมมิวนิสต์ ในไม่ช้าก็ต้องเป็นพวกของคอมมิวนิสต์ไป เป็นการเพิ่มกำลังให้คอมมิวนิสต์ เราต้องการหรือไม่ กอ.รมน. คิดให้ดี ตัวอย่างในลาวและเขมรและญวนก็มีอยู่เป็นอันมาก ถ้ารักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์จริง ก็ต้องคิดให้ดี ให้รอบคอบ

แลดูการเมืองและเศรษฐกิจของไทย

ในปัจจุบันนี้เราพูดกันอยู่ว่า แม้จะมีการเลือกตั้งในวันที่ ๔ เมษายนนี้ เราจะมีรัฐบาลที่มั่นคงมิได้ เพราะพรรคการเมืองมีมากมาย และรัฐบาลที่จะตั้งขึ้นมาก็ต้องเป็นรัฐบาลผสมหลาย ๆ พรรค ยิ่งผสมพรรคเล็กพรรคน้อยยิ่งจะขาดเสถียรภาพ ส.ส. ที่เลือกขึ้นมาก็คงไม่วายต้องจ่ายเงินซื้อเสียงมามาก แล้วเมื่อเข้าสภาฯ ก็คงขายตัว ในไม่ช้าสภาฯ ก็คงถูกยุบอีก และที่พูดกันมากก็คือ จะมีการเลือกตั้งจริงหรือในวันที่ ๔ เมษายน เพราะมีผู้คิดจะทำปฏิวัติอยู่

เรื่องนี้ผมรู้สึกหนักใจมาก เพราะประชาธิปไตยของเราก็เพิ่งมี

รากเล็ก ๆ ได้ไม่ถึง ๓ ปี ความปั่นป่วนทั้งหลายจะว่าเนื่องมาจากสภานิติบัญญัติที่ตนเองเป็นสมาชิกก็เถียงไม่ถนัด

ผมคิดว่าในระยะนี้ ใครจะเป็นรัฐบาล จะเป็นฝ่ายซ้ายฝ่ายขวา ไม่สำคัญ สำคัญอยู่ว่าจะเป็นประชาธิปไตยหรือจะคิดล้างประชาธิปไตย นักการเมืองทั้งหลายที่เลื่อมใสในระบบประชาธิปไตยควรจะหาวิธีให้โอกาสประชาธิปไตยหยั่งรากแก้วลงให้ลึกให้มั่นคง แล้วจึงคิดเรื่องจะเป็นขวาหรือจะเป็นซ้าย จึงจะชอบ ควรจะละซึ่งกฎหมายอะนั่นนั่นเข้าหากันเป็นปีกเป็นแผ่นป้องกันลัทธิเผด็จการทั้งซ้ายและขวาให้ได้

วิธีหนึ่งที่จะให้รัฐบาลมีเสถียรภาพในสภาวการณ์ปัจจุบันนี้ เห็นจะเป็นวิธีที่ให้พรรคที่ได้รับเลือกเข้าไปในสภาผู้แทนมากที่สุดสามหรือสี่พรรครวมกันเป็นรัฐบาลแห่งชาติ โดยมีเสียงในสภาเกินกว่าครึ่งมากพอสมควร ถ้าสี่พรรคไม่พอก็ห้าพรรค พรรคใดมีสมาชิกมากที่สุดให้หัวหน้าพรรคเป็นนายกรัฐมนตรี พรรคที่มีสมาชิกมากที่สุดรองให้หัวหน้าพรรคเป็นประธานสภา แล้วแบ่งหน้าที่ตำแหน่งรัฐมนตรีตามส่วนของจำนวนสมาชิกพรรค ไม่เลือกว่าพรรคใดเป็นขวาหรือซ้าย นโยบายร่วมของรัฐบาลผสมมีสามข้อ คือ (๑) เอกราชของประเทศ (๒) ความสงบเรียบร้อยของประชาชน (๓) การจัดช่องว่างระหว่างคนมีกับคนจน เรื่องอื่นไม่เป็นเรื่องสำคัญ และหลักสามประการนี้ก็เป็นที่ยึดรองนโยบายของพรรคทั้งหลายอยู่ การที่ให้พรรคใหญ่ ๆ เป็นรัฐบาลก็ถูกต้องตามหลักการประชาธิปไตย และส.ส.ทั้งหลายก็จะหาวิธีขายตัวได้ยากขึ้น รัฐบาลก็จะมีเสถียรภาพพอสมควร ส่วนกลุ่มผลประโยชน์นอกสภาฯ เช่น กรรมกร นายจ้าง นิสิตนักศึกษา นวพล เหล่านี้ก็ยังคงดำเนินการอยู่ แต่ต้องเป็นไปโดยสันติปราศจากอาวุธ เรื่องโต้แย้งกันทั้งหลายให้สภาผู้แทนราษฎรเป็นผู้ตัดสิน เมื่อตัดสินไปอย่างไรแล้วยอมรับมติของสภาฯ ถ้าไม่ชอบใจก็ยกขึ้นว่ากันใหม่ในการประชุมสภาสัปดาห์ต่อไป อย่างนี้พรรคการเมืองทั้งหลายจะยอม

ตกลงด้วยใหม่ จะยอมเสียสละใหม่เพื่อความมั่นคงผลประโยชน์ของชาติและของประชาชนไปโดย

ผมได้เขียนไว้ตอนต้นว่า ผมเสียดายที่รู้สึกว่าได้บกพร่องไปในการพิจารณาเรื่องเศรษฐกิจของประเทศ คือ ดูแต่ความเจริญเติบโตของส่วนรวมเป็นใหญ่ ไม่ได้เฉลียวถึงความยุติธรรมในสังคม ข้อนี้จึงพยายามแก้ด้วยวิธีพัฒนาชนบทอย่างจริงจัง ในระหว่างที่การลงทุนอุตสาหกรรมยังชบเซาอยู่ทุกวันนี้ ก็เป็นโอกาสแล้วที่รัฐบาลจะหาวิธีลงทุนทางเกษตรและทางสังคมสงเคราะห์ในชนบทให้มากขึ้น โดยไม่ต้องเกรงเงินจะเพือ ปัญหาที่สำคัญในปัจจุบันนี้ ได้แก่ การหาอาชีพให้แก่ราษฎรที่ไม่มีงานทำ กล่าวโดยย่อ ถ้าเราทำสิ่งเหล่านี้ก็จะช่วยให้คนมีงานทำมากขึ้นในชนบท โจรผู้ร้ายก็จะลดน้อยลง คือ (๑) ปฏิรูปที่ดินอย่างจริงจัง (๒) จัดรูปที่ดิน (๓) สนับสนุนราษฎรให้ปลูกพืชหลายฤดูด้วยการหาน้ำมาใช้และจัดงานตลาด (๔) จัดทำอุตสาหกรรมที่คาบเกี่ยวกับการเกษตรทั้งทางเครื่องมือการเกษตรและเอาผลิตผลทางเกษตรไปเป็นวัตถุดิบ (๕) ทำงานสังคมสงเคราะห์หนักมือขึ้นในชนบททั้งทางอุปโภคบริโภค บริการอนามัย การศึกษา วางแผนครอบครัว เป็นต้น (๖) ฝึกและอบรมคนให้ทำงานประเภทต่าง ๆ ข้างต้น

อาจารย์บางท่านบอกว่า ถ้าเรามัวแต่เอาใจใส่เรื่องความยุติธรรมทางสังคม จะทำให้ประเทศในส่วนรวมเจริญช้าลง ฉะนั้นจึงควรพัฒนาเศรษฐกิจเสียก่อน ถึงคนมีจะมีมากขึ้นคนจนจะจนลงก็ตาม ในไม่ช้าความเจริญก็จะลงมาถึงคนจนเอง เราได้ให้วิธีนี้มา ๒๐-๓๐ ปีแล้วปรากฏว่าไม่ได้ผล อาจารย์บางท่านอ้างว่า ความยุติธรรมในสังคมนั้นไม่ขัดกับการพัฒนาเศรษฐกิจ ถ้าเรามุ่งช่วยคนจน ปลอ่ยให้คนมีงมีเขาช่วยตัวเอง ประเทศทั้งประเทศก็จะเจริญ บางประเทศได้เคยใช้วิธีนี้มาแล้ว แต่ประสบความล้มเหลว ผมเองเชื่ออย่างดำ

หลังนี้ แต่เห็นว่าจะต้องใช้วิธีการให้ถูก วิธีการที่ถูกนั้น คือ วิธีหกประการที่ได้กล่าวมาข้างต้น

บทส่งท้าย

ยังมีอีกหลายเรื่องที่ยากจะเขียน แต่นี่ไม่กัชั่วโมงอายุขัยของผมนักจะถึงหกสิบปีแล้ว จึงขอยุติแต่เรื่องเท่านั้น ยกเว้นจะพูดเป็นการส่งท้ายอีกเพียงสองเรื่อง

เรื่องแรก เกี่ยวกับการชักจูงใจ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับส่วนตัวผม ขอพูดไว้เสียเลย ผมได้ยินมาเสียเบือแล้วว่า ดร.ป่วยหน่นนักศึกษา หรือมีฉะนั้นนักศึกษาหน่นดร.ป่วยให้เสีย คนที่มีลูกอายุ ๑๗-๑๘ หรือ ๒๐ ขวบ น่าจะรู้ว่าคนหนุ่มสาวสมัยนี้ เฉพาะอย่างยิ่งที่เป็น นักศึกษาระรรมศาสตร์ เขาคิดได้เอง ไม่ต้องมีใครไปเสี้ยมสอนเขาดอก ถ้าคิดจะเสี้ยมสอนคนหนุ่มคนสาวสมัยนี้ก็เตรียมตัวผิดหวังได้ ส่วนที่กล่าวว่ นักศึกษาลากผมไปทางต่าง ๆ นั้น ก็คงจะเข้าใจในลักษณะจิตใจของผมผิดไป บทผมจะต้อก็คงต้อไม่แพ้ใคร เช่น เรื่องเกี่ยวกับ นายกรัฐมนตรีสามท่านที่ได้เขียนไว้แล้ว ข้อคิดข้อเตียวกันนั้นนำมาใช้ได้แก่คำกล่าวหาที่ว่า อาจารย์ปรีดี พนมยงค์พยายามชักจูงผม หรือ แม้แต่อาจารย์เสนห์หรือคนใกล้เคียงอื่น ๆ พยายามชักจูงผม เป็นการดูหมิ่นทั้งอาจารย์ปรีดี อาจารย์เสนห์ คนอื่น ๆ และเป็น การดูหมิ่นอย่างมากสำหรับตัวผม เสมือนหนึ่งซี่ผึ้งจะหลอมอย่างไรก็ได้ ไม่มีความคิดเป็นของตนเอง ครั้งหนึ่งผมเป็นผู้ว่าการธนาคารชาติอยู่ก็มีผู้กล่าวหาคุณหญิงสุภาพ ยศสุนทร ว่าชักจูงผมและเขียนสุนทรพจน์ให้ไปพูดจนกระทั่งคุณหญิงสุภาพ ยศสุนทรต้องเอ็ดตะโร และแสดงพยานหลักฐานให้ดูหลายครั้งหลายหน จึงค่อยคลายไป จะไม่ให้ผมเป็นตัวของตัวเองบ้างเลยหรือ ?

อีกเรื่องหนึ่ง ผมเคยเขียนไว้แล้วในที่อื่น แต่อยากจะยกเอามา

ให้ท่านทั้งหลายได้อ่านกันอีก เป็นความหวังสำหรับอนาคต และเป็นการแสดงทัศนคติเรื่องคุณภาพแห่งชีวิตที่ผมถืออยู่

คุณภาพแห่งชีวิต

ปฏิทินแห่งความหวัง : จากครรภ์มารดาถึงเชิงตะกอน

เมื่อผมอยู่ในครรภ์ของแม่ ผมต้องการให้แม่ได้รับประทานอาหารที่เป็นคุณประโยชน์ และได้รับความเอาใจใส่และบริการอันดีในเรื่องสวัสดิภาพของแม่และเด็ก

ผมไม่ต้องการมีพี่น้องมากอย่างที่พ่อแม่ผมมีอยู่ และแม่จะต้องไม่มีลูกที่หนัก

พ่อกับแม่จะแต่งงานกันถูกกฎหมายหรือธรรมเนียมประเพณีหรือไม่ ไม่สำคัญ แต่สำคัญที่พ่อกับแม่ต้องอยู่ด้วยกันอย่างสงบสุข ทำความอบอุ่นให้ผมและพี่น้อง

ในระหว่าง ๒-๓ ขวบแรกของผม ซึ่งร่างกายและสมองผมกำลังเติบโตในระยะที่สำคัญ ผมต้องการให้แม่ผมกับตัวผมได้รับประทานอาหารที่เป็นคุณประโยชน์

ผมต้องการไปโรงเรียน พี่สาวผมหรือน้องสาวผมก็ต้องการไปโรงเรียน จะได้มีความรู้หากินได้ และจะได้รู้คุณธรรมแห่งชีวิต ถ้าผมมีสติปัญญาเรียนชั้นสูง ๆ ขึ้นไป ก็ให้มีโอกาสเรียนได้ ไม่ว่าพ่อแม่ผมจะรวยหรือจน จะอยู่ในเมืองหรือชนบทแร้นแค้น

เมื่อออกจากโรงเรียนแล้ว ผมต้องการงานอาชีพที่มีความหมาย ทำให้ได้รับความพอใจว่าตนได้ทำงานเป็นประโยชน์แก่สังคม

บ้านเมืองที่ผมอาศัยอยู่ จะต้องไม่มีขีมีแป ไม่มีการข่มขู่ กดขี่ หรือประทุษร้ายกัน

ประเทศของผมควรจะมีความสัมพันธ์อันชอบธรรมและเป็นประโยชน์กับโลกภายนอก ผมจะได้มีโอกาสเรียนรู้ถึงความคิดและ

วิชาของมนุษย์ทั้งโลก และประเทศของผมจะได้มีโอกาสรับเงินทุนจากต่างประเทศมาใช้เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม

ผมต้องการให้ชาติของผม ได้ขายผลิตผลแก่ต่างประเทศด้วยราคาอันเป็นธรรม

ในฐานะที่ผมเป็นชาวนาชาวไร่ ผมก็อยากมีที่ดินของผมพอสมควรสำหรับทำมาหากิน มีช่องทางได้กู้ยืมเงินมาขยายงาน มีโอกาสสุวิธียุติทำกินแบบใหม่ ๆ มีตลาดดีและขายสินค้าได้ราคายุติธรรม

ในฐานะที่ผมเป็นกรรมกร ผมก็ควรจะมีหุ้นส่วน มีส่วนในโรงงาน บริษัท ห้างร้านที่ผมทำอยู่

ในฐานะที่ผมเป็นมนุษย์ ผมก็ต้องการอ่านหนังสือพิมพ์และหนังสืออื่น ๆ ที่ไม่แพงนัก จะฟังวิทยุ ดูโทรทัศน์ก็ได้ โดยไม่ต้องทนรบกวนจากการโฆษณาหนัก

ผมต้องการสุขภาพอนามัยอันดี และรัฐบาลจะต้องให้บริการป้องกันโรคแก่ผมอย่างฟรี กับบริการการแพทย์ รักษาพยาบาลอย่างถูกอย่างดี เจ็บป่วยเมื่อใดหาหมอหาพยาบาลได้สะดวก

ผมจำเป็นต้องมีเวลาว่างสำหรับเพลิดเพลินกับครอบครัว มีสวนสาธารณะที่เขียวชอุ่ม สามารถมีบทบาทและชมศิลปะ วรรณคดี นาฏศิลป์ ดนตรี วัฒนธรรมต่าง ๆ เที่ยวงานวัด งานลอยกระทง งานนักขัตฤกษ์ งานกุศลอะไรก็ได้พอสมควร

ผมต้องการอากาศบริสุทธิ์สำหรับหายใจ น้ำบริสุทธิ์สำหรับดื่ม เรื่องอะไรที่ผมทำเองไม่ได้หรือได้แต่ไม่ดี ผมก็จะขอร่วมมือกับเพื่อนฝูงในรูปสหกรณ์ หรือสโมสร หรือสหภาพ จะได้ช่วยซึ่งกันและกัน

เรื่องที่ผมเรียกร้องข้างต้นนี้ ผมไม่เรียกร้องเปล่า ผมยินดีเสียภาษีอากรให้ส่วนรวมตามอัตรา

ผมต้องการโอกาสที่มีส่วนในสังคมรอบตัวผม ต้องการมีส่วนใน

การวินิจฉัยโชคชะตาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของชาติ

เมื่อยผมก็ต้องการโอกาสต่าง ๆ เช่นเดียวกับผม และเราสองคน
ควรจะได้รับความรู้และวิธีการวางแผนครอบครัว

เมื่อแก่ ผมและเมียก็ควรได้ประโยชน์ตอบแทนจากการประกัน
สังคม ซึ่งผมได้จ่ายบำรุงตลอดมา

เมื่อจะตาย ก็ขออย่าให้ตายอย่างโง่ ๆ อย่างบ้า ๆ คือ ตายใน
สงครามที่คนอื่นก่อให้เกิดขึ้น ตายในสงครามกลางเมือง ตายเพราะ
อุบัติเหตุรถยนต์ ตายเพราะน้ำหรืออากาศเป็นพิษ หรือตายเพราะการ
เมืองเป็นพิษ

เมื่อตายแล้ว ยังมีทรัพย์สินสมบัติเหลืออยู่ เก็บไว้ให้เมียผมพอใช้
ในชีวิตของเธอ ถ้าลูกยังเล็กอยู่ก็เก็บไว้เลี้ยงให้โต แต่ลูกที่โตแล้วไม่ให้
นอกนั้นรัฐบาลควรเก็บไปหมด จะได้ใช้ประโยชน์ในการบำรุงชีวิต
ของคนอื่น ๆ บ้าง

ตายแล้ว เผาผมเกิด อย่างฝั่ง คนอื่นจะได้มีที่ดินอาศัยและทำกิน
และอย่าทำพิธีรีตองในงานศพให้วุ่นวายไป

นี่แหละคือความหมายแห่งชีวิต นี่แหละคือการพัฒนาที่จะควร
ให้เกิดขึ้นเพื่อประโยชน์ของทุกคน

สุดท้ายนี้ ขอขอบพระคุณท่านทั้งหลายที่อุตส่าห์อ่านมาจนจบ
ขอความสุขสวัสดิ์และสันติสุขจงเป็นของท่านทั้งหลาย และพระท่าน
กล่าวไว้ดังนี้ เกี่ยวกับความสุขสวัสดิ์

“เราตถาคตไม่เห็นความสุขสวัสดิ์อื่นใดของสัตว์ทั้งหลาย นอก
จากปัญญา เครื่องตรัสรู้ ความเพียร ความสำรวมอินทรีย์ และความ
เสียสละ”

ภาคสอง

ความคิด

ธนาคารกลาง

บทสรุปและนโยบาย

ตามที่เจ้าหน้าที่ของธนาคารแห่งประเทศไทย โดยคำเชื้อเชิญของคณบดีคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี ได้มาบรรยายถึงกิจการและการดำเนินงานของธนาคารกลางกับนโยบายการเงินแล้ว สำหรับชั่วโมงก่อนๆ ได้บรรยายเรื่องอะไรบ้างนั้นผมเห็นจะไม่ต้องท้าวความไป แต่จะกล่าวถึงเป็นครั้งเป็นคราวในชั่วโมงนี้ และเรื่องที่กำหนดให้พูดในชั่วโมงนี้คือ สรุปทั่วไปและนโยบาย ซึ่งคงจะหมายถึงวิธีดำเนินการธนาคารกลาง โดยพิจารณาจากแง่ของผู้ว่าการและรองผู้ว่าการ หรืออีกนัยหนึ่งคงจะเรียกได้ว่า “ศิลป์และวิทยาแห่งการเป็นผู้ว่าการ” หวังว่านักศึกษาจะได้มีโอกาสที่จะใช้ศิลป์และวิทยานี้ในอนาคตต่อไป

เรื่องศิลป์และวิทยานี้ อยากจะแยกบรรยายให้เห็นเป็น ๒ ข้อด้วยกันคือ

๑. *วิทยา Scientific Approach* หรืออีกนัยหนึ่ง การพิจารณาทางทฤษฎีแห่งวิชาในด้านนโยบายการเงิน

๒. *ศิลป์* ศิลป์แห่งการดำเนินนโยบายตามเป้าหมายที่จะกำหนด

ไว้ในทางวิชาการ

ส่วนที่ ๑ วิทยาการแห่งนโยบาย

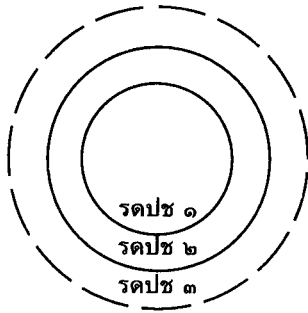
วิทยาการแห่งนโยบายหรือเป้าหมายของการที่จะดำเนินนโยบายการเงินในความรับผิดชอบของธนาคารนั้นก็คือ

๑. พยายามส่งเสริมให้การดำเนินเศรษฐกิจของประเทศเป็นไปโดยดี ที่เรียกว่าเป็นไปโดยดีนั้นหมายความว่าความและแยกได้ดังนี้คือ (ก) งานที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจแต่ละวันๆ อันเป็นธุรกิจปกตินั้น ให้ดำเนินไปโดยราบรื่น และ (ข) พยายามให้การดำเนินธุรกิจทางเศรษฐกิจนั้นเป็นไปโดยก้าวหน้า หรืออีกนัยหนึ่ง การจำเริญและพัฒนาเศรษฐกิจ ธนาคารมีส่วนที่จะส่งเสริมสนับสนุนอย่างไรบ้าง นั่นเป็นหัวข้อใหญ่หัวข้อหนึ่ง
๒. พยายามรักษาเสถียรภาพทางการเงินให้คู่ไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจ

หัวข้อใหญ่ทั้งสองข้อนี้ ผมคิดว่าคลุมวิชาการอยู่มาก และครอบคลุมการทำงานของส่วนต่างๆ ฝ่ายต่างๆ ในธนาคารชาติ ซึ่งเจ้าหน้าที่ได้มาบรรยายให้พวกคุณฟังแล้ว ในขั้นนี้จะพยายามพูดรวบยอด (abstract) พยายามที่จะพูดให้เข้าใจทางด้านทฤษฎีมากกว่าทางด้านปฏิบัติ

๑. การดำเนินกิจการทางเศรษฐกิจให้เป็นไปด้วยดีและมีพัฒนา

การที่เศรษฐกิจของประเทศจะดำเนินไปด้วยดีและอย่างมีพัฒนานั้น แสดงได้ด้วยรูปวงกลมนี้ คือ สมมติเอาว่าวงกลมนี้แสดงถึงสินค้าและบริการที่เป็นรายได้ของประชาชาติในปีใดปีหนึ่ง ถ้าเราดำเนินไปโดยดีอย่างก้าวหน้า วงกลมนี้ก็จะขยายตัวขึ้นเรื่อยๆ อัตราขยายตัวถ้าสูงก็นับว่าก้าวหน้าไปได้มาก ถ้าต่ำก็ไม่สู้ดีนัก วงกลมใน



รูปที่ ๑ รายได้ประชาชาติ (rdpx) และการขยายตัว

รูปที่ ๑ นี้ แสดงถึงสินค้าบริการรายได้ที่แท้จริง ไม่ใช่รูปของเงินหรือมูลค่าของสินค้าบริการ ซึ่งถ้าราคาของสินค้าบริการแพงขึ้น ก็อาจจะเป็นวงใหญ่ขึ้นได้เพราะมูลค่าราคาสูงขึ้น ความหมายของวงที่ผมเขียนนี้ คือรายได้ที่แท้จริง (real income) ของประชาชาติ ถ้าเปรียบเทียบกันปีต่อปี ต้องเอาความแตกต่างในเรื่องราคาที่เปลี่ยนแปลงไปมาหักออกเสียก่อน

ธนาคารชาติช่วยพัฒนาเศรษฐกิจอย่างไร และช่วยให้การดำเนินการพัฒนาเป็นไปอย่างไรได้บ้าง คุณทั้งหลายได้ฟังจากผู้มาบรรยายเกี่ยวกับกิจการของธนาคารในฝ่ายการธนาคารภายในประเทศแล้ว ที่เกี่ยวกับการเป็นนายธนาคารให้แก่ธนาคารพาณิชย์ และเป็นนายธนาคารให้แก่รัฐบาล ธนาคารแห่งประเทศไทยเป็นชุมชนการเงิน การเงินเป็นสิ่งที่ช่วยให้เศรษฐกิจดำเนินไปได้ ทั้งด้านการลงทุนและในด้านกิจการประจำวัน เพราะฉะนั้นการที่ธนาคารแห่งประเทศไทยจะออกธนบัตรมาเพื่อให้แก่รัฐบาลหรือเอกชนรายใดรายหนึ่ง จะผ่านธนาคารพาณิชย์หรือไม่ผ่านนั้น ก็ต้องพยายามดำเนินไปให้ตรงกับความมุ่งหมายที่จะดำเนินนโยบายพัฒนา

๑.๑ ด้านรัฐบาล

ก. การที่ให้แก่รัฐบาล ในการที่ธนาคารแห่งประเทศไทยให้

แก่รัฐบาลทั้งเป็นเงินตราต่างประเทศและเงินไทยนั้น ก็เพื่อที่จะทำให้รัฐบาลสามารถพัฒนาไปได้โดยดี เท่าที่ได้ทำอยู่ในปัจจุบันนี้ โดยที่ภาวะการเงินระหว่างประเทศของไทยเรานี้เหมาะสม กล่าวคือ มีเงินสำรองต่างประเทศมากพอเรา ก็ได้พยายามที่จะใช้เงินสำรองเหล่านั้น มาให้รัฐบาลกู้สมทบกับแหล่งที่จะกู้เงินได้จากที่อื่น เช่น ธนาคารโลก หรือธนาคารพัฒนาเอเชีย หรือรัฐบาลที่เป็นมิตร เช่น สหรัฐฯ แคนาดา อังกฤษ และฝรั่งเศส เท่าที่ได้ทำไปแล้วในขณะนี้ ธนาคารแห่งประเทศไทยมุ่งแต่จะให้กู้ในทำนองที่จะเป็นประโยชน์ถาวรแก่ลูกหลานข้างหลัง กล่าวคือ ช่วยในด้านการศึกษา ได้ให้รัฐบาลกู้เพื่อพัฒนาการศึกษาไป ๒ โครงการใหญ่ๆ คือ โครงการพัฒนาอาชีวศึกษากับโครงการพัฒนาโรงเรียนมัธยมประสม และนอกจากนั้นก็ให้กู้ไปเล็กๆ น้อยๆ ให้โรงพยาบาลศิริราชได้ใช้สำหรับการทำงานที่จะซื้ออุปกรณ์และเวชภัณฑ์และเครื่องมือต่างๆ ได้ให้โรงพยาบาลรามารับดี กู้ไปในการทำเองเดียวกัน นั้นเพื่อการศึกษาด้วย และได้ให้ทางการไฟฟ้าฝ่ายผลิตกู้ไปเพื่อสร้างโรงไฟฟ้า เป็นต้น นี่เป็นการช่วยเหลือทางตรงต่อรัฐบาล การใช้เงินตราต่างประเทศจากทุนสำรองเพื่อที่จะไปใช้สำหรับพัฒนานั้น ต้องถือหลักระมัดระวังว่า ได้ให้ไปเพื่อที่จะเอาไปสำหรับซื้อของต่างประเทศ เพราะเหตุว่าถ้าเอาไปใช้สำหรับซื้อของที่ผลิตในเมืองไทยหรือซื้อค่าแรงแล้ว ย่อมทำให้เงินตราต่างประเทศนั้นไปใช้เป็นเงินบาท เมื่อใช้เป็นเงินบาทแล้ว ก็เท่ากับใช้เงินตราต่างประเทศนั้นเพิ่มปริมาณเงินบาท ซึ่งจะเป็นช่องทางให้เกิดอันตรายได้ในทางเสถียรภาพ ซึ่งผมจะบรรยายต่อไป

ข. การจัดการเรื่องพันธบัตรรัฐบาลสำหรับการกู้จากประชาชนของรัฐบาล เท่าที่เกี่ยวกับการส่งเสริมสนับสนุนรัฐบาลให้มีเงินใช้จ่ายทั้งในด้านบริหารและในด้านพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมนั้น นอกจากธนาคารชาติจะช่วยเหลือโครงการต่างๆ ด้วยเงินตราต่างประเทศแล้ว

แต่ละปียังจำเป็นที่จะต้องจัดการเรื่องพันธบัตรรัฐบาลสำหรับที่จะกู้จากประชาชน และพันธบัตรเหล่านั้นเมื่อธนาคารแห่งประเทศไทยเป็นผู้ออกในฐานะเป็นตัวแทนรัฐบาลแล้ว ก็ทำหน้าที่เสมือนหนึ่งเป็น underwriter ซึ่งหมายความว่า เป็นคนประกันว่าถ้าหากว่าขายพันธบัตรไม่หมด ธนาคารแห่งประเทศไทยจะช่วยซื้อให้หมด แต่หน้าที่ underwriter นี้ไม่จำเป็นจะต้องใช้อยู่ทุกปีแล้วแต่ความจำเป็นของรัฐบาล บางทีก็ซื้อ บางทีก็ไม่ซื้อ และเท่าที่เป็นมาตลอดระยะเวลา ๑๐ ปีที่แล้วมานั้น ไม่ค่อยจะได้ซื้อ เพราะเหตุว่า เผอิญรัฐบาลดำเนินนโยบายทางด้านภาษีอากรได้ดี มีเงินรายได้มากพอ เพราะฉะนั้นในระยะนั้นจึงไม่เกิดความจำเป็นที่ธนาคารแห่งประเทศไทยจะต้องซื้อพันธบัตรรัฐบาล แต่ในปัจจุบันนี้ สำหรับปีงบประมาณ ๒๕๑๒ ซึ่งได้สิ้นสุดลงเมื่อสิ้นเดือนกันยายนั้น ธนาคารแห่งประเทศไทยจำเป็นต้องซื้อพันธบัตรรัฐบาลประมาณ ๒ พันล้านบาท และปี ๒๕๑๓ คาดว่าจะต้องซื้ออีกมาก นี่ควรหรือไม่ควร เป็นเรื่องที่จะต้องอธิบายกันต่อไป

ค. การเป็นที่ปรึกษาทางการเงินของรัฐบาล และเพื่อที่จะให้ธนาคารแห่งประเทศไทยสามารถที่จะดูแลได้ว่า งบประมาณแผ่นดินทั้งในงบบริหารและงบพัฒนานั้นเป็นไปโดยดีไม่ได้สูญญาดอก และสามารถที่จะทำให้การใช้เงินของรัฐบาลได้จ่ายใช้ในสิ่งที่ควรจะใช้จ่ายโดยกว้างๆ นั้น ทางธนาคารแห่งประเทศไทยก็มีหน้าที่อยู่ ๒ ประการคือ ประการที่ ๑ เรื่องงบประมาณประจำปี และประการที่ ๒ เรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

ในหน้าที่ประการที่หนึ่งนั้น เมื่อผู้อำนวยการสำนักงานงบประมาณเสนองบประมาณประจำปีต่อรัฐบาลในประมาณเดือนสิงหาคมหรือกรกฎาคม โดยรวบรวมเสนองบประมาณรายจ่ายและการคาดคะเนงบประมาณรายได้แล้ว ก็เป็นประเพณีนิยมที่จะมีการประชุมพิจารณา

ประมาณดังกล่าว ๒ หรือ ๓ ครั้ง โดยมีท่านนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน รัฐมนตรีคลัง ผู้อำนวยการสำนักงบประมาณ เลขานุการสภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ และผู้ว่าการธนาคารชาติ เป็นกรรมการพิจารณาเรื่องยอดใหญ่ๆ ของงบประมาณ กล่าวคือ ยอดรายจ่ายทั้งหมด ยอดรายได้ทั้งหมด เป็นเท่านี้ แล้วจำเป็นที่จะต้องกู้เงินด้วยวิธีอย่างไรบ้าง ในเรื่องนี้เป็นหน้าที่ของผู้ว่าการธนาคารชาติที่จะเสนอว่า ถ้าหากจะทำวิธีนี้จะใช้ได้หรือวิธีนี้จะใช้ไม่ได้ และจะเกิดความเสียหายขึ้นอย่างไร และอาจจะขอแก้ตัวเลขในยอดใหญ่ (ผมพูดถึงยอดใหญ่ในเรื่องรายได้รายจ่าย และเงินกู้ อย่างงบประมาณของหน่วยราชการหน่วยหนึ่งหน่วยใด เช่นมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้เท่าไรนั้น ไม่อยู่ในข่ายการพิจารณา) และในการเสนอความเห็นเรื่องยอดเงินเหล่านี้ ถ้าหากว่ายังมีอะไรหนักใจอยู่อีกก็เป็นธรรมเนียมของทั่วโลก ที่ธนาคารชาติจะต้องมีบันทึกถึงรัฐบาลเพื่อวิจารณ์งบประมาณนั้นว่า ที่รัฐบาลรับงบประมาณประจำปีในขณะนี้จะมีผลผลิตขึ้นอย่างไร ธนาคารชาติจะเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยประการใดบ้าง และข้อวิตกเป็นอย่างไร ส่วนมากเราวิตกด้านเงินเพื่อว่า ถ้ากู่จากธนาคารชาติมากเกินไป เงินอาจเฟ้อ เป็นต้น ส่วนรัฐบาลจะรับหรือไม่นั้นก็ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งเป็นหน้าที่ของเราที่จะต้องแนะ

หน้าที่ให้คำปรึกษาแก่รัฐบาลอีกประการหนึ่งนั้น ระบุไว้ในกฎหมายขณะนี้คือ ในการที่รัฐบาลจะตั้งกรรมการบริหารให้สภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ ให้ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย เป็นกรรมการบริหารโดยตำแหน่งด้วย ทั้งนี้ก็เพื่อที่ว่ารายจ่ายใหญ่ๆ ในด้านพัฒนา ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยจะได้รู้เห็นตั้งแต่ต้นทีเดียว นี่เป็นเรื่องใหม่สำหรับธนาคารชาติทั่วโลกในยุคพัฒนา มีบางประเทศผู้ว่าการธนาคารชาติก็ไม่เกี่ยวกับเรื่องสภาพัฒนาเลย เช่นประเทศศรีลังกา ผมเข้าใจว่าอินโดนีเซียก็ไม่ค่อยได้เกี่ยว ผมคิด

ว่าที่ไม่ค่อยได้เกี่ยวนี้อาจจะเกิดผลร้ายขึ้น เพราะเหตุว่ากว่าที่งบประมาณการพัฒนา แผนพัฒนาจะสร้างขึ้นมาสเสร็จ พอสร้างเสร็จแล้ว รัฐบาลรับหลักการแล้วก็เท่ากับเงินต้องจ่ายแล้ว ต้องเห็นชอบกันแล้ว ทีนี้ถ้าจะทำแบบโบราณซึ่งธนาคารชาติของอังกฤษเขาทำกันอยู่ ก็คือว่าธนาคารชาติมีหน้าที่อยู่อย่างเดียว คือ มาดูเมื่อเขาทำกันเสร็จแล้ว และก็วิพากษ์วิจารณ์ ตอนนี้อย่างกรณีและส่วนมากมักจะสายเกินไปที่จะทักท้วง ในสมัยนี้ธนาคารชาติของหลายประเทศรวมทั้งประเทศใหม่ๆ เช่น ออสเตรเลีย มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ ผู้ว่าการธนาคารชาติได้รับแต่งตั้งให้มีส่วนสัมพันธ์ในสภาพพัฒนาเลยทีเดียว ในกรณีเช่นนี้ก็เท่ากับว่า แทนที่จะรอให้ศึกมาถึงบ้านแล้ว ถึงปากประตูบางขุนพรหมเราไปสู้ศึกกันที่สะพานขาว ที่ถนนกรุงเกษม สภาพพัฒนาเสียเลย ข้อนี้ผมเห็นเป็นเรื่องที่จำเป็นในสมัยพัฒนา ประเทศที่ไม่ทำอย่างนี้มักจะเกิดเรื่องขลุ่ยหลักในเรื่องการพัฒนาอยู่เสมอ

๑.๒ ด้านเอกชน

เกี่ยวกับภาคเอกชน เราส่งเสริมรัฐบาลด้านหนึ่ง ส่งเสริมเอกชนอีกด้านหนึ่งให้ดำเนินการอุตสาหกรรมไปด้วยดี เรื่องนี้คุณก็ได้ฟังแล้วจากคุณกรองทอง ชูติมา ผู้อำนวยการฝ่ายการธนาคารภายในประเทศ ซึ่งได้มาอธิบายว่าเรามีทางที่จะปล่อยเงินทั้งทางตรงและทางอ้อม ทางอ้อมนั้นตามปกติ เราก็ให้ธนาคารพาณิชย์กู้ไป กู้ไปเฉยๆ ธนาคารพาณิชย์ได้ขาดเงิน จะนำเอาหลักทรัพย์รัฐบาลมาวางเป็นประกันแล้วก็รับเงินกู้ไป เพื่อที่จะไปลงทุนต่อไป นั่นก็เป็นทางที่เรียกว่า ธนาคารพาณิชย์จะเอาไปใช้ทางใดแล้วแต่เขา เขาได้เงินไปแล้ว ก็เป็นเรื่องของเขาไป แต่ที่เราจะช่วยให้เป็นกิจลักษณะเป็นทางตรงที่เราเชื่อว่าจะไปสู่ผู้ที่ต้องการเงินจริงๆ นั้น เริ่มทำมาในระหว่าง ๑๐ ปีนี้ เป็นหลายชั้นด้วยกัน ชั้นเดิมก็พยายามที่จะส่งเสริมทางด้านสินค้าขาออก โดยวิธีรับช่วงซื้อลดตัวเงิน (re-discount

bill) ผ่านธนาคารพาณิชย์เป็นกลไกของการทำ ซึ่งได้บอกมาแล้ว และข้อที่ควรจะบอกก็คือว่า ที่เราทำอย่างนี้ไม่ได้เป็นการแข่งขันกับธนาคารพาณิชย์ กลับเป็นการส่งเสริมธนาคารพาณิชย์ โดยให้ธนาคารพาณิชย์รับเอาเงินไปโดยเราคิดดอกเบี้ยเพียง ๕ % ต่อปี ซึ่งเป็นดอกเบี้ยต่ำพิเศษ แล้วก็อนุญาตให้ธนาคารพาณิชย์ไปรับเพิ่มเติมอีก ๒ % ต่อปีจากลูกค้า รวมทั้งหมดลูกค้าที่ได้รับประโยชน์ในเรื่องนี้ก็เทียบเท่ากับว่ากู้เงินไปได้อัตรา ๗ % ต่อปี ซึ่งนับว่าเป็นอัตราที่ต่ำ จากการทำเราขยายวงเงินในเรื่องเกี่ยวกับสินค้าออกนี้ เราก็ได้พยายามต่อไปเกี่ยวกับเรื่องอุตสาหกรรม เกี่ยวกับเรื่องการขายผ่อนส่งชำระ เกี่ยวกับการเก็บวัตถุดิบไว้สำหรับการอุตสาหกรรม และจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ได้ร่วมกับธนาคารพาณิชย์ และธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร เพื่อที่จะปล่อยเงินไปสู่ผู้ผลิตทั้งในด้านอุตสาหกรรมและในด้านเกษตรกรรม เป็นที่น่าเสียดายที่ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรนั้นตั้งช้าเหลือเกิน เพิ่งมาตั้งได้ ๒ ปีนี้ ปีนี้ปีที่ ๓ แต่อย่างไรก็ตามได้มีการร่วมมือกันเป็นอย่างดี ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมการผลิตที่เราต้องการ เช่น ฝ้าย ยาสูบ ซึ่งกำลังจะทำต่อไป เรื่องข้าวโพด เรื่องพืชอื่นๆ และทำให้เกษตรกรสามารถใช้เงินไปลงทุนด้วยอัตราต่ำกว่าที่เคยเป็นมา สามารถที่จะบำรุงที่ดิน ซ่อปุ๋ย หรือใช้พืชผลที่ดึงายขึ้น ทั้งหมดนี้ก็เป็นการช่วยเหลือให้เศรษฐกิจไปโดยดี และการพัฒนาเป็นไปโดยดี

ที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ ก็ได้กล่าวแต่เพียงว่า ธนาคารแห่งประเทศไทยมีส่วนหนึ่งที่จะทำให้รายได้ประชาชาตินั้นขยายตัวขึ้น ส่วนนี้ก็เป็นเพียงส่วนเดียว การที่จะขยายขึ้นได้มากเพียงใดนั้น ก็แล้วแต่เรื่องของผู้ดำเนินการบริหารทั้งในด้านวางแผนและปฏิบัติการ และที่สำคัญที่สุดก็คือทางด้านเอกชน สามารถที่จะใช้ประโยชน์จากการลงทุนของรัฐบาลมากเพียงใด เป็นที่น่ายินดีที่ในรอบ ๑๐ ปีที่แล้วมา

การพัฒนา ก็เป็นไปได้โดยดีพอใช้ รายได้ประชาชาติได้เพิ่มขึ้น ๘ % ต่อปี แต่ยังมีข้อบกพร่องอยู่ ซึ่งเป็นเรื่องที่ทางธนาคารแห่งประเทศไทย ช่วยไม่ได้มากนัก ต้องเป็นเรื่องของรัฐบาล กล่าวคือ เรื่องที่การพัฒนาเป็นไปได้โดยไม่สม่ำเสมอในทั่วทั้งประเทศ ส่วนมากภาคกลาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรุงเทพฯ ได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนานี้มากกว่าภาคอื่นๆ ที่อื่นนั้นถึงแม้ว่าจะลงทุนมากแค่ไหน ความก้าวหน้าในด้านพัฒนาก็ยังต่อยกว่าในภาคกลาง เพราะฉะนั้น เรื่องการจัดสรรรายได้ แบ่งรายได้ แบ่งผลของการพัฒนา ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญอยู่อีกอันหนึ่งที่เรเข้าไปไม่ถึง ธนาคารแห่งประเทศไทยในฐานะที่เป็นสถาบันการเงินเข้าไปไม่ถึง ผู้ว่าการธนาคารชาติก็มีส่วนแต่เพียงในฐานะที่เป็นกรรมการบริหารโดยตำแหน่ง ที่จะพยายามช่วยตัดให้เรื่องแผนพัฒนานั้นเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่มีรายได้น้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางภาคอีสาน

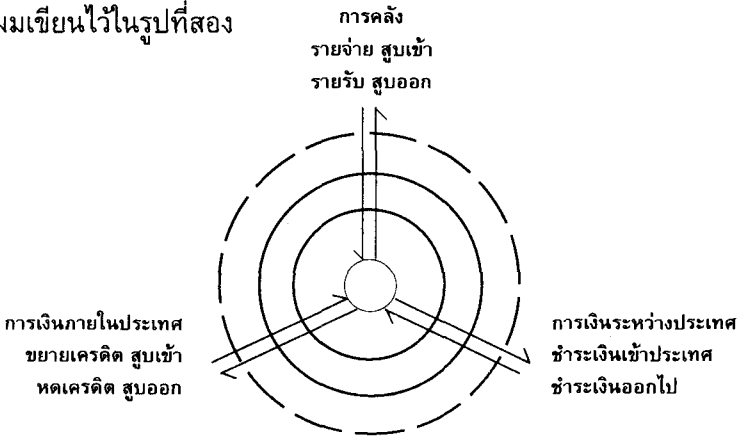
๒. การรักษาเสถียรภาพให้คู่ไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจ

ที่นี้มาถึงหัวข้อที่สอง ที่ว่าด้วยการพยายามให้มีการพัฒนาโดยเสถียรภาพ เสถียรภาพนี้มองในแง่การเงินหมายความว่าเสถียรภาพของค่าของเงินบาท ถ้าหากว่าเราพัฒนาแล้วเงินบาทลดค่าลงไปทุกที่ทั้งภายนอกและภายในประเทศก็เท่ากับว่าเราสร้างปัญหาขึ้นอีก ประชาชนได้รับความเดือดร้อนในด้านค่าครองชีพสูงขึ้นมาก อย่างตัวอย่างในหลายประเทศ เช่น ซิลอน อินโดนีเซีย ที่เคยเห็นกันมาแล้ว ในกานา และอาฟริกาก็เช่นเดียวกัน พยายามพัฒนาแต่การพัฒนานั้นดำเนินไปไม่ได้ดี กลับถอยหลัง ถ้าเงินน้อยเกินไป ก็ทำให้ผิดเคือง การพัฒนาก็เดินไม่ได้แน่ ถ้าหากว่าเงินมากเกินไป เงินก็เฟ้อ ซึ่งเสียหายเช่นเดียวกัน นั่นเป็นอีกทางด้านหนึ่ง เพราะฉะนั้นในเมื่อเราได้มีความมุ่งหมายที่จะทำให้การพัฒนาและการดำเนินเศรษฐกิจดี

กว้างขึ้นทุกที มีรายได้ประชาชาติเพิ่มขึ้นทุกปีๆ เราก็จำเป็นที่จะต้องทำให้ปริมาณเงินเป็นไปโดยสมดุลกับความขยายตัวทางเศรษฐกิจ หรืออัตราค่าตัวของรายได้ประชาชาติ ที่สมดุลนี้ไม่ได้หมายความว่าจำเป็นจะต้องเท่ากัน และแท้จริงไม่จำเป็นที่จะต้องเท่ากัน วิธีที่เราคิดที่ธนาคารแห่งประเทศไทย โดยฝ่ายวิชาการเป็นเจ้าหน้าที่นั้น คือว่าคาดคะเนไว้ว่า รายได้ประชาชาติจะขึ้นระยะใดระยะหนึ่งด้วยอัตราเท่าใด และเราจะควรบันดลให้ปริมาณเงินเพิ่มขึ้นในอัตราเท่าใดในระยะนั้นจึงจะเหมาะสมกัน ตามปกติสูตรที่เราคิดกันไว้ เรียกว่า Rule of Thumb คือหมายความว่า เป็นสูตรที่เราใช้กันอย่างหยาบๆ ไม่ได้เอารายละเอียดมาวิจัยจนเกินไปนัก สูตรนั้นก็คือว่า ถ้าหากว่าเราคาดคะเนว่ารายได้ประชาชาติจะสูงขึ้น ดีเสียว่า ๘ % ในปีนั้น เราก็ควรที่จะให้ปริมาณเงินสูงขึ้นประมาณ ๘ % บวกด้วยประมาณ ๒ % หรือ ๓ % จะเป็นของดี ถ้ามากไปกว่านั้นไม่ดี ถ้า น้อยไปกว่านั้นก็ไม่ดี ทำไมบวกด้วย ๒ % และ ๓% คำตอบผมก็คืออย่างนี้ ทุกวันนี้ตามหัวบ้านหัวเมืองนั้น คนไทยเราใช้เงินกันน้อย เมื่อเราพัฒนาเพิ่มขึ้น เขาก็ใช้เงินกันแพร่หลายยิ่งขึ้น แม้แต่ว่าไม่มี การพัฒนาถ้าเผยแพร่ไปในชนบท เงินใช้มากขึ้น ๒ % หรือ ๓ % นี้ มันตามไปด้วย

ปริมาณเงินนี้วัดด้วยอะไร ตอบอย่างคร่าวๆว่า เราเอาธนบัตรที่เราออกใช้ทั้งหมด (ซึ่งมีตัวเลขเปิดเผยออกมาทุกสัปดาห์ในวันพฤหัสบดี) บวกด้วยยอดรวมของสิ่งที่เหมือนกับเงิน คือ ใช้ได้ทันที กล่าวคือบัญชีเงินฝากกระแสรายวัน เงินฝากเผื่อเรียก จ่ายเช็คเมื่อไหร่เรียกได้เมื่อนั้น นี่เป็นเหมือนกับเงิน เราเอาสิ่งเหล่านี้มาบวกกับธนบัตรที่ออกใช้ แล้วก็คาดคะเนว่า ในปีนี้ถ้าเหตุเกิดอย่างนั้นๆ แล้วปริมาณเงินจะเพิ่มขึ้นเท่าไร ถ้าเพิ่มมากเกินไปหรือน้อยเกินไป เหตุอย่างนั้นๆ ที่ผมว่านี่ ต้องไปแก้ไขเสีย เหตุอย่างนั้นๆ คือลูกศรที่

ผมเขียนไว้ในรูปที่สอง



รูปที่ ๒ การขยายตัวของปริมาณเงิน

๑. ลูกศรคู่ที่หนึ่ง การคลัง
๒. ลูกศรคู่ที่สอง การเงินระหว่างประเทศ
๓. ลูกศรคู่ที่สาม การเงินภายในประเทศ

วงกลมแสดงปริมาณเงินที่จะขยายตัว โดยให้สมดุลกับอัตราเพิ่มรายได้ประชาชาติ ถ้ารายได้ประชาชาติเพิ่มด้วยอัตรา ๑๑ % ปริมาณเงินควรเพิ่มขึ้น ๑๑ % + ๒-๓ % เหตุที่จะทำให้ปริมาณเงินเพิ่มขึ้นหรือลดลงนั้น แยกได้เป็น ๓ ประการ คือ

ด้านการคลัง ดูจากแง่การคลัง ถ้ารัฐบาลเก็บภาษีอย่างเดียวและไม่จ่ายเงินเลย เงินก็ออกจากการหมุนเวียนในหมู่ประชากรเข้าสู่คลัง นี่เป็นลูกศรออกลูกสูบที่มีลูกศรออกนั้น ออกจากวงการหมุนเวียน คือ รายรับของรัฐบาล ลูกสูบที่มีลูกศรเข้าสู่วงนั้น คือ รายจ่ายของรัฐบาล รายรับหมายถึงรายได้ คือ ภาษีอากรบวกด้วยเงินกู้ที่ประชาชนให้รัฐบาลกู้ แต่ไม่บวกด้วยเงินกู้ที่ธนาคารชาติให้รัฐบาลกู้ เอาแต่เฉพาะ

ที่ประชาชนเปลี่ยนถ่ายมือไปให้รัฐบาล ไปเข้าคลัง นักศึกษาคงเห็นได้ทันทีแล้วว่า สมมุติว่าลูกสูบอีกสองคู่ การเงินระหว่างประเทศ และการเงินภายในประเทศนั้นเดินอยู่ สูบออกและสูบเข้าเท่าๆกัน ถ้าคู่การคลังนี้ระบายสูบแรงแล้วระบายรับสูบบวกกว่า คือหมายความว่างบประมาณขาดดุล (deficit budget) ถ้าเป็นเช่นนี้ก็เท่ากับว่าปริมาณเงินที่ออกมาหมุนเวียนภายในประเทศนั้นก็เพิ่มขึ้น ถ้ากลับตรงกันข้าม งบประมาณเกินดุล กล่าวคือจะต่ำกว่ารับจากประชาชน ก็เท่ากับว่าปริมาณเงินลดลงในการหมุนเวียนนั้น เพราะฉะนั้นงบการคลัง สูบคู่การคลังนี้เป็นสูบที่สำคัญพอใช้ เพราะเหตุว่างบประมาณแผ่นดินในขณะนี้สี่หมื่นล้านบาท ซึ่งเท่ากับประมาณ ๔๐ % ของรายได้ประชาชาติ เวลานั้นรายได้ประชาชาติของเราประมาณแสนล้านบาท ซึ่งหมายความว่า สูบคู่ใหญ่ที่สำคัญมากพอใช้ ประมาณ ๓๐-๔๐ % ของรายได้ประชาชาติทั้งหมด เพราะฉะนั้นนโยบายการคลังมีส่วนสำคัญในการที่จะไปทำให้ปริมาณเงินสูงขึ้นหรือต่ำลง

ด้านการค้าระหว่างประเทศ ในด้านการค้าระหว่างประเทศ การเงินระหว่างประเทศ สูบอีกคู่หนึ่งนั้นเป็นเรื่องของดุลชำระเงินไม่ใช้ดุลการค้าอย่างเดียว เป็นเรื่องของดุลชำระเงินระหว่างประเทศและดุลการค้ารวมอยู่ในนั้นด้วย สมมุติว่าคุณลืมเรื่องดุลการค้าชำระเงินเอาเฉพาะเรื่องดุลการค้า สูบตัวที่สูบเงินออกนั้นคือสินค้าขาเข้า สูบเข้าคือสินค้าออก เพราะอะไร เพราะเหตุว่าเวลานี้มีผู้ซื้อสินค้าจากต่างประเทศเข้ามา ผู้ที่จำเป็นต้องเอาเงินบาทไปขอซื้อเงินตราต่างประเทศ และขออนุญาตจากธนาคารพาณิชย์ ธนาคารพาณิชย์ก็เอาเงินบาทนั้นไปขอซื้อจากธนาคารชาติ จะซื้อจากธนาคารชาติเอง หรือจะซื้อจากทุนรักษาระดับอัตราแลกเปลี่ยนเงินตรา จะซื้อจากที่ไหนก็แล้วแต่ ผลสุดท้ายก็ต้องหมายถึงซื้อจากธนาคารชาติ จากแหล่งกลางนี้ แล้วก็เอาเงินบาทให้แก่ธนาคารชาติ เงินบาทจากลูก

ค้าผู้นำสินค้าเข้าไปสู่ธนาคารพาณิชย์ไปสู่ธนาคารชาติ ก็เท่ากับสูบออกจากกรมเงินในประชาชน ตรงกันข้าม ผู้ที่ส่งสินค้าออกไปไปได้รับเงินตราต่างประเทศมาจากลูกค้าของเขาในต่างประเทศ เอาเงินตราต่างประเทศมาขายให้ธนาคารพาณิชย์ แล้วธนาคารพาณิชย์ไปขายให้ธนาคารชาติ ก็เท่ากับว่าเงินบาทสูบเข้าไปในวงการหมุนเวียน นี่เป็นเรื่องการค้าระหว่างประเทศ

ที่นี้ถ้าพิจารณาออกเหนือไปจากการค้าแล้ว ก็ให้เห็นได้ว่าถ้ามีใครเอาเงินตราต่างประเทศเข้ามาในประเทศ จะเป็นเข้ามาด้วยการให้เปล่า ให้ลงทุนส่งเสริมมาชำระหนี้ หรือส่งทหารเข้ามาแล้วมาสร้างฐานทัพในเมืองไทย ทั้งหมดนี้เป็นสูบเข้าทั้งนั้นเข้าเรื่อย ๆ คือหมายความว่า เงินตราต่างประเทศที่ได้รับมานั้นต้องผ่านธนาคารพาณิชย์ไปสู่ธนาคารชาติ จากธนาคารชาติเงินบาทออกมาสู่ธนาคารพาณิชย์สู่วงการหมุนเวียน และตรงกันข้าม ถ้าเราส่งเงินไปชำระหนี้ต่างประเทศนั้นก็เป็นการสูบออก เรื่องที่เกี่ยวกับค่าใช้จ่ายของทหารอเมริกันในเมืองไทยก็เกี่ยวกับเรื่องนี้ ถ้าปีใดเขามาใช้จ่ายในเมืองไทยเรามาก เฉพาะอย่างยิ่งในปี ๒๕๐๙ กับ ๒๕๑๐ ที่เขามาใช้งบประมาณ ๒๑๕ ล้านดอลลาร์อเมริกันต่อปี มาสร้างสนามบินอยู่ตะเภามาสร้างสนามบินตากลิอะไรเหล่านี้ เมื่อเวลาที่เขามาก่อสร้างนั้น ในตอนนั้นเงินเข้าเรื่อย เงินบาทเข้าเรื่อย เข้าไปในวงการหมุนเวียน และในปี ๒๕๐๙ นั้น ปริมาณเงินเพิ่มขึ้นไปถึง ๑๖ % ทั้งๆที่รายได้ประชาชาติเพิ่มขึ้นเพียงประมาณ ๑๑ %

ด้านการค้าภายในประเทศ สูบอีกคู่หนึ่งคือการค้าภายในประเทศ การเงินภายในประเทศ นี้ก็เกี่ยวกับการลงทุน การต้องการเงินเอามาใช้จ่าย การทำไรไถนา ต้องไปกู้หนี้ยืมสิน ธนาคารปล่อยเครดิตไปซื้อที่ดิน ไปซื้ออะไรต่างๆ อะไรที่เกี่ยวกับเรื่องเศรษฐกิจภายในประเทศที่มีเงินผ่านมือ ก็มาเข้าสูบคู่นี้ และพูดโดยทั่วๆ ไปก็คือว่า

ถ้าหากว่าธนาคารพาณิชย์มาเอาเงินไปจากธนาคารชาติมากแค่ไหน ก็สูบเข้ามากเท่านั้น ธนาคารพาณิชย์มาชำระหนี้หรือนำเงินมาสู่ธนาคารชาติมากแค่ไหนก็สูบออกเท่านั้น

ที่นี้นักศึกษาจะเห็นได้ว่า สูบสามคู้เดินด้วยกัน เดินพร้อมๆ กัน ที่นี้สมมติว่า สูบคู่การคลังแรงไปหน่อย คือหมายความว่ารัฐบาลจะต้องใช้จ่ายเงินมากมายทีเดียว แล้วก็สูบเข้าเสียมากทีเดียว แต่ส่วนภาษีอากรนั้นยังคงเป็นไปตามเดิม ไม่ได้ขึ้นภาษีอากร ในกรณีนี้ก็มีช่องทางที่ปริมาณเงินจะมากขึ้นทุกทีๆ จนอาจเป็นอันตราย แต่ในแง่ที่ว่า อาจจะเกินกว่าอัตราเพิ่มของรายได้ประชาชาติไปมาก อาจจะเกินกว่า ๒ % หรือ ๓ % ในกรณีเช่นนี้ ผู้ที่มีความรับผิดชอบในธนาคารกลาง ก็จำเป็นต้องพิจารณาดูว่าสมควรจะอย่างไร ในเมื่อเกิดปัญหาว่าจะเกิดเงินเพื่อขึ้นแล้ว ก็มีอยู่สองสามวิธี คือวิธีที่หนึ่ง พยายามไปแก้ไขปริมาณเงินทางการคลัง คือพยายามให้คำแนะนำแก่รัฐบาลว่า ควรที่จะลดค่าใช้จ่ายลง นั้นวิธีหนึ่ง แต่บางทีทำไม่ได้ เพราะเหตุว่า เวลาที่รัฐบาลจ่ายเงินมากมายนี้ เช่นไปสร้างอะไรตามโครงการ ที่จะมากลับห้ามล้อนี้นายมาก ก็ต้องพยายามใช้สูบดันออกของการคลัง คือเก็บภาษีให้ได้มากขึ้นและกู้จากประชาชนให้มากขึ้น นอกจากนี้ ผู้ที่มีความรับผิดชอบก็ต้องไปดูอีกสองสูบว่า สูบต่างประเทศนี้เป็นอย่างไร เราควรจะแก้ไขทางด้านนี้ไหม หรือสูบภายในประเทศนี้เป็นอย่างไร ตามปกติเราก็มีเครื่องมืออยู่หลายอย่างที่เกี่ยวกับธนาคารพาณิชย์ เช่น เราอยากจะให้ธนาคารพาณิชย์เขาปล่อยเงินให้ประชาชนน้อยลง เพื่อแก้เรื่องการคลังขาดดุล เราก็ทำได้ โดยทำตามตำราเรียนของคุณ คือขึ้นอัตราเงินสดสำรองของธนาคารพาณิชย์ หรือขายหลักทรัพย์ให้แก่ธนาคารพาณิชย์ หรือเรียกเงินคืนจากธนาคารพาณิชย์ถ้าเขาเป็นลูกหน้อยอยู่ อย่างนี้ทำให้ธนาคารพาณิชย์ต้องหดเครดิตของตัวเอง ถ้าหากทางด้านการค้าระหว่างประเทศเลเวลลง

จะมีทางช่วยเหลืออย่างไร นี่ก็ต้องไปทำทางด้านอุปสรรคเหมือนกัน แต่อย่างไรก็ตาม ผมก็เห็นจะไม่จำเป็นต้องอธิบายให้ละเอียด เพราะเวลานั้นน้อย จะอธิบายแต่เพียงว่า เวลาแต่ละช่วงๆ ของการทำงานนั้นเราจำเป็นต้องคาดคะเนอัตราเพิ่มของรายได้ประชาชาติ ว่าจะเพิ่มขึ้นเพียงใด แล้วก็พยายามปรับการทำงานของอุปสรรคนี้ ให้ปริมาณเงินไปได้จนพอสมควร แต่การคาดคะเนนี้ก็อาจจะผิดได้ ซึ่งอาจจะเกิดความเสียหายได้ ฉะนั้น ข้อสำคัญคือตัวเลขสถิติทั้งทางการผลิต การค้าขาย กับทางด้านปริมาณเงินจะต้องได้มาโดยถูกต้องพอใช้ และได้มาโดยรวดเร็วทันใจ ถ้าเราต้องมาเดาเดาก็มีทางพลาด และการเดานี้จำเป็นจะต้องเดาโดยมีหลักการ แต่อยากจะพูดว่า มีความไม่แน่นอนอยู่มาก และส่วนอุปสรรคนี้บางเรื่องเราก็ทำได้เร็ว บางเรื่องเราก็ทำได้ช้า เพราะฉะนั้น เราจะต้องใช้วิธีการให้มากพอสมควร ในการใช้ดุลยพินิจ การผิดพลาดนี้มีได้แน่ๆ ยกตัวอย่างเช่น ในสามสี่ปีที่แล้วมา สูตรของผมที่ว่ามาเมื่อปีนี้เป็น X บวกกับ ๒ % ถ้าหากว่าอัตราเพิ่มของรายได้ประชาชาติเท่ากับ X อัตราเพิ่มของปริมาณเงินควรจะเพิ่ม X บวกด้วย ๒ % หรือ ๓ % ซึ่งก็พลาดไปอย่างที่ว่าเมื่อปีในปี ๒๕๐๙ กว่าเราจะรู้ว่าอเมริกานเขาจะมาใช้จ่ายเงินมากถึงเพียงนั้นก็สายเกินไปเสียแล้ว ด้วยสาเหตุจากเรื่องความลับในราชการทหาร อัตราเพิ่มของปริมาณเงินในปีนั้นก็โด่งขึ้นไปถึง ๑๖ % และอัตราเพิ่มของรายได้ประชาชาติเพิ่มขึ้นไปเพียง ๑๑ % เท่านั้น ในปีต่อไปเราก็พยายามแก้ แก่ข้อนี้ รััดเข้ามาและรััดเข้ามามากเกินไปสักหน่อย คราวนี้อัตราเพิ่มประมาณ ๘ % ที่นี้เงินลงมา ๘ % เหมือนกัน เช่นภาษาอังกฤษเรียกว่า “Hit and Miss” ภาษาไทยหรือจีนเรียกว่า “เฮงชวย” ก็มี แต่เราก็พยายามทำให้ดีที่สุดตามหลักการที่ว่านี่คงจะไม่พลาดมากนัก แต่มีความหวังอยู่อย่างหนึ่งว่า ต่อไปถ้าหากว่าสถิติทั้งหลายและการคาดคะเนดีขึ้น ค่อยๆ ทำ ค่อยๆ ไป มันก็จะดีขึ้น

ในเวลานี้ การออกธนบัตรของธนาคารแห่งประเทศไทยเราไม่ค่อยเป็นห่วงแล้ว มันเป็นไปตามอัตโนมัติ พอธนาคารพาณิชย์เขาต้องการเงิน ฤดูนี้ฤดูก็เกี่ยวกับ ตั้งแต่เดือนตุลาคม พฤศจิกายน ธันวาคม มกราคม นี้ เขาต้องการเงินมาก เขาก็เอาเงินตราต่างประเทศมาขอซื้อเงินบาทเรา เราก็เอาเงินตราต่างประเทศนั้นเข้าทุนสำรองเงินตรา และออกธนบัตรมาจ่ายไปให้แก่ธนาคารพาณิชย์ ธนาคารพาณิชย์ก็เอาไปจ่ายแก่ลูกค้า ลูกค้าผู้ส่งออกเขาก็เอาไปซื้อพืชไร่ เสร็จแล้วเขาก็ส่งไป พอส่งไปเงินตราต่างประเทศก็เข้ามาอีก เวียนกันอย่างนี้ นี่เป็นอัตโนมัติแล้ว ฤดูนี้เป็นฤดูที่เราออกธนบัตรมาก ฤดูต่อไปหลังจากมกราคมแล้ว กุมภาพันธ์ มีนาคม นี่เป็นฤดูที่เสียหาย บริษัทห้างร้านต้องการเงินอีก ฤดูนี้ถ้าคุณไปศึกษาดูจากรายงานของธนาคารชาติ กราฟของธนบัตรออกใช้นั้นเพิ่มขึ้นอย่างนี้ ถึงเดือนเมษายนบางคนก็ใช้จ่ายค่าเล่าเรียนลูก เดือนพฤษภาคมต้องใช้จ่ายมาก ไปตากอากาศบ้างอะไรเหล่านี้ พอพ้นเมษายน พฤษภาคมไปก็ลดลง ธนบัตรลดลงในทางปฏิบัติ เราก็เอาเงินตราต่างประเทศออกจากทุนสำรองมาใส่ในบัญชีของฝ่ายการธนาคาร แล้วก็เอาเงินบาทจากฝ่ายการธนาคาร เข้าฝ่ายออกธนบัตรธนาคาร ทำแบบนี้ก็ไปได้เรื่อยๆ โดยไม่ต้องคิดคาดคะเนล่วงหน้า เรื่องทั้งหมดนี้มีความแน่นอนบ้าง ไม่แน่นอนบ้าง แต่หลักการเป็นอย่างนี้คือ ถ้าดูทั้งปีแล้วสูตรก็เป็นอย่างที่ผมว่า แต่มันมีการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวไปตามฤดูกาล (seasonal fluctuations) อยู่ ซึ่งเป็นหน้าที่ที่เราจะต้องไปทำโดยปกติ

การรักษาเงินสำรองระหว่างประเทศให้อยู่ในฐานะที่ดี อยู่ในฐานะที่ควรจะเป็นและการจัดการเพื่อที่จะให้ได้ผลประโยชน์ให้ดีที่สุดนั้นก็ เป็นหน้าที่ของธนาคารแห่งประเทศไทย เงินสำรองนี้ก็ขึ้น ๆ ลง ๆ อยู่เสมอ บางทีเช่นเมื่อตอนสงครามเกาหลี เราค้าขายได้ดี เงินสำรองก็ขึ้น พอต่อมาลดลง พอเลิกสงครามเกาหลีก็ลงไปเกือบหมด

ก็มี เกือบเกลี้ยงเลยก็เคย เมื่อผมรับหน้าที่เป็นผู้ว่าการเมื่อสิบปีที่แล้วนั้น เงินสำรองอยู่ในระดับประมาณ ๓๐๐ ล้านดอลลาร์อเมริกัน เศรษฐกิจที่ในระหว่างสิบปีนี้ เงินสำรองก็เข้ามาเรื่อยๆ ค่าขายดี และดุลการชำระเงินก็ดี สูงขึ้นมาจนถึงพันล้าน ผสมกับที่ทหารอเมริกันเอาเงินมาใช้ซึ่งเป็นผลพลอยได้มาด้วยเงินก็ขึ้นมาเรื่อย เพราะฉะนั้นในเวลาที่ด้อยลงไปก็เพราะเหตุว่าพืชผลในปี ๒๕๑๐ ของเราไม่ค่อยดี ค่าขายไม่ค่อยดี ทนสำรองก็ด้อยลงไปบ้าง เวลานั้นตัวเลขสุดท้ายคือ ๙๗๐ ล้านดอลลาร์อเมริกัน ที่นี้ปัญหาที่มีขึ้นอีกคือ ไปไหนมาไหน คนก็ชอบถามว่า ผู้ว่าการจะว่าอย่างไร ทหารอเมริกันออกไปแล้ว เงินจะหมดแล้วจะทำอย่างไร เขาไม่มาใช้เงินอีกแล้ว ผมก็บอกว่า เมื่อก่อนนี้ เราก็มักเคยให้ทหารอเมริกันเข้ามา ก็เคยสะสมเงินสำรองได้ด้วยฝีมือของเราเอง ในสมัยผมนี้จาก ๓๐๐ ล้านดอลลาร์อเมริกันมาจนกระทั่งถึงเมื่อ ๒๕๐๙-๒๕๑๐ อย่างน้อยก็ ๗๐๐ ล้าน ๘๐๐ ล้านดอลลาร์อเมริกัน และก็มาผสมตอนทหารอเมริกันเข้ามาก็ได้เพิ่มขึ้นอีกจนกระทั่งถึง ๑,๐๐๐ ล้านดอลลาร์อเมริกัน ก็หมายความว่า เราทำด้วยฝีมือของเราเองโดยไม่ต้องอาศัยความช่วยเหลือของทหารอเมริกัน จาก ๓๐๐ ล้านดอลลาร์ขึ้นมาเป็น ๘๐๐ ล้านดอลลาร์อเมริกันเรายังทำได้ ตอนนี้อาจจะไปก็ไปซี เราก็กังปัญหาของเราไป และข้อหนักใจในเรื่องทหารอเมริกันไปนี้ เรื่องเงินสำรองไม่หนักใจเท่าไร เพราะเหตุว่าเราพอจะแก้ไขได้ ที่หนักใจก็คือว่า สินค้าขายออกของเราน้อยในตอนนี้อย่างนี้เป็นข้อที่ร้ายและที่ร้ายที่สุดก็คือว่า ข้ามมหัศจรรย์เกิดขึ้นหลายแห่ง ฟิลิปปินส์ อินเดีย ฯลฯ ต่างคนต่างก็คุยโวมองว่าต่อไปนี้ไม่ต้องซื้อข้าวไทยแล้ว จริงหรือไม่จริง หรือจะจริงในอนาคตแค่ไหนก็ไม่รู้ แต่ปัจจุบันนี้ค่อนข้างจริงเพราะเหตุว่าราคาข้าวต่างประเทศตก ทำให้เรามีรายได้จากการค้าระหว่างประเทศ (export earning) น้อยลง เพราะฉะนั้นข้อนี้เป็นข้อที่น่าห่วง เพราะสองเรื่อง

มาทับกันเข้า ทหารอเมริกันไปอย่างเดียวก็น่าเป็นไร ขอให้ชาวเราขายดี หรือทหารอย่าเพิ่งไปเลย ชาวเราจะตกก็ไม่ว่า แต่นี่สองเรื่องมันซ้อนกัน เพราะฉะนั้นจะทำอย่างไร ผมก็เสนอรัฐบาลไปหลังจากที่เราปรึกษาหารือกันหลายฝ่ายแล้วว่า ที่เราสะสมเงินสำรองเหล่านี้มาก็เพื่อไม่ใช่จะเป็นปุ้ปใส่มหาทรัพย์ เพื่อที่จะใช้ในยามยากเหมือนกับคนธรรมดาเก็บหอมรอมริบไว้ พอเจ็บป่วยเข้าหากินไม่ได้ก็จะได้ออมาใช้นั่นได้ก็ฉันนั้น แต่ว่าอย่าใช้ให้มากนัก อย่าใช้ให้จนกระทั่งเป็นหนี้สินล้นพ้นตัว ในกรณีนี้ เท่าที่ธนาคารชาติคะเนดูแล้วก็รู้สึกว่าจะถ้าไม่มีอะไรเกิดขึ้นหมายความว่า ถ้ามีหายนะทั้งสองด้าน หายนะทางเศรษฐกิจนี้หมายความว่าเงินก็ไม่เข้าจากอเมริกัน และขายสินค้าก็ไม่ค่อยได้ดีนักในสองปีข้างหน้า เราอาจจะเสียทุนสำรองไปประมาณ ๒๐๐ กว่าล้านเหรียญอเมริกัน ถ้าเช่นนั้นน่าตกใจใหม่ ก็น่าตกใจเหมือนกัน แต่ว่าไม่ถึงขนาด เพราะคนที่เขาไม่มีทุนสำรองเขายังอยู่กันได้ อินโดนีเซียนี้ก็ติดลบ ซีรอนก็ติดลบ แต่ไม่ได้หมายความว่าเราจะเอาเยี่ยงอย่างเขาอย่างนั้น คนไทยต้องมีเงินติดกระเป๋าไว้ ไม่งั้นขึ้นรถเมล์กลับบ้านไม่ได้

ระหว่างที่เราจะเสียทุนสำรองไปประมาณ ๒๐๐ ล้านเหรียญอเมริกันนี้ เราต้องแก้ไขให้ได้ สิ่งที่ต้องแก้ไขที่สำคัญที่สุดก็คือพยายามผลิตให้มากขึ้น เพื่อส่งออกให้มากขึ้น และผลิตสินค้าอย่างใหม่ ถ้าข้าวขายไม่ดีเราต้องกลับตัวได้ เมื่อ ๑๖ ปีมาแล้ว สภาพการณ์ก็เป็นเช่นเดียวกัน คือ เมื่อเลิกสงครามเกาหลีใหม่ๆ เมื่อตอนสงครามเกาหลี ค.ศ. ๑๙๕๐ นั้น เราว่ารวยเหลือเกินเมืองไทยนี้ เพราะทั่วโลกมีแต่ชาวไทยเท่านั้น ไม่มีคนอื่นขาย พวกเราก็ยังไม่เสร็จ เกาหลีรบกัน อเมริกาก็ซื้อทั้งตึกและยาง ราคาดี พอถึงปี ๑๙๕๒ เขาเลิกรบกันที่เกาหลี ตึกกับยางลงราคา และข้าวพวกเราก็ผลิตได้มากขึ้น คือเขาเลิกตีกัน เมื่อก่อนนี้พวกธงแดงกับธงขาวในพม่าชอบตีกันเรื่อย ๆ

ก็ขายข้าวออกไม่ได้ ตอนหลังเขาเลิกตีกันแล้ว ราคาก็ขึ้น ข้าวก็ผลิตเพิ่มขึ้น ซึ่งเขาเคยเป็นเจ้าของโลกมาก่อน พม่าเคยเป็นนมเบอร์วันเรื่องการขายข้าว เรานมเบอร์สาม อินโดไชนาแต่ก่อนนั้น รวมทั้งเขมร เวียดนาม ลาว เขาส่งเป็นที่สองในโลก แล้วที่นี่ พม่าก็กำลังขึ้นมา เวลานั้นเราก็ดือร้อนอยู่มาก ซึ่งในเวลานั้นเรากก็ได้แก้ไขเศรษฐกิจของเราหลายทาง ทั้งในด้านการค้าและระบบการเงินระหว่างประเทศและการคลัง แก้ไขมาจนกระทั่งสภาพการคลังเป็นไปโดยดีแล้ว คือก่อนนี้กรมบัญชีกลางไม่ค่อยได้ทำบัญชีเท่าไร ทั้งๆที่ชื่อ “บัญชีกลาง” อยู่แล้ว บัญชีต่างๆ งบดุล งบปีของรัฐบาลนั้นบางทีล่าช้าถึง ๑๐ ปี ๒๐ ปีก็มี เดี่ยวนี้เขาทำเรียบร้อยดีแล้ว ระบบการคลัง ระบบเศรษฐกิจอะไรต่างๆ นี้ก็แก้ไขมา เมื่อแก้ไขมาได้จนกระทั่งเรียกว่า บ้านเมืองสภาพทางเศรษฐกิจเป็นไปโดยราบคาบเรียบร้อยแล้ว ผลก็คือประชาชนเขาก็ผลิตของได้ และมีหน้าซำ เราสามารถที่จะทำถนนหนทางให้ดีขึ้นกว่าก่อนนี้ ถนนสายแรกที่ทำถูกแบบมาตรฐานของสากล คือ ถนนจากสระบุรีไปโคราช ซึ่งเดี๋ยวนี้กลายเป็นถนนเก่าไปแล้ว ก่อนนี้เมื่อสมัยเสร็จใหม่ๆ พวกเราตื่นเต้นกันเหลือเกิน ถนนสระบุรี-โคราช นี่เป็นของวิเศษไม่เคยเห็น ก่อนนี้เราจะไปทางภาคอีสาน หรือไม่ต้องไปทางภาคอีสานหรอก จากกรุงเทพฯ ไปสระบุรีแค่นี้ คนแก่คนเฒ่า เด็กๆ กลายเป็นฝรั่งผแดงไปหมด ถนนลูกรัง ฝุ่นคลุ้งเหลือเกิน เดี่ยวนี้เคยชินกับถนนเหล่านี้แล้ว แต่สมัยนั้นถนนดี เช่นนี้ไม่มี เราเริ่มตัดถนนไปโดยอเมริกันมาทำให้ดู เสร็จแล้วข้าวโพดก็ออก เนื่องจากมีถนนดี ปอกก็ออก มันสำปะหลังก็ออก นี่หมายถึงทางสายชลบุรีถนนหนทางดี พืชผลก่อนนี้เรามีส่งออกเพียง ๔ อย่างก็ออกมาได้ถึง ๗-๘ อย่าง และเดี๋ยวนี้ก็ยังมีส่วนที่ควรจะออกเพิ่มขึ้น ถ้าหากเราทำกันจริงๆ ความเจริญที่เราได้รับมาใน ๗-๘ ปีหลังนี้เป็นผลเมื่อ ๗-๘ ปีก่อนนี้ คือหมายความว่าเมื่อเลิกสงครามเกาหลีก็

เปลี่ยนแปลงระบบ และผลก็สะท้อนมาจนถึงปัจจุบันนี้ เต็มที่เราก็มาสู่สภาพเลิกสงครามเกาหลีอีกแล้ว ตอนนี้กำลังเดือดร้อน ต้องใช้ฝีมือแก้ไข ต้องให้มีแผนในการที่จะผลิตสินค้าเกษตรกรรมให้มากขึ้น เพื่อที่จะส่งออกให้มากขึ้น วางเป็นโครงการมาเพื่อที่จะระดมเงินระดมพลไปทำให้เต็มที่ นี่เป็นเรื่องสภาพการณ์ในปัจจุบันนี้

ที่กล่าวแล้วเป็นตัวอย่างนี้ ก็เพื่อให้คุณเข้าใจว่า เราในฐานะที่เป็นผู้ว่าการและรองผู้ว่าการธนาคารชาติ เราทำกันและรับผิดชอบกันในเรื่องอย่างนี้

ส่วนที่ ๒ ศิลปะแห่งการดำเนินนโยบาย

เมื่อพูดมาถึงเรื่องหลักวิชาการมากแล้ว ก็อยากจะพูดถึงศิลปะที่กล่าวมาก่อนและเรียกว่าวิชานี้ คือเป็นของที่แน่นอน มีหลักการแน่นอน มีเหตุผลและพิสูจน์ทดลองกันได้ แต่เวลาปฏิบัติอาจจะไม่ตรงกันก็ได้ แต่ข้อที่เรียกว่าศิลปะนี้เกี่ยวกับเรื่องที่ไม่เป็นของแน่นอน เป็น Art ไม่ใช่เป็น Science

ศิลปะในการปฏิบัติมันได้แก่ปัญหาว่า ควรจะทำตัวอย่างไร ควรจะปกครองคนอย่างไร ควรจะไปพูดกับนายกรัฐมนตรีอย่างไร ควรจะเถียงกับรัฐมนตรีนั้นรัฐมนตรีนี้แค่ไหน นี่เป็นศิลปะสอนกันไม่ได้ แต่ก่อนที่จะไปถึงเรื่องนั้น ผมคิดว่าควรจะอธิบายถึงเรื่องความสัมพันธ์กับธนาคารพาณิชย์สักนิด ซึ่งอยู่ในขอบข่ายของศิลปะเหมือนกัน

ก. ความสัมพันธ์กับธนาคารพาณิชย์

ข้อแรก การติดต่อกับธนาคารพาณิชย์ทำอย่างไรซึ่งคุณประจิดรยศสุนทร เจ้าหน้าที่ฝ่ายตรวจสอบธนาคารพาณิชย์ได้มาบรรยายให้ฟังแล้วว่า ทางธนาคารแห่งประเทศไทย มีหน้าที่ตรวจสอบธนาคารพาณิชย์ให้ดำเนินการให้เป็นไปตามกฎหมาย และได้พูดถึงเรื่องอัตราส่วนระหว่างเงินยอดต่างๆ เงินกองทุนกับลูกหนี้รายใหญ่ เงิน

กองทุนกับเงินฝาก ฯลฯ คุณได้รับคำอธิบายที่ถ้วนแล้วผมก็จะไม่
 บรรยายซ้ำ เพราะไม่ใช่หน้าที่ แต่อย่างไรก็ตาม การที่จะพยายาม
 ให้ธนาคารพาณิชย์ทำตามกฎหมาย คือทำตามที่เราต้องการ ไม่ใช่
 เหตุอื่น มีเหตุอยู่อย่างเดียว เวลาจะทำลูกสูบลมรูปที่สองให้มันเดิน
 อย่างไร นี่ต้องอาศัยธนาคารพาณิชย์ ถ้าธนาคารพาณิชย์ต่างๆ ไปติดต่อ
 ดึงโกหกกับเราอยู่เรื่อยๆ เช่นเราบอกว่าจะไปทำผิดกฎหมายแก็ก
 ไปทำผิดกฎหมาย เราไม่รู้ แล้วเวลาที่ต้องให้หดเครดิต ยืดเครดิต
 เราจะทำอย่างไร เพราะฉะนั้นธนาคารพาณิชย์ก็คล้ายๆ กับเครื่องมือ
 ของธนาคารชาติ เมื่อเราไม่รู้จักเครื่องมือดี หรือว่าควบคุมเครื่องมือ
 ไม่ได้ หรือเครื่องมือซ้ําต่อเติมที่ การที่จะเลือกใช้นโยบายอะไรก็ได้
 ประโยชน์ เพราะฉะนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะให้ธนาคารพาณิชย์มี
 ความมั่นคงและมีความซื่อสัตย์และแจ้งความจริงให้เราทราบอยู่เสมอ
 ทุกวันนี้การควบคุมธนาคารพาณิชย์ไม่ได้ผลร้อยเปอร์เซ็นต์ แต่ก็ดีขึ้น
 มากหลังจากกฎหมายว่าด้วยธนาคารพาณิชย์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ได้ออกแล้ว
 ก่อนนี้ไม่ได้คุมเลยคุมไม่ไหว และเราได้ตั้งหน่วยงานที่จะควบคุม
 ธนาคารพาณิชย์เรียบร้อยดีและพอจะพูดได้ว่า ถึงแม้จะควบคุมได้ไม่
 ถึงร้อยเปอร์เซ็นต์ อย่างน้อยก็ได้แปดสิบเปอร์เซ็นต์ ที่ทำผิด
 กฎหมายก็ยังมียูบ้าง ก็เรียกว่าพอจะมีเครื่องมือใช้ได้ นอกจาก
 ธนาคารพาณิชย์แล้วเรายังจำเป็นที่จะต้องใช้สถาบันการเงินต่างๆ อีกร
 เยอะแยะที่จะต้องช่วยทำ แต่ทุกวันนี้ไม่มีกฎหมายหรือกฎหมายก็ไม่
 รัดกุม เช่นบริษัทประกันชีวิต ประกันภัยก็คล้ายๆ กับกฎหมาย
 ธนาคารพาณิชย์นี้ แต่เผชิญไปขึ้นกับกระทรวงเศรษฐกิจ ความ
 เห็นอันสัตย์จริงของผมว่า บริษัทประกันชีวิตนั้นควรจะขึ้นอยู่กับ
 กระทรวงการคลัง เพราะเหตุว่าเกี่ยวกับเรื่องการเงินไม่ผิดกับธนาคาร
 พาณิชย์ แต่ส่วนบริษัทประกันภัยนั้นไปขึ้นอยู่กับกระทรวงเศรษฐกิจ
 ก็ไม่เป็นไร แต่การควบคุมบริษัทประกันชีวิตนี้ควรอยู่ที่คลัง เพราะ

เป็นสถาบันการเงินที่ให้เครดิตได้สำคัญมาก เกี่ยวกับการเงินมากกว่า แต่อย่างไรก็ตามเรื่องเหล่านี้ สถาบันต่างๆ เกี่ยวกับการออกหุ้น ออกหุ้นกู้ อะไรต่างๆ นี่เราจำเป็นที่จะต้องพิจารณาควบคุม เวลานี้ธนาคารแห่งประเทศไทยร่วมกับสถาบันอื่น เช่นคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุนและที่อื่นเราพยายามร่วมกันอยู่ ศึกษาว่าจะขยายการควบคุมให้ออกไปจากธนาคารพาณิชย์ ขยายวงกว้างไปสู่สถาบันการเงินอื่นๆ ได้อย่างไร

แต่อย่างไรก็ตาม ในการควบคุมเหล่านี้เป็นเรื่องการควบคุมระหว่างผู้ควบคุมกับผู้ถูกควบคุม มองจากแง่ที่เลยไปจากกฎหมายแล้ว ความสัมพันธ์ส่วนตัวเป็นเรื่องสำคัญมาก หมายความว่าเจ้าหน้าที่ชั้นผู้ใหญ่ของธนาคารแห่งประเทศไทย ตลอดจนผู้ว่าการ รองผู้ว่าการ ก็จำเป็นที่จะต้องมีความสัมพันธ์ดีพอใช้ กับผู้จัดการใหญ่และกรรมการธนาคารพาณิชย์ และเป็นขนบธรรมเนียมของโลกที่เขาใช้วิธีนี้กันอยู่ เพราะเหตุว่าจะไปเล่นโปลิศจับขโมยกับธนาคารพาณิชย์ ขโมยมันวิ่งเร็วกว่าโปลิศตามปกติแล้ว บางที่เราออกกฎอะไรไป เป็นกฎที่ตายตัวพลิกแพลงยาก บางที่เขาหนีหรือเลี่ยงกฎไปได้ เพราะฉะนั้นความสัมพันธ์ระหว่างธนาคารพาณิชย์กับธนาคารกลาง จึงมีศิลปะอันหนึ่งซึ่งเขาเรียกว่า Persuasion คือการเกลี้ยกล่อมเรียกร้องความสนใจ เรามีการปรึกษาหารือกันอยู่เสมอ เจ้าหน้าที่ชั้นผู้ใหญ่ของธนาคารชาติ ร่วมประชุมกับเจ้าหน้าที่ของสมาคมธนาคารไทยเป็นประจำเดือน เดือนหนึ่งธนาคารชาติเป็นเจ้าของบ้านเลี้ยง อีกเดือนสมาคมธนาคารไทยเลี้ยง เลี้ยงหลังจากที่ได้พูดจาปรึกษาหารือกันแล้ว บางที่เขา ก็ต่อว่าเรา ว่าเราเข้มงวดอย่างนั้นอย่างนี้ เขาก็ต่อว่าเขาว่า เขาทำผิดกฎหมายอย่างนั้นอย่างนี้ ปรึกษาหารือกัน หรือบางที่เราด้วยกันต่อว่าคนอื่น เช่นกรมสรรพากร ไปทำอะไรรังแกธนาคารพาณิชย์ ซึ่งไม่ถูกอะไรเหล่านี้ เขาก็ช่วยเขา นี่เป็นวิธีศิลปะที่เราจะต้องผสมผสาน

กับเขา เป็นเรื่องที่ถือเป็นหน้าที่สำคัญ และถ้าจะพูดไปแล้วตามความเห็นผมนี้ คนเราที่จะไปควบคุมอะไรเขา และพูดอะไรให้เขาเชื่อ ต้องทำแบบโบราณ ถ้าคุณอ่านหนังสือเรื่องจีนโบราณ ก่อนที่เขาจะทำการใหญ่อะไร เขาจะต้องชำระล้างร่างกายให้สะอาด กินเจกันสักพักหนึ่ง แล้วเวลาจะไปสร้างของวิเศษอะไร จะได้ทำให้ขลังขึ้นได้ ถ้าผู้ว่าการธนาคารชาติ หรือผู้ใหญ่ในธนาคารโดยเฉพาะไปประพฤติสำมะเลเทเมา ไปทำทุจริตหรือจะไปพูดเท็จ หรือจะไปทำเห็นแก่ได้ ในทางลาภสักการะแล้ว จะไปพูดอะไรเขาก็ไม่เชื่อ เขากลับจะหัวเราะเยาะเอาเสียด้วย เพราะฉะนั้นหลักการในข้อนี้คือ ความประพฤติในการดำรงตนของผู้ใหญ่ในธนาคาร เฉพาะผู้ว่าการ รวมทั้งผู้อำนวยการต่างๆ ซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญมาก นอกจากว่าจะมีสัมพันธอันดี เช่นตีกอล์ฟไปด้วยกัน แข่งขันกัน ยอมให้เขาชนะบ้าง เราชนะบ้าง อะไรเหล่านี้ เลี้ยงกันไปเลี้ยงกันมา นี่เป็นของสำคัญเหมือนกัน ถ้าหากว่าเราประพฤติไม่ดีแล้ว ถึงเขาจะกลั้วเรา เพราะเหตุว่าเรามีอำนาจ มีอาญาสิทธิ์อยู่ในมือตามกฎหมาย แต่ไปพูดอะไรเขาไม่ค่อยเชื่อนี้เป็นเรื่องที่สำคัญ

ข. ความสัมพันธ์กับทางราชการ

คุณธรรมข้อนี้ ศิลปข้อนี้ กินความไปจนกระทั่งถึงการติดต่อระหว่างผู้ใหญ่ของธนาคารชาติ กับผู้ใหญ่ของทางราชการ ตำแหน่งของผู้ว่าการธนาคารชาตินี้ ในทำเนียบราชการไทยเป็นตำแหน่งที่ต่ำกว่ารัฐมนตรี และเราจำเป็นที่จะต้องติดต่อกับรัฐมนตรีอยู่ เฉพาะอย่างยิ่งรัฐมนตรีคลัง ซึ่งมีอำนาจตามกฎหมายเป็นผู้กำกับการทำงานของธนาคารชาติ ไม่ใช่เฉพาะแต่ผู้ว่าการเท่านั้น ผู้ใหญ่คนอื่นในธนาคารชาติด้วย เพราะฉะนั้นการติดต่อกับรัฐมนตรี เพื่อที่จะเกลี้ยกล่อมรัฐมนตรีให้ดำเนินนโยบายอย่างใดอย่างหนึ่งที่ธนาคารเห็นสมควร ก็ย่อมเป็นเรื่องที่สำคัญมาก เพราะถ้านโยบายต่างๆ ไม่ประสานกัน

การดำเนินราชการแผ่นดินก็จะเป็นไปโดยราบรื่นมิได้ เช่น ถ้างบประมาณแผ่นดินตั้งรายจ่ายไว้เกินกำลัง จะทำให้เงินเฟ้อ ถ้าแก้ไขไม่ได้และต้องการจะรักษาเสถียรภาพไว้ ทางธนาคารชาติก็จำเป็นต้องจำกัดทางด้านการเงินอื่น หมายความว่าเงินที่ปล่อยให้ชาวไร่ชาวนากับพ่อค้าอุตสาหกรรมนี้จะต้องน้อยลงไป จะต้องไปหุดเครดิตทางธนาคารพาณิชย์ ถ้าเป็นเช่นนี้อาจจะเสียหาย นี่เป็นเรื่องที่เราจะต้องพูดกับรัฐมนตรีแทบทุกปี ถ้าเราไม่สามารถที่จะเกลี้ยกล่อมท่านได้หน้าที่ของผู้ว่าการธนาคารชาตินี้ก็จะด้อยลงไป ความรับผิดชอบและประโยชน์ที่เราจะทำให้ ก็จะไม่เสียหายไปเช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้นในการที่จะติดต่อกับรัฐบาล จึงมีความจำเป็นที่จะต้องให้มีความเชื่อถือให้รัฐบาลหรือบุคคลในรัฐบาลเชื่อถือว่า เราไม่ได้เห็นประโยชน์ของส่วนตัว ไม่ได้เห็นแก่ประโยชน์ของธนาคารชาติ แต่เห็นประโยชน์ของแผ่นดิน ผู้ว่าการและผู้ใหญ่ในธนาคารชาติจะต้องมีความกล้าหาญพอสมควร คือต้องสามารถที่จะพูดขัดได้ ถ้าอะไรที่ไม่ดีแล้ว จำเป็นจะต้องพูดได้ ถ้าไม่มีความกล้าพอ อย่าเป็นดีกว่า เพราะเหตุว่าไม่ได้ทำหน้าที่ ถ้ามีอะไรมาแต่เออๆคะๆไป ก็เสียท่า คงเหลว และแท้จริงเรื่องนี้ไม่ใช่แต่ธนาคารไทยเท่านั้น ทัวโลก ผู้ว่าการธนาคารชาติเขาก็เป็นคนที่จะต้องคอยแนะนำรัฐบาล มีหน้าที่ที่จะคอยแนะนำเรื่องเศรษฐกิจ ถ้ามีแล้วไปกล่าวรัฐบาลในฐานะที่เป็นจอมพลบ้าง นายพลบ้าง ก็บกพร่อง ผู้ว่าการธนาคารชาติหรือผู้ใหญ่ในธนาคารชาติเป็นนักบุญไม่ได้ ต้องเป็นผู้ที่ทำงานสุจริต และจะนั่งเป็นทองไม่รู้ร้อนไม่ได้ เมื่อจำเป็นจะต้องดึงรัฐบาลก็ต้องท้วง ไม่ท้วงก็บกพร่องต่อหน้าที่ การพูดขัดผู้ใหญ่นี้ มีหลักการอยู่ว่าให้ขัดต่อหน้า อย่าไปนินทาลับหลัง ถ้าใครถูกซุบซิบนินทาลับหลัง ปฏิบัติการคือจะต้องไม่พอใจอย่างมาก แต่เมื่อเราได้ท้วงดึงผู้ใหญ่ท่านต่อหน้าแล้วท่านยังไม่เชื่อฟัง ต่อจากนั้นเราก็มีสิทธิ์ที่จะพูดให้คนอื่นฟังได้โดยสุจริตใจ

อย่างไรก็ตามขอให้เข้าใจให้ชัดว่า ระหว่างรัฐบาลกับชนาการชาตินั้น รัฐบาลมีความรับผิดชอบขั้นสูงสุด ชนาการชาติเป็นเพียงหน่วยงานหน่วยหนึ่งของรัฐบาล ในกรณีที่รัฐบาลเดินนโยบายซึ่งผู้ว่าการชนาการชาติไม่เห็นด้วย และคัดค้านแล้ว แล้วยังไม่สามารถเกลี้ยกล่อมได้ ถ้าเป็นนโยบายที่สำคัญถึงขนาดเกี่ยวกับหลักการหรือความเสียหาย ผู้ว่าการชนาการชาติก็มีทางออกอยู่อีกทางหนึ่งที่จะคัดค้านคือลาออก การที่ผู้ว่าการชนาการชาติไม่ลาที่ไหนลาออกโดยไม่แสดงเหตุผลนั้น เป็นการคัดค้านอยู่ในตัว ถ้าลาออกไปโดยให้เหตุผลว่าแก่แล้ว เลิกแล้ว ไม่เอาแล้ว หรืออยู่สิบปีแล้วจะขอลาออก หรือป่วย หรืออยากจะไปทำหน้าที่อื่น นั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่ง แต่ว่าถ้าเขาออกเฉยๆ โดยหน้าบึ้งๆ นี่เป็นว่าเขาคัดค้าน ใครๆ เขารู้กันทั่วโลก หรือออกโดยไม่หน้าบึ้ง แต่เขียนหนังสือถึงรัฐมนตรีคลังว่าการที่ข้าพเจ้าลาออก เพราะเหตุว่าข้าพเจ้าไม่เห็นด้วยกับนโยบายของรัฐบาล นี่เป็นการคัดค้านอย่างชัดแจ้ง ก็เป็นธรรมเนียมที่เขาทำกันอยู่ แต่ไม่ควรทำบ่อยนัก ทำบ่อยนักไม่ศักดิ์สิทธิ์ ควรที่จะเอาเรื่องสำคัญๆ จริง ๆ

ค. ความสัมพันธ์กับบุคคลภายใน

ไหนๆ ก็พูดถึงเรื่องศิลปของการดำเนินงานเหล่านี้ และความสัมพันธ์กับบุคคลภายนอกแล้ว อยากรจะอธิบายถึงเรื่องความสัมพันธ์กับบุคคลข้างใน ผู้ว่าการชนาการชาติ และรองผู้ว่าการเป็นผู้บังคับบัญชาขั้นสูงสุดของชนาการก็ตาม แต่ถ้าไม่ได้อาศัยการปฏิบัติงานอันดีอันชอบของพนักงานทั้งผู้ใหญ่ผู้น้อย ก็ย่อมจะดำเนินงานไปได้ได้ยาก แม้วานโยบายจะดีสักปานใด ถ้าผู้ปฏิบัติเขาไม่ร่วมมือหรือไม่มีใจศรัทธา หรือไม่มีความสามารถดำเนินการได้นโยบายนั้นก็ย่อมเป็นหมัน ฉะนั้นจึงต้องอาศัยหลักการปกครอง และทะนุบำรุงพนักงานผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาให้เป็นไปโดยดี อันชุมชนใด ๆ จะอยู่กันได้ด้วยความเจริญนั้น ต้องอาศัยคุณธรรม ๔ ประการคือ

หลักที่หนึ่ง *ต้องมีสมรรถภาพ* เพราะฉะนั้นในหมู่คนที่เราจะรับเข้าทำงานในธนาคารชาตินั้น เราจะต้องดูความสามารถและความรู้เป็นพื้นฐานและด้วยความสุจริตใจ นักศึกษาที่สำเร็จบัญชีและพาณิชย์จากธรรมศาสตร์ก็ไปอยู่ที่ธนาคารชาติหลายคน ซึ่งเข้าไปด้วยการสอบแข่งขัน ใครดีใครได้ ไม่ใช่คัดเลือกกันแบบบุคโฆโลคะ และธนาคารชาติก็ตั้งอัตราเงินเดือนให้พอเพียงแก่สมรรถภาพ

หลักที่สองก็คือ *หลักความยุติธรรมในสังคม* การออกระเบียบการที่จะปูนบำเหน็จรางวัลจะต้องให้เป็นไปโดยเที่ยงธรรม ยุติธรรม เพื่อให้ความมั่นใจแก่พนักงานทั้งผู้ใหญ่และผู้น้อย ที่พูดนี้ก็ไม่ได้หมายความว่าเราเป็นคนที่ไม่เอื้ออคติเสียจนเกินไป การประจบประแจงก็ยังมีอยู่ ถ้าไม่รู้ว่าเป็นการประจบประแจง แต่ก็พยายามวางหลักให้ดีให้ยุติธรรมที่สุด

หลักที่สาม คือ *หลักเสรีภาพ* เราต้องให้อิสระภาพแก่พนักงาน เขาพอสมควร มิฉะนั้นผู้ใหญ่จะไม่มีทางรู้ความในใจของผู้น้อย ต้องให้ผู้น้อยแสดงออกได้ด้วย การรับฟังคำร้องของผู้น้อย การส่งเสริมให้ผู้น้อยร้องเรียนในเมื่อมีข้อร้องเรียนที่ดี เพราะเมื่อเรามาพิจารณาแล้วถ้าเราไม่เห็นด้วย ก็ไม่เห็นด้วย แต่ว่าควรที่จะให้ทั้งผู้ใหญ่และผู้น้อยนั้นสามารถที่จะมีเสรีภาพในการที่จะออกความเห็นได้ ภายในขอบเขตที่กว้างพอควร

และหลักที่สุดท้ายคือ *หลักความมีเมตตากรุณา* ผู้ใหญ่ต้องเมตตาผู้น้อยนี้เป็นธรรมดาเพื่อให้มีเยื่อใยกัน และเป็นทางให้เกิดความไว้วางใจกันได้ อย่างสมบูรณ์ ถ้าขาดความไว้วางใจกัน การดำเนินงานโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวกับเงินทองเป็นจำนวนมากย่อมจะราบรื่นไปไม่ได้ ต้องเชื่อถือและไว้วางใจกัน เพราะฉะนั้นหลักการธนาคารกลางก็เช่นเดียวกับหลักการธนาคารโดยทั่วไป คือ *เครดิต* และ *faith* คือความเชื่อถือซึ่งกันและกันทั้งภายในและภายนอก ถ้า

๑๔๔ / ป่วย อี้งภากรณ์

ขาดเครดิตแล้วเลิกพูดเรื่องการธนาคารได้

บรรยาย ณ คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันที่ ๒
ตุลาคม ๒๕๑๒ พิมพ์ครั้งแรกในเศรษฐกิจทรรคณ์: รวมข้อคิดและข้อเขียนทางเศรษฐศาสตร์
ของป่วย อี้งภากรณ์ สมาคมเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๓

สุนทรพจน์ในงานเลี้ยงอาหารค่ำ ประจำปี ๒๕๐๗ ของสมาคมธนาคารไทย

ดูกรท่านประธานในงานนี้
ผมโน้มจิตคิดคำเป็นทำนอง
วาสนาได้ “ว่ากร” มานานช้า
คะเนนับจับตากุมภัพันธ์
ด้วยเมตตาสมาคมธนาคาร
พบสุขชนต้องใจมีไมตรี
ท่านเชิญมาว่าจะให้ปราศรียท่าน
ท่านงดเชิญเพราะเกินเบื่องลงเมื่อใด
คำวันนี้มีใจใคร่ประหวัด
ที่ประธานกรรมการท่านเป็นมา
ท่านมีคุณหนุนน่านฐานนายกฯ
ร่างกฎหมายธนาคารมานานปี
ขอตั้งจิตอธิษฐานให้ท่านสงบ
ขอพระคุณบุญนำล้ำพิมล
สิ้นสฤษดิ์สิทธิล้ำผู้นำรัฐ

มวลสตรีศรีบุรุษเกียรติผุดผ่อง
ด้วยใจปองจรรจรสพจน์ประพันธ์
สี่ปีกว่าปรีดีเปรมเกษมสันต์
รับเชิญมาเอราวัณกันทุกปี
เลี้ยงอาหารหรรุหราสง่าศรี
ฟังดนตรีเพลิงเพลินเจริญใจ
ก็เอางานตั้งจิตตามนิสสัย
อย่าเกรงใจกริ่งจิตระอิดระอา
ถึงจอมพลธนะรัชต์นาคา
หลายธนาคารใหญ่มีไมตรี
ได้ปองปกเสริมสร้างวางวิถี
กฎหมายดีก็เพราะท่านบันดาลผล
ในสัมปรายิกภพสพทุกศุล
สุขเกษมเปรมกมลนිරันดร
ผู้เจนจัดยอดทหารชาญสมร

ฯพณฯ ถนอมจอมพิชิตกิตติขจร
ท่านเลื่องชื่อลือเลิดเทอดสุจริต
มอบแต่ไทยไพร่ฟ้าประชาชี
ผมค่านึงพวกเราเหล่าเบ๊งแก้อ
“จะทำดี จะทำดี” นี่เป็นธรรม
ทำอย่างไรจะให้ดีมีปัญหา
จะขอนำธรรมปฏิบัติเป็นปัจจัย

“จงทำดี จงทำดี จงทำดี”

ลูกคำดีรับไว้ฉบับล้น
เช็ดของใครไม่มีเงินเกินกำหนด
เมื่อเดือนซ้ายังทำอีกต้องหลีกไกล
ธนาคารงานจะดีที่เคเรติด
ชนชั้นชอบระบอบไทยใครใครชม
ผมยินดีจะแกลงแจ้งข้อไข
บางธนาคารท่านแก้ไขได้สำคัญ
มีเดิมพันขันอาสาจะพาเลี้ยง
ปีนี้ใครจะให้เลี้ยงยังเสี่ยงทาย

“จงทำดี จงทำดี ดีจงทำ”

เบ๊งก้ออื่นซัวซัวไปมิโยติ
พระห้ามปดดฆ่าเป็นอาบัติ
“คนอื่นปดเราปดได้ไม่เวรกรรม”
เช่นดอกเบ๊ยเสียแพงบางเบ๊งก้อโจษ
เกินกำหนดกฎเกณฑ์พิเรนทร์มนุษย์
แท้ที่จริงก็มีไม่ก้อเบ๊งก้อ
ธนาคารชาติเคยตรวจแล้วสวดเอา
ถึงเขาผิดจิตเราน่าจะกล้าแข็ง

เป็นบวรอัศรมหาเสนาบดี
ท่านประดิษฐ์ถ้อยคำนำศักดิ์ศรี
“จงทำดี จงทำดี ดีจงทำ”
ควรเสนอสนองตอบให้ชอบฉำ
ซึ่งจะนำพัฒนามาสู่ไทย
วิชันนาเล่าแจ้งแกลงไข
อำนวยการชยันตการงานสำคัญ
เพื่อเป็นศรีแนวแน่ไม่แปรผัน
ลูกคำชัวกิดกั้นกันออกไป
ต้องสอบถามตามกฎหมดสงสัย
ต้องแก้ไขปดบัญญัติมีแต่ลม
เช็ดศักดิ์สิทธิ์เงินฝากก็มากถม
จะนิยมฝากเงินเจริญศรีน
ว่าผมได้สังเกตเห็นเหตุผัน
สำเร็จพลันเคลียร์ตั้งดีกว่าปีกลาย
ไม่หลีกเสี่ยงโตะเงินให้ด้วยใจหมาย
อย่าแหงหนายทวงเลี้ยงได้ใครทำดี
ให้เลิศล้ำศุภลักษณ์เป็นสักขี
เพราะไม่มีเงื่อนไขในศีลธรรม
มิได้ตรัสยกเว้นเป็นข้อขำ
ผมแนใจมิใช่คำของพระพุท
ด้วยเงาเอนแยงเงินฝากอูดลุด
ช่างแสนสุดโลโกโมหันเมา
ที่ให้แพงยอมเสียดอกเพื่อหลอกเขา
แต่เนี่เล่าจะปรับโทษโปรดอย่าพวง
ไม่เกรงแรงวิถีผิดคิดเอาอย่าง

ถึงเสียหายรายได้น้อยไปบ้าง
 “จงทำดี ดีจึงทำ ทำจึงดี”
 คิดให้ลึกตรึกให้ชัดเป็นสัจจา
 กับของผู้ถือหุ้นทุนสำรอง
 ต้องปกป้องรักษาอย่าพลิกแพลง
 กู้มาสั้นอย่ารันให้กู้ยาว
 เงินของเขาเราถลุงผลุงเกลี้ยงไป
 นายธนาคารมีภารกิจจับผิดชอบ
 กับทั้งช่วยรัฐพัฒนาอย่าละเลย
 ปฏิบัติเคร่งครัดเกรงกฎหมาย
 ใครแพลงพลิกริกเร้นไม่เป็นการ
 “จงทำดี ทำจึงดี ดีจึงทำ”
 นโยบายหมายแท้แน่จำนง
 ชลประทานการเกษตรวิเศษสุด
 งานถนนขนส่งทั้งพลังงาน
 ประมงลี้กศึกษาคมนาคม
 ขอเบิกมาธนาคารชาติยามขาดแคลน
 สามปีก่อนผ่อนได้ไม่ช่วยรัฐ
 ช่วยธนาคารพาณิชย์คิดระดม
 ตั้งแต่มีปัญหามาซ้ำสอง
 ไหนจะห่วงการค้ามหาชน
 ผมขอโสรนโยบายที่หมายมุ่ง
 คงชวนช่วยขยายกิจพาณิชย์มาตร
 “อย่าทำชั่ว ชั่วอย่าทำ ทำอย่าชั่ว”
 จะจำเริญเดินหน้าประชาไทย
 มีปัญหาค้าขายอยู่หลายข้อ

อย่าระคายธรรมแนแพ้ธรรมา
 คิดถ้วนถึเงินทองของใครหนา
 ของประชาราษฎร์มากผู้ฝากแบ็งก์
 มิใช่ของผู้จัดการแม้งานแข็ง
 ความแข็งแรงมั่นคงเป็นธงไชย
 ต้องสืบสาวลูกคำฐานะไฉน
 นั้นมิใช่แบ็งก์ทั้งแท้จริงเลย
 ยังระบอบเงินเสถียรตั้งเพียรเฉลย
 ทั้งช่วยเซยทำกำไรให้ธนาคาร
 ไม่หนีหน้าสำเร็จงามทั้งสามสถาน
 ควรวางสารขอลาออกบอกตรงตรง
 รัฐท่านนำพัฒนาการงานประสงค์
 ท่านจะจงจ่ายเงินหลากมากโครงการ
 ทั้งงานอุตสาหกรรมล้ำไพศาล
 กับสาธารณสุขทุกเขตแดน
 ท่านปรารมภ์ใช้เงินเกินหมื่นแสน
 ผมก็แปลนสนองตอบชอบนิยม
 แบ็งก์ชาติจัดเงินกู้ดูให้สม
 ช่วยสร้างสมบัจเจกเอกชน
 ไหนจะต้องช่วยรัฐพัฒนาผล
 ทั้งกังวลรักษาค่าเงินบาท
 จะบำรุงการค้าไทยมิให้ขาด
 ทั้งงานราษฎรงานหลวงอย่าห่วงใย
 ไทยรอดตัวพ้นทุกข์เป็นสุขใส
 ต้องอาศัยนายธนาคารหาญร่วมมือ
 อย่าย่อท้อแก่ไขมิได้หรือ

อันมนุษย์สุจริตคิดไว้ชื่อ
จะแก้ไหนแก้ได้ไม่ข้องขัด
ก็ค่าต่งลงกระเป๋าย่าเอาใคร
อันสินค้าขาออกควรบอกย่า
ราคารวมตกลงคงคุกคาม

วิเศษนาวาจากขวัญท่านนายกษ

ขยายความตามชอบระบอบแบ่งก็
ยังจนใจไม่รู้ยู่หนึ่งข้อ
ท่านปรารมภ์ผมก็เห็นเด่นประเทือง
ตัวอย่างเช่นเป็นรัฐมนตรี
อย่าข้องเกี่ยวเที่ยวรับทำเป็นกรรมการ
ผมสงสัยไม่แจ้งจิตกิจการค้า
กิจการการท่านผู้ใหญ่จะไม่เกี่ยว
จบสุนทรกลอนสุภาพเพียงคาบนี้
มั่นเป็นเรื่องเคื่องขัดอธยา

ใช้ความซื่อสัตย์ธรรมประจำใจ
เช่นจะตัดต้นท่อนอดท่อนใหญ่
ทุนจะได้ต่ำลตให้ดังงาม
เป็นเงื่อนไขปัญหาใหญ่ของไทยสยาม
ต้องพยายามผลิตได้มิให้แพง
หวังไม่ตกบกพร่องต้องแสง
มั่นคำแรงคงไม่ร้ายระคายเคือง
จอมพล ถ. ท่านแถลงแจ้งเป็นเรื่อง
ว่าใครเฟื่องเป็นผู้ใหญ่ในราชการ
ไม่ควรมีการค้ามาสมาน
สมาจารข้อนี้ดีจริงเจียว
หมายความว่ากิจใดบ้างยังเฉลียว
หรือจะเหนี่ยวรั้งไว้ไม่นับค้า
เหลือแต่โคลงแทนศัพท์และยะธา
โปรดเมตตาด้วยประสงค์ “จงทำดี”

ในนามของท่านผู้
ได้เสพได้ดื่มเพลิน
ผมขอกล่าวคำสรรเสริญ
ขอขอบคุณนีกน้อม
ขอศรีไตรรัตน์เจ้า
เหล่าสมาชิกธนาการ
จงประสบสุขสานต์
บุญยิ่งบุญนำอ้า
เชิญสตรีบุรุษผู้
เชิญท่านร่วมปณิธาน

รับเชิญ
เพลิตพร้อม
คุณบรรเจิด คณะนา
จิตด้วยไมตรี
บันดาล
ทั่วหน้า
อิสระ ภาพเฮย
จุงได้ทำดี
มาฐาน แขนกนอ
จิตแผ้ว

เชิญดื่มเพื่อเหล่าธนาคาร

เจริญยิ่ง ยิ่งแฮ

เชิญดื่มอวยพรแล้ว

จูงได้ทำดี

ความชอบธรรมในมหาวิทยาลัย*

เรื่องที่เสนอในการบรรยายนี้ อาจจะเรียกเป็นหัวข้อว่า “ประชาธิปไตยในมหาวิทยาลัย” ก็ได้ หรือ “ศีลธรรมในการบริหารมหาวิทยาลัย” ก็ได้ และคงจะได้ความเหมือนกัน คือจะบริหารมหาวิทยาลัยอย่างไรให้เข้าหลักเสรีภาพและให้ชอบด้วยศีลและธรรม

ในมหาวิทยาลัยซึ่งเป็นสถานการศึกษาชั้นอุดม คือสูงสุด ความมุ่งหมายสำคัญ คือ การสั่งสอนอบรมให้ศิษย์สามารถในวิชาการ เพื่อประกอบสัมมาอาชีพะประการหนึ่ง แต่ความมุ่งหมายอีกประการหนึ่งที่สำคัญกว่านั้น คือการอบรมให้ศิษย์เป็นปัญญาชน รู้จักใช้เหตุผล วิจารณญาณ สอดส่องดูสภาวะของสังคม และใช้ความสามารถสติปัญญา ปรับปรุงให้ดียิ่ง ๆ ขึ้น สังคมมีข้อบกพร่องอย่างไร ก็ให้รู้จักใช้ความคิดเป็นอิสระแก้ไขให้ดียิ่งขึ้น

นิสิตนักศึกษาอยู่ในวัยหนุ่มสาว มีพลังทางกายแข็งแรงแรงฉกรรจ์

* ถ้าจะแปลเป็นภาษาอังกฤษควรจะใช้คำว่า Decency ไม่ใช่ Righteousness อย่างที่มีผู้แปลไปแล้ว

มีพลังทางจิตกล้าหาญ เด็ดเดี่ยว และมีจำนวนมากเมื่อเทียบกับครูบาอาจารย์ ในประเทศไทยและประเทศอื่นแม้แต่ในสหรัฐอเมริกาซึ่งร่ำรวยมาก จำนวนนักศึกษาและนิสิตมีมากจนแน่นสถานที่ อยู่ในลักษณะเยียดอัดอัดแอเป็นส่วนใหญ่

พลังทางจิตของนักศึกษาและนิสิตนั้นเป็นเรื่องที่สำคัญมาก คือ นิสิตนักศึกษาอยู่ในลักษณะกล้าหาญ เด็ดเดี่ยว ที่เรียกว่าเด็ดเดี่ยววั้นนั้นเป็นทั้งคุณและโทษ คือ ถ้ามีอุดมคติก็มุ่งแต่อุดมคติ ซึ่งนับว่าเป็นคุณ แต่เนื่องด้วยเป็นหนุ่มและสาว ไม่เจนจัดในวิถีแห่งชีวิต ความเด็ดเดี่ยวนั้นอาจจะเป็นโทษได้ เพราะเกิดแปรเป็นความฉุนเฉียวได้ง่าย เมื่อมีสิ่งไม่สบอารมณ์ เกิดมีความถือ ความทะนง ความไม่ปรานีปราศรัย ปราศจากความละมุนละไม เมื่อประสบอุปสรรคขัดขวางทางดำเนินไปสู่อุดมคติของตนและหมู่คณะ

หนุ่มสาวเหล่านี้เพิ่งพ้นจากความเป็นเด็กมาหยก ๆ แต่จะนับเป็นผู้ใหญ่ก็ยังไม่ได้นิmith อยู่ในระหว่างกึ่งกลาง ถ้าใครปฏิบัติกับเขาในฐานะเด็ก เขามักจะมีความละอาย ซึ่งแปรสภาพเป็นความโกรธเคืองได้ง่าย ปมด้อยนี้เป็นเรื่องที่เราควรมีวิญญูสงกว่ามักจะละเลยไม่นำมาคำนึง และเป็นต้นเหตุสำคัญอย่างหนึ่งแห่งความระหองระแหงระหว่างบิดามารดากับบุตร ครูบาอาจารย์กับศิษย์

ในทัศนะของคนวัยหนุ่มสาวขนาดนิสิตนักศึกษา โลกของผู้ใหญ่นั้นเต็มไปด้วยความบกพร่อง ผู้ใหญ่ไม่ทำตัวเป็นผู้ใหญ่จริงเมื่อเด็ก ๆ เขาหลงรักผู้ใหญ่และนับถืออย่างมกมายตามวิสัยทารก เมื่อลืมนตาเห็นข้อบกพร่องขึ้น ความรักกลายเป็นความขมขื่นและละอายบัดสี ความนับถือเชื่อถือกลับกลายเป็นความดูหมิ่นเหยียดหยาม รสนิยมของเขากับของผู้ใหญ่ขัดกัน และความขัดกันนี้เมื่อเกิดมีบ่อย ๆ ขึ้น ย่อมก่อให้เกิดความแค้นเคืองซึ่งกันและกัน ผลสุดท้ายความรักเต็มผสมกับความแค้นใหม่ ก่อให้เกิดความรู้สึกรุนแรง ซึ่งถ้า

ถูกกันสกัดไว้ ก็ยิ่งเกิดพลังทางจิตกล้าแข็งเด็ดเดี่ยวยิ่งขึ้น การเปลี่ยนแปลงในลักษณะของจิตที่ผมกล่าวมานี้ เป็นข้อที่นักปราชญ์ทางจิตวิทยาได้วิจัยไว้เกี่ยวกับปัญหาวัยรุ่นและวัยรุ่นสาว ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องเป็นจริงสำหรับนิสิตนักศึกษาไทยแต่ละคน แต่เท่าที่สังเกตดูเป็นเรื่องสมจริงสำหรับหลายคนทีเดียว

โลกของผู้ใหญ่บกร่องอย่างไรบ้าง บางทีภายในครอบครัวนั้นเอง บิดาเสพสุรามีนเมา หรือหมกมุ่นในกามารมณ์ หรือทอดทิ้งบุตรภรรยา บางทีมารดาจู้จุกจิก หรือเพิกเฉยต่อหน้าที่ หาความสุขในกีฬาบัตร์ หรือทั้งบิดามารดามีความโลภ ไม่ประพฤติตนในทำนองคลองธรรม ภายนอกครอบครัว ในสังคมก็เต็มไปด้วยชาวอันสกปรก โสมม รัฐมนตรีที่ทุจริต อธิบดีที่น่กอบโกย แรก ๆ อ่านหนังสือพิมพ์ และฟังข่าวลือ ก็ตื่นเต้นสนุกดี แต่ต่อ ๆ มามีบ่อย ๆ เข้า คลายตื่นเต้นกลับเป็นสังเวช และมองอนาคตไปในด้านมืดมน เกิดความระแวงในโลกของผู้ใหญ่ ยิ่งมองไปในโลกทั่วไป ปัญหาการเมืองระหว่างประเทศยิ่งร้ายเลวยิ่งนัก ที่เคยได้เชื่อตามคำสั่งสอนว่า ทำดีจะได้ดีก็ ไม่เห็นว่าได้ดีจริง คนทำชั่วยิ่งปรากฏว่า ร่ำรวยด้วยยศศักดิ์ บริวาร ศฤงคาร และอำนาจ จากทัศนะอันเด็ดเดี่ยวของคนหนุ่มสาว โลกของผู้ใหญ่เป็นโลกที่ผิดหวัง หวออะไรเป็นสรณะได้ยากทั้งในทางโลก และทางธรรม อนาคตล่อแหลมต่ออันตราย นำหวาดระแวง ความสัตย์ความจริงไม่มีในโลก คำพูดไม่มีค่า มีแต่ความกลับลอก ความศรัทธาในผู้ใหญ่เสื่อมสลายสิ้นเชิง ภายนอกอาจจะทำความเคารพต่อผู้ใหญ่ตามธรรมเนียม แต่ภายในเป็นอีกเรื่องหนึ่ง

ภายในมหาวิทยาลัยเล่า ครูบาอาจารย์จะเป็นที่พึ่งได้บ้างหรือก็หาไม่ ด้วยจำนวนอันมหึมาของนักศึกษา อาจารย์แต่ละคนเคยสังเกตและรู้จักคุ้นเคยกับนิสิตนักศึกษาแต่ละคนบ้างไหม บุคลิกลักษณะของนิสิตนักศึกษาแต่ละคนถูกกลืนไปในฝูงเหยียงฝูงโคกระบือ มีหน้าซ้ำ

อาจารย์บางคนยังสอนไม่ได้เรื่อง สอบไล่ไม่ได้ความ ประพฤติตนให้เป็นทีลื่องลือซุบซิบกันน่าเหยียดหยาม ผู้มีอำนาจในมหาวิทยาลัยออกข้อบังคับนานาประการ ห้ามโน่นห้ามนี้ ต้องทำอย่างนั้น สอบไล่ก็เข้มงวด ที่สอบตกโดยยอยุติธรรมก็มี ในทัศนะของนักศึกษาจะผิดหรือจะถูกก็ตาม โลกของมหาวิทยาลัยก็ไม่วิเศษเหมือนที่เคยคิดหวังไว้แต่ก่อน

ที่ผมกล่าวมานี้ มิใช่จะเป็นแต่ทัศนะของนิสิตนักศึกษาในมหาวิทยาลัยของไทยอย่างเดียว แท้จริงเหตุการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นทั่วโลกในระยะสี่ห้าปีที่แล้วมา และยิ่งนับวันยิ่งจะรุนแรงขึ้น ไม่ต้องนับเรื่องเรดการ์ดซึ่งเป็นเรื่องพิเศษ จะเห็นได้ว่ามีความไม่สงบในหมู่นิสิตนักศึกษาในญี่ปุ่น อเมริกา อินโดนีเซีย ตุรกี เกาหลี พม่า ลังกา อินเดีย ปากีสถาน ยุโรป แทบทุกประเทศ รวมทั้งโปแลนด์ รุเมเนีย และเมื่อเร็ว ๆ นี้ที่ฝรั่งเศส ค.ศ. ๑๙๖๘ เป็นปีระเบิดและระบอบของนักศึกษาทำนองเดียวกับค.ศ. ๑๙๔๘ เป็นปีระเบิดและระบอบของกรรมกรในยุโรปทุกประเทศ ซึ่งพ้องกันกับการเผยแพร่เอกสาร Communist Manifesto ของ Karl Marx

ในประเทศไทยเรา ระหว่างที่นิสิตนักศึกษายังถูกกันสกัดด้วยคำสั่งคณะปฏิวัติและกฎอัยการศึก จะทำอะไรก็ยากลำบาก จึงระบายความรู้สึกด้วยการทะเลาะวิวาทกันเองบ้าง เช่น ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ด้วยการทะเลาะวิวาทกับคนภายนอกด้วยเรื่องสำมะเลเทเมาบ้าง เช่น ที่เชียงใหม่และขอนแก่น เดียวนี้รัฐธรรมนูญออกแล้ว และในรัฐธรรมนูญนั้นจะชั่วดีอย่างไรก็ตาม มีบทบัญญัติรับรองอิสรภาพ เสรีภาพ ในการพูด การคิด การเขียน ประชาธิปไตยนั้นใคร ๆ ก็ยกย่องบูชา แม้จะเป็นแต่บูชาด้วยลมปากอย่างเดียว ก็ยังมีการยกย่องว่าดี

นิสิตนักศึกษาหนุ่มสาวย่อมตื่นตัวเป็นธรรมดา ยิ่งทราบวาทะที่ใน

ประเทศอื่นทั่วโลก เพื่อนรุ่น ๆเดียวกับเขาสามารถใช้สิทธิเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญบ้าง ไม่ตามรัฐธรรมนูญบ้าง บางแห่งถึงกับช่วยให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในวิถีการเมือง ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่ได้สำเร็จ นิสิตนักศึกษาของเราที่ย่อมเกิดความเคลื่อนไหวตัวขึ้นเป็นธรรมดา

ดู ๆ ก็น่าประหลาดอัศจรรย์ ที่พวกเราครูบาอาจารย์พยายามอบรมสั่งสอนศิษย์ให้นิยมเสรีประชาธิปไตย และให้รังเกียจลัทธิเผด็จการของคอมมิวนิสต์ ซึ่งขัดกับหลักประชาธิปไตย แต่พอศิษย์จะปฏิบัติตามหลักเสรีประชาธิปไตย เราก็ห้ามไว้-ช้าก่อน ครูบาอาจารย์สั่งสอนศิษย์ให้รู้จักคิดอ่านใช้เหตุผลด้วยตนเอง ครั้นศิษย์ใช้ความคิดเป็นอิสระขึ้น เรากลับไปเกรงว่าศิษย์จะคิดล้างเรา ครูบาอาจารย์สั่งสอนให้ศิษย์วิจยพิจารณาภาวะสังคมเพื่อใช้วิชาและสติปัญญาแก้ไขปรับปรุงให้ดีขึ้น ครั้นศิษย์เล็งเห็นชัดว่าสังคมมีความบกพร่อง และประสงค์จะประท้วงความบกพร่องของผู้ใหญ่ในสังคม เรากลับเกิดความเกรงกลัว เรียกตำรวจปราบจลาจลมาควบคุมเหตุการณ์ มีอาวุธเครื่องมือพร้อมสรรพ เพื่อระงับการประท้วง ดูประหนึ่งว่าอาจารย์ในมหาวิทยาลัยมีหน้าที่ที่จะสร้างศิลปวัตถุอันวิจิตรตระการตา แต่พอก่อ ๆ ขึ้นจะเป็นรูปเป็นร่าง เรากลับทำลายให้พังพินาศไป

เมื่อเหตุการณ์เป็นไปเช่นนี้ เมื่อปัญหาที่อยู่เช่นนี้ จะควรแก้สถานการณ์อย่างไรให้กลับคืนดีขึ้น ให้เกิดความชอบธรรมขึ้นในมหาวิทยาลัย?

ประการที่หนึ่ง ผู้ใหญ่จะต้องพยายามสร้างความเชื่อถือแก่นิสิตนักศึกษา ถ้ามิใช่บิดามารดา อย่างน้อยก็ครูบาอาจารย์ ต้องประพฤติตนชนิดที่จะเป็นตัวอย่างให้แก่บุตรหรือศิษย์ของตน ผู้มีตำแหน่งสูงเด่นเป็นใหญ่ในแผ่นดินควรจะรักษาศีลสัตย์ให้ปรากฏแก่คนทั่วไปว่าธรรมจริยานั้นเป็นจริยวัตรที่เราปฏิบัติเป็นปกติ มิใช่ว่าธรรมจริยา

เป็นเรื่องธรรมดา และให้เห็นว่าศักดิ์ศรีที่แท้จริง คือ ความดี ความประพฤติชอบ ส่วนลาภ ยศ สมบัติ และอำนาจเป็นเพียงเครื่องประกอบภายนอก ไม่มีคุณค่าถาวรยืนนาน

ประการที่สอง สายสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดากับบุตร ครู อาจารย์กับศิษย์ ควรจะกระชับให้สนิทแน่นแฟ้น เพื่อให้มีการแลกเปลี่ยนทัศนะซึ่งกันและกัน และเพื่อให้บัณฑิตนักศึกษาตระหนักว่าเดี๋ยวนี้ตนมิใช่เด็กแล้วในสายตาของบิดามารดาหรืออาจารย์ ผู้ใหญ่เคารพในความคิดของเขาพอที่จะนำเอามาถกอภิปรายกัน แม้จะมีที่ไม่เห็นพ้องต้องกันอยู่มาก ก็ได้หารือสนทนาโต้ตอบกัน แม้เมื่อหารือแล้วผู้ใหญ่มิใช่ยังคงยืนยันความเห็นของตน อย่างน้อยก็ได้ฟังเหตุผลซึ่งกันและกันอยู่ ข้อสำคัญอยู่ที่นักศึกษาได้เห็นและแน่ใจว่า อาจารย์ฟังความเห็นของตนและรับนับถือว่าเป็นเรื่องจริงเรื่องจริง ไม่ใช่เป็นสิ่งที่ปฏิเสธเสียแต่ในเบื้องต้นว่าไร้สาระหรือไร้เดียงสา

ประการที่สาม อาจารย์จะต้องส่งเสริมให้มีการปฏิบัติตามระบบประชาธิปไตยภายในมหาวิทยาลัยอย่างจริงจัง ระบบประชาธิปไตยภายในมหาวิทยาลัยนี้ ต่างกับระบบประชาธิปไตยในการปกครองประเทศอยู่ที่ที่คณาจารย์ยังต้องรับผิดชอบในการบริหารมหาวิทยาลัย และในการประสิทธิ์ประสาทวิชาการ มิใช่จะทำให้มีการออกเสียงลงคะแนนว่าปีนี้จะต้องยกชั้นกันหมดโดยไม่มีการสอบ หรือมิใช่จะทำให้นักศึกษาออกเสียงลงคะแนนแต่งตั้งอธิการบดี คณบดีหรืออาจารย์หรือออกเสียงรับหรือปฏิเสธหลักสูตรต่าง ๆ เป็นต้น ระบบประชาธิปไตยภายในมหาวิทยาลัยหมายความว่า นิสิตนักศึกษามีโอกาสได้แสดงความคิดเห็นโดยเสรีเกี่ยวกับหลักสูตรหรือการสอนการวิจัยในมหาวิทยาลัย และเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสวัสดิภาพหรือบริการนักศึกษา นักศึกษาควรได้มีสิทธิออกความเห็นอภิปรายพร้อมด้วยเหตุผล เมื่อมีข้อบังคับออกมา นักศึกษาควรได้รับคำชี้แจงให้เข้า

ใจต้องแท้ และมีโอกาสออกความเห็นได้โดยไม่ถูกลงโทษ หรือหวาดเกรงการลงโทษ มีการเลือกตั้งโดยนักศึกษาเองให้นักศึกษาเป็นผู้แทนเป็นกรรมการสโมสร และกรรมการสวัสดิการนักศึกษา เหล่านี้ เป็นต้น

อึ้ง ระบบประชาธิปไตยนี้ มิใช่จะพึงมีในหมู่นักศึกษาเท่านั้น การปฏิบัติในหมู่นักศึกษาเอง ไม่ว่าจะป็นอาจารย์ผู้น้อยผู้ใหญ่ หากมีวิธีให้เป็นไปตามระบบประชาธิปไตยให้เป็นเยี่ยงอย่างแก่หมู่นักศึกษาก็จะป้องกันความยุ่งยากในการปกครองทั้งอาจารย์และศิษย์ และเป็น การส่งเสริมให้วิชาการก้าวหน้าได้ดี

ประการที่สี่ หากเผชิญมีข้อขัดแย้งกันภายในมหาวิทยาลัยก็ดี หรือมีเรื่องที่นักศึกษาพร้อมใจกันประท้วงในกิจการนอกมหาวิทยาลัยก็ดี คณาจารย์และฝ่ายบริหารบ้านเมืองมีหน้าที่ที่จะดูแลสอดส่องให้การประท้วงนั้นเป็นไปโดยมีระเบียบ ไม่เกิดเหตุร้ายรุนแรง แทนที่จะใช้วิธีห้ามเสียดะพืดตะพือไป นักศึกษามีเครื่องมือที่เหนือกว่าอาจารย์ อยู่สองอย่าง คือ (ก) พลังทางกายของคนรุ่นหนุ่มฉกรรจ์ และ (ข) จำนวนอันมากของนักศึกษา การปลุกฝังระบบประชาธิปไตยให้จับใจ นักศึกษาจะช่วยให้ศึกษามีโอกาสประชุมพิจารณาข้อเท็จจริงต่าง ๆ เกี่ยวกับประเด็นที่ประท้วง และได้อภิปรายแสดงความคิดเห็น ตลอด จนการลงมติว่าจะประท้วงหรือไม่ และถ้าจะประท้วงควรประท้วงด้วยวิธีการใด อาจารย์อาจจะช่วยแนะให้ประท้วง (ถ้าจำเป็นจะประท้วง) ด้วยวิธีสันติ แทนใช้วิธีรุนแรง ด้วยวิธีอันหนักแน่น แต่ไม่ใช้วิธีชู้กรรโชก และในการนี้อาจารย์จำเป็นจะต้องมีจิตใจมั่นคงและสงบ ปราศจากอคติทั้งด้านโทสะและในด้านความขลาดกลัว สามารถชักนำศิษย์ให้กระทำการใด ๆ ด้วยวิธีอันเหมาะสมและวิธีที่ถูกต้อง

ในด้านผู้บริหารบ้านเมืองก็ควรจะเรียนรู้ว่า การประท้วงโดยสันตินั้นแตกต่างกับการประท้วงแบบรุนแรง และควรจะใช้ความพยายามจนถึงที่สุดที่จะรักษาความสงบในการประท้วง เช่น ดำรวจที่

คอยดูแลให้การจราจรเป็นไปอย่างมีระเบียบในโอกาสที่มีงานมงคลสมรส หรืองานแห่แหงกลางเมืองฉันทไค เมื่อมีการเดินขบวนอย่างสันติของ นักศึกษา ตำรวจก็พึงรักษาปกป้องให้กระทำไคโดยดีฉันทนั้น มิใช่ว่า ถ้ามีข่าวจะเดินขบวนประท้วง ก็ต่วนเอารอดและอาวุธสำหรับปราบ จลาจลออกมาขู่ และกันทางเสียแล้ว เป็นเหตุขู่ให้เกิดปะทะกันไคง่าย เป็นเหตุให้การเดินทางโดยสันตินั้นกระทำไคโดยยาก และแปร สภาพจากสันติเป็นรุนแรงไปโดยเปล่าประโยชน์

ในด้าฉันทนักศึกษานั้น ก็ควรจะได้มีโอกาสพิจารณาประเด็นเรื่อง ราวโดยถ่องแท้ ก่อนที่จะตัดสินใจเดินขบวนประท้วง การเข้าร่วม ขบวนทั้ง ๆ ที่ยังไม่ทราบสาเหตุอันแท้จริง และยังไม่ไคพิจารณาข้อดี ข้อเสียร่วมกันอย่างชัดแจ้ง เพียงแต่อาศัยความรักเพื่อนรักหมู่คณะ เฉย ๆ นอกจากจะทำให้ระบบประชาธิปไตยต้องเสียหายแล้ว ยังเปิด ช่องให้มีผู้ใช้อบายชักจูงนักศึกษาไคไคโดยง่าย ให้กระทำการอันเป็น ประโยชน์มิชอบแก่เขาเองเป็นส่วนตัวหรือสำหรับพรรคของเขา

สรุปความว่า การที่จะบริหารมหาวิทยาลัยและปกครองนัก- ศึกษาไคไคด้วยความชอบธรรมนั้น อาจารย์จะต้องทรงไว้ด้วยขันติธรรม วิริยธรรม มีฉันทะ และเมตตากรุณาแก่ศิษย์ ปราศจากภยากคิ ความ หวาดกลัว หรือโทสาคิความโกรธฉันทฉันทยิว ส่งเสริมให้ศิษย์ปฏิบัติ ตามทำนองคลองธรรมแห่งระบบประชาธิปไตย โดยใช้เหตุผลและ ความคิด และที่สำคัญที่สุด คืออาจารย์ผู้ใหญ่จะต้องวางตนอยู่ในศีล ในธรรม ให้เป็นที่เชื่อถือแก่ศิษย์และอาจารย์ผู้น้อยทั้งปวงด้วย ใน มหาวิทยาลัยก็เช่นเดียวกับโลกภายนอก ความชอบธรรมเป็นเครื่อง ค้ำจุนโลก และเมื่อเกิดความชอบธรรมขึ้น การป้องกันเหตุร้ายจะ กระทำไคไคโดยง่าย ซึ่งเป็นสิ่งอันพึงปรารถน้ายิ่งกว่าการปราบปราม หรือการยอมจำนนผ่อนตามโดยปราศจากเงื่อนไขไคใด ๆ

ความรับผิดชอบทางจริยธรรม เป็นความจำเป็นในการพัฒนาประเทศ

ท่านสุภาพสตรีและท่านสุภาพบุรุษ

ทัศนะของสามัญชนในเรื่องความรับผิดชอบทางจริยธรรมกับการพัฒนาประเทศ กล่าวโดยย่อได้สั้นๆ ดังนี้ เมื่อมนุษย์อยู่รวมกันเป็นชุมชน ไม่ว่าจะมีการเน้นหนักไปทางพัฒนาประเทศหรือไม่พัฒนาประเทศก็ตาม จำเป็นที่จะต้องรับผิดชอบต่อทางจริยธรรมเป็นธรรมดาอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นไม่ว่าสถานการณ์จะเป็นอย่างไรๆ ก็ตาม ความรับผิดชอบต่อทางจริยธรรมตามทัศนะของสามัญชนย่อมมีอยู่เสมอ

เมื่อผมได้ตอบคำถามเพียงเท่านี้ก็คงจะพอแล้ว แต่เนื่องจากให้เวลาผมถึงหนึ่งชั่วโมงครึ่งรวมทั้งการอภิปรายด้วย ก็ใครจะขอขยายความต่อไป ผมใคร่แบ่งการบรรยายออกเป็น ๓ หัวข้อคือ ๑. ว่าด้วยการพัฒนาประเทศ ๒. ว่าด้วยวิธีและปัจจัยในการพัฒนา และ ๓. ข้อสรุปและข้อสังเกตเกี่ยวกับทัศนะของสามัญชนทั่วไป

๑. การพัฒนาประเทศ

ก. เพื่ออะไร

ปัญหาที่น่าจะพิจารณามีอยู่ว่า เราจะพัฒนาประเทศเพื่ออะไร เพราะเหตุใดเราจึงเน้นพัฒนา ทำไมอยู่ดีๆ ปฏิบัติราชการไปเฉยๆ ไม่ได้หรือ ทำไมจึงจะต้องมาเน้นเรื่องพัฒนา แท้จริงการพัฒนาที่มีจุดมุ่งหมายที่จะให้ประชากรชาติมีความเจริญ มีความสุขสมบูรณ์ การปกครองประเทศโดยปกติก็มีความมุ่งหมายเช่นเดียวกันไม่แตกต่างกัน แต่ตั้งเดิมมาเรามีพระมหากษัตริย์ที่มีอำนาจมาก เราก็อธิบายว่า ท่านปกครองแผ่นดินเพื่อให้ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินมีความอยู่ดีกินดี มีความสงบสุข เมื่อมีการปกครองแบบที่พระมหากษัตริย์มีอำนาจโดยจำกัด เราก็อธิบายกันดีอยู่ว่าผู้ที่เป็นรัฐบาลนั้น ต้องการให้ประชาชนอยู่ดีกินดี มีความสงบสุข ผู้ปกครองแบบคอมมิวนิสต์ก็ต้องการอย่างเดียวกันนั้น ผู้ปกครองมักจะกล่าวไปในทำนองนั้น ไม่ว่าจะใช้ถ้อยคำอย่างไรก็ตาม เพราะฉะนั้นจึงเห็นได้ว่าเรื่องพัฒนานั้นก็อยู่ที่ว่า ต้องการให้ประชาชนส่วนมากสามารถประกอบสัมมาอาชีพ มีความสงบสุข ซึ่งแปลตามวัตถุได้ตามภาษาเศรษฐศาสตร์ในปัจจุบันว่า เพื่อเพิ่มรายได้ทั้งส่วนบุคคลและส่วนรวม ทั้งในปัจจุบันและในอนาคต รายได้ดังกล่าวที่เราต้องการจะเพิ่มให้ทั้งส่วนบุคคลและส่วนรวม ทั้งในปัจจุบันนี้และอนาคตนี้ ไม่จำเป็นที่จะต้องเป็นรายได้ที่เป็นเงินหรือเป็นวัตถุ เป็นรายได้ชนิดที่ทำให้คนมีเวลาว่าง มีเวลาหย่อนใจ มีเวลาไปเที่ยว นี่ก็ถือว่าเป็นรายได้เช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้นก็พอจะยุติได้ว่า การพัฒนาประเทศมีจุดมุ่งหมายอยู่ข้อใหญ่ข้อแรกคือ เพื่ออยู่ดีกินดี มีความสงบสุข และเป็นการเพิ่มรายได้ เป็นการเพิ่มความสุขสำราญทั้งส่วนบุคคลและส่วนรวมในปัจจุบันและอนาคต

อย่างไรก็ตาม เหตุผลในการที่บางประเทศจำเป็นที่จะต้องเน้นการพัฒนาที่มีอยู่พอฟังได้ เป็นที่ทราบกันอยู่ว่า ประเทศใดประเทศหนึ่งที่ได้เริ่มต้นดีแล้ว ก็ย่อมจะเจริญก้าวหน้าไปโดยเร็ว กล่าวคือ ประเทศใดมีหลักในการดำเนินการปกครองในด้านการเมือง ทางด้าน

เศรษฐกิจ และทางด้านต่างๆแล้ว การก้าวหน้าก็ดำเนินการไปได้โดยเร็ว ประเทศที่เจริญแล้วย่อมก้าวหน้าไปได้มากกว่าประเทศที่ยังไม่เจริญหรือเรียกว่าด้อยพัฒนา ฉะนั้นเมื่อเลิกสงครามโลกครั้งที่ ๒ จึงได้มีผู้ใหญ่ที่รับผิดชอบในทางการเมืองต่างๆไป เห็นว่าประเทศที่เรียกว่าด้อยพัฒนานั้น ถ้าหากว่าไม่มีมาตรการพิเศษที่จะทำให้เกิดปัจจัยในการก้าวหน้าโดยเร็วแล้ว ก็คงจะไม่สามารถที่จะก้าวหน้าไปได้รวดเร็วเท่าๆกับประเทศที่เจริญ เฉพาะอย่างยิ่งประเทศที่ได้รับความเสียหายมากๆในการสงคราม เพราะฉะนั้น จึงได้เกิดมีความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสหรัฐอเมริกาได้ให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศที่แม้แต่จะเจริญแล้ว คือยุโรป เพื่อให้ฟื้นฟูขึ้นโดยเร็วสำหรับในประเทศเอเชีย แอฟริกา หรืออเมริกาใต้นั้น ก็ถือกันว่าถ้าหากประเทศที่เจริญแล้วไม่ช่วยเหลือ และประเทศต่างๆนั้นไม่ได้ช่วยเหลือตนเองแล้ว ก็ไม่สามารถที่จะก้าวไปได้ แม้แต่ในเวลาที่จะเห็นได้ว่า ความก้าวหน้าของประเทศที่เจริญฝ่ายหนึ่งกับประเทศที่ไม่เจริญอีกฝ่ายหนึ่งยังห่างไกลกัน เป็นข้อเท็จจริงว่ารายได้ส่วนบุคคลแต่ละบุคคลของประเทศที่เจริญนั้น เพิ่มขึ้นในอัตราสูงกว่าประเทศที่ยังไม่เจริญอย่างประเทศไทย เพราะฉะนั้นจึงจำเป็นต้องมีการเน้นหนักไปในทางพัฒนา

ข. หลักการพัฒนา

ประเทศที่ต้องการพัฒนาจำเป็นที่จะต้องวางมาตรการพิเศษบางอย่าง และได้รับความช่วยเหลือจากประเทศที่เจริญแล้ว และองค์การระหว่างประเทศร่วมมือ อันตรายมีอยู่ว่า เราอาจจะคำนึงถึงแต่การก้าวหน้าไปตะพึดตะพือ โดยไม่คิดถึงความเสียหายที่อาจจะเกิดขึ้น เพราะฉะนั้นจึงจำเป็นต้องมีหลักการพัฒนาประเทศ ไม่ใช่แต่เพียงว่าก้าวหน้าอย่างเดียว จำเป็นที่จะต้องให้เป็นไปโดยสภาพสม่ำเสมอ ไม่ขึ้นๆลงๆอย่างที่ขึ้นมาแล้ว และหลักข้อ ๒ ก็คือ การ

เพิ่มรายได้ที่เรียกว่าเพิ่มให้ทั้งส่วนบุคคลและส่วนรวมนั้น ก็จำเป็นที่จะต้องให้เพิ่มโดยทั่วถึงกัน มิใช่ว่าจะเพิ่มเพื่อให้คนที่มีโอกาสและมีอำนาจและมีสติปัญญาสูงกว่าผู้อื่น ได้รับเพิ่มมากกว่าผู้อื่น

ที่ว่าจำเป็นที่จะต้องให้เศรษฐกิจก้าวหน้าไปเรื่อยๆ นั้น ก็เนื่องมาจากได้รับบทเรียนเมื่อต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ นี้ กล่าวคือเศรษฐกิจของโลกมักจะประสบความล้มเหลวๆ ดอนๆ เมื่อก้าวไปแล้วก็ถอยหลัง ในปีใดปีหนึ่งอาจจะมีคนทำงานเต็มหมดหากคนทำงานยาก ในบางปีอาจจะมีจำนวนเป็นจำนวนสิบๆ ล้านที่ทำงานไม่ได้ เช่นในสหรัฐอเมริกาเป็นต้น และในประเทศอังกฤษก็เช่นเดียวกัน สถานการณ์เช่นนี้ย่อมเกิดความเสียหายแก่บุคคล ผมเคยย้ำเสมอว่า การที่นักเศรษฐศาสตร์มักจะเสนอวิธีการเศรษฐกิจให้มี Unemployment หรือคนว่างงานเพียง ๒ เปอร์เซ็นต์ ๓ เปอร์เซ็นต์ตลอดเวลา เพื่อจะรักษาเสถียรภาพในการก้าวหน้านั้น ถ้าเราดูคลุมๆ ไปแล้วจะรู้สึกว่าจะไม่เป็นอะไร แต่ผมไม่เห็นด้วยเพราะเหตุว่า ถ้าพูดถึงส่วนรวมแล้ว การว่างงาน ๓ เปอร์เซ็นต์นั้นก็รู้สึกว่่น้อย แต่ที่ว่าถ้าส่วนตัวแล้ว เราเผชิญเป็นคนหนึ่งใน ๓ เปอร์เซ็นต์นั้น เราไม่ได้ว่างงาน ๓ เปอร์เซ็นต์ เราว่างงาน ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ เพราะฉะนั้นจึงต้องคำนึงถึงบุคคลแต่ละคนด้วย

ประเทศไทยเราเป็นประเทศที่ประกอบเกษตรกรรมส่วนใหญ่ ความว่างงานไม่ค่อยจะมี แต่ผลร้ายของการที่เศรษฐกิจลุ่มๆ ดอนๆ นั้น มักจะปรากฏในประเทศเราเป็นลักษณะที่สินค้าหลักเกิดมีราคาตกต่ำ เมื่อราคาเกิดตกต่ำ รายได้ของพวกเราก็ต่ำลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกชาวนาและผู้ผลิตวัตถุดิบ เพราะฉะนั้นถึงแม้ว่าประเทศไทยหรือประเทศด้อยพัฒนาอื่นๆ จะไม่มีปัญหาเรื่องการว่างงานมากนัก ก็จะได้เห็นว่าปัญหาเรื่องเศรษฐกิจลุ่มๆ ดอนๆ นั้น จำเป็นที่จะต้องแก้ไข เพื่อให้การพัฒนาประเทศเป็นไปโดยดี ในข้อนี้ก็มีความรับผิดชอบ

ในทางเทคนิคของนักการเมืองและนักเศรษฐกิจ

หลักการข้อ ๓ ของการพัฒนาประเทศคือ ในการเพิ่มรายได้นั้น ไม่ควรที่จะให้คนมี มีจนเกินไปนัก และไม่จำเป็นที่จะต้องให้คนจนจนลงไปมาก ถ้าปล่อยให้ไปเป็นไปตามสถานการณ์ปัจจุบันทุกอย่างไปตามลัทธิ Laissez faire จะเห็นได้ว่าคนที่เกิดมามั่งมีนั้น มีทุนทรัพย์ที่จะก้าวหน้าไปได้ กล่าวคือมีเครื่องมือก้าวหน้าไปแล้วด้วยตนเอง แต่คนที่เกิดมาไม่มีทุนทรัพย์ และมีหน้าซ้ำสติปัญญายังด้อยกว่าเขา หรือถ้าร้ายลงไปอีก มีความพิการประการใดประการหนึ่ง บุคคลเหล่านี้ย่อมเสียเปรียบผู้อื่น ถึงจะก้าวหน้าไป ๑ เปอร์เซ็นต์เท่าๆกัน ก็ยังก้าวหน้าน้อยกว่าเขาแล้ว แต่แท้จริงตามปรากฏการณ์ที่เราเห็นกันอยู่ บางครั้งถ้าหากว่าเรามีมาตรการบางอย่างเพื่อให้ก้าวหน้าไป ๕๐ % แต่อาจจะกระทบกระเทือนทำให้อีก ๕๐ % ของชุมชนนั้นถอยหลังด้วยซ้ำ เพราะฉะนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องมีการมาตรการบางอย่างป้องกันมิให้เกิดการเสียหายเช่นนี้เกิดขึ้น สุภาสิตของแมกไซไซที่ว่า “ถ้าใครเกิดมามีน้อย บ้านเมืองพึงให้มาก” เป็นสุภาสิตซึ่งควรจะมีประจำใจไว้

ในการพัฒนาประเทศนั้น เราจำเป็นที่จะต้องให้ความยุติธรรมระหว่างท้องถิ่น ไม่ใช่จะมุ่งแต่พยายามพัฒนาไปกว้างๆ สำหรับประเทศเท่านั้น จะเห็นได้ว่ารัฐบาลต่างๆ ไม่ว่าในประเทศใด ก็ย่อมจะใช้มาตรการพิเศษสำหรับท้องถิ่นที่เขาเรียกกันว่า Depressed Area คือท้องถิ่นที่ได้รับความยากลำบากมากกว่าปกติ ตรงกับหลักการที่ว่าใครเดือดร้อนมาก ก็ต้องช่วยเหลือให้มากเป็นพิเศษ

สรุปความในตอนนี้เป็นว่า เราจะต้องพยายามดำเนินการพัฒนาโดยยึดหลักการทั้ง ๓ หลัก จะมุ่งแต่หลักที่ ๑ และเพิกเฉยหลักที่ ๒ และ ๓ คือเสถียรภาพและความยุติธรรมในสังคมมิได้เป็นอันขาด

๒. วิธีและปัจจัยในการพัฒนา

ในตอนที่ ๒ ต่อไปนี้ ผมขอแยกพิจารณา ๓ ประการคือ

- ๑) วิชาการและวิธีการในการพัฒนา
- ๒) กำลังคนและกำลังเงินอันเป็นปัจจัยเพื่อที่ดำเนินการพัฒนา
- ๓) การใช้อำนาจเพื่อพัฒนาประเทศ

ก. วิชาการและวิธีการ

ในเรื่องวิชาการและวิธีการพัฒนา ปัญหาที่สำคัญยิ่งสำหรับไทยในปัจจุบันคือ การอำนวยการของรัฐและข้าราชการในด้านหนึ่ง และในอีกด้านหนึ่งนั่นคือ การที่เอกชนจะสามารถริเริ่มและต่อตามความก้าวหน้าของรัฐบาลไป

ในด้านรัฐบาลนั้น จำเป็นที่จะต้องวางแผนพัฒนาออกมาเป็นโครงการภายในขอบเขตแห่งหลักการที่เสนอมมาแล้ว และเมื่อวางแผนแล้วจะสำเร็จผลเพียงไหน ดีหรือไม่ดี แล้วแต่การกระทำ คิดเฉยๆ ประกาศออกมาเฉยๆ แต่ไม่ทำไม่ได้ เท่าที่ปรากฏอยู่ในประเทศไทยในเวลานี้มีหลายกรณีที่คิดแล้วก็ไม่ทำ ตั้งงบประมาณให้แล้วก็ไม่ทำ หรือทำไม่ได้เต็มตามงบประมาณ เช่นนี้ย่อมเป็นเหตุความผิดที่เป็นการถ่วงความเจริญในการพัฒนา ผมใคร่จะย้ำว่าในการพัฒนานั้น การอำนวยการของรัฐเป็นเรื่องที่สำคัญมาก เพราะเหตุว่าเมื่อเราต้องการเน้นหนักโดยใช้ทรัพยากร หรือกำลังคนและกำลังเงินเพื่อจะทุ่มเทให้ได้ผลมากๆ แล้ว ก็จำเป็นที่หน่วยราชการต่างๆ จะต้องมีการประสานงานกันเป็นอย่างดี ไม่ใช่ว่าคน ๒ คนไปทำอย่างเดียวกันในเมื่อคนเดียวทำได้ ไม่ใช่กรม ๒ กรมไปทำอย่างเดียวกันในเมื่อกรมเดียวทำได้ จะต้องมีการประสานงานติดต่อระหว่างกระทรวงให้เรียบร้อย ไม่ตั้งกระทรวงขึ้นมาอย่างฟุ่มเฟือย ไม่จำเป็นที่จะต้องดำเนินการไปในทำนองที่จะเป็นช่องทางให้เกิดความรัวโหลและความเหลวไหลได้ ข้อเหล่านี้ขึ้นอยู่กับ การอำนวยการของรัฐทั้งสิ้น ผมรู้สึกว่าคุณภาพ

ปัจจุบันในประเทศไทยนี้ยังมีการบกพร่องในเรื่องนี้อยู่มาก มีระบบกรรมการฟุ่มเฟือย มีระบบการทำงานแย่งกันกันฟุ่มเฟือย ไม่มีการประสานงานและการอำนวยความสะดวกยังบกพร่องอยู่อีกมาก

อันตรายข้อหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเท่าที่สังเกตมาในประเทศไทยคือ มักจะเข้าใจผิดกันว่าเรื่องต่างๆ ถ้ารัฐบาลไม่ทำแล้วก็จะไม่สำเร็จได้ แท้จริงการกระทำการพัฒนาหรือจะพัฒนาหรือไม่ก็ตาม ความสำคัญของเอกชนมีอยู่เป็นอันมาก ถ้าหากว่ารัฐบาลสร้างขึ้นมากด้วยเงินมากๆ แล้วไม่สามารถชักจูงให้ราษฎรใช้ประโยชน์จากเงินนั้นขึ้นมาในเงินนั้นได้ ก็ย่อมจะเสียหาย เงินก็สูญเสียเปล่า สร้างถนนขึ้นมาแล้ว ราษฎรไม่ได้ใช้ประโยชน์จากถนนนั้นเพื่อที่จะเพิ่มผลผลิตหรือจะนำสินค้าไปตลาดก็ย่อมจะเสียหาย เพราะฉะนั้น ความริเริ่มและต่อตามของเอกชนนั้นเป็นเรื่องสำคัญ และเท่าที่ปรากฏในประเทศไทย ชาวนาและเอกชนต่างๆ ไป มีความริเริ่มและต่อตามการอำนวยความสะดวกของรัฐอยู่ดีพอสมควร จะเห็นได้จากผลของการตัดถนนมิตรภาพ ด้วยความช่วยเหลือของสหรัฐอเมริกาไปนครราชสีมา ก็ปรากฏว่าเกิดมีสินค้าสำคัญคือข้าวโพด โดยประชาชนเขาริเริ่มของเขาเองโดยไม่ต้องไปยุแหย่เขา ที่สำคัญที่สุดคือว่า ผู้ที่เป็นใหญ่เป็นโตหรือเป็นผู้ที่ทำหน้าที่ในด้านรัฐบาลนั้น มักจะลืมนึกไปว่า ราษฎรเป็นคนเหมือนกัน มีความคิด มีสมอง และมีกระเป๋าของเขาที่จะต้องเป็นห่วงเช่นเดียวกัน มักจะไปคิดว่าอะไรๆ นั้นรัฐบาลจำเป็นจะต้องทำ ถ้ารัฐบาลไม่ทำ ก็ผู้ใหญ่ในราชการ ผู้มีอิทธิพลจำเป็นจะต้องเป็นผู้ทำ ถ้าเป็นเช่นนั้นละก็ ความริเริ่มและการประกอบกิจของเอกชนต่างๆ ไปย่อมหมดเหี่ยว เหี่ยวแห้งไป เพราะเหตุว่าตันโพธิ์ใหญ่มาปลูกไว้กลางสนามแล้ว หญ้าแพรกในสนามนั้นก็ย่อมจะอับเฉาไป

เนื่องด้วยเหตุนี้ ความสำคัญในเรื่องวิชาการที่เกี่ยวกับปัจจัยในการพัฒนา ผมจึงได้เน้นถึง ๒ ข้อ ข้อหนึ่งคือ การอำนวยความสะดวกของรัฐ

ต้องให้ตี และสอง ต้องพยายามหลบหลีกเสี่ยงจนเว้นการกระทำบางสิ่งบางอย่าง ที่ทำให้ความริเริ่มและการใช้สติปัญญาของเอกชนสูญเสียไป และต้องสนับสนุนให้เอกชนทำให้มากขึ้นเท่าที่จะมากได้ ในเรื่องวิชาการนี้ความผิดพลาดอาจจะเป็นเพราะความโง่เขลา หรืออาจจะเป็นเพราะความไม่สามารถคิดให้ลึกซึ้ง เพราะฉะนั้น ในตอนนี้จึงขอสรุปว่าอุปสรรคแห่งการพัฒนา คือ อวิชา

ข. กำลังคนและกำลังเงิน

ปัจจัยประเภทที่ ๒ คือกำลังคนและกำลังเงิน ในเมื่อเราต้องการที่จะพัฒนาแล้ว ก็จำเป็นที่จะต้องระดมปัจจัยเหล่านี้เพื่อเน้นในการพัฒนา อุปมาเหมือนกรณีของเอกชนมีรายได้อาจจำกัด ได้มาเท่าใด จะพยายามใช้ให้หมดในปัจจุบันเพื่อจะอยู่ดีกินดีก็ทำได้ หรือถ้าต้องการที่จะออมทรัพย์ไว้สำหรับใช้ในอนาคต หรือเพื่อประโยชน์ของบุตรหลาน หรือมีบุตรที่จะช่วยส่งเสีย ที่จะไปศึกษาชั้นมหาวิทยาลัยในต่างประเทศ การบริโภคนโยบายในปัจจุบันก็ยังจำเป็นที่จะต้องลดน้อยลงเป็นธรรมดา เพื่อที่จะได้เอาเงินไปไว้สำหรับเรื่องอื่น การที่จะรับประทานทั้งหัวทั้งก้อยนั้นเป็นไปได้ไม่ได้ ถ้าอยากได้ก้อยก็ต้องเสียหัว ถ้าอยากจะได้หัวก็ต้องเสียก้อย เพราะฉะนั้นจึงจำเป็นต้องถือหลักว่าอดเปรี้ยวไว้กินหวาน ฉันทัดก็ฉันทันนั้น เมื่อพิจารณาเรื่องประเทศชาติ ถ้าต้องการผลส่วนรวมก็จำเป็นที่จะต้องมีการเสียสละส่วนตัวเป็นธรรมดา หลักการดังกล่าวนี้ใช้ได้ทั้งสำหรับกำลังคนและกำลังเงิน

ระหว่างกำลังคนกับกำลังเงิน ๒ อย่างนี้ อะไรสำคัญกว่ากัน ใคร่ขอเสนอว่ากำลังคนสำคัญกว่ากำลังเงินยิ่งนัก เพราะการสะสมวิชาความรู้และการระดมให้วิชาแก่ประชาชนของเรานั้น มีผลเป็นการยั่งยืนแก่อนาคต ส่วนกำลังเงินนั้นขณะนี้ประเทศไทยพอจะนับได้ว่าเราอยู่ในลักษณะที่ไม่ฝืดเคืองนัก พอมีพอใช้ แต่แม้ว่าจะเดือดร้อนขาดสนเงินนั้น เรายังขอหยิบขอยืมผู้อื่นเขามาได้ การยืมเงินนั้นง่าย

เพราะเงินพูดได้ทุกภาษา แต่การยืมคน คนพูดได้อย่างมากก็ไม่กี่ภาษา

ค. การใช้อำนาจในการพัฒนา

ในการพัฒนาเราจะต้องระดมปัจจัยต่างๆ มาใช้งาน ในด้านเงินเราก็จำเป็นที่จะต้องเก็บภาษีอากรเพื่อมีรายได้เข้าคลังและจ่ายออกไป ในขณะที่พัฒนารายได้รายจ่าย การกระทำด้านงบประมาณและการคลังเป็นของสำคัญเป็นอย่างยิ่ง และในบางกรณี ถ้าต้องการจะเร่งมือพัฒนา ก็อาจจะจำเป็นต้องใช้อำนาจรุนแรงขึ้น ในการภาษีอากรและเรื่องอื่นๆ เรื่องอื่นดังกล่าวได้แก่ การห้ามนำสินค้าจากต่างประเทศเข้ามาแข่งขันกับสินค้าที่เอกชนในประเทศกำลังก่อสร้างทำอยู่เป็นต้น การใช้อำนาจในการพัฒนาประเทศนั้นเป็นเรื่องจำเป็น และยิ่งเร่งรัดพัฒนาก็ยิ่งจะใช้อำนาจมาก แล้วมีช่องทางอันตรายมากขึ้น จะเห็นได้ว่าเงินงบประมาณแผ่นดินแต่ก่อนนี้เราพูดกันเป็นจำนวนสิบล้านห้าร้อยล้าน หกร้อยล้าน ห้าพันล้าน หกพันล้าน เดียวนี้เงินงบประมาณขึ้นไปกว่าหมื่นล้านแล้ว ธนบัตรก่อนนี้ออกมาเพียงห้าพันล้าน เดียวนี้เกือบเข้าไปถึงหมื่นล้านบาท เมื่อจำนวนเงินที่เราจะต้องหามาและใช้ไปสำหรับราชการมากขึ้น ความโลภเกี่ยวกับการใช้อำนาจไปในทางผิดปกติก็ยิ่งมีมากขึ้น จะเห็นได้ว่าเมื่อก่อนนี้เราไม่เคยพบเห็นกันว่าใครโกง โกงใครถึงห้าร้อยหกร้อยล้าน เดียวนี้มีขึ้นแล้วเป็นจำนวนห้าร้อยหกร้อยล้าน แม้แต่จะ “ทำบุญ” กันก็ยังเป็นจำนวนสิบล้าน เนื่องด้วยเหตุนี้จึงมาเข้าประเด็นของกระทรวงแห่งการบรรยายนี้ กล่าวคือ อะไรเล่าจะเป็นปัจจัยสำคัญ อะไรเล่าจะเป็นอุปสรรคแห่งการพัฒนาประเทศ ขอเสนอว่าอุปสรรคคือความเหลวไหลและรวู้ไหล ซึ่งเกิดจากความโลภและตณหา อุปสรรคเหล่านี้จะขจัดได้ก็แต่โดยการใช้อำนาจในทางที่ถูกต้อง ก็คือความรับผิดชอบทางจริยธรรมดั่งที่ผู้จัดการสัมมนานี้ ได้ตั้งไว้เป็นหัวเรื่องของการสัมมนา

ในที่นี้เห็นจะเป็นการสมควรที่จะหยิบยกเอาเรื่องความเสียหายที่เป็นอุปสรรคในการพัฒนา ด้วยการเพิกเฉยในจริยธรรม มาพิจารณาดูว่าผู้ใหญ่แต่โบราณท่านได้ไว้อย่างไร เห็นจะไม่ต้องย้อนกลับไปไกลนัก เพียงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้ก็เห็นจะพอหาได้กล่าวคือหลักฐานที่ปรากฏในหนังสือมูลบทบรรพกิจของพระยาศรีสุนทรโวหาร (หลวงสารประเสริฐ น้อย อาจารย์ยางกูร) ซึ่งมีพระบรมราชโองการประกาศให้ใช้เป็นแบบเรียนในปี พ.ศ. ๒๔๑๔ ในหนังสือนั้นมีบทประพันธ์เรื่องพระไชยสุริยา (คุณสุลักษณ์ ศิวรักษ์ ชี้แจงว่าเป็นบทประพันธ์ของสุนทรภู่) มีใจความว่า พระไชยสุริยาเป็นเจ้าพาราสาวัตติ ก็อยู่ดีกินดีกันมาจนกระทั่ง

“อยู่มาหมู่มุ่ฆ่าเฝ้า	ก็หาเยาวนารี
ที่หน้าตาดีดี	ท่ามะโหรีที่เคหา
คำเข้าเฝ้าสี่ซอ	เข้าแต่หอล่องกามา
หาได้ให้ภริยา	โลภพาให้บ้าใจ
ไม่จำคำพระเจ้า	เหไปเข้าภาษาไสย
ถือดีมีข้าไท	น้อแต่ไพร่ใส่ชื่อคา
คดีที่มีคู่	คือไก่หมูเจ้าสุภา
ใครเอาข้าวปลามา	ให้สุภาก็ว่าดี
ที่แพ่แก่ชนะ	ไม่ถือพระประเวณี
ขี้ฉ้อก็ได้ดี	ไล่ดำตีมีอาญา
ที่ชื่อถือพระเจ้า	ว่าโง่งเง่าเต่าปูปลา
ผู้เฒ่าเหล่าเมธา	ว่าโง่บ้าสาระยำ
ภิกษุสะมะณะ	เล่าก็ละพระธรรม
คาถาว่าลำน่าน่า	ไปเร่ร่ำทำเจโก
ไม่จำคำผู้ใหญ่	ศรัทธาไม่ใจโยโส
ที่ดีมีอะไซ	ข้าขอโมทนาไป

ภาราสาวะถี	ใครไม่มีปราณีใคร
ดุเดือดถือแต่ใจ	ที่ใครได้ใส่เอาพอ
ผู้ที่มีฝีมือ	ทำดูดีไม่ซื่อขอ
ไล่คว้าผ้าที่คอ	อะไรล่อก็เอาไป
ข้าเฝ้าเหล่าเสนา	มิได้ว่าหมู่ข้าไท
ถือน้ำร่ำเข้าไป	แต่น้ำใจไม่นำพา
หาได้ใครหาเอา	ไพร่ฟ้าเศร้ายุ่เอา
ผู้ที่มีอาญา	ไล่ตีดำไม่ปราณี”

ตอนที่ยกมานี้แสดงให้เห็นการวิเคราะห์ของท่านผู้ใหญ่ในสมัย ร้อยปีที่ผ่านมาแล้วว่า การไม่รักษาจริยธรรม ไม่รับผิดชอบต่อทาง จริยธรรมนั้นย่อมทำให้เกิดความปั่นป่วน และตามเรื่องพระไชยสุริยา นี้ต่อมาก็ได้ยากจะกล่าวคำแก้แค้น เพราะเหตุการณ์ที่บ้านเมืองไม่อยู่ใน ความชอบธรรม จนกระทั่ง “สมเด็จพระจอมมารีย์” ต้องมาเทศนาโปรดให้ ถือศีลภาวนาจนได้ไปสวรรค์

ตามเรื่องที่กำลังกล่าวถึง มีอีกตอนหนึ่งซึ่งแสดงถึงสาเหตุแห่งกาล- กิณี กล่าวคือ

“วันนั้นครั้นดินไหว	เกิดเหตุใหญ่ในปฐม
เส็งดูรู้คดี	กาลกิณีสี่ประการ
ประกอบชอบเป็นผิด	กลับจริตผิดโบราณ
สามัญอันธพาล	ผลาญคนซื้อถือสัตย์ธรรม
ลูกศิษย์คิดล้างครู	ลูกไม่รู้คุณพ่อมัน
ส่อเสียดเบียดเบียนกัน	ลอบฆ่าฟันคือตันทนา
โลภลาภบอบบ่คิด	โจทย์จับผิดริษยา
อูระพระสุธา	ป่วนเป็นบ้าฟ้าบดบัง
บรรดาสามัญสัตว์	เกิดวิบัติปิดป่าบัง
ไตรยุคทุกขตระวัง	สังวัจฉระระอวสาน”

ถ้าเราพิจารณาคำภาพยข้างต้นให้ดี จะเห็นว่าท่านผู้ประพันธ์ ได้ยกเอาข้อละเมิดจริยธรรมเหล่านี้มาแสดงไว้ว่า เป็นเหตุแห่งความ ยุ่งยากคือ (๑) ความมัวเมาในกามตัณหา (๒) ความโลภ (๓) ไม่ถือ ศีลธรรมกลับไปถือไสยศาสตร์ (๔) การฉ้อราษฎร์บังหลวง (๕) โรง ศาลไม่ยุติธรรมตามสมควรที่จะเป็น (๖) ไม่มีความเคารพในเรื่อง ความดี เห็นผิดเป็นชอบ (๗) ใจเหี้ยมโหดไม่ปราณีใคร ถืออำนาจ เป็นธรรม (๘) ข้าราชการแม้ว่าจะถือน้ำพิพัฒน์สัตยา ก็ผิดไม่ถือสัจ จะตามสมควรจะเป็น

ต่อไปนี้ผมใคร่จะขออนุญาตอ้างหนังสืออีกหนึ่งตอน ซึ่งตาม ปกติไม่ควรกระทำเพราะเป็นหนังสือของผมเอง แต่เนื่องด้วยหนังสือ นี้ได้เขียนไว้เป็นเวลาประมาณ ๑๐ กว่าปีแล้ว และเข้าใจว่าหากันได้ยาก คงจะไม่เสียหายอะไร ข้อความนี้มาจากหนังสือ *เศรษฐกิจแห่ง ประเทศไทย* ซึ่งแต่งเอาไว้เมื่อปี ค.ศ. ๑๙๕๕ ในบทหนึ่งที่ว่า “ธรรมะในด้านเศรษฐกิจ”

“ธรรมะเป็นคำคู่กับศีล คำว่าศีล หมายถึงการระงับไม่เบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น ส่วนความหมายของคำว่าธรรมะคือการช่วย ส่งเสริมให้สถานการณ์ดีขึ้น เพื่อความเจริญของเอกชนมหาชน และ ส่วนประกอบที่สำคัญแห่งธรรมะคือความยุติธรรม ตัวอย่างการ ประพฤติผิดหลักธรรมะที่เห็นได้ง่าย เช่น โจรที่ได้อัปลักทรัพย์ เราถือ ได้ว่าทำผิดทั้งศีลและธรรมะในด้านเศรษฐกิจ เพราะได้เบียดเบียนเจ้า ทรัพย์และถ่วงความเจริญ คือนอกจากตัวเองจะไม่ประกอบสัมมา- อาชีวะแล้ว ยังขัดขวางผู้อื่นซึ่งจะทำการประกอบสัมมาอาชีวะเพื่อ ประโยชน์และความเจริญของส่วนรวมอีกด้วย

ในทางตรงกันข้าม ถ้าผู้ใดมีความมานะอดทนพากเพียร คิด สร้างสรรค์สิ่งหนึ่งสิ่งใดขึ้น ช่วยเศรษฐกิจของประเทศ เราก็ถือว่า บุคคลผู้นั้นมีความดีความชอบและทำถูกหลักธรรมะ

การประพฤติผิดหลักธรรมะในด้านเศรษฐกิจนั้น มีได้หลายกรณี เช่น

๑. เจ้าหน้าที่รัฐบาลบางคนใช้อำนาจและหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายมาเป็นประโยชน์ส่วนตัว ไม่ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อตรง เพื่อให้ทุกคนได้รับประโยชน์ร่วมกัน กลับมีใจลำเอียงช่วยเหลือแต่ผู้ที่ให้สินบน

ที่ว่าผิดหลักธรรมะ เพราะ

ก. ราษฎรส่วนใหญ่ที่ทำมาหาเลี้ยงชีพด้วยความสุจริตก็เกิดความย่อท้อที่จะทำดีต่อไป คิดแก่งแย่งเบียดเบียนกัน ไม่มีผู้ใดคิดจะทำงานที่ใช้เวลานานๆ กว่าจะได้ผลตอบแทน ไปหาทางอื่น

ข. การที่กสิกรทั้งหลายสามารถทำการเพาะปลูกได้ผลดีเท่ากับเพิ่มปริมาณการผลิตให้มากขึ้น ทำให้การค้าสะดวกยิ่งขึ้น แต่สิ่งเหล่านี้จะเป็นไปไม่ได้ ถ้ามีโจรปล้นทรัพย์ เจ้าหน้าที่ทุจริตมาก ๆ เพราะสิ่งที่ผลิตได้จะมีน้อยลงไม่พอกับความต้องการของสังคมที่เพิ่มขึ้นอยู่เสมอ ความไม่พอดีนี้เป็นผลกระทบกระเทือนต่อเศรษฐกิจของประเทศเป็นอย่างมาก

๒. เจ้าหน้าที่ที่มีผลประโยชน์ส่วนตัวในหน้าที่การงานของตน ขัดกับประโยชน์ของส่วนรวม ถือว่าเป็นผู้ปฏิบัติผิดธรรมะในด้านเศรษฐกิจ อาทิ ในฐานะเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล บุคคลนั้นจะต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนในขอบเขตแห่งนโยบายของรัฐ ถ้าในขณะเดียวกันเจ้าหน้าที่ผู้นั้นไปมีตำแหน่งหน้าที่และรับผิดชอบส่วนงานของเอกชน ไม่ว่าจะเพียงแห่งเดียวหรือหลายแห่งก็ตาม อาจเป็นประธานกรรมการ กรรมการผู้จัดการ ผู้ถือหุ้น ไม่ว่าจะโดยทางตรงหรือทางอ้อม แม้จะสุจริตเพียงใด บุคคลภายนอกย่อมจะระแวงสงสัยและตั้งข้อรังเกียจ

๓. ข้าราชการแม้ว่าจะไม่ทุจริต แต่ไม่ทำงานให้รวดเร็วเพื่อประโยชน์แก่ประชาชน ก็ขัดขวางความเจริญในทางเศรษฐกิจ และ

โดยเฉพาะส่วนราชการที่จำเป็นต้องติดต่อกับประชาชนโดยตรง เช่น อำเภอ ถ้าทำงานล่าช้า นอกจากงานของรัฐจะไม่ก้าวหน้าไปแล้ว ยังไม่เปิดโอกาสให้ราษฎรได้ทำงานตนได้ทันเวลาด้วย

๔. นโยบายเศรษฐกิจที่มุ่งช่วยเหลือหมุ่ชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะนั้น ถ้าทำให้คนกลุ่มใหญ่เดือดร้อนแล้วถือว่าผิดหลักธรรมะในด้านเศรษฐกิจ เพราะเป็นนโยบายเศรษฐกิจที่ไม่ได้ให้ความยุติธรรมต่อสังคม การทำให้เงินเฟ้อถึงขนาด การเก็บภาษีอากรไม่ทั่วถึง ผู้มีอาชีพที่แน่นอนและข้าราชการส่วนมากซึ่งมีบัญชีแสดงรายได้หรือเงินเดือนเป็นหลักฐานเท่านั้นที่ต้องรับภาระภาษีเต็มที่ ถ้ารัฐบาลสามารถวางหลักเกณฑ์ที่เหมาะสม มีเจ้าหน้าที่ที่มีความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ทำงานอยู่แล้ว เท่ากับว่าได้พยายามทำให้ถูกหลักธรรมะทางเศรษฐกิจ

๕. ราษฎรที่สมคบกับข้าราชการทำการเอาเปรียบส่วนรวม ถือว่าทำผิดธรรมะทางเศรษฐกิจ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดก็คือ การให้สินบนข้าราชการ ทำให้จิตใจของข้าราชการที่จะทำดีเสื่อมลง และในที่สุดความเดือดร้อนก็จะเกิดมีทั่วไป

๖. การหลีกเลี่ยงการเสียภาษีของราษฎร ก็ผิดหลักธรรมะ เพราะรัฐบาลเก็บเงินได้น้อยกว่าที่ควรจะได้

๗. การกักตุนสินค้าในยามขาดแคลนเพื่อหวังกำไรการค้าในตลาดมืด การปฏิบัติตนให้เป็นการฝ่าฝืนข้อบัญญัติแห่งกฎหมาย ถือเป็นการปฏิบัติผิดหลักธรรมะทั้งสิ้น เพราะก่อความเดือดร้อนให้กับผู้อื่นและกับส่วนรวม

๘. การที่ราษฎรแต่ละคนไม่มีอาชีพหรือไม่พยายามทำงานเพื่อเลี้ยงชีวิตของตนในทางที่ชอบ ไม่เข้าใจหน้าที่และไม่รู้จักประมาณและความพอเพียง เอารัดเอาเปรียบ ไม่มีการศึกษาอบรมที่ดี เท่ากับไม่ช่วยเหลือให้เศรษฐกิจของชาติก้าวหน้าไป

๙. การที่มีบุคคลกลุ่มน้อยร่ำรวยขึ้นอย่างมาก เป็นการผิดหลัก
ธรรมะ เพราะในขณะที่กลุ่มคนมั่งมีมากมาย มีจำนวนคนน้อย กลุ่มคน
จนก็ขยายจำนวนออกไป เกิดปัญหาในทางสังคม มีการแบ่งแยกชั้น
ของคนโดยไม่ควร และการแบ่งแยกกันในลักษณะนี้เป็นผลเสียทั้ง
ในด้านจิตใจและการครองชีพของประชาชน เป็นปัญหาหนักของ
รัฐบาลในการปกครองประเทศ นับว่ากระทบกระเทือนต่อเศรษฐกิจ
ของประเทศทุกทาง สำหรับข้อนี้ ถ้าพิจารณาถึงการพนันต่างๆ การ
มีสลากกินแบ่งซึ่งเป็นการรวมเงินจากประชาชน หรือจากคนกลุ่มใหญ่
มาเป็นรางวัลให้แก่บุคคลคนเดียวหรือบุคคลกลุ่มน้อย จึงเป็นการ
ปฏิบัติผิดหลักธรรมะด้วย แต่ถ้าหากว่าผู้ถูกรางวัลสลากนั้น นำเงิน
มาใช้เป็นประโยชน์ที่ส่วนรวมได้มากที่สุด ก็ไม่ถือว่าได้ปฏิบัติผิด
หลักธรรมะแต่อย่างใด ฉะนั้นทางที่จะระงับก็คือ ไม่มีการพนันทุก
ประเภท แต่อย่างไรก็ดี รัฐบาลยังคงได้ประโยชน์จากการขายสลาก
กินแบ่งอยู่บ้าง รางวัลที่ให้นั้นเป็นเพียงเพื่อจูงใจให้ราษฎรนำเงินที่มี
อยู่มามอบรวมให้แก่รัฐบาล เพื่อใช้เป็นประโยชน์ต่อประเทศโดยทั่วไป
เพราะฉะนั้นถึงแม้ว่าจะผิดธรรมะก็ตาม ถ้ารัฐบาลนำเงินนั้นไปใช้เป็น
ประโยชน์จริงๆ แล้ว ก็ค่อยยังชั่วหน่อย

๑๐. บุคคลที่มีความสามารถในกิจการค้าหรือทำงานใดก็ตาม
ทำให้มีรายได้ส่วนตัวมากมาย หรือมีทรัพย์สินสมบัติเป็นมรดกตกทอดมา
แม้ว่าจะได้รับมาโดยสุจริต ถ้าไม่ได้ทำให้ทรัพย์สินนั้นเกิดเป็นผล
ประโยชน์ต่อส่วนรวมแล้ว ถือว่าไม่ถูกหลักธรรมะในทางเศรษฐกิจ
เพราะเหตุว่าการที่บุคคลมีทรัพย์สินมากมาย นำเงินมาลงทุนนั้น ก็ยัง
ช่วยคนอื่นได้”

ตัวอย่างเหล่านี้ ผมได้สรุปรวมความไว้ว่า ในการที่จะรักษา
ระดับรายได้ของคนให้อยู่ใกล้เคียงกัน หรือมีความแตกต่างกันเพียง
เล็กน้อยนั้น ควรพิจารณาถึงภาษีมรดก ภาษีเงินได้ เป็นส่วนสำคัญ

เมื่อเร็ว ๆ นี้ คุณธานินทร์ กรีวิเชียร ได้เขียนบทความเรื่อง “กฎหมายและการฉ้อราษฎร์บังหลวง” ขึ้นไว้ในบทบันทึกของเนติบัณฑิตสภา มีใจความที่สำคัญและที่น่าจะนำเอามาก้าวในที่นี้อยู่หลายตอน มีใจความที่ผมเห็นด้วยและไม่เห็นด้วยหลายข้อ แต่ที่ชอบใจมากก็คือว่า คุณธานินทร์ได้เสนอไว้ว่า การที่จะแก้ไขในเรื่องธรรมาภิบาลในประเทศไทยนั้นจะอย่างไรบ้าง มีทั้งการแก้ไขด้านจิตใจและศีลธรรม ตลอดจนอุปสรรคในการแก้ไข เนื่องจากเวลาจำกัด ผมจะขอคัดเฉพาะเรื่องอุปสรรค คือ

อุปสรรค ๓ ประการ ในการแก้การฉ้อราษฎร์บังหลวง

“ข้าพเจ้าใคร่ขอก้าวว่า แนวความคิดที่เป็นอุปสรรคในการแก้ไขการฉ้อราษฎร์บังหลวง ๓ ประการ ซึ่งแต่ละประการล้วนเป็นแนวความคิดที่เป็นภัยแก่ตนเองทั้งสิ้น กล่าวคือ

(๑) “ธุระไม่ใช่” โดยปกติเมื่อได้ยินได้ฟังเรื่องการฉ้อราษฎร์บังหลวง มักจะฟังกันด้วยความกระตือรือร้นแบบ “กระหายนินทา” อย่างไม่ก็ดี แทบจะไม่มีผู้ใดกล้าหรือแม้แต่จะคิดว่าสมควรแก่การป้องกันหรือแก้อย่างไร ถ้าจะกล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า “ธุระไม่ใช่” ความจริงเรื่องนี้เป็นธุระหรือหน้าที่ของบุคคลทุกคนในฐานะที่เป็นเจ้าของประเทศ การบอกปิดโดยถือว่า “ธุระไม่ใช่” เป็นการปฏิเสธหน้าที่พลเมืองดีโดยแท้ นำเสียดายที่เราขาดการฝึกอบรมในด้านความรับผิดชอบที่ทุกคนจะพึงมีต่อสังคม...

(๒) “คนอื่นทำได้ ทำไมเราจะทำไม่ได้” ประโยคนี้แทบจะไม่มีท่านผู้อ่านคนใดปฏิเสธเลยว่าไม่เคยได้ยิน แต่นำเสียดายที่ประโยคนี้นี้มักจะใช้กันไปในทางที่ไม่ควรใช้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นเรื่องที่พูดกันในครอบครัว ถ้าเป็นครัวเรือนที่มีแม่เรือนดี ประโยคนี้นี้ใช้ในทางปลุกปลอบจิตใจให้พ่อเรือนประพடுத்தินดีเอาอย่างบุคคลอื่นที่สุจริตทั้งหลาย ประกอบแต่กรรมดี เป็นที่นับหน้าถือตา แต่ถ้าบังเอิญเคราะห์

ร้าย แม่เรือนใจต่ำและพ่อเรือนใจอ่อน เห็นคนอื่นร่ำรวยโดยมิชอบ เกิดโลภ คิดเห่อเหิมตามไปด้วย ประโยคที่ว่า “คนอื่นทำได้ ทำไมเราจะทำไม่ได้” ก็เป็นประโยคที่ให้โทษ เป็นแรงยุให้เกิดการฉ้อราษฎร์บังหลวง...ลัทธิเอาอย่างในทางที่เลว จึงกลายเป็นที่นิยมชมชื่นกันอยู่

(๓) “ที่นี่เมืองไทย ไม่ใช่เมืองนอก” เรื่องแปลกแต่จริงที่น่าสลดก็คือ เมื่อผู้ใดปรารถนาเกี่ยวกับการฉ้อราษฎร์บังหลวงหรือเรื่องอื่น ๆ ในทำนองนี้ เรามักจะได้ยินวลีที่ว่า “ที่นี่เมืองไทย มิใช่เมืองนอก เราจะทำอะไรกันมากนัก” หรือวลีอื่นๆ ที่มีความหมายทำนองเดียวกันนี้ และมักจะพูดกันดาษดื่น แม้ในหมู่ผู้ทรงคุณวุฒิและปัญญาชนทั้งหลาย จึงเป็นที่น่าเสียดายว่า เหตุใดจึงเอาคำพูดที่ไร้ความหมายนี้มาเป็นคำพังเพย บอกปิดความรับผิดชอบ จะไม่เป็นการคิดสั้นหรือปราศจากความคิดเสียเลยหรือ”

คุณธานินทร์ กรัยวิเชียร ได้เสนอข้อแก้ไขไว้ว่า ข้อที่น่าคิดมีว่า เราจะต้องใช้วิธีหนามยอกเอาหนามบ่งกับกรณีนี้จะได้หรือไม่ กล่าวคือ ควรจะพูดว่า “ใช้ธรรมาของเรา” เพื่อแก้กับคำว่า “ไม่ใช่ธรรมา” เราทุกคนจะต้องถือว่าการฉ้อราษฎร์บังหลวงนี้ เป็นเรื่องที่เราทุกคนมีหน้าที่ป้องกันและปราบปรามในฐานะที่เป็นเจ้าของประเทศ และเราจะต้องบำเพ็ญตนเป็นตัวอย่างอันดีของลูกหลาน ญาติมิตร และเพื่อนร่วมประเทศ เราจะต้องมีความละเอียดรอบาป ความหยิ่งในความซื่อสัตย์สุจริต และชื่อเสียงของวงศ์ตระกูล อุปสรรคข้อที่ ๒ แก้ไขด้วยดังนี้ “คนอื่นทำได้ ทำไมเราจะทำไม่ได้” ก็ใช้คำเดียวกันนั้นแหละ ลัทธิเอาอย่างควรใช้เฉพาะในทางเอาอย่างผู้ประพฤติดี ผู้ที่เคารพในเกียรติของตน ผู้ที่มีความระลึกในหน้าที่ และประโยคนี้ควรจะเปลี่ยนให้ชัดขึ้นแล้วใช้เป็นคำขวัญว่า “คนอื่นทำดีได้ ทำไมเราจะทำดีไม่ได้” เราจะต้องเล็งผลเลิศ ไม่ใช่เพ่งเล็งแต่ประโยชน์เฉพาะหน้า แต่ต้องเพ่งเล็งถึงประโยชน์อันไพบูรณ์ ประโยคที่ ๓ “ที่นี่เมืองไทย ไม่ใช่

เมืองนอก” คุณชานินทร์เขียนไว้ว่า ดูอย่างประเทศอังกฤษ ตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่แล้วมาจนถึงปัจจุบัน แก่เรื่องฉ้อราษฎร์บังหลวง สำเร็จ เราต้องเอาอย่างเขาบ้าง และจะต้องทำได้อย่างเขา คำขวัญ จึงควรจะเป็นว่า “เมืองไทยหรือเมืองนอกก็เหมือนกัน เมืองนอกเขา ทำได้สำเร็จเราก็ต้องทำได้สำเร็จ” การเปลี่ยนสิ่งซึ่งเป็นกาลกิณีมาเป็นคำขวัญนี้ น่าจะช่วยขจัดอุปสรรคในการแก้การฉ้อราษฎร์บังหลวง ได้มาก ไม่มากก็น้อย ผมขอเสนอว่าบทความของคุณชานินทร์นี้ ท่านทั้งหลายน่าจะเอาใจใส่ถ้าหากว่ายังไม่ได้อ่านใจใส่

สรุปความในตอนที่ ๒ ก็คือ ขอยืนยันว่าความรับผิดชอบทางจริยธรรมนั้นมีความจำเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะเมื่อเราจะเห็นการพัฒนา

๓. ทัศนะของสามัญชน

ปัญหาเมื่ออยู่ว่า เราจะทำอย่างไรจึงจะรักษาจริยธรรมและทำการพัฒนาได้ ข้อความที่ผมได้ยกมาอ้างและพูดมาทั้งหมดก็สรุปได้ว่า ไม่ต้องทำอะไรมากมายผาดโผน เพียงแต่เราจะปฏิบัติหน้าที่ของตน ไปตามปกติ และประพฤติตนอยู่ในทำนองคลองธรรมที่ได้รับการสั่งสอนมาตั้งแต่สมัยโรงเรียน สมัยบิดามารดาจนกระทั่งปัจจุบัน เพียงแต่ทำไปเท่านั้นก็พอได้แล้วว่าอยู่ในจริยธรรม ถ้าจะมีความจำเป็นเน้นหนักให้พัฒนานี้ ก็อยู่ในด้านวิชาการมากกว่าอย่างอื่น ที่ผมพูดนี้เข้าใจว่ายังไม่สายเกินไปในประเทศไทย ที่เห็นว่าอะไรๆ ธรรมดาๆ นั้น ก็คือ การประพฤติถูกต้องตามศีลธรรมที่เราเคยได้รับการสั่งสอนมา แต่ถ้าหากว่าเผชิญเข้าใจในสาระสำคัญผิดและสายเกินไปแล้ว กล่าวคือ ถ้าเดี๋ยวนี้พวกเราถือว่าการทุจริต การกินสินบน ฯลฯ เป็นของธรรมดาแล้วก็น่าเสียใจ เห็นจะต้องเปลี่ยนยุทธวิธีใหม่ แต่ก็ยังหวังอยู่ว่ายังไม่สายเกินไป เมื่อทำอะไรๆ ไปตามธรรมดาแล้ว เป็นใช้ได้ เช่นถ้าหากว่าเราอยากแต่งงานก็ไปแต่งงานกันธรรมดา ไม่ใช่ว่าจะมาเป่า

ศีระกัน ให้เงินไปสองแสนสามแสนนั้น ไม่ใช่ธรรมดา หรือตำรวจก็มีหน้าที่ที่จะดูแลผู้ร้าย กระทรวงมหาดไทยก็มีหน้าที่ดูแลบ้านเมืองให้เป็นปกติสุข อย่าไปก้าวก่างานโน้นงานนี้ ทำไปโดยชอบ นี่เป็นธรรมดา ผมเห็นว่าการที่คนนี้ทำงานของคนนั้น คนนั้นไปทำงานของคนโน้นนั้นเป็นการอูตรี ไม่ใช่เป็นการธรรมดา

เพราะฉะนั้นถ้าเราเพียงแต่ดำเนินชีวิตไปตามธรรมดา มีหิริ-โอตตัปปะก็เป็นใช้ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกหนุ่มๆ สาวๆ ที่ถือว่าการศึกษาหรือการไปเที่ยวโสเภณีนั่น เป็นของยอดเยี่ยมที่ควรทำกันแล้ว ถ้าเป็นเช่นนี้ก็หมดหวัง แท้จริงเกิดเป็นมนุษย์บางทีก็มีการพลาดพลั้งทำบาปขึ้น ถ้าจำเป็นที่จะต้องทำบาปแล้วละก็ กลับมาแล้วควรจะมีความอาย เหมือนกับสุนัขที่เมื่อทำผิดแล้วหางสูล่งไปที่เดียว หลบพยายามปิดบังไม่ให้ผู้อื่นเขารู้ ถ้าเป็นเช่นนั้นแล้วก็ยังมีหวัง ถ้าถือเป็นเรื่องว่า เราเกิดมาเป็นชายชาติตรีแล้ว ถ้าไม่กินเหล้าให้เมาแล้วเป็นไม่ได้ ถ้าเป็นชนิดนี้แล้วก็หมดหวัง ตราบใดที่ยังมีหวังผมขอเสนอว่า ตามทัศนะของสามัญชน ไม่ต้องทำอะไรอูตรีมากมายนัก ทำธรรมดา ทำหน้าที่ของตนธรรมดา และประพฤติในทางธรรมดาตามแบบที่ชาวบ้านเขาทำกัน พ่อแม่สั่งสอนมาอย่างไรก็ทำไปอย่างนั้น คำว่าพ่อแม่ไม่สั่งสอนนี้ เมื่อสมัยผมเด็กๆ โกรธนักถ้าหากใครมาว่าเพราะฉะนั้นคำว่าพ่อแม่สั่งสอนมาอย่างไร ก็ทำไปอย่างนั้น สามัญชนก็ควรจะเป็นเช่นนั้น

ทัศนะของสามัญชนควรจะแตกต่างกับทัศนะทางศาสนาหรือไม่ ท่านทั้งหลายได้เปรียบกว่าผมคือว่า หลายท่านคงจะได้ยินคำอภิปรายเมื่อวานนี้ ทั้งด้านพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนา ผมรู้สึกว่ในบางกรณีอาจจะแตกต่างกัน แต่ในสาระสำคัญนั้นคงจะไม่แตกต่างกันนัก สามัญชนที่ว่ นี้ คงจะหมายความว่าถึงคนอย่างผมในด้านศาสนา คือบอกว่ให้ไปวัดพระแก้วหรือไปวัดไหน หรือให้ไปฟังเทศน์ก็ไม่

อยากไปฟัง ไม่ได้เชื่อว่าขบวนการที่ว่าจะอยากเปิดตำราศาสนาขึ้นมาอ่านท่องจำ แต่ว่าในใจนั้นยังมีสิ่งที่เหนียวรั้งไว้ ถ้าเผชิญเปิดวิทยุฟังพระท่านเทศน์ ถ้าน่าสนใจก็นั่งฟังต่อไป หรืออย่างเมื่อเล็กๆ อยู่โรงเรียนคริสต์คืออัสสัมชัญ ท่านให้เรียนธรรมจริยาทั้งในด้านภาษาไทย ฝรั่งเศสหรืออังกฤษก็เรียนไป และจดจำเอาไว้ นี่ผมถือว่าเป็นสามัญชน คือหมายความว่าไม่ใช่คนที่ไปวัดทุกวันหรือทุกวันพระ แต่ว่าเป็นคนที่ได้รับการอบรมมาพอสมควร ทั้งในด้านศาสนา คือไม่ได้เป็นคนนอกრიตนัก สามัญชนเป็นคนที่มีความสงสัย เช่นเมื่อเล็กๆ อยู่โรงเรียนที่เขาสอนกันว่าพระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้านั้นท่านมีจริง ๆ ก็มีความสงสัยเชื่อไม่ลงว่าพระเจ้าท่านมี พยายามที่จะมีความศรัทธาเพียงไร ก็ยังไม่สามารถที่จะโน้มเอียงไปถึงกับนับถือเป็นลัทธิได้ ช่วยไม่ได้ เหมือนคนบอดสี ท่านทั้งหลายที่เชื่อในพระเจ้าว่ามี อาจจะเป็นผู้ที่บรรลุถึงขั้นเห็นสี สีนั้นสีเขียว สีนี้สีแดง แต่ผมสามัญชนนั้นบอดสี มองไม่เห็นความจริง น่าจะสงสัยมากกว่า หรือที่เขาบอกว่าให้ไปกราบพระพุทธรูปองค์นี้ศักดิ์สิทธิ์นัก อย่างผมนี้ผมก็อาจจะกราบด้วยใจระลึกถึงพระพุทธรูเจ้า ซึ่งเป็นมนุษย์ที่ดียอดเยี่ยม พอจะทำได้ แต่ที่จะไปถือว่าพระอิฐพระปูนที่นั่นอยู่ แม้จะเป็นพระแก้วมรกต ก็ยังไม่สามารถที่จะกราบได้ในฐานที่เป็นมรกตหรือเป็นแก้ว ความเห็นของผมในทัศนะสามัญชน ไม่สามารถที่จะทำได้ หรือว่าพระพุทธรูปนี้เยี่ยมเหลือเกิน ถ้าอยากจะทำอะไรให้สำเร็จ หรือจะมาพูดในวันนี้ให้เป็นที่ต้องใจของท่านทั้งหลาย ต้องไปกราบท่าน ๓ หน หรือเอาตะกรุดอมมาด้วย ผมทำไม่ได้ เพราะสามัญชนเกิดความสงสัย มีความสงสัยในตัวว่าอะไรจริงแน่ อะไรไม่แน่

ปัญหามีอยู่ว่า สามัญชนเหล่านี้มีสิทธิ์สงสัยในสาระสำคัญของศาสนาบางประการหรือไม่ โดยจะไม่ถูกประณามว่าเป็นคนนอกริตเคยได้ยินเด็ก ๆ พูดกันว่า ถ้าใครไม่เชื่อถือพระ ไม่มีศาสนาแล้ว ก็ต้อง

เป็นคอมมิวนิสต์ทั้งนั้น นี่จะเป็นเพราะผู้ใหญ่สอนเด็กหรืออย่างไรไม่ทราบ แต่ผมเห็นว่า ถ้าเราจะบอกกับเด็กว่าคอมมิวนิสต์นั้นร้ายกาจและประพฤติไม่ดี เพราะเหตุว่าไม่ถือในศาสนา ไม่ถือศีลธรรม ก็ชอบอยู่ แต่ที่จะพูดกวาดเอาที่เดียวว่า ถ้าใครไม่มีศาสนา ไม่เชื่อพระเจ้า เป็นคอมมิวนิสต์หมดแล้ว ก็ไม่น่าจะเป็นไปได้

ผมอยากจะเสนอว่า ควรเชื่อถือในพระเจ้าหรือไม่ เชื่อถือในพระเจ้านี่อยู่ ๒ ประการ ที่ภาษาอังกฤษเขาใช้คือคำว่า Agnostic กับ Atheist คือถ้าเป็น Agnostic คงจะเป็นอย่างผม คือผมไม่รู้ คำว่า Agnostic แปลว่าไม่รู้ ยอมรับว่าไม่รู้ว่ามีพระเจ้าหรือไม่ อาจจะมิกี้ได้ หรือไม่มีก็ได้ แต่ว่าไม่ต้องการที่จะบูชาเพราะเหตุว่ายังไม่รู้ ส่วน Atheist นั้นไม่ยอมให้มีพระเจ้าอยู่เลย ถือเป็นแน่นอนว่าไม่มีพระเจ้าเลย ถ้าแยกกันอย่างนี้ละก็ รู้สึกว่าพอจะมีทางเข้ากันได้ระหว่างสามัญชนอย่างผมกับทางศาสนา แต่ถ้าหากจริงเก็ยเสียเลยว่าเป็น Agnostic ก็ยังใช้ไม่ได้ เข้าใจว่าคงจะไปด้วยกันไม่ได้

ผมอยากจะเสนอต่อไปว่า การหลงเชื่อโดยงมงายนั้นเป็นภัยต่อสังคม เป็นภัยแก่ศีลธรรม เป็นการลบหล้างศาสนา นักศึกษาที่จะสอบไล่ไปบูชาตันโพธิ์ในธรรมศาสตร์ ขอบุชาให้สอบได้ เสร็จแล้วจะเอาหัวหมูมาให้ เอาอะไรมาให้ นั่น เป็นการริเริ่มนิสัยให้สินบนตั้งแต่เดี๋ยวนี เป็นการศึกษาที่ผิดๆ ผิดเหลือเกิน ได้ข่าวว่าที่ จะชิงเทร่า หลวงพ่อยโสธรมีชื่อเสียง ก็อยากจะไปชมท่าน ที่ไหนได้เห็นว่าเขาทำกันเป็นการค้า มีการให้สินบน เอาของไปให้ ผมก็เลยหมดความศรัทธา รู้สึกว่าเป็นการเข้าใจกันผิด นี่ไม่ต้องพูดถึงหลวงพ่อยี่หรืออะไรที่ครึกครื้นกันกว่านั้น ในระหว่างสงครามก็อดนึกไม่ได้ว่า ทำไมฝรั่งถึงได้ชักชวนกันไปโบสถ์ มีพระเจ้าของอเมริกันและอังกฤษ ฝ่ายหนึ่ง พระเจ้าของเยอรมันกับญี่ปุ่นอีกฝ่ายหนึ่ง เป็นพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของค์เดียวกัน เยอรมันก็สวดให้พระเจ้าฆ่าอังกฤษ อังกฤษก็สวดให้

พระเจ้าฆ่าเยอรมัน ผมเข้าใจว่า ถ้าสวดแบบนี้ละก็เป็นการเข้าใจผิด
ที่ม่งาย

ที่ผมกล่าวนี้ก็เพียงแต่เท่าที่ปรากฏมา เท่าที่เห็น เพราะฉะนั้น
จึงขอถือลัทธิ Agnosticism ไปพลางก่อน สัมผัสญาณกับศรัทธา
ความเชื่อถือนั้น ถ้าได้ทั้ง ๒ อย่างผมก็ว่าคงจะดี เพราะว่าผู้ที่เชื่อถือ
พระเจ้า คือมีศรัทธาอย่างมีสติสัมปชัญญะนั้น ก็เป็นของวิเศษ แต่
ถ้าจะเลือกระหว่าง ๒ อย่าง ระหว่างสติสัมปชัญญะกับศรัทธาอย่างใด
อย่างหนึ่งแล้ว ผมยังถือว่า สติสัมปชัญญะเป็นของสำคัญกว่าความ
เชื่อถือ เพราะฉะนั้นผมเข้าใจว่า สติสัมปชัญญะนั้นเองจะนำไปสู่จริย-
ธรรม และจริยธรรมนั้นเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนา ขอขอบคุณ

บรรยายในการสัมมนาสำหรับนิสิตนักศึกษาและอาจารย์ ๑๕๐ คน ณ สำนักกลาง
นักเรียนคริสเตียน เมื่อวันที่ ๙ มกราคม ๒๕๐๙

พิมพ์ใน รัฐสภาสาร ตุลาคม - พฤศจิกายน ๒๕๐๙

และใน เศรษฐทรรศน์ : รวมข้อคิดและข้อเขียนทางเศรษฐศาสตร์ ของป่วย อึ้งภากรณ์
สมาคมเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๓

จดหมายของนายเข้ม เย็นยิ่ง เรียนนายท่าน เกียรติกอง ผู้ใหญ่บ้านไทยเจริญ

กุมภาพันธ์ ๒๕๑๕

เรียน พี่ท่าน ที่รักใคร่นับถือเป็นส่วนตัว

สักสองปีเศษก่อนที่ผมจะได้จากหมู่บ้านไทยเจริญที่รักของเรา มาอยู่ห่างไกล พี่ท่านในฐานะผู้ใหญ่บ้าน ได้จัดการสองอย่างที่ผมและใคร ๆ เห็นว่ามีคุณค่าอย่างยิ่งสำหรับหมู่บ้านเรา โดยเฉพาะสำหรับอนาคตของชาวไทยเจริญ คือได้จัดให้มีกติกามุขบ้านเป็นข้อบังคับสูงสุด แสดงว่าต่อไปนี้ชาวบ้านไทยเจริญจะสามารถยึดกติกาเป็นหลักในการดำเนินชีวิต ซึ่งดีกว่าและทำให้เจริญกว่าที่จะปกครองกันตามอำเภอใจของคนไม่ก็คน กับเปิดช่องให้มีการเปลี่ยนแปลงผู้ปกครองหมู่บ้านได้โดยสันติวิธี นั่นอย่างหนึ่ง กับอีกอย่างหนึ่งที่ท่านได้อำนวยให้ชาวบ้านเลือกกันขึ้นมาเป็นปากเสียงแทนกัน ผู้ได้รับเลือกก็รวมกันเป็นสมัชชาหมู่บ้าน มีอำนาจหน้าที่พิจารณาระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ สำหรับหมู่บ้านของเรา โดยถือหลักประชาธิปไตย คือธรรมเป็นอำนาจ ไม่ใช่อำนาจเป็นธรรม-และธรรมเกิดจากประชาชน รวมความ

ว่าอำนาจสูงสุดมาจากกรรมของประชาชนในหมู่บ้านไทยเจริญทั้งหมด
เมื่อกติกาหมู่บ้านถือกำเนิดมาแล้วก็ดี และเมื่อได้มีสมัชชาหมู่บ้าน
ขึ้นแล้วก็ดี ผมเองก็ไม่แน่ใจนักว่ากติกาทุกข้อถูกใจผม และไม่
แน่ใจว่าสมาชิกของสมัชชาทุกคนเป็นคนดี แต่ผมก็ยังนิยมยินดีใน
ท่านผู้ใหญ่บ้านท่าน กุญชร กิ่ง ที่ได้อุตสาหะสร้างสรรค์ให้มีกติกาดี
กว่าไม่มี และให้สมัชชาดีกว่าไม่มี

บัดนี้ อนิจจา ผมจากหมู่บ้านไทยเจริญมาอยู่ไกลไม่ได้นาน
ได้ทราบข่าวว่าพี่ท่านเปลี่ยนใจโดยกะทันหัน ร่วมกับคณะของพี่ท่าน
บางคนประกาศเลิกล้มกติกาหมู่บ้าน และเลิกสมัชชาเสียโดยสิ้นเชิง
หวนกลับไปใช้วิธีปกครองหมู่บ้านตามอำเภอใจของผู้ใหญ่บ้านกับคณะ
ซึ่งในกรณีนี้ก็ยังคงเป็นพี่ท่าน กุญชร กิ่ง ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านชุด
เดิมนั่นเอง เพียงแต่มีน้อยคนลง

เหตุผลต่าง ๆ ที่พี่ท่านกับคณะแถลงให้ทราบว่าเป็นอนุสนธิ
แห่งการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ ผมได้พิจารณาใคร่ครวญและทบทวนโดย
ละเอียดแล้ว กับได้ใช้เวลาพิจารณาด้วยว่า เมื่อได้เลิกกติกาหมู่บ้าน
แล้ว ข้อต่าง ๆ ที่ร้ายอยู่นั้น จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงให้กลับกลายเป็นดี
ไปได้หรือไม่ ก็ยังไม่เห็นมีท่าทีว่าจะบันดลให้กลับกลายไปอย่างที่อ้าง
บางเรื่องกลับร้ายมากขึ้นด้วยซ้ำ เช่น เรื่องความไม่สงบตามชายหมู่-
บ้านของเรา เป็นต้น ผมสังเกตเรื่องจากที่ห่างไกลแล้วก็ยังไม่พอ ยัง
ไม่แน่ใจ เมื่อมีโอกาสผมก็เดินทางมาแวะที่บ้านไทยเจริญสองครั้ง
เพื่อดูด้วยตา และฟังด้วยหู ผลลัพธ์ก็ยังยืนยันตามความเห็นเดิมนั่นเอง
เพราะปัญหาความสงบเรียบร้อยก็ดี ภัยจากภายนอกหมู่บ้านก็ดี
ปัญหาเศรษฐกิจก็ดี ปัญหาสังคมก็ดี ปัญหาเยาวชนก็ดี ปัญหาเหล่านี้
น่าจะแก้ไขได้ทั้งสิ้น ถ้าได้ทำกันจริงจัง โดยไม่ต้องเลิกกติกาหมู่บ้าน
ถ้าจำเป็นจริง ๆ จะยุบสมัชชาเสียให้เลิกกันมาใหม่ก็ได้ ข้อสำคัญ
ที่สุดก็คือ การจำกัดสิทธิของมนุษย์ การห้ามชาวบ้านไทยเจริญมิให้

ใช้สมองคิด ปากพูด มือเขียนโดยเสรี และมีให้ประชุมปรึกษาเรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับการปกครองหมู่บ้านที่รักของเราทุกคนโดยเสรีนั้น กลับเป็นการตัดหนทางมิให้หมู่บ้านไทยเจริญได้รับประโยชน์จากสมองอันประเสริฐของชาวบ้าน ทั้งในฐานะปัจเจกชน และในฐานะส่วนรวมด้วย

พี่ท่านอาจจะแย้งผมได้ว่า เท่าที่มีการเปลี่ยนแปลงมา ก็เห็นแต่เจ้าหน้าที่หมู่บ้านและประชาชนชาวบ้านอนุโมทนาสาธุกันโดยทั่วไป จะมีเสียงคัดค้านบ้างก็เพียงคนโง่ ๆ ไม่กี่คน ผมขอเรียนด้วยความเคารพว่า เจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่ของหมู่บ้านนั้น เขาได้ประโยชน์จากการเลิกสมัชชา ไม่ต้องยุ่งหัวใจกับสมาชิกสมัชชา พูดกันง่าย ๆ คือไม่มีใครขัดคอ ส่วนชาวบ้านนั้น พี่ท่านก็ทราบดีว่า ชาวบ้านไทยเจริญส่วนใหญ่ ถือคณาธิปไตยที่ชั่วร้ายยิ่งกว่าคณาธิปไตยที่ดี ผมขอยืนยันว่าผมเองก็เคยเป็นหัวหน้างานมาแล้ว จะทำถูกทำผิดหาคนแย้งหาคนโต้เถียงได้ยาก เพราะเขารู้อำนาจที่ชั่วร้ายยิ่งกว่าคณาธิปไตยที่ดีทั้งนั้น ส่วนที่ว่ามีเสียงคัดค้านแต่เพียงน้อยนั้นก็จริง แต่จริงเพราะเหตุว่ายามพุกอาวุธของท่านุและคณะคอยปรามอยู่ตั้งแต่ต้นมือแล้ว โดยใช้ความเกรงกลัวเป็นเครื่องบันดาลให้มีเสียงคัดค้านอ่อนลง ถ้าอยากทราบชัดว่าชาวบ้านมีความจริงใจอย่างไร ก็ลองเลิกวิธีขู่เข็ญทำให้หวาดกลัวเสียเป็นไร

อย่างไรก็ตาม ที่ผมบันทึกนี้มา ก็หาได้ประสงค์ที่จะกล่าวแย้งพี่ท่านุเป็นสำคัญไม่ ผมใคร่จะเรียนเสนอข้อที่พี่ท่านุกับผมเห็นพ้องต้องกันเป็นจุดเริ่มต้น นั่นคือ เราจะพัฒนาบ้านไทยเจริญให้เจริญยิ่งขึ้นไป

การพัฒนาอันต้องพัฒนาให้สมบูรณ์ทุกด้าน จึงจะเกิดประโยชน์จริงจิ่ง ด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านความสงบเรียบร้อย ด้านศีลธรรม ด้านวัฒนธรรม ด้านปัญญาและการศึกษา และด้านการปกครองเป็นอาทิ

ในด้านการปกครอง ตั้งแต่ผมรู้จักพี่ทำนุจนรักใคร่นับถือเป็นส่วนตัวมากกว่ายี่สิบปี ผมได้ยืนอยู่เสมอว่าพี่ทำนุ (และคณะ) นิยมเสรีประชาธรรม (ฝ่ายแดงจำกัดเสรีประชาธรรม เราเคยอ้างอยู่เสมอซึ่งก็เป็นความจริง) จึงได้อุตส่าห์ใช้เวลา ความพินิจพิจารณา สมอง และเงินทองของหมู่บ้านร่วมสิบปี ทำกติกายของหมู่บ้านขึ้นมา ที่พี่ทำนุ (และคณะ) นิยมหลักเสรีประชาธรรมนั้น ผมก็นิยมด้วยอย่างจริงจัง ทุกวันนี้ในหมู่บ้านที่เจริญทั้งหลาย เขามักจะสนใจกับสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ ซึ่งหากเป็นพืช ก็จะเป็นภัยแก่มนุษชาติอย่างใหญ่หลวง เขาเกรงผลร้ายของวิทยาศาสตร์ เมื่อเรานำไปใช้ในทางที่ผิด เช่น กลิ่นไอน้ำมันรถยนต์ ควันทาจากโรงงาน การใช้สารเคมีในทางที่เป็นพิษแก่ลุ่มน้ำและดินป่าฟ้าเขา เป็นต้น สำหรับหมู่บ้านไทยเจริญของเราก็มีสิ่งแวดล้อมที่เป็นพิษอยู่เป็นอันมาก แต่ผมว่าอะไรก็ไม่ร้ายเท่าพิษของความเกรงกลัวซึ่งเกิดจากการใช้อำนาจขู่เข็ญ และการใช้อำนาจโดยพลการ (แม้ว่าจะใช้ในทางที่ถูก) เพราะความเกรงกลัวย่อมมีผลสะท้อนเป็นพิษแก่ปัญญา เมื่อปัญญาเป็นพิษแล้ว ในบางกรณีก็กลายเป็นอัมพาตใช้อะไรไม่ได้ บางกรณียิ่งร้ายไปกว่านั้น ปัญญาเกิดผิดสำแดง อัดอั้นหนัก ๆ เข้าเกิดระเบิดขึ้น อย่างที่เกิดมีมาแล้วในหมู่บ้านอื่น ๆ หลายแห่ง ทุกวันนี้อ่านหนังสือพิมพ์แต่ละวันก็พบโดยทั่วไป ภัยจากภายนอกหมู่บ้านไทยเจริญนั้น ผมเห็นด้วยกับพี่ทำนุว่าต้องขจัดให้สิ้นไป แต่ถ้าหมู่บ้านของเรามีแต่การใช้อำนาจ ไม่ใช่สมองไปในทางที่ควรเช่นที่บรรพบุรุษไทยเราเคยใช้มา จนสามารถรักษาเอกราชได้มาช้านาน เมื่ออำนาจทำให้กลัว ทางชีววิทยาท่านว่าไว้ว่าเส้นประสาทบังคับทำให้หลับตาเสีย และเวลาหลับตานั้นแหละ เป็นเวลาแห่งความหยอมนะ ปรปักษ์ของเราจะถือโอกาส เราหลับตาเมื่อใด เขาได้เปรียบเมื่อนั้น

อีกประการหนึ่ง ที่ผมเห็นว่าสำคัญมาก คือพี่ทำนุก็หกสิบเศษ

ผมก็ใกล้จะหกสิบเข้าไปทุกที ต่างก็จะลาโลกกันไปไม่ช้า ผมก็มีความทะเยอทะยานเช่นเดียวกับพี่ท่านุ ที่จะทิ้งโลกและหมู่บ้านไทยเจริญไว้ให้ลูกหลาน เป็นโลกและหมู่บ้านที่น่าอยู่ มีความสงบสุข เป็นไทยสมชื่อ และเจริญสมหวัง บัจจัยสำคัญของความเป็นไทยและความเจริญ คือ ความสามารถที่จะเปลี่ยนแปลงอะไรในหมู่บ้านของเราโดยสันติวิธี และเป็นไปตามกติกา ถ้าเราทำได้เพียงเท่านี้ แม้จะไม่สามารถทำอย่างอื่นได้มากนัก ผมว่าพี่ท่านุจะมีบุญคุณแก่เยาวชนของเราอย่างเหลือหลาย

บางคนอาจจะตั้งปัญหาว่า เยาวชนทุกวันนี้ควรหรือที่จะส่งเสริมให้มีสิทธิและเสรีภาพตามกติกาหมู่บ้าน น่าสนับสนุนละหรือ ทุกวันนี้ความประพฤติของเยาวชนมักจะเลวทรามน่าหมั่นไส้ ผมเองก็หมั่นไส้อยู่หลายครั้งหลายหน แต่พี่ท่านุเองก็มอบหมายให้ผมเกลือกกลั้วมากับเยาวชนเป็นเวลาหลายปี เมื่อผมพิจารณาด้วยความเที่ยงธรรมแล้ว ผมกลับรู้สึกภาคภูมิใจในเยาวชนของหมู่บ้านไทยเจริญเรา แทนที่จะรู้สึกหมั่นไส้ เขาสงบเสงี่ยมเจียมตัว และเคารพพวกเรามากกว่า และผิดกับที่เห็นมาในหมู่บ้านอื่น ๆ ผมเห็นใจเยาวชนที่เขาได้รับการสั่งสอนจากพวกเราให้รักหลักประชาธรรม (ซึ่งก็ถูกต้อง) ให้รักและนิยมเสรีภาพในการคิด การพูด การเขียน และการสมาคม (ซึ่งก็ถูกต้องปรากฏในกติกาหมู่บ้านตลอดมาทุกกติกา) และเขานำเอาคำสั่งสอนของพวกเรานั้นเอง ไปประทับใจของเขา พอหมู่บ้านมีกติกาขึ้น เขาก็ดีใจ เพราะเป็นไปตามความคาดหวังของเขา ซึ่งตรงกับคำสั่งสอนของพวกเรา แต่กติกามีชีวิตอยู่ไม่นาน ก็ถูกปลิดไปโดยจับปล้น และไม่มีอะไรให้ความหวังได้แน่นอนว่าจะคืนชีพกลับมากำหนดเมื่อใด ใครเล่าจะไม่เสียดาย ใครเล่าจะไม่ผิดหวัง เพราะเขาคาดหวังว่าจะได้มีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์ความเจริญให้แก่ไทยเจริญตามกติกาของหมู่บ้าน แต่กระนั้นก็ตาม เยาวชนของเราก็ยังตั้ง

อยู่ในความสงบ พยายามข่มความกลัวบ้างเมื่อพูดจาขอร้องแก่พวกเรา เพราะเขายังเชื่อในเจตนาอันดีของคนปุ่นเรา อย่างนี้จะไม่เอ็นดูจะไม่เมตตากรุณา และภาคภูมิใจในเยาวชนของเราได้อย่างไร ?

ด้วยเหตุผลนานาประการที่ผมได้เรียนมาข้างต้น และด้วยความรักใคร่เคารพในพี่ท่านุ ผมจึงขอเรียนนิรเวอน ให้ได้โปรดเร่งให้มีกติกามุ่บ้านขึ้นเกิดโดยเร็วที่สุด ในกลางปี ๒๕๑๕ หรืออย่างช้าก็อย่าให้ข้ามปีไป โปรดอำนวยให้ชาวบ้านไทยเจริญมีสิทธิเสรีภาพตามหลักประชาธิปไตย สามารถเลือกตั้งสมัชชาขึ้นโดยเร็วอย่างที่พี่ท่านุได้ทำมาแล้ว ก็จะเป็นบุญคุณแก่ชาวบ้านไทยเจริญอย่างเหลือคณนาทั้งในปัจจุบันและอนาคตกาล

ด้วยความเคารพนับถือ

เข้ม เย็นยิ่ง

บันทึกประชาธรรมไทยโดยสันติวิธี

อนุสนธิของจดหมายนายเข้ม

นายเข้มเขียนจดหมายถึงนายทำนุ เมื่อกุมภาพันธ์ปีนี้ เพราะเหตุหลายประการ บางประการได้กล่าวไว้ในจดหมายนั้นแล้ว แต่ยังมีเหตุจงใจอย่างอื่นอีก เช่น

ก. คนไทยที่ใฝ่เสรีภาพจำนวนมากอยากจะเขียน อยากจะพูด เพื่อเรียกร้องสิทธิเสรีภาพกลับมาโดยเร็ว แต่ไม่สามารถร่วมกันแสดงออกมาได้ (ตัวอย่าง โปรดดูละครเรื่อง “เมื่อฉันสำเร็จความใคร่ด้วยตัวเอง ในอาณาจักรแห่งความกลัวที่ฉันฝันไป” ในคอลัมน์ปฏิบัติการ ใน *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* มีนาคม ๒๕๑๕ ซึ่งเป็นเรื่องจริง)

ข. หนุ่มสาวนิสิตนักศึกษาที่นิยมในสันติวิธีไม่สามารถแสดงความเห็นให้ประจักษ์ได้ มิหนำซ้ำถูกปรามและถูกสะกดรอยตามทั่วไป ถ้าผู้รักสันติที่เป็นผู้แทนนิสิตนักศึกษาเหล่านี้ ถูกปรามและประณามหนักเข้า ผู้ที่มีหัวรุนแรงจะเฟื่องขึ้นในกลุ่มนิสิตนักศึกษา และอาจจะเกิดเรื่องร้ายขึ้นได้

ค. เหตุการณ์ภายในประเทศร้ายลงทุกที ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง

ความสงบเรียบร้อย หรือการปกครอง เมื่อได้ยุบเลิกรัฐธรรมนูญแล้ว การบริหาร ๔-๕ สายก็ยังสับสนอลหม่านไม่มีท่าว่าจะแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้โดยเร็ว

ง. ปัญหาการเมืองต่างประเทศรุนแรงเข้าทุกวัน การจำกัดเสรีภาพยิ่งจะก่ออุปสรรคในการคิดแก้ปัญหาที่ยิ่งขึ้น เพราะประชาชนประหนึ่งว่าไม่ใช่ธุระ มิได้มีส่วนร่วมในการพิจารณา เพื่อแก้ปัญหาของชาติ ทั้ง ๆ ที่ปัญหาสำคัญนี้จะแก้ไขได้ด้วยความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันทั่วประเทศ

ผมมีฐานะปานนี้ แก่ปานนี้แล้ว ถ้าไม่จับเรื่องและริเริ่ม จะคอยให้ใครริเริ่มก็กระไรอยู่

ผมได้พูดได้เขียนเสมอว่า ตราบไตที่ยังไม่พ้นเกษียณอายุราชการ จะไม่ขอรับตำแหน่งการเมืองใด ๆ เป็นอันขาด การเขียนจดหมายนายเข้มไม่ใช่การขอรับตำแหน่งการเมือง แต่เป็นการใช้สิทธิเสรีภาพของพลเมืองไทยผู้หนึ่ง

ส่วนที่มีผู้จินตนาการว่า จะหาเสียงจากนิสิตนักศึกษา นั้น จำเป็นละหรือที่จะหาเสียง ? จำเป็นละหรือที่จะต้องตอบมากไปกว่านี้ ?

ความสำคัญยิ่งของสันติวิธี

ถ้ายึดมั่นในหลักประชาธิปไตยแล้ว ไม่มีวิธีอื่นใดเพื่อได้มาซึ่งประชาธิปไตยนอกจากสันติวิธี

การใช้อาวุธชูเชิงยุทธประหัตประหารกันเพื่อประชารคมนั้น แม้จะสำเร็จอาจจะได้ผลก็เพียงชั่วคราวช่วยยาม จะไม่ได้ประชารคมถาวร เมื่อฝ่ายหนึ่งใช้อาวุธแล้ว อีกฝ่ายหนึ่งแพ้ ก็ยอมคิดใช้อาวุธโต้ตอบ เมื่ออาวุธปะทะกันแล้วจะรักษาประชารคมไว้ได้อย่างไร ตัวอย่างมีทั่วไปในอาฟริกา เอเชีย อเมริกาใต้ และผู้ที่สมคบกันใช้อาวุธแสวงอำนาจนั้น ภายหลังก็มักจะแตกแยกกันเพราะชิงอำนาจกัน ใช้อาวุธต่อสู้ซึ่ง

กันและกันอีก ไม่มีที่สิ้นสุด

สันติวิธีเพื่อประชากรรรมนั้น เมื่อใช้กับฝ่ายที่มีอาวุธ ก็ไม่แน่ว่า จะกระทำได้สำเร็จ และแม้จะสำเร็จก็ต้องใช้เวลานาน เช่น มหาตมา คานธีใช้กับอังกฤษ ต้องระก่าลำบาก ต้องมานะอดทนเด็ดเดี่ยว ต้องอาศัยความกล้าหาญมากกว่าผู้ที่ใช้อาวุธ เพราะมือเปล่าต้องเผชิญกับอาวุธ

สมมุติว่า เราปักใจท้อเสียก่อนว่าสันติวิธีจะไม่สามารถนำประ- ชากรรรมมาได้ (ความจริงไม่น่าท้อเสียก่อน) สมมุติว่าไม่มีหวังสำเร็จ ก็นำคิดว่าควรจะทำ หรือควรจะทำควรจะทำเขียนเพื่อเสรีภาพ หรือ สำหรับผม แม้จะไม่มีหวังสำเร็จ ก็อดเขียนอดพูดไม่ได้ มิฉะนั้นแล้ว จะคับใจเหลือประมาณเพราะขัดหลักการในใจ จะเสียตายโอกาส จะมองหน้าเพื่อนฝูง พี่น้อง ลูกหลาน ลูกศิษย์ไม่ได้

ชาวรัสเซียเพียงหยิบมือที่คัดค้านรัฐบาลโซเวียตที่กำลังจัดเสรีภาพนักเขียนและศิลปิน และที่ยกทัพเข้าย่ำเชคโกสโลวาเกีย นั้น เขาไม่ได้คาดหวังว่าจะทำสำเร็จได้ผล แต่เขาก็ทำ เมื่อถูกจับขึ้นศาล เขาแถลงว่า “พวกข้าพเจ้าทราบตระหนักดีว่า จะถูกจับและฟ้องด้วย ข้อหาเท็จ ด้วยการปลุกพยานเท็จ (เขาใช้สันติวิธีประท้วง แต่ถูกหา ว่าก่อการจลาจล) และทราบล่วงหน้าแล้วว่า จะต้องโทษหนักและ ทารุณเพียงใด (ถูกส่งเข้าค่ายกักกันและให้ทำงานหนักคนละหลาย ๆ ปี) แต่พวกข้าพเจ้าก็จำเป็นที่จะแสดงให้โลกทราบ ว่า ในโซเวียตรัสเซีย ยังมีราษฎรหลายคนที่ไม่ชอบให้รังแกเชคโกสโลวาเกีย” ทุกวันนี้ก็ยัง มีผู้ประท้วงรัฐบาลโซเวียตอยู่ และมีหนังสือพิมพ์ใต้ดิน เช่น *Diary of Current Events* ออกเผยแพร่ทางลับอยู่ทั่วไป

ผู้รักเสรีภาพในยุโรป ออฟริกา อเมริกาใต้ และเอเชีย ยัง ยืนหยัดป้องกันสิทธิเสรีภาพด้วยสันติวิธีอยู่เป็นอันมาก ไม่ว่าจะหวัง สำเร็จหรือไม่

สรุปความว่า สันติวิธีเป็นวิธีเดียวเพื่อประชากรมถาวร คงต้องใช้เวลาานาน คงต้องเสียมสละ คงต้องกล้าหาญเด็ดเดี่ยวเป็นพิเศษ คงเป็นที่เย้ยหยันของผู้อื่น แต่ถ้ามั่นในหลักการจริง ความมานะอดทน ย่อมตามมาเอง

วิธีสันติ

จุดหมายปลายทาง คือสิทธิเสรีภาพของประชาชนทางการเมือง ซึ่งเราเรียกว่าประชากรม คือธรรมเป็นอำนาจ ไม่ใช่อำนาจเป็นธรรม (ประชาธิปไตยเดี๋ยวนี้ใช้กันจนเผื่อความหมายไป) บ้านเมืองที่มีประชากรมนั้นมีชื่อมีแป ไม่ใช่ปกครองกันตามอำเภอใจของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

ประชากรมย่อมสำคัญที่ประชาชน ถ้าประชาชนส่วนใหญ่ไม่ต้องการประชากรม ก็ย่อมไม่มีทางที่ใครจะหิบบยื่นให้

ฉะนั้นจุดเริ่มต้นและจุดหมายสุดท้าย คือประชาชนชาวไทย สิทธิเสรีภาพของประชาชนไทย

ในบรรดาประชาชนนั้น ไม่ว่าจะแห่งใด ย่อมมีผู้นำ ในกรณีนี้คือผู้ที่ได้สำนึกแล้วในสิทธิเสรีภาพ และใครเล่าที่ได้สำนึกเช่นนี้ ถ้าไม่ใช่ผู้ที่ได้มีวาสนาได้รับการศึกษา ทั้งภายในและภายนอกประเทศ เมื่อมีวาสนาถึงเพียงนี้ก็ย่อมต้องมีหน้าที่ความรับผิดชอบมากกว่าผู้อื่น การนำไม่ใช่เป็นสิทธิหรืออภิสิทธิ์ แต่เป็นหน้าที่

วิธีการแยกได้เป็นสองระยะ

๑. วิธีระยะยาว

๑.๑ พยายามพูด เขียน เรียกร้องสิทธิเสรีภาพของมนุษย์ อย่าให้ประทีปดับ ถ้ามีดไปนาน ๆ จะลึมเลื่อนกันได้ง่าย

๑.๒ แต่ละคนที่รักเสรีภาพ พยายามปฏิบัติหน้าที่การงานของ

ตนให้ดีเด่นด้วยความซื่อสัตย์สุจริต อย่าให้มีมลทิน ทำประโยชน์ให้
แก่คนหมู่มากทั้งในชนบทและในเมือง จะเป็นที่รักเคารพและศรัทธา
แก่ประชาชนเอง แม้ว่าจะลำบากและใช้เวลานาน

๑.๓ การรักษาประชาธรรมนั้น ป้องกันง่ายกว่าแก้ เมื่อมี
รัฐธรรมนูญเมื่อใด รวบรวมกันเป็นปึกแผ่น เป็นสมาคม เป็นชุมนุม
เพื่อสงวนรักษาและป้องกันรัฐธรรมนูญ มิให้ใครยุบเลิกไปอีก การ
ป้องกันรัฐธรรมนูญมิใช่หมายความว่า แก้อรัฐธรรมนูญไม่ได้ เปลี่ยน
แปลงแก้ไขได้ แต่ต้องเป็นไปโดยชอบธรรมและสันติวิธีแห่งกฎหมาย

๑.๔ หากเกิดกรณีที่จะต้องป้องกันรัฐธรรมนูญ เมื่อผู้รัก
เสรีภาพเป็นที่เชื่อถือเคารพของประชาชนได้รวบรวมกันเป็นปึกแผ่น
ตั้งกล่าวแล้ว ก็ย่อมจะหาวิธีอันสันติได้รับความสนับสนุนจาก
ประชาชนสามารถป้องกันเหตุร้าย เช่น การยึดอำนาจด้วยอาวุธ
เป็นต้น ได้โดยง่าย สมมุติว่าผู้รักเสรีภาพเหล่านั้นเป็นข้าราชการชั้น
ผู้ใหญ่ เป็นศาสตราจารย์ที่มีชื่อเสียง เป็นพ่อค้าที่เห็นแก่ประโยชน์
ส่วนรวม เป็นนักวิทยาศาสตร์สำคัญ เป็นจิตรกร เป็นศิลปินเอก ฯลฯ
รวมกันมีจำนวนมากพอ ใช้สันติวิธี ไม่รวมมือกับผู้ที่ใช้อำนาจจะเลิก
ล้มรัฐธรรมนูญ ก็คงจะได้ผลดีกว่าที่ต่างคนต่างนั่งนอนงอมืองอเท้า
ให้เสื่อมสิทธิเสรีภาพไป

๑.๕ ข้อที่ควรระวังคือ ผู้รักเสรีภาพที่มีการศึกษาสูงนั้นมักจะ
แตกสามัคคีกันง่าย เท่าที่ได้มีการปกครองระบบรัฐสภามาก็สี่สิบปี
ล้มลุกคลุกคลานตลอดมา เพราะเหตุสำคัญเหตุหนึ่ง คือความแตก
สามัคคีในบรรดาผู้ใฝ่เสรีภาพ มักจะทะเลาะโกรธเคืองกันในเรื่อง
เล็กน้อย มีการปะทะกันส่วนตัวทั้งทางคารมและการกระทำ ทั้ง ๆ ที่
ใฝ่เสรีภาพอยู่ด้วยกัน ฉะนั้นขอให้ผู้ใฝ่เสรีภาพทั้งหลายปรองดองกัน
ผืนผ่อนหย่อนตามกันบ้างเพื่อประโยชน์ในหลักใหญ่ คือการแสวงและ
สงวนสิทธิและเสรีภาพ

๑.๖ ถ้าใครกระทำดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ยังพลาดพลั้งไปอีก ก็ควรคิดเสียว่าการได้มาซึ่งของดี คือสิทธิเสรีภาพนั้น ต้องลำบากจึงจะสำเร็จ และกลับกัน เมื่อลำบากแล้วได้มาต้องเป็นของดีแน่ เมื่อพลาดไปแล้วก็ต้องเริ่มกันใหม่ มานะก่อก่อให้สำเร็จ (คนอายุเกิน ๕๐ อย่างผม คงจะไม่มีวาสนาเห็นประชารวมอันแท้จริงในประเทศไทย แต่คนที่ไม่เกิน ๕๐ คงจะมีหวัง)

๒. วิธีในปัจจุบัน

๒.๑ แต่ละกลุ่มของผู้รักเสรีภาพคงจะอยู่ห่างไกลกันบ้าง แต่ก็ควรจะสัมพันธ์ติดต่อกันอยู่เสมออย่าให้ขาดสาย เพื่อให้ทราบกันและกันว่าใครบ้างคิดอย่างเดียวกัน จะได้แลกเปลี่ยนทัศนะกันได้เสมอ

๒.๒ แต่ละกลุ่มของผู้รักเสรีภาพควรศึกษาภาวะและข้อเท็จจริง ความเคลื่อนไหวภายในประเทศไทยอยู่เสมอ

๒.๓ ในการแลกเปลี่ยนข่าวสารภาวะและทัศนะความคิดเห็นกันหลาย ๆ กลุ่มคงจะต้องอาศัยมีศูนย์กลางเพื่อสัมพันธ์กันได้สะดวก คงจะตกลงกันหาศูนย์กลางได้ไม่ยากนัก

๒.๔ เพื่อให้ประทับแห่งเสรีภาพคงส่องสว่างอยู่ตลอดไปไม่เลือนราง แต่ละคน แต่ละกลุ่ม ควรจะเขียนและพูดเรียกร้องประชารวมให้ได้มาโดยเร็วที่สุด โดยไม่ขาดสาย (ผมจะเขียนอยู่เรื่อย ๆ ใครจะเขียนหรือไม่ไม่สำคัญ แต่ถ้าช่วยกัน ผลัดกันเขียน ก็จะมีน้ำหนักมากขึ้น) และควรจะศึกษาว่ารัฐธรรมนูญที่เราจะได้มาในอนาคตนั้น ควรจะมีรูปและสาระอย่างไรจึงจะเข้าหลักประชารวม ความคิดเห็นที่ได้จากการศึกษานั้น ก็ควรเผยแพร่ให้ทราบกันโดยเปิดเผย

๒.๕ ผู้ที่ใฝ่เสรีภาพทุกคน ทุกกลุ่ม ควรจะช่วยซึ่งกันและกันในกรณีที่ผู้ใดผู้หนึ่งถูกประทุษร้าย หรือจำกัดเสรีภาพ เนื่องด้วยการกระทำเพื่อเสรีภาพประชารวม การช่วยซึ่งกันและกันเช่นนี้ย่อมจะ

ต้องร่วมกันเป็นจำนวนมากพอ จึงจะสามารถทำให้เกิดผลได้ทั้งทางตรง คือช่วยได้จริง และทางอ้อม คือช่วยให้เกิดมติมหาชน มีเมตตาแก่ผู้ที่ได้ทุกข์ กรณีจะเป็นอย่างไรก็ตาม การช่วยเหลือนี้ควรเป็นไปโดยสันติวิธี

ข้อความต่าง ๆ ในบันทึกนี้ เขียนขึ้นเพื่อเสนอเป็นความเห็นสำหรับพิจารณากัน ใครไม่เห็นด้วยในสาระสำคัญ ก็ไม่จำเป็นต้องเชื่อถือหรือปฏิบัติตาม รายละเอียดต่าง ๆ นั้นแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้ แต่หลักการที่ขอยึดมั่นเปลี่ยนไม่ได้ คือสันติวิธีเพื่อประชารวม

เกษมบริดจ์ สหราชอาณาจักร

๒๗ เมษายน ๒๕๑๕

ความรุนแรงและรัฐประหาร

๖ ตุลาคม ๒๕๑๙

เจตนาและความทารุณโหดร้าย

๑. ในวันพุธที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ เวลาประมาณ ๗.๓๐ น. ตำรวจไทยโดยคำสั่งของรัฐบาลเสนีย์ ปราโมช ได้ใช้อาวุธสงครามบุกเข้าไปในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ยิงไม่เลือกหน้า และมีกำลังของคณะกระทิงแดง ลูกเสือชาวบ้าน และนวมพลเสริม บ้างก็เข้าไปในมหาวิทยาลัยกับตำรวจ บ้างก็ล้อมมหาวิทยาลัยอยู่ข้างนอก เพื่อทำร้ายผู้ที่หนีตำรวจออกมาจากมหาวิทยาลัย ผู้ที่ถูกยิงตายหรือบาดเจ็บก็ตายไป บาดเจ็บไป คนที่หนีออกมาข้างนอกไม่ว่าจะบาดเจ็บหรือไม่ต้องเสี่ยงกับความทารุณโหดร้ายอย่างยิ่ง บางคนถูกแขวนคอ บางคนถูกราดน้ำมันแล้วเผาทั้งเป็น คนเป็นอันมากก็ถูกซ้อม ปรากฏตามข่าวทางการว่าตายไป ๔๐ กว่าคน แต่ข่าวที่ไม่ใช่ทางการว่าตายกว่าร้อยและบาดเจ็บหลายร้อย

ผู้ที่ยอมให้ตำรวจจับแต่โดยดีมีอยู่หลายพันคน เป็นนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยต่างๆ หลายนมหาวิทยาลัย เป็นประชาชนธรรมดาที่มีเป็นเจ้าของที่และอาจารย์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ซึ่งได้รับคำสั่ง

ให้เฝ้าดูอาคารสถานที่ และทรัพย์สินของมหาวิทยาลัยก็มีใช้น้อย

เมื่อนำเอาผู้ต้องหาทั้งหลายไปยังสถานีตำรวจ และที่คุมขังอื่น มีหลายคนที่ถูกตำรวจซ้อมและทรมานด้วยวิธีต่างๆ บางคนถูกทรมานจนต้องให้การตามที่ตำรวจต้องการจะให้การและขัดทอดถึงผู้อื่น

๒. เจตนาที่จะทำลายล้างพลังนักศึกษา และประชาชนที่ใฝ่เสรีภาพนั้นมียุ่มานานแล้ว ในตุลาคม ๒๕๑๖ เมื่อมีเหตุทำให้เปลี่ยนระบบการปกครองมาเป็นรูปประชาธิปไตยนั้น ได้มีผู้กล่าวว่าถ้าฆ่านักศึกษาประชาชนได้สักหมื่นสองหมื่นคน บ้านเมืองจะสงบราบคาบและได้สืบเจตนาที่ต่อมาจากจนถึงทุกวันนี้ ในการเลือกตั้งเมษายน ๒๕๑๙ ได้มีการปิดประกาศ และโฆษณาจากพรรคการเมืองบางพรรคว่า “สังคมนิยมทุกชนิดเป็นคอมมิวนิสต์” และกิตติวุฒโฒนพลภิกขุยังได้ให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ว่า การฆ่าคอมมิวนิสต์นั้นไม่เป็นบาปถึงแม้ในเดือนกันยายน-ตุลาคม ๒๕๑๙ เอง ก็ยังมีผู้กล่าวว่า การฆ่าคนที่มาชุมนุมประท้วงจอมพลถนอม กิตติขจร สัก ๓๐,๐๐๐ คนก็เป็นการลงทุนที่ถูก

๓. ผู้ที่ได้สูญเสียอำนาจทางการเมืองในเดือนตุลาคม ๒๕๑๖ ได้แก่ทหารและตำรวจบางกลุ่ม ผู้ที่เกรงว่าในระบบประชาธิปไตยจะสูญเสียอำนาจทางเศรษฐกิจไป ได้แก่พวกนายทุนเจ้าของที่ดินบางกลุ่ม และผู้ที่ไม่ประสงค์จะเห็นระบบประชาธิปไตยในประเทศไทย กลุ่มเหล่านี้ได้พยายามอยู่ตลอดเวลาที่จะทำลายล้างพลังต่างๆ ที่เป็นปรปักษ์แก่ตนด้วยวิธีต่างๆ ทางวิทยุและโทรทัศน์ ทางหนังสือพิมพ์ ทางใบปลิวโฆษณา ทางลมปากสื่อกัน ทางบัตรสนเท่ห์ ทางจดหมาย ซึ่งเป็นบัตรสนเท่ห์ขู่เข็ญต่างๆ และได้ก่อตั้งหน่วยต่างๆ เป็นเรื่องซึ่งจะได้กล่าวถึงในข้อ ๒๐ และข้อต่อไป

วิธีการของบุคคลกลุ่มเหล่านี้คือใช้การปลุกผีคอมมิวนิสต์ โดยทั่วไปถ้าไม่ชอบใครก็ป้ายว่าเป็นคอมมิวนิสต์ แม้แต่นายกรัฐมนตรี

คึกฤทธิหรือเสนีย์ หรือพระราชาคณะบางรูปก็ไม่เว้นจากการถูกบัยสี อีกริธีหนึ่งคือการอ้างถึงชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เป็นเครื่องมือ ในการบัยสี ถ้าใครเป็นปรปักษ์ก็แปลว่าไม่รักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

๔. ในกรณีของเดือนกันยายน-ตุลาคม ๒๕๑๙ นี้ เมื่อจอมพล ถนอม กิตติขจร เข้ามาในประเทศไทย ก็อาศัยกาสาวพัสดร์คือศาสนา เป็นเครื่องกำบัง และในการโจมตีนักศึกษาประชาชนที่มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ ก็ใช้สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นข้ออ้าง

การแขวนคอ

๕. จอมพลถนอมเข้าประเทศไทยเมื่อ ๑๙ กันยายน นักศึกษา กรรมกรชาวไร่ชาวนาประชาชนทั่วไปมีการประท้วง แต่การประท้วง คราวนี้ผิดกับคราวก่อนๆ ไม่เหมือนแม้แต่เมื่อคราวจอมพลประภาส จารุเสถียรเข้ามา คือกลุ่มผู้ประท้วงแสดงว่าจะให้โอกาสแก่รัฐบาล ประชาธิปไตยแก้ปัญหา จะเป็นโดยให้จอมพลถนอมออกจากประเทศไทยไปหรือจะจัดการกับจอมพลถนอมทางกฎหมาย ในระหว่างนั้นก็ ได้มีการปิดประกาศในที่สาธารณะต่างๆ เพื่อประณามจอมพลถนอม และได้มีการชุมนุมกันเป็นครั้งคราว (จนกระทั่งถึงวันที่ ๔ ตุลาคม)

การปิดประกาศประท้วงจอมพลถนอมนั้น ได้รับการต่อต้าน อย่างรุนแรงจากกลุ่มที่เป็นปรปักษ์ต่อนักศึกษาประชาชน นักศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒ คน และนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๑ คน ถูกทำร้ายในก่าร์นี้ บางคนถึงสาหัส

ที่นครปฐม พนักงานของการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค ๒ คน ออกไป ปิดประกาศประท้วงจอมพลถนอม ได้ถูกคนร้ายฆ่าตายและนำไปแขวนคอไว้ในที่สาธารณะ ต่อมารัฐบาลยอมรับว่าคนร้ายนั้นคือ ตำรวจนครปฐมนั่นเอง

๖. ในการประท้วงการกลับมาของจอมพลถนอมนั้น ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาได้รับความร่วมมือจาก “วีรชน ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖” คือผู้ได้รับบาดเจ็บจากการปะทะกันในเดือนตุลาคม ๒๕๑๖ (บางคนก็พิการตลอดชีวิต) และญาติของ “วีรชน” นั้นๆ ญาติของวีรชนทำการประท้วงโดยนั่งอดอาหารที่ทำเนียบรัฐบาลในราวๆ ต้นเดือนตุลาคม แต่เจ้าหน้าที่ตำรวจและเจ้าหน้าที่ที่ทำเนียบพยายามขัดขวางด้วยวิธีต่างๆ ในวันที่อาทิตย์ที่ ๓ ตุลาคมด้วยความร่วมมือของนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ชุมนุมพุทธศาสตร์ประเพณี ญาติวีรชน จึงได้ย้ายมาทำการประท้วงที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ บริเวณลานโพธิ์ ในวันที่จันทร์ที่ ๔ ตุลาคม ผู้บริหารมหาวิทยาลัยคาดว่าคงจะมีการก่อฝูงชนขึ้นที่นั่น เป็นอุปสรรคต่อการสอบของนักศึกษา จึงได้มีหนังสือถึงนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการทบวงมหาวิทยาลัยแห่งรัฐ ขอให้รัฐบาลจัดหาที่ที่ปลอดภัยให้ผู้ประท้วงประท้วงได้โดยสงบและปลอดภัย

๗. ในเที่ยงวันจันทร์ที่ ๔ ตุลาคมนั่นเอง เหตุการณ์ก็เป็นไปอย่างคาด คือ ได้เกิดการชุมนุมกันขึ้น มีนักศึกษาธรรมศาสตร์ นักศึกษามหาวิทยาลัยต่างๆ ตลอดจนประชาชนไปชุมนุมกันที่ลานโพธิ์ใหม่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ประมาณ ๕๐๐ คน ได้มีการอภิปรายกันถึง (๑) เรื่องจอมพลถนอม (๒) เรื่องการฆ่าพนักงานการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคที่นครปฐม และได้มีการแสดงการจับพนักงานไฟฟ้านั้นแขวนคอโดยนักศึกษา ๒ คน คนหนึ่งชื่อภินันท์เป็นนักศึกษาศิลปศาสตร์ปีที่ ๒ และเป็นสมาชิกชุมนุมการละคอน แสดงเป็นผู้ที่ถูกแขวนคอ

จากปากคำของอาจารย์หลายคน ที่ได้ไปดูการชุมนุมกันในเที่ยงวันจันทร์ที่ ๔ ตุลาคมนั้น ผู้แสดงแสดงได้ดีมาก ไม่มีอาจารย์ผู้ใดที่ไปเห็นแล้วจะสะดุดใจว่าภินันท์แต่งหน้า หรือมีใบหน้าเหมือนเจ้าฟ้าชาย มกุฎราชกุมาร เป็นการแสดงโดยเจตนาจะกล่าวถึงเรื่อง

ที่นครปฐมโดยแท้

เมื่ออิการบตีลงไปรับการชุมนุมนั้นเป็นเวลาเกือบ ๑๔ น. แล้ว การแสดงเรื่องแขวนคอนั้นเลิกไปแล้ว ก่อนหน้านั้นมีการประชุม คณะบดีจนถึงเกือบ ๑๓ น. อิการบตีรับประทานอาหารกลางวันที่ดีก เศรษฐศาสตร์ราวๆ ๑๓ น. ถึง ๑๓.๓๐ น. พอกลับจากดีกเศรษฐศาสตร์จะไปห้องอิการบตีเห็นว่ามีการประชุมกัน เป็นอุปสรรคต่อการ สอบไล่ของนักศึกษาจึงได้ไปห้าม

๘. รุ่งขึ้นหนังสือพิมพ์ต่างๆ หลายฉบับได้ลงรูปถ่ายการประชุม และการแสดงแขวนคอนั้น จากรูปหนังสือต่างๆ เห็นว่านายอภิรักษ์ นั้นหน้าตาละม้ายมกุฎราชกุมารมากแต่ไม่เหมือนทีเดียว แต่ในภาพ ของหนังสือพิมพ์ ดาวสยาม (ซึ่งเป็นปรปักษ์กับศูนย์กลางนิสิตนัก ศึกษาตลอดมา) รูปเหมือนมาก จนกระทั่งมีผู้สงสัยว่าดาวสยามจะได้ ใจใจแต่งรูปให้เหมือน

เรื่องนี้สถานีวิทยุยานเกราะ (ซึ่งก็เป็นปรปักษ์กับศูนย์กลาง นิสิตนักศึกษา และเคยเป็นผู้บอกบทให้หน่วยกระต๊องแดงโจมตีมหา- วิทยาลัยธรรมศาสตร์ด้วยอาวุธและลูกระเบิด เมื่อสิงหาคม ๒๕๑๙) ก็ เลยนำเอามาเป็นเรื่องสำคัญ กล่าวหาว่าศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาเป็น คอมมิวนิสต์ เจตนาจะทำลายล้างสถาบันพระมหากษัตริย์ จึงได้ พยายามแต่งหน้านักศึกษาให้เหมือนมกุฎราชกุมารแล้วนำไปแขวน คอน ในการกระจายเสียงของยานเกราะนั้น ได้มีการยั่วให้แก่นัก ศึกษาที่ชุมนุมกันอยู่ในธรรมศาสตร์นั้นเสีย ยานเกราะได้เริ่มโจมตี เรื่องนี้เวลาประมาณ ๑๘ น. ในวันอังคารที่ ๕ ตุลาคม และได้กระจาย เสียงติดต่อกันมาทั้งคืนวันอังคารต่อเนื่องถึงเช้าวันพุธที่ ๖ ตุลาคม

การประชุมประท้วง ๕ ตุลาคม ๒๕๑๙

๘. ส่วนทางศูนย์กลางนิสิตนักศึกษานั้น ได้จัดให้มีการชุมนุมที่

สนามหลวงประท้วง (๑) ให้รัฐบาลจัดการกับจอมพลถนอม กิตติขจร (๒) ให้จับผู้ที่เป็นฆาตกรแขวนคอที่นครปฐมมาลงโทษ ตั้งวันศุกร์ที่ ๑ ตุลาคม เป็นการทดลอง “พลัง” ตามที่นักศึกษากล่าว แล้วเลิกวันเสาร์ที่ ๒ อาทิตย์ที่ ๓ เพราะมีตลาดนัดที่ท้องสนามหลวง แล้วนัดชุมนุมกันอีกในเย็นวันจันทร์ที่ ๔ ตุลาคม

การชุมนุมประท้วงดังกล่าว ได้ทราบจากนักศึกษาว่า กำหนดจัดกันในช่วงต้นเดือนตุลาคมเพราะเป็นระยะที่นายทหารชั้นผู้ใหญ่เปลี่ยนแปลงที่สำคัญๆ เนื่องจากมีผู้ครบเกษียณอายุไป ๓๐ กันยายน ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาสืบทราบมาว่า อาจจะมีการกระทำรัฐประหารโดยนายทหารผู้ใหญ่บางกลุ่มที่ไม่พอใจการสับเปลี่ยนตำแหน่งที่สำคัญ จึงต้องการจะแสดงพลังนักศึกษาเป็นการป้องกันการรัฐประหาร ในขณะเดียวกันก็เพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลกระทำ ๒ อย่างข้างต้น

ฝ่ายทางสภากรรมกรก็กำหนดว่า จะมีการสไตรค์สนับสนุนการประท้วงเพียง ๑ ชั่วโมงเป็นครั้งแรกในวันศุกร์ที่ ๘ ตุลาคม

เรื่องการชุมนุมประท้วงของศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาที่สนามหลวงนั้น มีหนังสือพิมพ์หลายฉบับไปถาม ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช นายกรัฐมนตรีว่า ถ้าเขาจะมาชุมนุมกันในธรรมศาสตร์ นายกรัฐมนตรีเห็นเป็นอย่างไร นายกรัฐมนตรีตอบว่า ถ้าย้ายไปชุมนุมกันที่ธรรมศาสตร์ก็จะดีมาก (หนังสือพิมพ์ต่อมาได้มาถามอธิการบดีธรรมศาสตร์ว่าเห็นเป็นอย่างไร ในคำตอบของนายกรัฐมนตรีอธิการบดีตอบว่าไม่ดีเลย)

๑๐. ในการชุมนุมประท้วงที่สนามหลวงเย็นวันจันทร์ที่ ๔ ตุลาคมนั้น เหตุการณ์ก็เหมือนกับการชุมนุมประท้วงในเดือนสิงหาคมเมื่อจอมพลประภาสเข้ามา คือพอฝนตกเข้าผู้ชุมนุมก็หักประตูทางด้านสนามหลวงเข้ามาในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ตั้งแต่เวลา ๒๐ น.

ทางผู้บริหารมหาวิทยาลัยได้ไปแจ้งความต่อตำรวจชนะสงครามตามระเบียบ ทางตำรวจชนะสงครามได้ส่งกำลังตำรวจประมาณ ๔๐ คน ไปคุมเหตุการณ์ที่ด้านวัดมหาธาตุร่วมกับรองอธิการบดีฝ่ายการนักศึกษา ในการชุมนุมประมาณ ๒๕,๐๐๐-๔๐,๐๐๐ คนนั้น ตำรวจ ๔๐ คนคงจะทำอะไรไม่ได้นอกจากจะใช้อาวุธห้ามผู้ชุมนุมมิให้เข้ามาหาวิทยาลัย ซึ่งถ้าเป็นเช่นนั้นจริงก็จะเกิดจลาจลซึ่งมิใช่สิ่งที่ใครๆ หรือรัฐบาลต้องการ ฉะนั้นจึงเป็นภาวะที่ต้องจำยอมให้เข้ามาในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ฝ่ายกระหิงแดงและนวลนั้น ก็มาชุมนุมกันอยู่ที่วัดมหาธาตุอีกมุมหนึ่ง แต่เนื่องจากมีกำลังน้อยเพียงไม่กี่สิบคน จึงมิได้ทำอะไร

ทางด้านศูนย์กลางนิสิตนักศึกษา ก็ชุมนุมค้างคืนอยู่ในธรรมศาสตร์ตลอดมาจนถึงเช้าวันพุธที่ ๖ ตุลาคม ซึ่งเป็นเวลาที่เกิดเหตุ

๑๑. ทางฝ่ายผู้บริหารมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อมีประชาชนจำนวนมากไหลบ่ากันเข้ามาในเวลา ๒๐ น. ของวันจันทร์ที่ ๔ ตุลาคม ก็ได้โทรศัพท์หารือกับ ดร.ประกอบ หุตะสิงห์ อดีตรองอธิการบดีมหาวิทยาลัย และด้วยความเห็นชอบของ ดร.ประกอบ ได้สั่งปิดมหาวิทยาลัยทันทีเพื่อป้องกันมิให้นักศึกษาอื่น และอาจารย์ ข้าราชการมหาวิทยาลัยต้องเสี่ยงต่ออันตราย (คราวจอมพลประภาสเข้ามาได้สั่งปิดมหาวิทยาลัยเมื่อมีการยิงกันและทิ้งระเบิดตายไป ๒ ศพแล้ว) และได้โทรศัพท์หารือรัฐมนตรีว่าการทบวงมหาวิทยาลัยแห่งรัฐก็ได้รับความเห็นชอบ จึงมีหนังสือเป็นทางการรายงานท่านนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีว่าการทบวงอีกโสดหนึ่ง

ครั้นแล้วผู้บริหารมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก็ย้ายสำนักงานไปอาศัยอยู่ที่สำนักงานการศึกษาแห่งชาติชั่วคราว ทั้งเจ้าหน้าที่รักษาทรัพย์สินและอาคารของมหาวิทยาลัยไว้ประมาณ ๔๐-๕๐ คน และได้ติดต่อกับเจ้าหน้าที่เหล่านั้นตลอดเวลาโดยทางโทรศัพท์และทางอื่น

การปลุกระดมมวลชนและกฎหมาย

๑๒. ฝ่ายยานเกราะและสถานีวิทยุในเครือของยานเกราะ ก็ระดมปลุกปั่นให้ผู้ฟังเคียดแค้นนิสิตนักศึกษาประชาชนที่ประท้วงอยู่ในธรรมศาสตร์ตลอดเวลา โดยอ้างว่าจะทำลายล้างสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยระดมหน่วยกระต๊องแดง นวพล และลูกเสือชาวบ้านให้กระทำการ ๒ อย่างคือ (๑) ทำลายพวก “คอมมิวนิสต์” ที่อยู่ในธรรมศาสตร์ (๒) ประท้วงรัฐบาลที่จัดตั้งรัฐบาลใหม่โดยไม่ให้นายสมศรีสุนทรเวช และนายสมบุญ ศิริธร ได้เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย

การทำลายพวก “คอมมิวนิสต์” ในธรรมศาสตร์นั้น ได้ใช้ให้กระต๊องแดงและอันธพาลใช้อาวุธยิงเข้าไปในธรรมศาสตร์ตั้งแต่เที่ยงคืนจนรุ่งเช้าของวันพุธที่ ๖ ตุลาคม ฝ่ายทางธรรมศาสตร์ก็ได้ใช้อาวุธปืนยิงตอบโต้เป็นครั้งคราว

๑๓. การปลุกระดมของยานเกราะได้ผล ทางด้านรัฐบาล ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ได้เรียกประชุมคณะรัฐมนตรีเป็นการด่วนในตอนดึกของวันอังคารที่ ๕ ตุลาคม และได้มีมติให้มีการนำตัวหัวหน้านักศึกษาและนายอภิรักษ์ ผู้แสดงละครแขวนคอมาสอบสวน

พอเช้าตรู่ของวันพุธที่ ๖ ตุลาคม นายสุธรรม เลขชาติการศูนย์กลางนิสิตนักศึกษา พร้อมด้วยผู้นำนักศึกษาจำนวนหนึ่งกับนายอภิรักษ์ นักแสดงละครแขวนคอ ได้ไปแสดงความบริสุทธิ์ใจที่บ้านนายกรัฐมนตรี เผอิญนายกรัฐมนตรีออกจากบ้านไปทำเนียบเสียก่อน นายกรัฐมนตรีจึงได้โทรศัพท์แจ้งให้อธิการบดีกรมตำรวจคุมตัวนายสุธรรม นายอภิรักษ์และพวกไปสอบสวน ผู้เขียนบันทึกในขณะนั้นยังไม่ทราบผลการสอบสวนดังกล่าว

๑๔. การบุกมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์โดยตำรวจตามคำสั่งของนายกรัฐมนตรีนั้น เป็นการกระทำของรัฐบาลโดยเอกเทศมิได้มีการ

หารือกับอธิการบดีเลย แม้ว่าในตอนดึกของวันอังคารที่ ๕ ตุลาคม อธิการบดีจะได้พูดโทรศัพท์กับ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช นายกรัฐมนตรี ก็ตาม นายกรัฐมนตรีมิได้แจ้งให้อธิการบดีทราบว่ารัฐบาลจะเรียกตัวหัวหน้านิสิตนักศึกษา หรือนายอภิรักษ์มาสอบสวน ถ้านายกรัฐมนตรีประสงค์เช่นนั้น ก็มีวิธีที่จะเรียกตัวได้ ให้มาสอบสวนโดยสันติ ไม่ต้องใช้กำลังรุนแรงจนควบคุมมิได้และจนเกินกว่าเหตุ

๑๕. การโจมตีนักศึกษาประชาชนที่ธรรมศาสตร์ ซึ่งเริ่มตั้งแต่เที่ยงคืน โดยมีการยิงเข้าไปในมหาวิทยาลัยจากภายนอกนั้น ได้ใช้กำลังตำรวจล้อมมหาวิทยาลัยตั้งแต่ ๐๓.๐๐ น. และได้เริ่มยิงเข้าไปอย่างรุนแรงโดยตำรวจตั้งแต่เวลา ๐๕.๐๐ น. ผู้ที่อยู่ในธรรมศาสตร์ขอให้ตำรวจหยุดชั่วคราว เพื่อให้ผู้หญิงที่อยู่ในมหาวิทยาลัยได้มีโอกาสออกไป ตำรวจก็ไม่ฟัง

อาวุธในธรรมศาสตร์

๑๖. ในการบุกธรรมศาสตร์นั้น วิทยุยานเกราะประโคมว่าภายในธรรมศาสตร์มีอาวุธร้ายแรง เช่น ลูกกระเบิด ปืนกลหนักและอาวุธร้ายแรงอื่นๆ ข้อนี้เป็นกรกล่าวหาโดยปราศจากความจริงตั้งแต่ ๒๕๑๗ มาแล้ว แต่เมื่อมีเหตุการณ์ที่จะพิสูจน์ข้อเท็จจริงได้แต่ละครั้ง เช่น เมื่อกระต๊องแดงบุกในเดือนสิงหาคม ๒๕๑๘ หรือเมื่อตำรวจเข้าไปกวาดล้าง หลังจากการประชุมประท้วงจอมพลประภาส ก็ได้มีหลักฐานประการใดว่าได้มีอาวุธสะสมไว้ในธรรมศาสตร์

ถึงคราวนี้ก็ดี สิ่งที่เจ้าหน้าที่ตำรวจนำมาแสดงว่าเป็นอาวุธที่จับได้ในธรรมศาสตร์ก็มีแต่ปืนยาว สองกระบอก ปืนพกและลูกกระเบิดหาได้มีอาวุธร้ายแรงขนาดปืนกลไม่ เป็นเรื่องที่สร้างข้อกล่าวหาจากอากาศธาตุทั้งสิ้น

ตั้งแต่ปลายปี ๒๕๑๗ เป็นต้นมา นักการเมืองและหัวหน้านัก

ศึกษาบางคนมีความจำเป็นต้องพกอาวุธไว้ป้องกันตัว เพราะหน่วย
กระทิงแดง และตำรวจทหาร ฆาตกรมักจะทำร้ายหัวหน้ากรรมการ
หัวหน้าชาวนา ชาวไร่ หัวหน้านักศึกษาและนักการเมืองอยู่เนืองๆ
และการฆ่าบุคคลเหล่านี้ทางตำรวจไม่เคยหาตัวคนร้ายได้ (ขณะ
เดียวกันถ้าตำรวจฆ่าตำรวจ หรือมีผู้พยายามฆ่านักการเมืองฝ่ายรัฐบาล
ตำรวจจับคนร้ายได้โดยไม่ชักช้า) พุดไปแล้ว การมีอาวุธไว้ป้องกัน
ตัวในเมื่อรู้ว่าเสี่ยงต่ออันตรายก็มีเหตุผลพอสมควร

ระหว่างคืนวันจันทร์ที่ ๔ ตุลาคม จนถึงเช้าวันพุธที่ ๖ ตุลาคมนั้น
นักศึกษาและประชาชนที่เข้ามาชุมนุมในธรรมศาสตร์มีโอกาสนำ
อาวุธเหล่านั้น เข้าไปในมหาวิทยาลัยตลอดเวลา นำเสียดายที่เจ้า
หน้าที่ตำรวจมิได้ตั้งด่านสกัดคนอาวุธ ทั้งทางด้านผู้ชุมนุมประท้วง
และฝ่ายกระทิงแดงเสียแต่ต้นมือ และเท่าที่ปรากฏเป็นข้อเท็จจริง
ตลอดมา ฝ่ายกระทิงแดงได้พกอาวุธร้ายในที่สาธารณะเนืองๆ โดย
เจ้าหน้าที่ตำรวจไม่กล้าห้ามหรือตรวจค้น

ถึงกระนั้นก็ดี ผู้เขียนบันทึกนี้เห็นว่าการชุมนุมประท้วงทาง
การเมืองไม่ว่าจะเป็นกรณีใดก็ตาม ต้องกระทำโดยสันติและปราศจาก
อาวุธ ซึ่งเป็นการชุมนุมที่ชอบด้วยกฎหมายและรับรองโดยรัฐธรรมนูญ

๑๗. จากการ “สอบสวน” และ “สืบสวน” ของตำรวจและทาง
การเท่าที่ปรากฏในเวลาเขียนบันทึกนี้ มีข้อกล่าวหาว่า ในธรรม-
ศาสตร์มีอุโมงค์อยู่หลายแห่ง แต่เจ้าหน้าที่ก็มิได้แสดงภาพของอุโมงค์
ให้ดูเป็นหลักฐาน เป็นการปั้นน้ำเป็นตัวสร้างข่าวขึ้นแท้ๆ คุณดำรง
ชลวิจารย์ อธิบดีกรมโยธาธิการและประธานกรรมการสำรวจความ
เสียหายมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ชี้แจงเมื่อกลางเดือนตุลาคมว่า ไม่
พบอุโมงค์ในธรรมศาสตร์เลย และย้ำว่าไม่มี เป็นข่าวลือทั้งนั้น อุทิศ
นาถสวัสต์ กล่าวในโทรทัศน์ถึงห้องแอร์และส้วมที่อยู่บนเพดานตึก คง
จะหมายถึงชั้นบนสุดของตึกโดม ซึ่งก็ไม่มีอะไรร้ายลับประการใด และ

ใครเล่านอกจากอุทิศ นาคสวัสดี จะไปใช้สัวมเพดานตึก นอกจากนั้นอุทิกยังอุตสาหุพุดว่า บรรดาผู้ที่ไปชุมนุมในธรรมศาสตร์นั้นใช้รองเท้าแตะเป็นจำนวนมาก แสดงว่าเป็นผู้ก่อการร้าย เพราะผู้ก่อการร้ายใช้รองเท้าแตะ ถ้าเป็นเช่นนี้คนในเมืองไทย ๕๐ ล้านคน ซึ่งใช้รองเท้าแตะก็เป็นผู้ก่อการร้ายหมด ที่กล่าวถึงอุทิศ นาคสวัสดีนั้น เป็นตัวอย่างของโฆษกฝ่ายยานเกราะเพียงคนเดียว คนอื่นและข้อใส่ร้ายอย่างอื่นทำนองเดียวกันยังมีอีกมาก ที่ใช้ความเท็จกล่าวหาปรปักษ์อย่างไม่มีควมละอาย

กฎหมายทำลายประชาธิปไตย

๑๘. ข้อเรียกร้องอีกข้อหนึ่งของยานเกราะและผู้ที่อยู่เบื้องหลังของยานเกราะ คือเรียกร้องให้นายกรัฐมนตรีแต่งตั้งนายสมักรและนายสมบุญ เป็นรัฐมนตรีมหาดไทย และให้ขับไล่รัฐมนตรี “ฝ่ายซ้าย” ๓ คนออก คือนายสุรินทร์ มาศดิตถ์ นายชวน หลีกภัย และนายดำรง ลัทธพิพัฒน์ เรื่องนี้ยานเกราะเจ็ใจนักเพราะเมื่อ ม.ร.ว. เสนีย์ ลาออกในเดือนกันยายนนั้น สถานีวิทยุยานเกราะได้ระดมจ้างและวานชาวบ้านมาออกอากาศเป็นเชิงว่าเป็นมติมหาชน คนที่จ้างและวานมาให้พูดนั้นพูดเกือบเป็นเสียงเดียวกันว่า ให้ ม.ร.ว. เสนีย์เป็นนายกรัฐมนตรีต่อไป แต่ให้กำจัตรัฐมนตรีที่ชั่วและเลวออก การกลับกกลายเป็นว่า ม.ร.ว. เสนีย์ นายกรัฐมนตรีกลับเอานายสมักรและนายสมบุญออกไป เป็นเชิงว่านายสมักรและนายสมบุญซึ่งเป็นพรรคพวกกับยานเกราะนั้นเป็นคนเลวไป

๑๙. ยานเกราะระดมกำลังเรียกร้องให้ลูกเสือชาวบ้าน นวพลกระหิงแดง และกลุ่มอื่นๆ ในเครือ ชุมนุมกันที่ลานพระบรมรูปทรงม้าเพื่อเรียกร้องการจัตั้งรัฐบาล การเรียกร้องกระทำตลอดคืนวันอังคารที่ ๕ คาบเช้าวันพุธที่ ๖ แล้วก็สามารถระดมพลเพื่อการเรียกร้องจัตั้ง

รัฐบาลใหม่ต่อไป จนถึงเวลาบ่าย ม.ร.ว. เสนีย์ จึงยอมจำนน และรับว่าจะคิดจัดตั้งรัฐบาลขึ้นใหม่ตามคำเรียกร้อง

ต่อมาอีกประมาณ ๑ หรือ ๒ ชั่วโมงก็มีการยึดอำนาจกระทำรัฐประหารขึ้นในเวลา ๑๘ น.

๒๐. เป็นที่น่าสังเกตว่า ตั้งแต่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ เป็นต้นมา ผู้ที่เป็นปรปักษ์กับพลังนักศึกษา กรรมกร และชาวไร่ชาวนา พยายามกล่าวหาว่านักศึกษา กรรมกร และชาวไร่ชาวนา “ใช้วิธีปลุกระดมมวลชน” และ “ใช้กฎหมายบังคับกฎหมาย” การกระทำของยานเกราะ กระทั่งแดง นวพล และลูกเสือชาวบ้านและกลุ่มต่างๆ นั้นเป็นอย่างอื่นไปไม่ได้ ถ้าไม่ใช่วิธีปลุกระดมมวลชน และไม่ใช้การใช้กฎหมายมาทำลายกฎหมาย

เรื่องที่กำลังมานี้มีใช้จะเริ่มเกิดขึ้นใน ๒๕๑๙ แต่เริ่มมาตั้งแต่ ๒๕๑๗ กระทั่งแดงเป็นหน่วยที่ฝ่ายทหาร กอ.รมน. จัดตั้งขึ้นจากนักเรียนอาชีวะ ซึ่งบางคนก็เรียนจบไปแล้ว บางคนก็เรียนไม่จบ บางคนก็ไม่เรียน กอ.รมน. เป็นผู้จัดตั้งขึ้นเพื่อหักล้างพลังนักศึกษาตั้งแต่พวกเขา กำลังร่างรัฐธรรมนูญอยู่ หนังสือพิมพ์ต่างประเทศลงข่าวอยู่เนืองๆ และระบุชื่อพันเอกสุดสาย หัสตินทร์ ว่าเป็นผู้สนับสนุน แต่ก็ไม่มี การปฏิเสชข่าว กอ.รมน. ไม่แต่เป็นผู้จัดตั้ง เป็นผู้ฝึกอาวุธให้ นำอาวุธมาให้ใช้ และจ่ายเงินเลี้ยงดูให้จากเงินราชการลับ และตั้งแต่ กลางปี ๒๕๑๗ เป็นต้นมา หน่วยกระทั่งแดงก็พกอาวุธปืนและลูกกระเบิดประเภทต่างๆ อย่างเปิดเผย ไม่มีตำรวจหรือทหารจะจับกุมหรือห้ามปราม ไม่ว่าจะมีการประท้วงโดยสันติอย่างใดโดยนิตินักศึกษา กระทั่งแดงเป็นต้องใช้อาวุธขู่เข็ญเป็นการต่อต้านทุกครั้ง นับตั้งแต่ การประท้วงบัพัญญัติบางมาตราของรัฐธรรมนูญในปี ๒๕๑๗ การประท้วงฐานทัพอเมริกาใน ๒๕๑๗-๒๕๑๘ การบุกมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในเดือนสิงหาคม ๒๕๑๘ การประท้วงการกลับมาของ

จอมพลประภาสและจอมพลถนอม ตลอดมาแต่ครั้งจะต้องมีผู้บาดเจ็บล้มตายเสมอ แม้แต่ช่างภาพหนังสือพิมพ์ที่พยายามถ่ายภาพกระติงแดงพกอวรุท ก็ไม่วายถูกทำร้าย ในการเลือกตั้งในเมษายน ๒๕๑๙ กระติงแดงก็มีส่วนขู่เชิญผู้สมัครรับเลือกตั้ง และในการโจมตีทำร้ายพรรคบางพรรคที่เขาเรียกกันว่าฝ่ายซ้าย

๒๑. สมควรจะกล่าวถึง กอ.รมน. ในที่นี้ เพราะนอกจากจะเป็นผู้ชักกระติงแดงให้ปฏิบัติการรุนแรงแล้ว ยังมีส่วนในการจัดตั้งกลุ่มและหน่วยอื่นๆ เป็นประโยชน์แก่กลุ่มทหารด้วย เช่น นวพล ทั้งนี้โดยใช้งบประมาณแผ่นดินประเภทราชการลับตลอดเวลา

กอ.รมน. เดิมมีชื่อว่า บก.ปค. แปลว่ากองบัญชาการปราบคอมมิวนิสต์ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น กอ.ปค. กองอำนวยการปราบคอมมิวนิสต์ ต่อมาเมื่อรัฐบาลมีนโยบายจะคบกับประเทศคอมมิวนิสต์ จึงเปลี่ยนชื่อเป็นกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในประเทศ เป็นองค์กรที่จอมพลประภาสตั้งขึ้น และเป็นมรดกตกทอดต่อมาถึงทุกวันนี้

ความสำเร็จของ กอ.รมน. วัดได้ดังนี้ เมื่อแรกตั้งประมาณ ๑๐ ปีกว่ามาแล้ว เงินงบประมาณสำหรับ บก.ปค. มีอยู่ประมาณ ๑๓ ล้านบาท และเนื้อที่ในประเทศไทยที่เป็นแหล่งคอมมิวนิสต์ในการปฏิบัติงานของ บก.ปค. มีอยู่ ๓ จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในปัจจุบันนี้ กอ.รมน. มีงบประมาณกว่า ๘๐๐ ล้านบาท และเนื้อที่ที่ประกาศเป็นแหล่งคอมมิวนิสต์มีอยู่เกือบทั่วราชอาณาจักรประมาณ ๓๐ กว่าจังหวัด

การปราบคอมมิวนิสต์ของ กอ.รมน. เป็นวิธีลับที่ปราบคอมมิวนิสต์จริงก็คงมี แต่ที่ปราบคนที่ไม่ใช่คอมมิวนิสต์ก็มีมาก ตั้งแต่ก่อน ๒๕๑๖ มาแล้ว เรื่องถึงแดงที่พัทลุง เรื่องการรังแกชาวบ้านทุกหนทุกแห่งมีอยู่ตลอด แล้วใส่ความเป็นคอมมิวนิสต์ จึงทำให้ราษฎรเดือดร้อนทั่วไป และที่ทนความทารุณโหดร้ายต่อไปไม่ได้ เข้าป่า

กลายเป็นพวกคอมมิวนิสต์ไปก็มากมาย

รัฐสภาประชาธิปไตยในปี ๒๕๑๗-๒๕๑๘ และ ๒๕๑๙ ในเวลาพิจารณางบประมาณของ กอ.รมน. แต่ละปี ได้พยายามตัดงบประมาณออก หรือถ้าไม่ตัดออกก็ให้ตั้งเป็นงบราชการเปิดเผย แทนที่จะเป็นงบราชการลับ ได้ประสบความสำเร็จเพียงบางส่วน กอ.รมน. ยังสามารถใช้เงินเกือบร้อยล้านบาทแต่ละปีเป็นงบราชการลับ ทำการเป็นปรปักษ์ต่อระบบประชาธิปไตยได้ตลอดมา

๒๒. นวพล ถือกำเนิดมาจาก กอ.รมน. เช่นเดียวกับกระทิงแดงแต่เป็นหน่วยสงครามจิตวิทยา ไม่ต้องใช้อาวุธเป็นเครื่องมือสำคัญ แต่ทำงานร่วมกับกระทิงแดง เป็นองค์กรที่พยายามรวบรวมคหบดี นายทุน ภิภษุ ที่ไม่มีใครอยากเห็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมให้ร่วมกันต่อต้านพลังนัสิตนัศึกษาศึกษาและกรรมกร วิธีการก็คือขู่ให้เกิดความหวาดกลัวว่าทรัพย์สินสมบัติต่างๆ ของตนนั้นจะสูญหายไปถ้ามีการเปลี่ยนแปลง แม้จะเป็นไปตามระบบประชาธิปไตย เครื่องมือของนวพลคือการประชุม การชุมนุม การเขียนบทความต่างๆ นายวัฒนา เขียววิมล ซึ่งเป็นผู้จัดการนวพล เป็นผู้ที่พลเอกสายหยุดชุกชุมมารับใช้ กอ.รมน. จากอเมริกา มีผู้ที่เคยหลงเข้าใจผิดว่า นวพลจะสร้างสังคมใหม่ให้ดีขึ้นด้วยวิธีสหกรณ์ เช่น คุณสด กุระโรหิต ต้องประสบความผิดหวังไป เพราะนวพลประกาศว่าจะสร้างสังคมใหม่ แต่แท้จริงต้องการสงวนสภาวะเดิมเพื่อประโยชน์ของนายทุนและขุนศึกนั่นเอง

๒๓. ลูกเสือชาวบ้าน ก่อตั้งขึ้นมาโดยแสดงวัตถุประสงค์ว่าจะไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง แต่แท้จริงเป็นเครื่องมือทางการเมืองของกลุ่มนายทุนและขุนศึก โดยเห็นได้จากการเลือกตั้งในเมษายน ๒๕๑๙ ลูกเสือชาวบ้านมีส่วนในการชักจูงให้สมาชิกและชาวบ้านทำการเลือกตั้งแบบลำเอียง วิธีนี้เป็นวิธีที่อเมริกันเคยใช้อยู่ในเวียดนาม แต่ไม่สำเร็จ มาสำเร็จที่เมืองไทยเพราะใช้ความเท็จเป็นเครื่องมือ ว่าเป็น

การจัดตั้งเพื่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ กระทรวงมหาดไทยมีส่วนสำคัญในการจัดตั้งลูกเสือชาวบ้านขึ้น และมักจะใช้คหบดีที่มั่งคั่งเป็นผู้ออกเงินเป็นหัวหน้าลูกเสือ การชุมนุมทางการเมืองในวันที่ ๖ ตุลาคมของลูกเสือชาวบ้านเป็นหลักฐานอย่างชัดในวัตถุประสงค์ของขบวนการนี้

๒๔. นอกจากกระทิงแดง นวพล และลูกเสือชาวบ้าน ฝ่ายกอ.รมน. และมหาดไทย ยังใช้กลุ่มต่างๆ เรียกชื่อต่างๆ อีกหลายกลุ่ม บางกลุ่มเป็นพวกกระทิงแดงหรือนวพลแอบแฝงมา เช่น ค้างคาวไทย ชุมชนแม่บ้าน ผู้พิทักษ์ชาติไทย เป็นต้น เครื่องมือการปฏิบัติงานของกลุ่มเหล่านี้ได้แก่ บัตรสนเท่ห์ ไบปลิว โทรศัพทซ์ชุมชน เป็นต้น

๒๕. มาตรการทางการเมืองได้เริ่มมาตั้งแต่ปี ๒๕๑๗ โดยผู้แทนชาวไร่ชาวนาและกรรมกรถูกลอบทำร้ายที่ละคนสองคน ต่อมาก็ถึงนักศึกษา เช่นอมเรศ และนักการเมือง เช่นอาจารย์บุญสนอง บุญไญุทยาน แต่ครั้งตำรวจไม่สามารถหาตัวคนร้ายได้ จึงเป็นที่น่าสงสัยว่าตำรวจคงจะมีส่วนร่วมแน่ๆ เพราะถึงที่มีผู้ร้ายทำร้ายตำรวจหรือนักการเมืองฝ่ายขวา ตำรวจจับได้โดยไม่ชักช้า

๒๖. ในตอนที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรีนั้น ได้เริ่มมีการครอบคลุมนิวสวอลชน คือหนังสือพิมพ์ วิทยุ และโทรทัศน์ ทางวิทยุและโทรทัศน์นั้น พลตรีประมาณ อติเรกสาร รองนายกรัฐมนตรี หัวหน้าพรรคชาติไทยเป็นผู้คุมอยู่ ผู้ที่พูดวิทยุและโทรทัศน์ได้ต้องเป็นพวกของตน ถ้าไม่ใช่พวกไม่ยอมให้พูด และต้องโจมตีนักศึกษา กรรมกร ชาวนา อาจารย์มหาวิทยาลัย ข้าราชการเรื่องนี้ได้แก่ ดุสิต ศิริวรรณ ประหยัด ศ.นาคะนาท ธานีรินทร์ กรัยวิเชียร อุทิศ นาคสวัสดิ์ ทมยันตี อาคม มกรานนท์ พ.ท. อุทาร์ สนิทวงศ์ เป็นต้น และการครอบคลุมนิวสวอลชนนี้มีมาจนกระทั่งทุกวันนี้

๒๗. นิสิตนักศึกษาส่วนใหญ่มีเจตนาบริสุทธิ์ ต้องการประชา-

ธิปไตย ต้องการช่วยเหลือผู้ยากจน แก้ไขความอยุติธรรมในสังคม ฉะนั้นพลังนิสิตนักศึกษาจึงเป็นพลังที่สำคัญสำหรับประชาธิปไตย และข้อกล่าวหาว่านิสิตนักศึกษาทำลายชาตินั้นเป็นข้อกล่าวหาที่บิดเบือนป้ายสีเพื่อทำลายพลังที่สำคัญนั้น แต่ในสภาวะการณ์ในปี ๒๕๑๘-๒๕๑๙ ฝ่ายนิสิตนักศึกษาก็ไม่มีวิธีการผิดแผกไปจากตุลาคม ๒๕๑๖ เมื่อทำงานได้ผลใน ๒๕๑๖ นักการเมืองต่างๆพากันประจบนิสิตนักศึกษา อยากรได้อะไรก็พยายามจัดหาให้ ถึงกับสนับสนุนให้ออกไปตามชนบทเพื่อสอนประชาธิปไตย ในโลกนี้ไม่มีที่ไหน ใครจะสอนประชาธิปไตยกันได้ และนักศึกษาก็โอหังเมื่อออกไปตามชนบท ก็สร้างศัตรูไว้โดยไปตำเจ้าหน้าที คหบดี ชาวบ้านต่างๆ ต่อมานักศึกษาก็ยังคิดว่าพลังของตนนั้นมีพอที่จะต่อต้านองค์กรต่างๆใหม่ๆ ของ กอ.รมน. มหาดไทย และนายทุนขุนศึก จับเรื่องต่างๆทุกเรื่องให้เป็นเรื่องใหญ่ พร่ำเพรื่อจนประชาชนเกิดความเบื่อหน่าย เช่น ชุมนุมกันที่ไรก็ต้องมีการตำรัฐบาลไม่ว่ารัฐบาลไหน เรื่องการถอนทหารอเมริกันก็จัดชุมนุมอีก แม้รัฐบาลจะได้สัญญาว่าจะมีกำหนดถอนไปหมดแน่ การจัดนิทรรศการก็จัดแต่เฉพาะเป็นการโอดวอดประเทศคอมมิวนิสต์เป็นต้น ที่ที่นักศึกษาไม่มีความเกรงใจ คือในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ใช้มหาวิทยาลัยพร่ำเพรื่อจนเกินไป และทำให้มหาวิทยาลัยล่อแหลมต่ออันตรายแห่งเดียว แทนที่จะกระจายฐานของนักศึกษาให้แพร่หลายออกไป ผู้บริหารมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีเรื่องต้องขัดแย้งกับนักศึกษามากครั้งบ่อยที่สุด แต่ที่สำคัญที่สุดนั้นคือ ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแทนที่จะเปลี่ยนวิธีการ ยังใช้วิธีการเดิม แทนที่จะปลุกนิยมในหมู่ประชาชน กับนึกว่าประชาชนเข้าข้างตนอยู่เสมอ แทนที่จะบำรุงพลังให้กล้าแข็งขึ้น กลับทำให้อ่อนแอลง

อธิการบดีและที่ประชุมอธิการบดี

๒๘. เมื่อมีข่าวว่าจอมพลถนอมจะเข้าประเทศไทยนั้น ผู้เขียนได้รับบทเรียนจากคราวที่จอมพลประภาสเข้ามาเมืองไทยเดือนสิงหาคม จึงได้เห็นว่ามหาวิทยาลัยต่างๆ จะต้องได้รับความกระทบกระเทือนแน่ จึงได้เรียกประชุมอธิการบดีทั้งหลายที่ทบวงมหาวิทยาลัยแห่งรัฐ โดยรัฐมนตรีทบวงเห็นชอบด้วย ที่ประชุมอธิการบดีได้มีมติตอนต้นเดือนกันยายน ให้เสนอขอให้รัฐบาลพยายามกระทำทุกอย่างมิให้จอมพลถนอมเข้ามาในประเทศไทย เพราะจะทำให้เกิดความยุ่งยากในการศึกษา และจะทำให้สูญเสียการเรียน ในขณะที่เดียวกันก็มีข้อตกลงกันภายในระหว่างมหาวิทยาลัยทั้งหลายว่า ถ้าจอมพลถนอมเข้ามาจริง แต่ละมหาวิทยาลัยก็ต้องใช้ดุลยพินิจว่า มหาวิทยาลัยใดควรปิด มหาวิทยาลัยใดควรเปิดต่อไป ทั้งได้วางมาตรการร่วมกันหลายประการ

๒๙. เมื่อจอมพลถนอมเข้ามาจริงในวันที่ ๑๙ กันยายน ผู้เขียนในฐานะประธานในที่ประชุมอธิการบดีสำหรับ ๒๕๑๙ ได้เรียกประชุมอธิการบดีอีกทันทีในวันที่ ๒๐ กันยายน โดยมีรัฐมนตรีทบวงร่วมด้วย ที่ประชุมได้เรียกร้องให้รัฐบาลจัดการเรื่องจอมพลถนอมโดยด่วน และขอทราบว่าจะรัฐบาลจะทำเด็ดขาดอย่างไร เพื่อจะได้ชี้แจงให้นักศึกษาแต่ละมหาวิทยาลัยทราบ เป็นการบรรเทาปัญหาทางด้านนักศึกษา แต่รัฐบาลหาได้ตัดสินใจอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ เพียงแต่ออกแถลงการณ์อย่างไม่มีความหมายอะไร

ต่อมาได้มีการประชุมอธิการบดีเรื่องนี้อีก ๒ ครั้ง แต่ละครังก็ไม่ได้รับคำตอบจากรัฐบาลเป็นที่แน่นอนอย่างไร ดร. นิพนธ์ ศศิธร รัฐมนตรีทบวง ได้ให้ความพยายามอย่างมากและเห็นใจอธิการบดีทั้งหลายในเรื่องนี้ แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ ในอันที่จะให้คณะรัฐมนตรีหรือนายกรัฐมนตรีแสดงท่าทีอย่างไร

๓๐. ในคืนวันจันทร์ที่ ๔ ตุลาคม เมื่อนักศึกษาและประชาชน

หักเข้ามาในธรรมศาสตร์นั้น ผู้บริหารมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้ประกาศปิดมหาวิทยาลัยตามที่ได้กล่าวมาในข้อ ๑๑ ทั้งนี้เป็นไปตามข้อตกลงกันในที่ประชุมอธิการบดี

ต่อมาในคืนวันอังคารที่ ๕ ตุลาคม ผู้เขียนได้พูดโทรศัพท์กับ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช นายกรัฐมนตรี ในเวลาประมาณ ๒๓ น. ขอให้ท่านนายกรัฐมนตรีตั้งใครที่มีอำนาจเจรจากับนักศึกษาไปเจรจาในธรรมศาสตร์ เพราะที่แล้วมารัฐบาลเป็นเพียงฝ่ายรับ คือเมื่อนักศึกษาต้องการพบ นายกรัฐมนตรีจึงให้พบ ผู้เขียนเสนอว่าการตั้งผู้แทนนายกรัฐมนตรีไปเจรจากับนักศึกษานั้น จะช่วยให้การชุมนุมสลายตัวได้ง่ายขึ้น นายกรัฐมนตรีตอบว่าจะต้องนำความหารือในคณะรัฐมนตรีก่อน

หลังจากนั้นผู้เขียนเลยปลดโทรศัพท์ออกกระทันหัน เพราะเหตุว่าในคืนวันนั้นได้มีผู้โทรศัพท์ไปตำผู้เขียนอยู่ตลอดคืน

พอรุ่งเช้าก็เกิดเรื่อง

๓๑. ก่อนหน้านั้นได้มีการนัดหมายอยู่แล้วว่า จะมีการประชุมสภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในวันที่ ๖ ตุลาคม เวลา ๑๐ น. ดร. ประkob หุตะสิงห์ นายกสภามหาวิทยาลัย เป็นประธานในที่ประชุม ทำายการประชุมนั้น ผู้เขียนได้แถลงลาออกจากตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยอ้างว่าจะอยู่เป็นอธิการบดีต่อไปไม่ได้ เพราะนักศึกษาและตำรวจได้ถูกทำร้ายถึงแก่ความตายมากมาย สภามหาวิทยาลัยก็แสดงความห่วงใยในความปลอดภัยส่วนตัวของอธิการบดี

๓๒. ในตอนบ่ายมีเพื่อนฝูง อาจารย์หลายคน แนะนำให้ผู้เขียนเดินทางออกไปจากประเทศไทยเสีย ยานเกราะก็ดี โบปลิวกั๊ดก็ได้ ยุยงให้มีการลงประชามติต่ออธิการบดีธรรมศาสตร์ ในฐานะที่เป็นผู้ยุยงส่งเสริมนักศึกษา ให้ทำลายสถาบันพระมหากษัตริย์ ผู้เขียนเห็นว่า

อยู่ไปก็ไม่เป็นประโยชน์ ต้องหลบๆ ซ่อนๆ ระวังกระสุน จึงตัดสินใจว่าจะไปอยู่กัวัลลัมเปอร์ ดูเหตุการณ์สักพักหนึ่ง เพราะขณะนั้นยังไม่มีการรัฐประหาร

๓๓. เครื่องบินไปกัวัลลัมเปอร์จะออกเวลา ๑๘.๑๕ น. ผู้เขียนได้ไปที่ดอนเมืองก่อนเวลาเล็กน้อย ปรากฏว่าเครื่องบินเสียต้องเลื่อนเวลาไป ๑ ชั่วโมง จึงนั่งคอยในห้องผู้โดยสารขาออก

ต่อมาปรากฏว่ามีผู้เห็นผู้เขียน นำความไปบอกยานเกราะ ยานเกราะจึงประกาศให้มีการจับกุมผู้เขียน และยุให้ลูกเสือชาวบ้านไปชุมนุมที่ดอนเมือง ชัดขวางมิให้ผู้เขียนออกเดินทางไป

เวลาประมาณ ๑๘.๑๕ น. ได้มีตำรวจชั้นนายพันโทตรงเข้ามาจับผู้เขียน โดยที่กำลังพูดโทรศัพท์อยู่ ได้ใช้กริยาหยาบคาย ตบหูโทรศัพท์ร่วงไป และบริภาษผู้เขียนต่างๆ นานา บอกว่าจะจับไปหาอธิบดีกรมตำรวจ ผู้เขียนก็ไม่ได้โต้ตอบประการใด เดินตามนายตำรวจนั้นออกมา

บรรดา สท. ทหารอากาศ และตำรวจกองตรวจคนเข้าเมือง ได้ออกความเห็นที่ไม่ควรนำตัวผู้เขียนออกไปทางด้านห้องผู้โดยสารขาออก เพราะมีลูกเสือชาวบ้านอยู่เป็นจำนวนมาก เกรงว่าจะมีการทำร้ายขึ้น จึงขออนุญาตทางกองทัพอากาศจะขอนำออกทางสนามบินกองทัพอากาศ

ระหว่างที่คอยคำสั่งอนุญาตนั้น ตำรวจทั้งหลายได้คุมตัวผู้เขียนไปกักอยู่ในห้องกองตรวจคนเข้าเมืองทางด้านผู้โดยสารขาเข้า

๓๔. เมื่อถูกกักตัวอยู่นั้น ตำรวจกองปราบฯ ได้ค้นตัวผู้เขียนก็ไม่เห็นมีอาวุธแต่อย่างใด มีสมุดพกอยู่เล่มหนึ่งเขาก็เอาไปตรวจ และกำลังอ่านหนังสือ *Father Brown* ของ G.K. Chesterton อยู่ เขาก็เอาไปตรวจ กระเป๋าเดินทางก็ตรวจจนหมดสิ้น

๓๕. นั่งคอยคำสั่งให้เอาตัวไปคุมขังอยู่ประมาณ ๑ ชั่วโมง

ระหว่างนั้นได้ทราบแล้วว่ามีการปฏิวัติรัฐประหารขึ้น ก็นึกกังวลใจว่าเพื่อนฝูงจะถูกใส่ความได้รับอันตรายหลายคน ส่วนตัวของตัวเองนั้นก็ปลงตกว่า แม้ชีวิตจะรอดไปได้ก็คงต้องเจ็บตัว

ประมาณ ๒๐ น. ตำรวจมาแจ้งว่ามีคำสั่งจากเบื้องบนให้ปล่อยตัวได้ และให้เจ้าหน้าที่จัดหาเครื่องบินให้ออกเดินทางไปต่างประเทศ ขณะนั้นเครื่องบินที่จะไปกัวลาลัมเปอร์หรือสิงคโปร์ออกไปเสียแล้ว มีแต่เครื่องบินไปยุโรปหรือญี่ปุ่น จึงตัดสินใจไปยุโรป

นายตำรวจที่เอาสมุดพกไปตรวจนำสมุดพกมาคืนให้ ผู้เขียนก็ขบใจเขาแล้วบอกเขาว่า คุณกำลังจะทำบาปอย่างร้ายเพราะผมบริสุทธิ์จริงๆ นายตำรวจผู้นั้นกล่าวว่า นักศึกษาที่เขาจับไปนั้น ๓ คนให้การขัดท้อว่า ผู้เขียนเป็นคนกำกับการแสดงละครแขวนคอในวันจันทร์ที่ ๔ โดยเจตนาทำลายล้างพระมหากษัตริย์ และเติมด้วยว่านักศึกษาที่ให้การขัดท้อนั้น พวกกระต๊องแดงเอาไฟจี้ที่ท้องจิ้ง “สารภาพ” ขัดท้อมาถึงผู้เขียน

๓๖. ระหว่างที่นั่งรอคำสั่งอยู่นั้น มีอาจารย์ผู้หญิงของธรรมศาสตร์ที่เป็นนอพลเข้ามานั่งอยู่ ๒ คน นัยว่าต้องการเข้ามาเยาะเย้ย แต่ผู้เขียนจำเขาไม่ได้เลยไม่ได้ผล และในขณะนั้นก็มีคำสั่งให้ปล่อยตัวเดินทางได้แล้ว เข้าใจว่าอาจารย์ทั้งสองคืออาจารย์ราตรีและอาจารย์ปนัดดา

ต่อมาอีกสักครู่ นายวัฒนา เขียววิมล ก็เข้ามาในห้องที่ผู้เขียนถูกคุมขังอยู่ เคยรู้จักกันมาก่อน เขาจึงเข้ามาทัก ผู้เขียนก็ทักตอบ แต่แล้วก็หันไปจัดการจองเครื่องบินกับเจ้าหน้าที่ นายวัฒนาอยู่สักครู่เล็กๆ ก็ออกไป

การปฏิวัติรัฐประหาร

๓๗. คณะที่กระทำการปฏิวัติ เรียกตนเองว่า “คณะปฏิรูปการ

ปกครอง” เพื่อมิให้ฟังเหมือนกับการ “ปฏิวัติ” ของจอมพลสฤษดิ์และจอมพลถนอมที่แล้วมา ซึ่งเป็นที่น่าเบื่อหน่ายของประชาชน แต่ความจริงก็เป็นการปฏิวัติรัฐประหารนั่นเองโดยทหารกลุ่มหนึ่ง โดยมีพลเรือนเป็นใจด้วยเพราะ (๑) ได้มีการล้มรัฐธรรมนูญ (๒) ได้มีการล้มรัฐสภา (๓) ได้มีการล้มรัฐบาลโดยผิดกฎหมาย (๔) คำสั่งของหัวหน้าคณะ “ปฏิรูป” เป็นกฎหมาย (๕) มีการจับกุมประวิงษ์ทางการเมืองโดยพลการเป็นจำนวนมาก และยังมีลักษณะอื่นๆที่ไม่ผิดแผกแตกต่างไปจากการปฏิวัติรัฐประหารที่แล้วๆมา

๓๘. มีพยานหลักฐานแสดงว่าผู้ที่ต้องการจะทำการรัฐประหารนั้น มีอยู่อย่างน้อย ๒ ฝ่าย ฝ่ายที่กระทำรัฐประหารเมื่อเวลา ๑๘ น. วันที่ ๖ ตุลาคม กระทำเสียก่อน เพื่อต้องการมิให้ฝ่ายอื่นๆกระทำได้ ข้อนี้ อาจจะเป็นจริง เพราะปรากฏว่าพลเอกฉลาด หิรัญศิริ นักทำรัฐประหารถูกปลดและไปบวชอาศัยภรรยาที่วัดบวรนิเวศเช่นเดียวกับจอมพลถนอม (วัดบวรนิเวศต่อไปนี้จะจำกันไม่ได้ว่าแต่ก่อนเป็นวัดอย่างไร) และพลโทวิฑูร ยะสวัสดิ์ ก็รีบรับคำสั่งไปประจำตำแหน่งพลเรือนที่ประเทศญี่ปุ่น

แต่อย่างไรก็ตาม ก็ยังเป็นปฏิวัติรัฐประหารอยู่วันยังค่ำ

๓๙. ตามประเพณีการรัฐประหารของไทยในระยะ ๒๐ ปีที่แล้วมา คณะรัฐประหารจัดให้มีการปกครองออกเป็น ๓ ระยะ

(ก) ระยะที่ ๑ เพิ่งทำการรัฐประหารใหม่ๆ มีการล้มรัฐธรรมนูญ ล้มรัฐสภา จับรัฐมนตรี และศัตรูทางการเมือง ประกาศตั้งหัวหน้าและคนรองๆไป ตั้งที่ปรึกษาฝ่ายต่างๆ เช่น การต่างประเทศ เศรษฐกิจ ฯลฯ ให้ปลัดกระทรวงทำหน้าที่รัฐมนตรีออกประกาศคำสั่งต่างๆ เป็นต้น ระยะนี้เป็นระยะที่เผด็จการมากที่สุด

(ข) ระยะที่ ๒ เป็นระยะที่มีธรรมนูญการปกครอง ตั้งคณะรัฐมนตรี ตั้งสภา ออกกฎหมายโดยสภา แต่ยังเป็นระยะที่เผด็จการอยู่

มาก เพราะคณะรัฐมนตรีก็ดี รัฐสภาที่แต่งตั้งขึ้นก็ดี หัวหน้าปฏิวัติยังเป็นผู้คุมอยู่

(ค) ระยะเวลาที่ ๓ เป็นระยะที่รัฐสภาแต่งตั้งนั้น ได้ร่างรัฐธรรมนูญใหม่เสร็จแล้ว จะมีการเลือกตั้งผู้แทนราษฎร แต่หัวหน้าปฏิวัติยังสามารถบันดาลให้การเลือกตั้งนั้นล่าเอียงเข้าข้างตนเอง

แต่ระยะเวลาจะกินเวลาเท่าใดนั้น แล้วแต่หัวหน้าคณะปฏิวัติเช่นสมัยจอมพลสฤษดิ์ ระยะเวลาที่ ๒ กินเวลากว่า ๑๐ ปี

การจับกุมศัตรูทางการเมืองและใช้อำนาจเผด็จการนั้น กระทำได้ทุกเมื่อทุกระยะ โดยอาศัยกฎหมายป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ และอาศัยธรรมนูญการปกครองหรือรัฐธรรมนูญ (ปกติมาตรา ๑๗) ให้อำนาจแก่หัวหน้าคณะปฏิวัติและนายกรัฐมนตรีอย่างเต็มที่

๔๐. ในการรัฐประหารปัจจุบันระยะที่ ๑ กินเวลาดังแต่ ๖ ตุลาคม ถึง ๒๒ ตุลาคม นับตั้งแต่นั้นมาเราอยู่ในระยะที่ ๒ แต่นายกรัฐมนตรีธานินทร์ กรัยวิเชียร ยังขยายความต่อไปอีกว่า ระยะที่ ๒ จะกินเวลา ๔ ปี และระยะที่ ๓ จะแบ่งเป็น ๒ ตอน ตอนละ ๔ ปี โดยจะกุมอำนาจไว้ต่อไปในระยะที่ ๓ ตอนต้น “เพื่อให้เวลาประชาชนไทยสามารถเรียนรู้การใช้สิทธิตามระบบประชาธิปไตย”

๔๑. การรัฐประหารปัจจุบันมีข้อแตกต่างจากการรัฐประหารที่แล้วมาอยู่ ๓ ข้อใหญ่ๆ คือ (๑) หัวหน้าปฏิวัติไม่เป็นนายกรัฐมนตรีเสียเอง กลับแต่งตั้งพลเรือนเป็นนายกรัฐมนตรี และมีการแต่งตั้งล่วงหน้า ๑๔ วัน (๒) ตามธรรมนูญการปกครองที่ประกาศใช้เมื่อ ๒๒ ตุลาคม ๒๕๑๙ (เขาเรียกกันว่ารัฐธรรมนูญ) นายกรัฐมนตรีและคณะรัฐมนตรีมีอิสรภาพในการบริหารน้อยกว่าที่แล้มาแล้ว เพราะมีสภาที่ปรึกษา (ทหารล้วน) ค้ำอยู่ และ (๓) มีการ تهدทุนความเท็จในทางปฏิวัติมากกว่าคราวก่อนๆ

๔๒. ในการรัฐประหารแต่ละครั้งในประเทศไทย หัวหน้าปฏิวัติ

เป็นนายทหารบก คราวนี้หัวหน้าเป็นทหารเรือ และรองก็เป็นนายทหารอากาศ เป็นที่เข้าใจกันว่า พล.ร.อ. สัจด์ ชลออยู่ เป็นผู้ที่ถูกอุปโลกน์ขึ้นมามากกว่า เพราะนิสัยใจคอและลักษณะการคุมกำลังนั้นคงจะไม่ทำให้คุณสัจด์กระทำรัฐประหารได้เอง การที่ริบตั้งพลเรือนขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีแทนที่จะเป็นเสียเอง ก็ทำให้เกิดความฉงนมากขึ้น ปัญหาที่มีผู้กล่าววิจารณ์กันมากก็คือ ใครเล่าอยู่เบื้องหลังการรัฐประหารคราวนี้ ซึ่งรู้สึกว่าการทำกันแบบรีบด่วน อาจจะวางแผนไว้ก่อนหน้าแล้ว แต่รู้สึกว่ารีบจัดทำในวันที่ ๖ ตุลาคม หลังจากฆาตกรรมในธรรมศาสตร์นั่นเอง

จะว่าพวกของพลเอกฉลادتก็ไม่ใช่ จะว่าพวกของพลโทวิฑูรก็ไม่ใช่ จอมพลถนอมก็ยังไม่ออกหน้ามา และคงจะไม่แสดงหน้าออกมา จะเป็นใครเล่า เป็นประเด็นที่นักประวัติศาสตร์คงจะค้นหาความจริงได้

๔๓. รัฐธรรมนูญ ๒๒ ตุลาคม ยังให้อำนาจแก่นายกรัฐมนตรีอย่างกว้างขวาง เช่นจะใช้อำนาจตุลาการลงโทษผู้ใดก็ได้ตามอำเภอใจ ตามมาตรา ๒๑ ซึ่งถอดมาจากมาตรา ๑๗ ของธรรมนูญการปกครองเดิม แต่คราวนี้มีสภาที่ปรึกษาของนายกรัฐมนตรีมาค้ำคองนายกรัฐมนตรี และคณะรัฐมนตรี (มาตรา ๑๘ และมาตรา ๒๑) สภาที่ปรึกษาของนายกรัฐมนตรีได้แก่ “คณะปฏิรูปการปกครอง” นั่นเอง คือเป็นกลุ่มนายทหารและตำรวจ (๑ คน) ที่ยึดอำนาจเมื่อ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙

๔๔. มาตรา ๘ ของ “รัฐธรรมนูญ” เกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพของบุคคลมีข้อความประโยคเดียวคือ “บุคคลที่มีเสรีภาพภายใต้บทบัญญัติแห่งกฎหมาย” และเราก็พอจะทราบ ใครเป็นผู้บัญญัติกฎหมาย

นอกจากนั้นในทางปฏิบัติเท่าที่เป็นมา ประชาชนจะไม่มีสิทธิ์

ทราบความจริงอย่างไรเลย นอกจาก “ข้อเท็จจริง” ที่รัฐบาลอนุญาตให้ทราบได้ เพราะ “คณะปฏิรูป” ได้ตั้งกรรมการขึ้น ๒ คณะ คณะหนึ่งเป็นผู้วินิจฉัยว่าจะอนุญาตให้หนังสือพิมพ์ใดบ้างออกตีพิมพ์ได้ และอีกคณะหนึ่งเป็นผู้เซ็นเซอร์หนังสือพิมพ์ที่ออกได้ บุคคลที่ได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการทั้ง ๒ คณะนี้ เป็นผู้เชี่ยวชาญในการกล่าวเท็จ เขียนเท็จทั้งนั้น และหนังสือพิมพ์ที่ได้รับอนุญาตให้ออกจำหน่ายได้ ก็มีแต่หนังสือที่เชี่ยวชาญในความเท็จ ฉะนั้นในระยะนี้ และระยะต่อไปนี้ซึ่งยังไม่ทราบว่า จะหมดสิ้นเมื่อใด หนังสือพิมพ์ของเมืองไทยส่วนใหญ่จะมีความเท็จเป็นเกณฑ์ เชื่อถือไม่ได้

ยกตัวอย่างเช่น *ดาวสยาม* ลงข่าวว่าตำรวจตามจับนายคำสิงห์ ศรีนอกแล้ว ทางทหารได้หลักฐานยืนยันว่า คำสิงห์ กับป่วย กับเสน่ห์ กับสุลักษณ์ ไปประชุมกันที่โคราชกับเคจีบี เพื่อทำลายชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และลงรูปถ่ายหมู่ มีฝรั่งอยู่ด้วย อ้างว่าเป็นเคจีบี (รัสเซีย) ความจริงนั้นรูปถ่ายหมู่ ถ่ายที่เขื่อนน้ำพรม การประชุมนั้น เกี่ยวกับการสร้างเขื่อนผามอง ผู้ร่วมประชุมนอกจากอาจารย์มหาวิทยาลัย ชาวบ้าน ข้าราชการทั้งส่วนกลางและท้องถิ่นแล้ว ยังมีผู้แทนการไฟฟ้าฝ่ายผลิตด้วย และคนที่ *ดาวสยาม* อ้างว่าเป็นรัสเซีย เคจีบีนั้น คือนายสจ๊วต มีแซม ชาวอเมริกัน ศาสนาคริสต์นิกาย เควกเก้อ ขณะนั้นเป็นผู้อำนวยการสัมมนาของเควกเก้ออยู่ที่สิงคโปร์เวลานี้ก็กลับไปอเมริกาแล้ว

ความเท็จที่หนังสือเหล่านี้ค้ำอยู่มีอยู่ตลอดเวลาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๗

ส่วนวิทยุโทรทัศน์นั้นก็ยังคงค้างความเท็จอยู่ตลอดเวลาเช่นเดิม ในคืนวันที่ ๕ ต่อวันที่ ๖ ตุลาคม สถานีวิทยุ ท.ท.ท. ได้พยายามเสนอข่าวเกี่ยวกับการชุมนุมประท้วงอย่างเป็นกลาง แต่สถานีวิทยุ ยานเกราะไม่พอใจ เพราะ ท.ท.ท. เสนอความจริงทำให้การปลุกระดม

ของยานเกราะเสียหายจึงได้ประณาม ท.ท.ท. อยู่ตลอดเวลาด้วย ครั้นมีการรัฐประหารขึ้น ก็ได้มีการปลดผู้รับผิดชอบทาง ท.ท.ท. ทั้งวิทยุและโทรทัศน์ออกโดยไม่มีเหตุผล

เป็นอันว่าจะหาความจริงจากหนังสือพิมพ์หรือวิทยุโทรทัศน์เมืองไทยมิได้เลย แม้แต่ข่าวว่าตำรวจหรือทหารได้จับใครต่อใครไปบ้าง หรือใครเข้าไปลาว หรือใครทำอะไร อยู่ที่ไหน พูดว่าอย่างไร นอกจาก “ข่าว” ที่รัฐบาลป้อนให้

คณะรัฐมนตรี ๒๒ ตุลาคม ๒๕๑๙

๔๕. นายธานินทร์ กรัยวิเชียร นายกรัฐมนตรีเป็นคนสะอาดบริสุทธิ์ เท่าที่เกี่ยวกับการปฏิบัติราชการแผ่นดิน เป็นผู้ที่ได้ออกวิทยุโทรทัศน์แบบนิยมชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และสอนกับเขียนหนังสือเกี่ยวกับการต่อต้านปราบปรามคอมมิวนิสต์มากพอสมควร จนมีผู้กล่าวกันว่าเป็น “ขวาสุด”

เมื่อยังหนุ่ม ๆ อยู่กลับจากศึกษาที่ประเทศอังกฤษใหม่ๆ นายธานินทร์เป็นผู้ที่รักการเขียนอยู่เป็นนิสัยแล้ว ได้เขียนบทความหลายเรื่อง โดยอยากเห็นความเปลี่ยนแปลงทางสังคมของไทย ครั้งนั้นวงการตุลาการมีเสียงกล่าวหาว่านายธานินทร์เป็นคอมมิวนิสต์ จะด้วยเหตุอันกระมังที่มีปฏิกริยาต่อต้านคอมมิวนิสต์อย่างไม่หยุดยั้ง

นายธานินทร์มีความรู้ดี มีสติปัญญาเฉียบแหลม และรู้ดีว่าฉลาดและสามารถ ปัญหามีอยู่ว่าจะทนให้สภาที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี ค้าคอยู่ได้นานเท่าใด เฉพาะอย่างยิ่งถ้าสภาที่ปรึกษานั้นเข้าข้างคนทุจริตในราชการ หรือทำการทุจริตเสียเอง

๔๖. ในคณะรัฐมนตรีฝ่ายทหารสงวนตำแหน่งไว้ ๓ ตำแหน่งคือ รองนายกรัฐมนตรี ๑ รัฐมนตรีกลาโหม ๑ และรัฐมนตรีช่วยกลาโหม ๑ ทั้ง ๓ ตำแหน่งนี้ไม่ต้องกล่าวถึง

รัฐมนตรีมหาดไทย ก็เหมาะสมกับฉายาของกระทรวงนี้ ที่เราเรียกกันว่า กระทรวงมาเฟีย

ที่รัฐมนตรีที่เป็นข้าราชการประจำ ไม่ถึงขั้นปลัดกระทรวงได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรี ๘ คน คือ รองนายกรัฐมนตรีคนที่ ๒ รัฐมนตรีช่วยมหาดไทย รัฐมนตรีต่างประเทศ พาณิชย ย์ติธรรม ศึกษาธิการ สาธารณสุข และทบวงมหาวิทยาลัย

รองนายกรัฐมนตรีคนที่ ๒ และรัฐมนตรียุติธรรม เป็นเพื่อนส่วนตัวของนายกรัฐมนตรี

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังเลือกมาจากประธานคณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน รัฐมนตรีว่าการเกษตรเป็นข้าราชการบำนาญอายุ ๗๗ ปี รัฐมนตรีว่าการอุตสาหกรรมเป็นข้าราชการบำนาญทหารอากาศ รัฐมนตรีว่าการคมนาคมเป็นเจ้าของรถเมล์ชาวมาแต่เดิม ทั้ง ๔ คนนี้ คงจะทำหน้าที่ได้ตามสมควร ตามความประสงค์ของสภาที่ปรึกษาของนายกรัฐมนตรี แต่เท่าที่ได้ทราบมา นายกรัฐมนตรีได้ทาบถามผู้อื่นก่อน และได้รับการปฏิเสธมาหลายราย

รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรีโกหกเก่ง และโกหกจนได้ดี ๔๗. คนอื่นๆ ที่โกหกเก่ง แต่น่าเสียใจที่ยังไม่ได้ดี คือศาสตราจารย์ ดร.อุทิศ นาคสวัสดิ์ อาคม มกรานนท์ ทมยันตี วัฒนา เขียววิมล อุทาร์ สนิทวงศ์ ประหยัด ศ.นาคะนาท และเพื่อนๆ ของเขอีกหลายคนที่เป็นนักหนังสือพิมพ์ นักพูดวิทยุและโทรทัศน์

อะไรจะเกิดขึ้น

๔๘. ผู้เขียนได้ให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ไว้เมื่อเดือนกันยายน (ซึ่งบางตอนได้นำมาถ่ายทอดใน *ฟาร์อีสเทอร์น อีโคโนมิค รีวิว* ว่า ถ้าเกิดปฏิวัติรัฐประหารขึ้นในประเทศไทย จะมีนักศึกษา อาจารย์ นักการเมือง กรรมกร ชาวนาชาวไร่ เข้าป่าไปสมทบกับพวกคอมมิวนิสต์

(ทั้งๆที่ไม่เป็นคอมมิวนิสต์) อีกเป็นจำนวนมาก เท่าที่ฟังดูในระยะ ๒๐ วันที่แล้วมา ก็รู้สึกเป็นจริงตามนั้น ยังมีเหตุร้ายแรงที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งกระทบกระเทือนทั่วไปหมด มิใช่แต่นักศึกษาระบบธรรมศาสตร์เท่านั้น ยังมีช่องทางเป็นจริงมากขึ้น

๔๙. ข้อที่น่าเสียดายสำหรับคนรุ่นหนุ่มรุ่นสาวที่ใฝ่ในเสรีภาพก็คือ เหตุการณ์ในวันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ ไม่เปิดโอกาสให้เขามีทางเลือกที่ ๓ เสียแล้ว ถ้าไม่ทำตัวสงบเสถียรคล้อยตามอำนาจเป็นธรรม ก็ต้องเข้าไปทำงานร่วมกับคอมมิวนิสต์ ใครที่สนใจในเรื่องสันติวิธี ประชาธิปไตย และเสรีภาพ จะต้องเริ่มต้นใหม่ เบิกทางให้แก่หนุ่มสาวรุ่นนี้และรุ่นต่อไป

๕๐. ได้กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า ทหารทั้งหลายยังแตกกัน และยังแย่งทำรัฐประหาร สภาพการณ์ก็คงจะเป็นอยู่เช่นนั้น แม้ว่าตัวการคนหนึ่งจะหลบไปบวช และอีกคนหนึ่งไปญี่ปุ่น จะทำอย่างไรให้เกิด “ความสามัคคี” ในหมู่ทหาร ซึ่งหมายความว่า เป็น “ความสามัคคีในชาติ” ได้ น่าคิดว่าบทบาทของจอมพลถนอม กิตติขจร น่าจะยังมีอยู่ อาจจะสีกออกมารับใช้บ้านเมือง เพื่อสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นได้อย่างที่เคยมีมาในประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาหลายครั้งหลายหน เช่น พระมหาธรรมราชา เป็นต้น แล้วจอมพลประภาส จารุเสถียร เล่า พันเอกณรงค์ กิตติขจร เล่า

๕๑. เหตุการณ์จะเป็นอย่างไร ทางด้านการเมืองก็ตามเป็นที่แน่ชัดว่า โครงการสร้างระบบประชาธิปไตย ๓ ระยะ ๑๒ ปี ของคุณธานินทร์ กรัยวิเชียร กับพวก คงจะไม่เป็นไปตามนั้น “เสี้ยนหนามศัตรู” ของรัฐบาลนี้มีหลายทางหลายฝ่ายนัก อะไรจะเกิดขึ้นก็ได้ และสภาวะบ้านเมืองก็คงจะอำนวยให้เกิดขึ้นได้หลายอย่าง ข้อที่แน่ชัดก็คือ สิทธิเสรีภาพพื้นฐานจะถูกบั่นทอนลงไป สิทธิของกรรมกร ชาวไร่ ชาวนาจะด้อยถอยลง และผู้ที่จะได้รับบาดเจ็บรอนมากที่สุด คือ

ประชาชนพลเมืองธรรมดาตนเอง

๕๒. เมื่อกรรมกรไม่มีสิทธิโต้แย้งกับนายจ้าง เมื่อการพัฒนาชนบทแต่ละชนิดเป็นการ “ปลูกระดมมวลชน” เมื่อมีการปฏิรูปที่ดินเป็นสังคมนิยม เมื่อราคาข้าวจะต้องถูกกดต่ำลง เมื่อไม่มีผู้แทนราษฎรเป็นปากเสียงให้ราษฎร เมื่อผู้ปกครองประเทศเป็นนายทุนและขุนศึก การพัฒนาประเทศและการดำเนินงานเศรษฐกิจและสังคมของประเทศคงจะเป็นไปอย่างเดิม ตามระบบที่เคยเป็นมาก่อน ๒๕๑๖ ฉะนั้นพอจะเดาได้ว่า ปัญหาเศรษฐกิจของประชาชนจะมีมากขึ้นทุกที โดยช่องว่างระหว่างคนมีกับคนจนจะกว้างขึ้น ชนบทและแหล่งเสื่อมโทรมจะถูกทอดทิ้งยิ่งขึ้น ส่วนชาวกรุงเทพฯ และหัวเมืองใหญ่ๆ ที่ร่ำรวยอยู่แล้วจะรวยยิ่งขึ้น ความฟุ้งเฟ้อจะมากขึ้นตามส่วน

การปฏิรูปการศึกษา การกระจายสาธารณสุขไปสู่ชนบท การกระจายอำนาจ การปกครองท้องถิ่นอย่างดี ก็จะหยุดชะงัก ปัญหาสังคมของประเทศไทยจะมีแต่รุนแรงขึ้น

๕๓. ทางด้านการต่างประเทศ อเมริกาคงจะมีบทบาทมากขึ้นในประเทศไทย โดยใช้เป็นหัวหอกต่อสู้กับประเทศคอมมิวนิสต์เพื่อนบ้านของเรา ประเทศต่างๆ ที่เป็นภาคีในองค์การอาเซียนคงดีใจ เพราะได้สมาชิกใหม่ที่เป็นเผด็จการด้วยกัน และยังเป็นด่านแรกต่อสู้คอมมิวนิสต์ให้เขาด้วย

ภายในรัฐบาลไทยเอง ความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้านที่เป็นคอมมิวนิสต์คงจะไม่ราบรื่นนัก จะเห็นได้จากการที่เอาปลัดกระทรวงการต่างประเทศและอธิการบดีกรมการเมืองออกจากราชการ นัยว่าพวกทหารไม่ชอบ เพราะไปทำญาติดีกับญวน เขมร และลาว โดยสมรู้ร่วมคิดกับรัฐมนตรีนานาชาติต่างประเทศคนก่อน การ “ปราม” ญวน อพยพคงจะมีต่อไป การวิวาทกับลาวและเขมรเรื่องเขตแดนหรือเรื่องอื่นๆ ที่หาได้ง่าย คงจะเป็นเรื่องจริงจิ่งขึ้นมา ปัญหาที่มีอยู่ว่า จะเป็น

เรื่องวิวาทเฉพาะประเทศเล็กๆ ด้วยกันอย่างเดียว หรือจะชักนำมหาอำนาจให้เข้ามาร่วมทำให้ลูกกลมต่อไป

๕๔. ผู้เขียนรู้สึกว่าการที่เขียนมานั้น ก่อนข้างจะเป็นเรื่องเศร้า น่าสลด อนาคตมืดมน

ใครเห็นแสงสว่างบ้างในอนาคตโปรดบอก

๒๘ ตุลาคม ๒๕๑๙

ครอบครัวขอขอบคุณ อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์
กรรมการและเจ้าหน้าที่มูลนิธิโกมลคีมทอง
ในการประสานงานให้หนังสือเล่มนี้จัดพิมพ์สำเร็จเป็นเล่ม